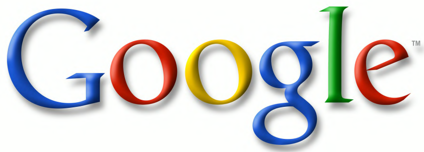
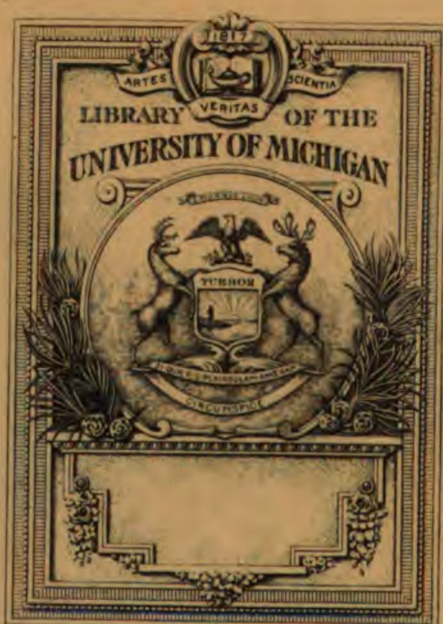



1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE



HET OUD-FRIESCHE STADRECHT.

GEDRUKT TER ZUIDHOLLANDSCHE BOEK- EN HANDELSDRUKKERIJ, 'S HAGE.

HET OUD-FRIESCHE STADRECHT.

EENE SCHETS

DOOR

A. TELTING.



'S-GRAVENHAGE. — HENRI J. STEMBERG.
1882.

Das friesische Recht war in Deutschland das einzige, welches der Umbildung durch das fränkische Recht widerstand und zugleich damit sich von der Theilnahme an der deutschen Rechtsgeschichte ausschloss.

Dr. R. Sohm, *Fränkisches Recht und römisches Recht.*

Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte B. I, H. 1., Germanistische Abth. p. 82.

AAN MIJNE OUDERS.

HET OUD-FRIESCHE STADRECHT.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

Doctor in de Rechtswetenschap,

AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

Dr. M. J. DE GOEJE,

Hoogleeraar in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte,

VOOR DE FACULTEIT TE VERDEDIGEN,

op Dinsdag den 4den April, des namiddags te 3 uren,

DOOR

ALBARTUS TELTING,

GEBOREN TE LEEUWARDEN.

'S-GRAVENHAGE.
HENRI J. STEMBERG.
1882.

VOORREDE.

Toen ik besloten had het onderwerp van mijn proefschrift in het Germaansche recht te zoeken, vestigde mijn vader mijne aandacht op de belangrijke stedelijke rechtsbronnen, die onder den naam van *Bolswarder* en *Sneeker Stadboeken* uitgegeven waren, doch waaraan nog geene afzonderlijke behandeling ten deel gevallen was.

Het denkbeeld, om deze oude monumenten van wetgeving aan een nader onderzoek te onderwerpen, en te trachten den hier en daar niet al te duidelijken tekst te verklaren, lachte mij reeds dadelijk toe.

Ik zou mij een beeld moeten ontwerpen van het in tallooze opzichten zoo merkwaardige Friesland, zooals het zich vertoonde in den laatsten tijd zijner onafhankelijkheid.

Ik zou worden ingewijd in de geschiedenis van het noodlottige gistingsproces, dat hier gedurende de 15e eeuw zooveel beroering bracht in de maatschappelijke toestanden en eindigen moest met den ondergang der republikeinsche instellingen, die door eene heerschappij van zoovele eeuwen aan land en volk een karakter hadden geschonken, afwijkende van dat der andere gewesten en natiën.

Maar bovenal, ik zou mij eene voorstelling moeten vormen

van de brandpunten van het sociale leven, de voor de geschiedenis der Middeleeuwen zoo hoogst belangrijke steden, waar ik de krachtigste ontwikkeling zou leeren kennen van den eigenaardigen Frieschen geest.

Waren mijne gedachten eerst slechts op twee der voornaamste plaatsen gericht, eene gewichtige wijziging ondergingen mijne plannen, toen ik, in het begin van het vorige jaar te Leeuwarden vertoevende, aldaar overblijfselen van de oude wetgeving vond.

Dit spoorde mij aan, een onderzoek in te stellen ook naar de Stadboeken der andere steden, om, ware 't eenigzins mogelijk, deze in mijn bestek op te nemen en te beproeven een beeld te geven van het Friesche stadrecht in 't algemeen.

Spoedig echter bleek 't mij, dat bij deze uitbreiding mijner taak, er geen kans bestond, de resultaten van mijn onderzoek binnen de grenzen van een proefschrift samen te vatten en dit is de reden, dat ik thans slechts een gedeelte het licht doe zien om later den hier afgebroken draad weder op te vatten.

De stadrechten toch bevatten, als ware wetboeken voor de oude republikeinsche steden, bepalingen over alle onderdeelen van het recht. Zoowel de regeeringsvorm, als het burgerrecht vindt hier eene plaats, zoowel burgerrechtelijke als strafrechtelijke voorschriften ontmoeten we op onzen weg en vooral het procesrecht en het politietoezicht zijn dikwijls met uitvoerigheid geregeld.

Vooralsnog meende ik mij echter te moeten bepalen tot eene beschrijving der bronnen, welke op het stadrecht betrekking hebben, en een onderzoek naar de wijze, waarop de Friesche steden werden bestuurd.

Hoe ik mijn onderwerp denk te behandelen?

Over de vermoedelijke wijze van ontstaan der steden weid 'k niet uit; van slechts weinigen is het bekend, wanneer en om welke reden zij werden gesticht, de oorsprong der

meesten schuilt in het duister, daar geene oorkonden ons hier den weg kunnen wijzen, en wat de schrijvers ons te dezen aanzien verhalen steunt op geen vasten grond.

Mag ik echter ten opzichte der Friesche steden eene gissing wagen, dan zou ik denken, dat hier de gunstige ligging van sommige plaatsen voor den zeehandel de oorzaak was van de uitbreiding en den toenemenden bloei van eenige oorspronkelijk nietige beginselen van menschelijke nederzetting.

Men merke op, dat bijna alle steden van ons gewest oudtijds aan of in de nabijheid der zee hebben gelegen. 1)

Wat verder het ontstaan der stadrechten aangaat, bevonden zich de Friesche steden in een zeer bijzonderen toestand.

Werd in andere landen, wanneer eene plaats behoefte had aan afzonderlijke rechtsregelen voor hare inwoners, het gewoonterecht bekrachtigd door den Souverein, of wel schreef deze in zijne machtsvolkomenheid zelf de wetten aan de steden voor, in Friesland herkennen wij het land van de volledigste autonomie.

Hier ontstond buiten vreemden invloed het recht uit den boezem des volks; van daar, dat wij hier, zuiverder dan elders, in de wetgeving als in een spiegel de oude maatschappij zien weerkaatst. En 't is ook deze bijzonderheid, die eene bewerking van het Friesche recht zoo belangrijk maakt en die ons de hier geboren stadrechten doet beschouwen als een afzonderlijk gedeelte van dezen eigenaardigen tak der Middeleeuwsche wetgeving.

Laat ik trachten door onderlinge vergelijking van de voor ons bewaard gebleven oorkonden een overzicht te geven van den regeeringsvorm in de oude steden, van de rechtsbeginselen, waaronder onze voorouders leefden, van de maatschap-

1) De later aangeslibde Middelzee maakte voorheen, dat verschillende plaatsen, die zich nu als landsteden ontwikkeld hebben, van de groote verkeerswegen konden gebruik maken.

pelijke instellingen, die zich langzamerhand ontwikkelden door het toenemend onderling verkeer.

In hoofdzaak zal ik mij natuurlijk steeds beroepen op de zuiver Friesche bronnen, die ons op betrouwbare wijze den ouden toestand schetsen. Volledigheidshalve maak ik echter ook melding van de oorkonden, welke ons wijzen op die tijden, toen vreemdelingen den dikwijls tot anarchie leidenden vrijheidsgeest beproefden te dooden en een einde trachtten te maken aan het merkwaardige, inwendig zoo zwakke, maar naar buiten zoo krachtige gemeenebest.

Waar eindelijk wetsbepalingen van andere plaatsen kunnen dienen ter verduidelijking van de voorschriften in do Friesche Stadboeken, hoop ik van deze te harer plaatsen ebruik te maken.

En hierbij wil ik eindigen met den wensch, dat mijne pogingen, om iets bij te dragen tot de kennis van het oudvaderlandsche recht, niet geheel vruchteloos zullen zijn geweest.

HET OUD-FRIESCHE STADRECHT.

HOOFDSTUK I.

Bronnen.

Mogen wij het betreuren, dat de rechtsbronnen der meeste Friesche steden voor ons verloren zijn gegaan, te verwonderen is dit niet, en dankbaar moeten we zijn, dat er uit die tijden van voorbeeldelooze verwildering, waartoe de Friezen in de 15e eeuw waren vervallen, en de beharde dagen van later, zooveel is gered gebleven, dat wij ons nog heden een flauw denkbeeld kunnen vormen van den rechtstoestand en het maatschappelijke leven van dien tijd.

Laat ik beginnen een overzicht te geven van de hulpmiddelen, die ons tot dit doel kunnen leiden en vooreerst in 't kort de codificatiën beschrijven, die ons uit vroeger dagen overbleven, om daarna nog een blik te slaan op enkele oorkonden over bijzondere onderwerpen uit het stedelijke recht.

De oudste sporen dan van het eigenlijke Friesche stadrecht vinden wij in een charter van 25 Juli 1417, den zoogenaamden *Franeker Buurbrief*, eene verzameling van de meest verschillende bepalingen door de „buren" der plaats gemaakt met consent van het Keizersgerecht van Franekeradeel. 1)

We zien hier 't stadrecht nog in zijne eerste ontwikkeling; de behandeling van kleine zaken en het politietoezicht wordt opgedragen aan den Hoofdeling SICKE SJAERDA 2) en drie

---

1) J. H. BEUCKER ANDREÆ vermeldt dezen brief in zijne geleerde dissertatie: *De origine juris municipalis Frisici* (Utrecht 1840), p. 390, 431, 453, 458.

2) Ik wil er reeds dadelijk op wijzen, dat ik voortaan bij de Friesche eigennamen één systeem van spelling volgen wil, daar anders het veelvuldige varieeren van schrijfwijze gemakkelijk een bron van verwarring worden kan. Slechts bij aanhalingen schrijf ik de namen, zooals ik ze in de oorkonden vind.

Raadslieden, terwijl de beslissing over zware misdrijven en enkele andere zaken aan het Keizersgerecht blijft.

Geene scheiding nog tusschen justitie en administratie; dezelfde personen oordeelen en besturen; geene Schepenen worden genoemd.

't Laatste artikel omschrijft de grenzen der stedelijke jurisdictie en de brief eindigt met de vermelding, dat hij door Franekeradeel werd bevestigd, terwijl ook de Grietman en zijne Rechters hem van hunne zegels voorzagen.

Wij zien, dat de stad nog niet geheel vrij is in hare bewegingen; ook tot 't maken van dit statuut is toestemming vereischt.

't Stuk in het Friesch opgesteld en bestaande uit een aanhef, 16 artikelen en eene bevestiging tot slot, is gedrukt in SCHWARTZENBERG's *Charterboek van Vriesland*, Dl. I (Leeuwarden 1768), p. 394, naar een afschrift uit het *Franeker Privilegieboek* 1) (fol. 3 vers.), waarbij de kopiïst TH. DELPHUS, die in de eerste helft der 16e eeuw Secretaris der stad Franeker was (+ 1550), nog aanteekent, dat de origineele brief van 7 uithangende zegels was voorzien.

Dr. K. v. RICHTHOFEN plaatste de oorkonde in zijne *Friesische Rechtsquellen* (Berlin 1840), p. 479 vgg; veranderde hier en daar de lezing en voegde de wijzigingen er in noten bij. 2)

Vele jaren gaan we nu met stilzwijgen voorbij, jaren, waarin de Friezen, niet langer door ernstig gevaar voor vreemde overheersching aan banden gehouden, door een hevig woedenden burgeroorlog zich zelve verzwakten, jaren, waaruit ook van de inwendige organisatie der steden slechts weinige sporen tot ons kwamen, totdat wij in 1455 't eerste eigenlijke Stadboek, dat van *Bolsward*, ontmoeten.

Dit wetboek bestaande uit 122 genummerde artikelen met

---

1) Dit op papier geschreven foliowerk bevindt zich in het Archief te Franeker; 't werd mij bereidwillig ter vergelijking met den gedrukten tekst voor eenigen tijd afgestaan.

2) Verkeerdelijk geeft v. RICHTHOFEN het stuk den naam van »Bauerbrief"; *buur* beteekent *inwoner* of *burger* eener plaats, geen *boer*. Dr. J. HALBERTSMA, *Lexicon Frisicum*, (1872), kol. 562. Zie verder Dr. G. ACKER STRATINGH, *Appingedam, als stad beschouwd* in *Bijdragen tot de Geschiedenis en Oudheidkunde inzonderheid van de provincie Groningen* Dl. VIII (1871), p. 118.

nog enkele waarschijnlijk een weinig later bijgevoegde bepalingen geeft ons 't eerst eenig denkbeeld omtrent de inrichting eener Friesche stad van dien tijd.

In deze codificatie „ghemaect by raede ende consente des „Eerbaren Vaders Johannis Brugman, ende der Priesteren, „der Schepenen, ende der Raedsluyden, ende by consente der „Ses ende dartich ende der gemene Meente van Boelswaert" treedt ons een goed geregeld stadsbestuur voor oogen en, vinden we ook al weder hier de meest verschillende onderwerpen bij elkander behandeld, de massa wordt toch eenigzins geordend.

De eerste bepalingen houden zich bezig met de raadsbestelling en 't kiezen der Schepenen, verschillende artikelen over het burgerlijk proces volgen, daarna behandelt men het burgerrecht, ook de voorschriften uit het straf- en politierecht vormen een eenigzins samenhangend geheel, terwijl eindelijk bepalingen het burgerlijk recht betreffende hier en daar liggen verspreid.

De stad treedt hier op als autonoom; op raad en met medewerking van den beroemden prediker Brugman trachtte zij zich door eene duidelijke en volledige omschrijving van het stadrecht op te heffen uit den rampzaligen toestand, waarin zij als andere steden door de vernielende twisten der Schieringers en Vetkoopers gedompeld was. 1)

Kort te voren vonden wij Brugman nog rondzwervende door de Groninger Ommelanden, predikende tegen het toenemende zedenbederf van zijn tijd en zich vooral kantende tegen de speelzucht en het ontwijden der heilige dagen; nu heeft hij Bolsward tot middelpunt zijner godvruchtige werkzaamheid gekozen en reeds spoedig had hij hier een zoo grooten invloed, dat hij, gelijk wij zien, een belangrijk aandeel kon nemen in de wetgeving dezer stad en op verschillende artikelen van het nieuwe stadrecht den stempel zijner zeden verbeterende prediking drukken kon. 2)

De codex is opgenomen in het *Charterboek*, Dl. I, p. 553—564, blijkens eene aanteekening aan den voet, naar een handschrift uit de secretarie te Bolsward.

---

1) Mr. D. Fockema, *Schetsen v. d. Friesche Geschiedenis* (Leeuw. 1840—46), Dl. III, st., p. 179.

2) Prof. W. Moll, *Johannes Brugman en het godsdienstig leven onzer vaderen in de vijftiende eeuw* (Amst. 1854), Dl. I, p. 163, 170, 178.

Een ander MS. vinden wij op fol. 54—74 van een boekdeel in 4o. *Lib. I, copiarum Frisicarum*, dat verschillende afschriften 1) bevat van den bekenden SIMON ABBES GABBEMA, die, in 1628 te Leeuwarden geboren, in 1659 historieschrijver van Friesland werd. Dit laatste jaartal komt ook onder den titel van het handschrift voor.

Na GABBEMA's dood in 1688 bleven zijne papieren onder bewaring van zijne zuster, die in 1712 bij testament de zorg daarvoor opdroeg aan de Voogden van het Old Burger-Weeshuis te Leeuwarden. In 1854 werd eindelijk de verzameling ter bewaring toevertrouwd aan het Friesch Genootschap van Geschied- Oudheid- en Taalkunde, 2) welks Bibliothecaris de Heer MR. W. B. S. BOELES mij 't hier bedoelde werk met de meeste bereidwilligheid ter collationeering toezond.

De varianten zijn echter niet van groot belang; boven enkele artikelen is het te behandelen onderwerp in het Latijn vermeld en we missen den aanhef „*Item*," waarmede in het gedrukte stadboek elke bepaling begint.

Het goede voorbeeld van Bolsward had belangrijke gevolgen; ook de stad *Sneek* begon te denken aan de verbetering van hare instellingen en in April 1456 verscheen er een wetboek, dat als de beste codificatie van het Friesche stadrecht te beschouwen is. 3)

---

1) Deze kopieën zijn meest alle in SCHWARTZENBERG's *Charterboek*, Dl. I opgenomen, zie aldaar p. 252, 299, 304, 473, 519, 549, 591, 655, 701, 707, 712, 714, 716, 717, 719, 723, 725, 727, 729, 730.

2) W. EEKHOFF, *Levenschets van S. A. Gabbema* in de *Vrije Fries*, Dl. XI (1867), p. 275—287. Het MS. wordt aldaar vermeld op p. 291 in eene lijst van GABBEMA's nagelaten papieren.

3) Slechts enkele schrijvers maken van dit Stadboek melding.

P. WINSEMIUS, *Chronijck van Vrieslandt* (Franeker 1622), p. 264 en CH. SCHOTANUS, *Geschiedenissen van Friesland* (Fran. 1658), p. 325 nemen eenige artikelen over, terwijl de eerste in zijne *Beschrijvinghe der Steden van Vrieslandt* (achter de Chronijck, niet gepagineerd,) gewag maakt van »Stadts eyghen »plebiscita by de Raedt ende ghesworen Ghemeente met BOCKE HARINGHSMA »int jaer 1456 gheconcipieert ende in sekere artijckelen gheredigeert."

UBBO EMMIUS, *De Republica Frisiorum inter Flevum et Lavicam fl.* (Lugd. Bat. 1616), p. 17 en 59 en SCHOTANUS, *Beschryvinge van de Heerlyckheydt van Frieslandt*, p. 246 vinden de naaste oorzaak van het ontstaan van het Stadboek in eene botsing van de burgerij met den Hoofdeling BOCKE HARINXMA, die zich te Sneek te veel macht had aangematigd. Werkelijk begint dan ook het wetboek met

Curieus en kenschetsend voor den geest dier tijden is de aanhef:

„Die mogentheyt des Vaders, die wisheyt des Soens, ende „die goedertierenheyt des Helligen Gheestes, moet ons desse „nageschreuen Ponten ende Rechten voleynden ende volher- „den, in ewicheyt der ewicheyt, Amen." 1)

In 249 artikelen, waarvan er 233 in het *Charterboek*, Dl. I, p. 569—589 werden afgedrukt, behandelt het Stadboek verder de verschillende onderdeelen van het recht; behalve bijna alle bepalingen uit den Bolswarder codex, die hier meest woordelijk zijn overgenomen, bevat het vele nieuwe voorschriften over de marktpolitie; ook de gilden krijgen eene plaats en het burgerlijk proces wordt veel uitvoeriger omschreven.

Al de artikelen dragen opschriften, in 't kort den inhoud vermeldende; gemakshalve heb ik ze ook van volgnummers voorzien.

De geschiedenis van het HS., dat door den uitgever van het *Charterboek* werd gebruikt, wordt door den tegenwoordigen eigenaar prof. v. Richthofen in zijne *Untersuchungen über die Friesische Rechtsgeschichte* (Berlin 1880), Dl. I, p. 25 en 26 vrij uitvoerig beschreven. 2) Het komt voor op p. 209—259 van een op papier geschreven werk, dat, behalve dezen codex, verschillende oude Friesche wetten bevattende, in 1464 in het tegenwoordige Friesland vervaardigd werd en thans onder den naam van *Jus municipale Frisonum* bekend is.

In den loop der tijden ging 't MS. in verschillende handen over en meer dan één schrijver gebruikte het bij zijne onderzoekingen; ook Winsemius en Schotanus zouden voor hunne berichten over de wetgeving van

---

een accoord tusschen de stad en dezen edelman getroffen over 't aandeel, dat hij voortaan in de verkiezing der Schepenen nemen zou.

Beide schrijvers deelen verder den inhoud van eenige artikelen mede.

E. Napjus vermeldt het Stadboek ter loops in zijn *Historisch Chronyk of Beschryvinge van oud en nieuw Sneek* (1772), op p. 16 en 88, doch verwijst verder naar het *Charterboek*.

Zie eindelijk nog Beucker Andreæ, *De orig. jur. mun. Fr.*, p. 446 en Fockema, *Schetsen*, Dl. III, st. 2, p. 413, die verder op p. 419 en 420 eenige bepalingen uit de Stadboeken van Bolsward en Sneek mededeelt.

1) Dezelfde woorden vinden wij aan het hoofd van het later te bespreken tweede Stadboek van Bolsward terug.

2) Vgl. ook Mr. I. Telting, *Schets van het Oud-Friesche privaat-regt* in *Themis*, Dl. XIV (1867), p. 727—729.

Sneek in hunne geschiedwerken dezen codex hebben geexcerpeerd. 1) Later kwam 't HS. in handen van Gabbema; Schwartzenberg kopieerde 't in 1768 uit diens nagelaten papieren, die zich onder bewaring van de Voogden van het Gabbema-gasthuis te Leeuwarden bevonden. Uit de nalatenschap van Adr. Heringa kocht Petrus Wierdsma de verzameling in 1798, diens zoòn gaf haar ter leen aan Jhr. Mr. M. de Haan Hettema, die in zijne *Oude Friesche wetten, Dl. II*, „voorrede" het handschrift bespreekt. Eindelijk kreeg v. Richthofen het na Wierdsma's dood in 1858 door koop in zijn bezit.

De index, die aan 't Stadboek voorafgaat, bewijst ons, gelijk ook Schwartzenberg aan 't slot van zijne uitgave vermeldt, dat 't bovengenoemde handschrift niet alle bepalingen van 't oude stadrecht bevat, maar ongeveer midden in de voorschriften omtrent de gilden eindigt; ik had echter 't geluk in het Archief te Sneek een ander MS. in folio te vinden, dat, hoe slordig ook gekopieerd, voor ons onderwerp van

---

1) Vreemd echter schijnt het, als het hier door Richthofen beweerde waarheid bevat, dat de beide geschiedschrijvers in hun excerpt meer vermelden dan in het gedrukte Stadboek te vinden is, b. v. den inhoud van den eed, die van de raadslieden, zesendertigen, secretaris en burgers werd geeischt; de boete voor hen, die tot raadspersonen, kerkvoogden, brand- of gasthuismeesters verkozen, deze ambten weigerden te aanvaarden; de bepaling dat elk der raadsleden een vierendeel jaars het stadszegel bewaren zou, eindelijk dat het Friesche Landrecht en de Ordonnantie van Wymbritseradeel als subsidiair recht zouden gelden. Bovendien verhaalt Winsemius, en Schotanus volgt hem hierbij in zijne *Beschryvinge* na, dat de Secretaris (waarschijnlijk is hier de Bode bedoeld) op iemands goed beslag leggende, »een Roede in sijnen handt sal hebben, boven »verguldt."

Zelfs in het volledige Stadboek zijn de meeste dezer voorschriften niet te vinden en ik meen mij de zaak dan ook aldus te moeten voorstellen, dat de aangehaalde schrijvers voor hunne berichten wel degelijk tevens van andere oorkonden gebruik maakten.

Bij beiden is o. a. sprake van het »Stads-Boeck *ende Wilkeuren*", terwijl Schotanus in zijne *Beschryvinge*, na eenige artikelen uit het Stadboek te hebben vermeld, zegt »Andere wilkeuren ende wetten zijn dies tijds oock gemaeckt", waarop hij de hier boven opgenoemde voorschriften laat volgen; Emmius eindelijk schrijft *De Rep. Frisiorum*, p. 18, na zijn uittreksel uit het Stadboek: »Eodem tempore leges aliae quoque repetitae de jure privato, et jurisdictionis »modo atque ordine: quae non sunt instituti hujus nostri."

Uit deze »wilkeuren" nu namen misschien onze geschiedschrijvers enkele bepalingen over; eene andere bron, waaruit zij naar alle waarschijnlijkheid putten, zullen wij later leeren kennen.

veel belang is, daar het ons de ontbrekende artikelen doet kennen.

't Voert den vrij uitvoerigen titel:

„Statuta urbis Snecae, bevattende die ordonnantiën der „rechtskoren ende broken, die de Burgemeisters, Schepenen „ende Raedsluyden van der stadt van Sneeck eendrachtelycken „gemaekt hebben, by rade ende by consente der XXXVI „ende der gemeene Meente om salicheyt haer zielen ende „orbaer ende nutte der gemeene Meente van Sneeck. Ende „hebben hierop gesworen vast en stadelyck toe holden na haer „vyff sinnen in 't jaar ons Heeren CIƆCCCCLVI des Woens„dachs voor St. Georgius dach Martyris."

Ook wordt er bij vermeld, dat het eene kopie is naar een handschrift in 4_o, behoorende aan den Landssecretaris en Landsadvocaat Pibo a Doma, terwijl eindelijk nog wordt meegedeeld, dat zich een ander exemplaar dezer statuten in het bezit van den Raadsheer Horatius Knyff bevindt.

Deze aanteekeningen helpen ons den ouderdom van het MS. bepalen. Doma bekleedde tot 1664 de beide genoemde ambten tegelijk, terwijl Knyff den 16den Nov. 1660 Raadsheer in het Friesche Hof was geworden 1); tusschen deze beide jaren moet dus de codex zijn te boek gesteld, welke tijd ook met den vorm der letters (kanselarijschrift van 't midden der 17e eeuw) overeenkomt.

Het Handschrift kwam in 1819 op den catalogus der boekerij van Mr. J. F. M. Herbell voor en werd toen met andere officieele stukken door het Rijk aangekocht, om in de Koninklijke Bibliotheek te worden bewaard. Den 17den Juli 1851 machtigde echter de Minister van Binnenlandsche Zaken den Bibliothecaris, om met de gemeente Sneek eene ruiling aan te gaan van eenige stukken uit de collectie van Herbell tegen andere op de Bibliotheek ontbrekende boekwerken. 't Voorstel tot deze ruiling werd gedaan door den Leeuwarder Archivaris, den Heer W. Eekhoff, namens het Sneeker gemeentebestuur. 2) Zoo kwam de codex weder in zijne ge-

1) Jr. Mr. M. de Haan Hettema en Mr. A. van Halmael, *Stamboek van den Frieschen Adel* (Leeuwarden 1846), Dl. II, p. 4, 243. J. Sickenga, *Het Hof van Friesland gedurende de zeventiende eeuw* (Leiden 1869), diss. p. 215, 219.

2) Ik ben deze bijzonderheden verschuldigd aan den Heer Dr. M. F. A. G. Campbell, den Bibliothecaris der Koninkl. Bibliotheek.

boorteplaats, waar men mij welwillend vergunde dien met het *Charterboek* te vergelijken; op mijn verzoek, 't MS. ter nauwkeuriger collationeering een korten tijd onder mijne bewaring te mogen hebben, werd echter, door overgroote zorg voor het kleinood, tot mijne spijt afwijzend beschikt.

Vóór het eigenlijke Stadboek vinden we in ons exemplaar eenige zinrijke spreuken, lessen en waarschuwingen aan de rechters, die uitvoering aan de bepalingen en voorschriften moesten geven.

„*Experientia rerum memoria*" 1)

„*Die daer den rechtveerdigen wegen wil gaen,*
„*Die sal gunst, geldt, friendschap laten staen.*"

„*Diligite justiciam, qui judicabitis terram!*"

„*Alteram audi partem!*"

Ook is er een index in opgenomen, die eenigzins afwijkt van dien, welke in 't *Charterboek* voorkomt, terwijl eindelijk achter het Stadboek met andere hand enkele Friesche eedsformulieren zijn bijgevoegd, die zeker van hoogeren ouderdom zijn en eene verrassende overeenkomst vertoonen met die van Wymbritseradeel. 2)

In 1479 besloot men te *Bolsward* het Stadboek van 1455 te herzien en, was blijkbaar het Sneeker wetboek behoudens de uitbreiding geheel op Bolswarder leest geschoeid, nu nam men omgekeerd hier verschillende nuttige bepalingen uit het zuster-stadrecht over. 3)

---

1) Dit laatste woord was niet duidelijk te lezen; ik vermoed echter, dat de spreuk aldus luiden moet.

2) *Ch.* I, 347 vgg. RICHTHOFEN, *Fr. Rechtsqu.*, p. 488—491.

3) 't Is zeer waarschijnlijk, dat WINSEMIUS een der beide hier besproken Bolswarder Stadboeken op het oog heeft, als hij in zijne *Beschrijvinghe der Steden* verhaalt, dat te Bolsward »Burghemeesteren, Schepenen ende Raden, »sampt Edelieden ende Priesters, nieuwe Statuyten ofte Stadsrechten hebben »ghemaeckt, concernerende soo wel de Civile ende Criminele Justitie als die »Policyen vanden Stadt, dewelcke als noch inde Stadts-Kiste berusten, ende de- »welcke men alleer by oude tyden wilkeuren placht te noemen", in dit geval geeft hij echter een verkeerd jaartal op. Zonderling is verder zijne meening, dat de stad te voren, zoowel in wereldlijke als in geestelijke zaken, het Zeendrecht volgde; een gevoelen, dat echter ook door SCHOTANUS wordt gedeeld, die in zijne *Beschryvinge van Frieslandt*, p. 236 aan het vernieuwde stadboek

Met enkele geheel nieuwe voorschriften klom nu het aantal artikelen tot 147, ook de in 't *Charterboek*, Dl. I, p. 564 aan het slot van het Stadboek bijgevoegde losse bepalingen werden te harer plaatse ingelascht.

Met fraaie oud-Duitsche letter op perkament in klein 4° formaat geschreven, ieder artikel van eene beurtelings rood en blauw gekleurde initiale voorzien, en gebonden in een stevigen lederen band, waarop het stadswapen van Bolsward in verguld is afgedrukt, bevindt zich het eenige mij bekende handschrift 1) van dezen codex thans in de Bibliotheek van het Friesch Genootschap. Met de meeste bereidwilligheid zond de Bibliothecaris het mij ter kopieering toe, zoodat ik binnen korten tijd in de gelegenheid hoop te zijn, het met enkele andere handschriften onder de werken van de *Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht* in het licht te doen verschijnen.

Van welk jaar 't MS. dagteekent durf 'k niet zeker te beslissen; het heeft allen uiterlijken schijn van een origineel stuk, doch het ontbreken van eenige woorden in art. 114, waarvoor men de plaats open liet, zouden aan eene kopie doen denken, die dan waarschijnlijk al zeer spoedig na het origineel zal zijn vervaardigd. 2)

---

van 1479 eenige regelen wijdt en daarbij de 2 eerste artikelen van het stadrecht overneemt. De schrijver van de *Tegenwoordige Staat van Friesland* (1785—89) gewaagt in Dl. III, p. 185 van de beide Bolswarder wetboeken, doch houdt deze, vreemd genoeg, voor keuren van de gilden, die in 1450 onder het bestuur van GOSLICK JONGEMA zouden zijn opgericht.

BEUCKER ANDREÆ, *De orgin. j. mun. Fr.*, p. 445 kent alleen het eerste Stadboek. FOCKEMA vermeldt dit wetboek in zijne *Schetsen*, Dl. III, st. 2, p. 413, doch haalt de beide codificatiën aan op p. 419, 420.

1) Ook FOCKEMA maakt in zijne *Schetsen*, Dl. II, p. 322 melding van een exemplaar van dit Stadboek, dat in zijn bezit was. Of dit het hier beschrevene was, weet ik niet, maar wel houd ik het voor waarschijnlijk, dat WIERDSMA en BRANTSMA, de uitgevers der *Oude Friesche Wetten* (Campen en Leeuwarden 1782), die in stuk II, p. 324 in de noot spreken van een »vernieuwd »Stadsboek van Bolswart, van den jaare 1479, waar van een zeer fraaij M. S. op »perkament onder de Regeering dier Stad berustende is" het hier bedoelde op het oog hebben.

2) De Heer EEKHOFF, die 1857—1859 een Register op het Archief van Bolsward maakte, bespreekt dit Handschrift bij de vermelding van een afdruk van het stadrecht uit het *Charterboek* en houdt het voor het origineel. Het gemelde ontbreken van eenige woorden doet mij echter nog aarzelen tot deze opinie over te gaan. In een artikel, over brandweer handelende, zegt nl. het Stadboek : »Item

Ook de verschillende artikelen van dit stadboek heb ik genummerd, om ze later met meer gemak te kunnen aanhalen.

Een ander gedenkwaardig overblijfsel der Friesche stadrechten vond ik te *Staveren* 1) in een folio handschrift. 't Is niet zoozeer een aaneengesloten wetboek als wel eene verzameling van bepalingen, wier oorsprong in geheel verschillende tijden te zoeken is. Enkele artikelen toch zijn woordelijk overgenomen uit de oude privilegiebrieven, die de Hollandsche Graven aan het einde der 13e eeuw aan 't toen nog bloeiende en machtige Staveren gaven, terwijl andere bepalingen, volgens een mij vriendschappelijk gegeven advies van den Heer J. E. H. HOOFT VAN IDDEKINGE, waarschijnlijk ontstonden in de 15e eeuw.

De postulaten namelijk, waarvan in art. 106 sprake is, werden 't eerst gemunt tusschen 1426 en 1431 door den toen wel gekozen, doch nog niet bevestigden Utrechtschen Bisschop RUDOLF VAN DIEPHOLT en omstreeks het midden dezer eeuw en later was die muntsoort ook in Friesland wel bekend. 2)

Verder vinden wij in enkele bepalingen melding gemaakt van den *Rechter* (d. i. de *Schout*) 3), een ambtenaar, die, zooals

---

»in onse stad sullen wesen om vrese des brandes ledderen, brandhaecken . . . . ». . . . . kinghe ende ordinancie Rechtes ende Raedes"; dat men nu eene plaats openliet voor het later in te vullen aantal dezer voorwerpen, kan ik mij voorstellen, moeilijk echter, dat men in een orgineel MS. slechts een gedeelte van een woord ging opnemen, gelijk dit toch blijkbaar met de afkorting ». . . . . . . kinghe" het geval is.

1) Voor de spelwijze *Staveren* in plaats van *Stavoren* verwijs ik naar een stukje van EEKHOFF, *De Geldersche en Friesche stad Staveren, Stavoren, Staveren* in de *Vrije Fries*, Dl. XIII, p. 234—239, aldaar p. 238.

2) Zie b. v. het *Sneeker Stadboek* a. 238, het *Bolswarder* van 1479 a. 23, den *Gildebrief der Leeuwarder wevers* van 1482, verder oorkonden van 9 Juli 1470, 21 Juli 1472, 29 Sept. 1475, 2 Sept. 1477, Febr. 1479, 8 Sept. 1479, 21 Mrt. 1483 (*Ch.* I, 641, 650, 663, 671, 681, 693, 718). *Oorkonden der geschiedenis van het St. Anthonij-Gasthuis te Leeuwarden uit de 15e en 16e eeuw* (Leeuw. 1876), Dl. I, nrs. 13, 19, 20, 21, 23, 27, 32, 33, 34, 37, 40, 45, 46, 47, 51, 54, 58, 62a, 63, 64, 67, 73a, 83a, 85.

3) Artt. 27, 42, 59, (art. 42 is zeer onduidelijk). Dat men onder *Rechter* en *Schout* dezelfde personen heeft te verstaan, blijkt duidelijk uit eene onderlinge vergelijking van artt. 9 en 10 van den Privilegiebrief van 1 April 1292 (*Ch.* I, 126). Zie verder: *Wilkeuren der Vijf Deelen*, § 32, (RICHTHOFEN, p. 476), waar onder den algemeenen naam van *Riuchter* ook de *Schelta* voorkomt. J. MATTHIJSSEN, *Rechtsboek van den Briel* (1880), p. 33, 34. Mr. J. MEERMAN, *Geschiedenis van Graaf Willem van Holland* (1783—97), Dl. III, p. 305—307. A. KLUIT, *Historie der Hollandsche Staatsregering* (Amst. 1804), Dl. IV, p. 133, 134.

wij later zullen zien, in geen der andere Friesche steden voorkwam, en die alleen onder vreemden invloed te Staveren zijne macht uitoefende.

Art. 96 spreekt van *„Herentolne"* en wijst dus ook op den tijd terug, toen de stad onder Hollandsche heerschappij stond.

Tijdens JAN VAN BEIEREN nu (1424) eindigde hier, zooals wij zullen nagaan, het feitelijke gezag der vreemde Graven; de hier besproken artikels moeten dus van vroegeren datum zijn.

Eindelijk werd, blijkens den aanhef, het Stadboek samengesteld door de *„Schepenen"* en *„Vroetsten"* van Staveren, Raadslieden worden niet vermeld, en de werkzaamheden, die in andere steden aan dezen waren opgedragen, werden hier, volgens eenige later aan te halen artikelen, door de Schepenen verricht.

Toch maken een tweetal voorschriften van een *Raad* der stad melding (artt. 59 en 143), een nieuw argument, naar ik meen, voor mijne bewering, dat niet alle bepalingen in denzelfden tijd zijn geredigeerd.

Ook de bewerking zelve van het stadrecht doet ons duidelijk zien, hoe de verschillende deelen wel in één werk vereenigd, doch niet tot één geheel versmolten zijn.

De eerste 31 voorschriften hebben bijna allen den aanhef *„Voort,"* later volgt er eene reeks, waarvan enkele artikelen dezelfde maar eenigzins gewijzigde bepalingen van het eerste gedeelte behelzen en met *„Item"* beginnen, terwijl eindelijk de verdere voorschriften weder aanvangen met *„Voort."* Op verschillende plaatsen zijn er folia geheel of ten deele onbeschreven gelaten en zelfs is er ten laatste tusschen de artikelen over de burgerschap o. a. eene lijst van jaarlijksche renten, die de stad te vorderen had, ingelascht.

Behalve deze verzameling, die de eerste 24 folia van het handschrift inneemt, en die ik later kortheidshalve als 't *Stadboek van Staveren* zal citeeren, bevat het werk nog verschillende andere oorkonden, o. a. een waterrecht der stad in 27 artt., tot titel voerende: *„dit is die ordinantie en in- „settinghe, die de coopluden ende schippers holden mit malcander,"* en in hoofdzaak overeenkomende met het Amsterdamsche waterrecht; verder eene verzameling van 25 *„copyen van „allrehande vonnissen vanden waterrechten vander zee,"*

een gewijzigden tekst bevattende van de bekende Vlaamsche zeerechten. 1) Eindelijk vinden nog verschillende andere oorkonden uit de 15e, 16e en 17e eeuw eene plaats, 't jongste gedeelte is eene den 20sten Jan. 1640 aangenomen wijziging van het *Reglement voor de Burgemeesters* van 1635; omstreeks dezen tijd moet dus het geheele werk, dat met dezelfde hand is geschreven, zijn ontstaan. Ook de Heer CAMPBELL, dien ik over het schrift raadpleegde, verklaarde dit voor de gewone kanselarij-letter uit het midden der 17e eeuw.

Het Handschrift, dat op den inventaris van het stedelijk Archief van Staveren niet voorkwam, daar het eerst na de vervaardiging hiervan voor 't licht schijnt te zijn gekomen, werd mij op mijne aanvrage bereidwillig ten gebruike afgestaan; later hoop ik 't met andere stadrechten uit te geven.

't Bevat in een eenigzins corrupten, maar meestal wel verstaanbaren tekst van 151 artikelen verschillende belangrijke bepalingen over onderwerpen, die in de andere Stadboeken minder uitvoerig behandeld zijn; vooral op het erfrecht, dat elders slechts ter loops wordt besproken, werpt het een verrassend licht. De meeste artikelen vinden overigens hunne parallellen in de zusterrechten; burgerlijk recht en procedure maken het onderwerp van verschillende bepalingen uit, ook strafrechterlijke voorschriften ontmoeten we in vrij grooten getale, maar slechts weinige zijn te rangschikken onder het politierecht. De verzameling begint met eenige artikelen over de Schepenen, terwijl tegen 't einde het burgerrecht behandeld wordt.

't Is hier misschien de plaats, om de reeds genoemde

---

1) De hier genoemde waterrechten zijn, ofschoon niet zeer correct, uitgegeven door A. VERWER in zijn werk over *Nederlants See-rechten* (Amst. 1716), onder den naam »Costuimen van der See," het Vlaamsche p. 5—17, het Amsterdamsche p. 18—30 aldaar; later gaf Mr. C. A. DEN TEX eene kritische bewerking van deze oude rechten, waartoe hij tal van handschriften met elkander vergeleek. Zie *Bijdragen tot Regtsgeleerdheid en Wetgeving* (Amst. 1830), Dl. V, p. 33—62 en 170—208. De Staversche lezing van het Amsterdamsche zeerecht wijkt weinig van den door DEN TEX medegedeelden tekst af, doch des te meer de redactie van het Vlaamsche. De varianten zouden ons zelfs doen vermoeden, dat wij hier een der oudste Nederlandsche bewerkingen voor ons hebben.

oude privilegiebrieven van Staveren eenigzins nader toe te lichten; tevens ben ik dan in de gelegenheid eene schets te geven van de vlottende macht der Hollandsche Graven in Friesland gedurende de 14e en 15e eeuw.

Men weet toch in 't algemeen, hoe deze herhaalde malen over de vrijheidlievende bewoners van dit gewest hun gezag zochten te handhaven, hoe zij nu eens een gedeelte van het land tot onderwerping brachten, dan weder werden verdreven, zoodat slechts in de stad Staveren hun invloed een eenigzins duurzaam karakter droeg.

Groot was het belang, dat zij bij het bezit van deze plaats hadden, die, èn door hare sterke ligging, èn wijl zij over zee zoo gemakkelijk te bereiken viel, een geschikt uitgangspunt aanbood voor verdere veroveringen in het vijandelijke land. Wij zien dan ook, hoe FLORIS V, na met groote krachtsinspanning de West-Friezen beteugeld te hebben, in 1292 met eene vloot de Zuiderzee overstak en na eene korte belegering de inwoners van Staveren tot huldiging noopte, naar 't schijnt zonder heftigen tegenstand, daar hunne handelsbelangen hen gunstig voor eene nadere verbinding met Holland moesten stemmen.

Den 1en April 1292 schonk de Graaf hun dan ook eenige voorrechten, op welke de „Scepenen ende Ghemiente" hem „bi vrien wille ende ombedwonghen" huldigden en ontvingen tot hunnen „rechten Heere."

In dezen brief, die uit 34 ongenummerde artikelen bestaat, wordt de rechtspleging in de stad op Hollandschen voet ingericht en een Schout aangesteld als vertegenwoordiger van den Graaf; al aanstonds wordt ook aan de nieuwe onderdanen vrijdom van tollen toegestaan, verder hebben de meeste bepalingen betrekking op het strafrecht, o. a. wordt bij zware misdrijven, heeft er ontdekking op heeterdaad plaats, de in Friesland zeer impopulaire doodstraf gebiedend voorgeschreven. 1)

Men vindt deze voorschriften in *Ch.* I, p. 124—126 in de oorkonde, waarbij de onderdanen den Heer huldigen en, met eene kleine wijziging in de spelling, in *Ch.* I, p. 126 en 127,

1) Verg. Mr. J. DE RHOER, *Het Hijemael gheget over eenen Doodslag* in de Verhandelingen van het Genootschap *Pro Excolendo jure patrio* (Gron 1773 vgg.), Dl. I, p. 377.

waar FLORIS zijn „poorteren van Stavoren" de hier besproken vrijheden schenkt. 1) Of de Graaf ook pogingen deed, om Friesland verder te bemachtigen, blijkt niet.

Den 12den Maart 1300 geven de bestuurders der stad volmacht aan eenige personen, om hulde en trouw te zweren aan Graaf JAN II en in *Ch.* I, p. 132 vinden wij op denzelfden datum een brief, bijna gelijkluidende met den vorigen, waarbij men hem als Heer erkent. Uit den aanhef zien wij, dat ook de opvolger van FLORIS, JAN I, na vernieuwing dezer voorrechten gehuldigd was. In eene oorkonde van 27 Maart 1300 worden de privilegiën door den nieuwen Graaf bevestigd.

Het Hollandsche gezag schijnt echter niet op zeer deugdelijke grondslagen gevestigd te zijn geweest, ten minste WILLEM III was nog niet lang aan de regeering, toen hij reeds troepen naar Friesland inscheepte, om het afgevallen Staveren op nieuw te bemachtigen; deze tocht liep evenwel zonder vruchten af.

Nu sloeg de Graaf een vreedzamer weg in en werkelijk bracht hij in 1310 zelfs Westergo er toe, hem bij minnelijke schikking tot Heer te huldigen; zijn gezag werd daarop in 1314 door den Roomsch-Koning LODEWIJK bevestigd, die ook, ofschoon te vergeefs, Oostergo 2) beval zich aan hem te onderwerpen. Dat nu in dezen tijd de Graaf in Staveren en

---

1) Dit zijn echter nog niet de oudste privilegiën, welke wij van Staveren kennen; in 1118 reeds bevestigde Keizer HENDRIK V de rechten, welke de stad van zijn vader en Koning KAREL verkregen had en de wetsbepalingen door Markgraaf EGBERT, die van 1056—1090 leefde, gemaakt. Staveren werd met de immuniteit begiftigd, het duel als middel van bewijs werd verboden (eene bepaling, welke wij in het latere Staversche recht steeds terugvinden), eveneens, behoudens enkele uitzonderingen, het verwoesten en verbranden van de huizen van misdadigers, tevens wordt er het een en ander over de boeten bepaald en het stuk eindigt met een voorschrift over de tollen op den Rijn.

De zeer bedorven tekst, door SCHWARZENBERG in *Ch.* I, p. 71 en 72 opgenomen, werd later geëmendeerd door BEUCKER ANDREÆ, *De orig. j. m. Fr.*, p. 379, 380, Dr. G. WAITZ, *Urkunden zur deutschen Verfassungsgeschichte* (1871), p. 25 en RICHTHOFEN in zijne *Fr. Rechtsgeschichte*, Dl. I, p. 158, 159.

In een brief van 30 Juni 1290 werden deze stedelijke voorrechten bevestigd en tevens eenige nieuwe bepalingen gemaakt. (*Ch.* I, 123) Ook van dit stuk is de lezing corrupt, RICHTHOFEN nam het met eenige wijziging gedeeltelijk over t. a. p., p. 140 en 160.

2) Zie over de spelwijze *Oostergo* en *Westergo* in plaats van *Oostergoo* en *Westergoo*, Mr. A. J. ANDREÆ, *Bijdrage tot de burgerlijke en kerkelijke indeeling van Friesland* in de *Vrije Fries*, Dl. XIV (1880), p. 197 noot en 288.

Westergo werkelijk gezag uitoefende, getuigen verschillende oorkonden. In 1310 gelast hij den Grietman en den Rechters van Wildinghe zich niet met de Staversche zaken in te laten, drie jaren later wordt zijne macht erkend in een dergelijk geschil, dat de stad met Wagenbrugghe en Lyaerich had 1); in 1320 en 1322 maakt hij een einde aan oneenigheden te Staveren ontstaan. In 1322 beschikt hij over de jurisdictie te Sexbierum en Westerbierum, terwijl hij twee jaren later in de eerstgenoemde plaats een Schout benoemt. In 1322 beveelt hij den inwoners van Staveren ANDRIES VAN WIKE als Schout te ontvangen, en in het volgende jaar belooft hij den Abt en het convent van Mariendaal in Westergo bescherming van persoon en goed; in een stuk van 1324 wordt zelfs van leengoederen gewag gemaakt.

Nu echter schijnt er een keerpunt te komen; in de eerste maanden van 1325 wordt de Graaf blijkbaar bevreesd voor het misnoegen, dat zich tegen zijn gezag openbaarde, hij laat ten minste verscheidene personen de verklaring afleggen, dat zij hem beschouwen als hun rechten Heer en dat zij aan zijne Schouten te Staveren de noodige hulp zullen verleenen 2). Den 23sten Maart sluit hij een bestand met zijne oproerige onderdanen, en geeft aan hunne afgezanten een vrijgeleide, om over vrede te komen handelen; dit verdrag wordt den 20sten Juni vernieuwd, nadat intusschen nog eenige poorters uit Staveren den eed van trouw hadden gedaan.

Of de vrede gesloten werd, blijkt niet, maar toch zien wij den Graaf nog in dit zelfde jaar hier en daar Schouten aanstellen, welke benoeming echter, naar 't schijnt, op nieuw aanleiding gaf tot twist, zoodat, in het begin van 1326, WILLEMS echtgenoot, JOHANNA VAN VALOIS, door hem daartoe gemachtigd, weder aan eenige afgevaardigden vrijgeleide gaf, om tot eene verzoening te kunnen komen; de Friezen worden hier nog „vrienden" van den Graaf genoemd.

---

1) Lyaerich de Lemmer; het latere Lemsterland wordt hier bedoeld. RICHTHOFEN, *Rechtsgesch.*, Dl. I, p. 143.

2) Naar 't schijnt, hadden ook reeds in 1323 en 1324 enkele Staversche burgers deze belofte gedaan; zie een Cartularium in het Rijksarchief *Copien autentyque van den originalen brieven van Oestvrieslant, die gelevert zyn Hertoge Albrecht van Saxen* (perkament. folio) f. V., verder eene kopie in de afd. „Friesland" aldaar.

Den 30sten Maart wordt er dan ook weder een verdrag gesloten en op denzelfden dag door den Graaf en Westergo bevestigd, doch slechts weinige maanden later geeft WILLEM aan een zekeren BOUDYN VAN BAERSDORP last den Friezen „onse viande" afbreuk te doen, terwijl de onder Bremen behoorende Ostringers den 10den Februari 1327 verklaren geen verbond met hunne wederspannige stamgenooten te hebben aangegåan; uit dezen brief blijkt tevens, dat de graafsgezinden weder uit Staveren waren verjaagd. In hetzelfde jaar echter besluit deze stad 't hoofd te buigen, er worden op nieuw gevolmachtigden benoemd, om over een vrede te beraadslagen, en den 19den April verklaren deze te Zierikzee, dat men besloten heeft den Graaf voldoening te geven en de schade te vergoeden, die de verdreven Schouten geleden hadden. Dat WILLEM de hoop koesterde tevens Westergo onder zijne macht terug te brengen, blijkt uit een vrijgeleide, dat hij op denzelfden dag ook aan afgevaardigden van deze landstreek verleende, doch, 't zij de bijeenkomst met hen te Haarlem niet heeft plaats gehad, 't zij men het over de voorwaarden niet eens kon worden, Westergo bleef zich verzetten en alleen Staveren onderwierp zich met de belofte de bedreven misdrijven te zullen beteren volgens beslissing van den Graaf, die hieromtrent de nieuw te benoemen Schepenen raadplegen zou.

Den 7den Juni erkende men de rechten, welke WILLEM hier volgens zijne handvesten bezat, men zag echter geen kans de Hollandsche gijzelaars in Westergo te bevrijden, zelfs werd de stad door de bewoners van dit gewest bedreigd; den 21sten December 1) geeft de Graaf dan ook een kapersbrief uit, om deze, zijne vijanden, zooveel mogelijk schade te berokkenen, doch in het volgende jaar zien ook de Westergoërs van verderen tegenstand af en verklaren, dat WILLEM binnen Staveren dezelfde rechten heeft, die zijne voorouders bezaten volgens den privilegiebrief van FLORIS V. De krijgstoerustingen, welke de Graaf

---

(1) Ik vermoed echter, dat deze datum, welken SCHWARTZENBERG boven het stuk heeft geplaatst, minder nauwkeurig is. De brief werd gegeven »des Manen»daghes na Sinte Luciendach" en blijkens WAGENAAR, *Lijst van Roomsche feestdagen*, viel de dag van deze Heilige op 13 December.

intusschen gemaakt had, waren waarschijnlijk van grooten invloed op dit besluit. Er heeft nu eene verzoening plaats over 't verjagen der vreemde Schouten en na eenige jaren van onrust en twist is eindelijk in het westelijk deel van Friesland het Hollandsche gezag hersteld. Keizer LODEWIJK bevestigde dit in 1330, door de vernieuwing van zijn brieven van 1314.

Al bleef verder de binnenlandsche rust niet onverstoord, tegen WILLEMS heerschappij schijnt men zich niet meer te hebben verzet, op alle wijzen trachtte hij trouwens ook de harten der Friezen voor zich te winnen. Van zijne bemoeiingen en de uitoefening van zijn gezag vinden wij verder bewijzen bij verschillende gelegenheden, o. a. bij de beslechting van een twist, die tusschen Staveren en Lübeck was ontstaan 1), in 1333 geeft hij een huis en hofstede te Staveren in leen, terwijl in 1337 de bestuurders van het klooster Mariendaal te Hemelum en anderen zijne hulp inroepen tegen den Graaf van Gelder.

WILLEM stierf in 1337 en reeds in het volgende jaar wijzen ons een viertal oorkonden op de huldiging van zijn opvolger; in de eerste, van 9 Maart, machtigen die van Staveren (Oostergo en Westergo volgden dit voorbeeld niet) eenige poorters, om dezen den eed van trouw te zweren, 16 Maart wordt hij gehuldigd, op denzelfden dag bevestigt hij de oude privilegiebrieven der stad en voegt er een nieuwen bij, waarin bevrijding van de doodstraf werd toegestaan, als men met geld de misdaad boeten kon, eene concessie aan het Friesche rechtsbegrip. 2)

Ook op andere wijze trachtte de Graaf de stad voor zich te winnen, in 1340 schenkt hij haar vrijdom van tol door geheel Holland en Zeeland, een privilegie, dat twee jaren later werd vernieuwd; tevens geeft hij ter aanmoediging van den handel den inwoners verlof hunne schepen, bij gebreke van eigen zeelieden, met andere Friezen te bemannen, en dit alles, niettegenstaande er een oproer schijnt te hebben plaats

1) Zie over dezen strijd, waarin ook Hamburg betrokken was, J. P. AREND, *Algemeene Geschiedenis des Vaderlands* (Amst. 1846), Dl. II, st. 2, p. 129.

2) Zie *O. Fr. Wetten*, stuk II, p. 323 noot, ook AREND, t. a. p., p. 133, die zich echter dit privilegie niet kan verklaren.

gehad, waarbij de zoon van een der grafelijke beambten het leven verloor; de behandeling dezer zaak beval hij den Schepenen „na den rechte van der stede ende den hantvesten, „die si van onsen ouders of van ons hebben."

Ondanks deze gunstbewijzen schijnt Staveren zich weder aan het gezag van den Graaf te hebben onttrokken; in 1343 toonen Schepenen en Raad der steden Haarlem, Alkmaar en Medemblik dezen de hierboven reeds genoemde oorkonde, waarbij Westergo zijne macht in Staveren erkende; in 't volgende jaar leggen een paar geestelijken eene verklaring af omtrent de rechten, welke de Graaf in Friesland had 1) en in 1345 steekt Willem eindelijk de Zuiderzee over, om nu met kracht van wapenen zijne macht te doen gelden. Hoe treurig deze met zooveel luister begonnen krijgstocht eindigde, is bekend, het leger werd bij Warns geheel verslagen, de Graaf zelf sneuvelde.

De Hollanders verklaarden hierop de goederen der vijanden in hun land verbeurd en wreekten zich verder door eene kaapvaart, waartoe in 1347 eenige verlofbrieven aan bijzondere personen werden uitgereikt. 2)

In Juli van dit jaar sloot men echter een voorloopig bestand en, nadat in de volgende Meimaand de Friezen hun leedwezen over het in den oorlog gebeurde hadden betuigd, werd den 10den Augustus 1348 de vrede geteekend. De bepalingen van dit verdrag 3), dat voor den tijd van 20 jaren gesloten werd, waren voor de Friezen gunstig, zij erkenden Hertog Willem niet als Heer en de Hollanders mochten

---

1) Men vergelijke dit stuk *Ch.* I, p. 200, met de merkwaardige oorkonde, aldaar op p. 136 te vinden, waarin ons de aard van 's Graven recht in Friesland wordt verklaard, en met het *Schoutenrecht*, § 1. Richthofen, p. 387. Deze brief werd den Graaf ook getoond, toen men hem bij het vredesverdrag van 1328 wederom huldigde, en men meent zelfs, dat de erkenning der keizerlijke oppermacht, zooals deze oorkonde die bevatte, een der uitdrukkelijke voorwaarden was, waarop men zich weder onderwierp. Arend, t. a. p., p. 124, 125.

2) Over de beweerde wraakneming van gravin Johanna van Holland op de Friesche monnikken van het eiland Marken raadplege men de verhandeling van Dr. R. C. Bakhuizen van den Brink, *Markerhoofd. Vrije Fries*, Dl. X (1863), p. 101. vgg.

3) De oorkonde is niet in het *Charterboek* te vinden, doch ze is door Mr. J. C. de Jonge opgenomen achter zijne *Verhandeling over de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten* (Leiden 1817), p. 281—284.

slechts om handel te drijven op enkele plaatsen en uit nood de grenzen van hun gebied overschrijden.

In het begin van 1352 zendt echter Staveren, waarschijnlijk door handelsbelang hiertoe gedreven, weder gezanten, om den Hertog te huldigen.

Deze vernieuwt daarop de oude voorrechten, in Febr. 1353 bevestigen „Scepenen ende Raet ende ghemeene Poerteren „van Staveren" 't geen de afgevaardigden hadden verricht, waarop WILLEM nogmaals belooft zich te zullen houden aan de handvesten, eens door zijne voorouders de Graven FLORIS, JAN II en anderen verleend.

Dat de Westergoërs over de handelwijze van Staveren verontwaardigd waren, is niet te verwonderen, en ze schijnen de stad hierover dan ook lastig gevallen te zijn, ten minste in 1354 beloofde het district Fronackere door bemiddeling van twee geestelijken, dat men voortaan de stad geen overlast meer zou aandoen en dat men voor hare inwoners den handel weder openstellen zou. Vijandelijkheden nog tijdens het verdrag tusschen Oostergo, Westergo en de West-Friezen ontstaan, werden in 1357 door eene regeling der wederzijdsche schadevergoeding verzoend.

Staveren huldigde den 9den Dec. 1361 Hertog ALBRECHT VAN BEIEREN als Ruwaard, en ook hij beloofde weder zich aan de door zijn broeder bezegelde handvesten te zullen houden, tevens sloot hij met de stad eene leening, waarvoor hij haar het schoutambacht verpandde, terwijl hij haren inwoners bescherming van persoon en goed in zijne landen verzekerde, zelfs al mocht de stad door de vijanden worden verwoest. De overige Friezen toch weigerden den Hollandschen Heer te erkennen, niettegenstaande zelfs de Duitsche Keizer KAREL IV het hun, op verlies van alle voorrechten, die zij van het Rijk gekregen hadden, gelastte.

Het bestand, dat in 1368 eindigen moest, werd intusschen herhaaldelijk op de oude voorwaarden verlengd 1) en gedu-

1) Zie de hiertoe betrekkelijke oorkonden van 30 Nov. 1368, 5 Mei 1371, 18 Jan. 1379, Mrt 1380, 1384, 18 Mrt. 1386, 5 Mei 1387, 2 Dec. 1387, 24 Juni 1388, 20 Juni 1389, 30 Jan. 1390, 13 Juni 1390, 27 Apr. 1391, 14 Aug. 1391, 23 Mei 1392, 2 Juli 1392, Mrt. 1393, 20 Apr. 1395 in *Ch.* I, p. 233, 239, 240, 243, 244, 245, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 255.

rende bijna een halve eeuw bleven de Friezen van Hollandsche zijde ongemoeid.

In 1395 echter verandert de toestand, ALBRECHT heeft nu besloten aan den slependen gang van zaken een einde te maken, den dood van WILLEM IV te wreken en gewapender hand zijne rechten in Friesland te doen gelden. De vrede wordt nog wel voor een jaar verlengd, maar den 22sten Mei 1396 beveelt de Hertog al de in Friesland gevestigde vreemdelingen dit gewest te verlaten, opdat zij den vijand geene hulp zouden verleenen, den 10den Juni wordt er aan 100 Friezen een vrijgeleide gegeven, dat tot 11 Juli duren zou, terwijl op dienzelfden dag het eiland Ameland de vergunning kreeg onzijdig te blijven in den aanstaanden strijd.

De reis der Friesche afgezanten droeg geen andere vruchten, dan dat de vrede den 16den Juli nog met eenige dagen werd verlengd; ALBRECHT ging intusschen voort met zijne geduchte toebereidselen voor den oorlog.

Nog eenmaal trachten de Friezen het hun dreigende gevaar af te wenden, den 8sten Aug. gaf de Hertog opnieuw een vrijgeleide voor 8 dagen; dat deze poging mislukken moest, was te voorzien.

Van alle zijden werden nu de troepen bijeengetrokken, hulpbenden uit verschillende landen versterkten 't grootste leger, dat Holland nog op den been had gezien; den 27sten Aug. scheepte men zich eindelijk in en twee dagen later werden de Friezen bij Schoterzijl verslagen. Wel trokken de Hollanders nu verder plunderend door het land, doch wapenfeiten van eenige beteekenis hadden er niet meer plaats, gewichtige gevolgen had de luisterrijke krijgstocht niet.

ALBRECHT zelf was spoedig weder naar Holland teruggekeerd, maar dat hij den oorlog nog niet als geeindigd en de Friezen als onderworpen beschouwde, blijkt uit een paar oorkonden van September, waarbij hij eenige Baljuwen beval hunne landen tegen den vijand te beschermen en op te passen, dat de onderdanen dezen niet van proviand voorzagen; het laatste verzocht hij ook aan den Bisschop van Utrecht, den Hertog van Gelder en aan eenige steden, terwijl ook nog in ditzelfde jaar aan verscheidene personen verlofbrieven werden gegeven, om den Friezen alle mogelijke afbreuk te doen. Dat echter ook deze van hunnen kant kapers uitrustten,

zien wij uit een brief van 2 Nov., waarin door den Hertog aan eenige steden eene aanschrijving wordt gedaan, om de kusten en stroomen te beveiligen, opdat de schepen, die nog niet van hunne reis waren teruggekeerd, ongehinderd mochten binnenloopen.

Het jaar 1397 ging zonder gewichtige gebeurtenissen voorbij, eene poging der Friezen om den Hertog tot vrede te bewegen mislukte, en de kaapvaart werd met ijver voortgezet blijkens verschillende brieven, die aan bijzondere personen werden uitgereikt om „wt te legghen 1) op die Oestvriezen", terwijl deze strooptochten zelfs een meer officieel karakter kregen door een stuk van 30 Juni, waarbij er twee Admiraals voor werden aangesteld. In het begin van 1398 wordt weder aan verschillende personen de vergunning gegeven de Friezen te beschadigen, doch in hetzelfde jaar besluit ook ALBRECHT op nieuw zich tot een tocht tegen de hoe langer hoe stoutmoediger geworden vijanden uit te rusten.

Aan het hoofd van een geducht leger landde 's Hertogs zoon WILLEM VAN OOSTERVANT den 17den Juli, waarschijnlijk na heftigen tegenstand, in het vijandige gewest en trok naar Staveren op, dat zich na eene korte belegering onderwierp. Westergo en Oostergo (behalve Achtkarspelen) volgden dit voorbeeld den 29sten Juli in een verdrag, dat 11 Aug. door ALBRECHT bekrachtigd werd. Er zouden weder op Hollandsche wijze Schouten, Baljuwen, Schepenen en Ambachtslieden worden aangesteld, doch alleen uit de inwoners gekozen; ook behielden de Friezen hun eigen recht.

Na het vertrek der vorstelijke personen had 14 Aug. de huldiging plaats, en tien dagen later gaf ALBRECHT aan zijne nieuwe onderdanen een uitvoerigen brief, waarin hij hunne rechten en vrijheden omschreef.

In het Noorden van het land bleef echter niettegenstaande deze onderwerping de strijd voortduren, en dat eene sterke bezetting der vaste punten noodzakelijk was, blijkt uit de herhaalde aanschrijvingen van den Hertog aan zijne onderdanen, om troepen naar Friesland te zenden.

ALBRECHT oefende intusschen zijne macht als Heer feitelijk

1) *Wtlegghen* — in zee gaan, om iemand afbreuk tedoen. Dr. E. VERWIJS, *De oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren, met de Friezen in de laatste jaren der 14e eeuw* (Utr. 1869), woordenlijst, p. 603.

uit, 31 Dec. 1398 ontvangt Harlingen eenige privilegiën 1), weinige maanden later ook de steden Bolsward en Workum 2), terwijl er tevens ter bevestiging van het gezag pogingen worden gedaan tot invoering van het leenstelsel, door de begiftiging van verschillende personen met ambachtsheerlijkheden. Intusschen was er over eene bepaling van den zoenbrief verschil ontstaan en, ofschoon de Hertog in de oplossing hiervan met toegevendheid jegens de Friezen te werk ging, schijnen de zaken toch zóó spoedig een voor de Hollanders ongunstigen keer te hebben genomen, dat men een nieuwen krijgstocht voor noodzakelijk hield; nog in April vertrok Graaf WILLEM in allerijl naar Staveren.

De oproerige bewoners van Achtkarspelen met hunne bondgenooten uit Groningen bedreigden thans de Hollandsche bezetting te Dokkum, maar de tocht, welken men tegen hen ondernam, liep niet ongelukkig af, zoodat WILLEM den 4den Juli weder naar Holland terugkeeren kon. 't Was er echter verre van af, dat de Friezen nu allen tegenstand opgegeven hadden, uit verschillende oorkonden van Juli valt zelfs op te maken, dat dadelijk na 's Graven vertrek de opstand weder het hoofd omhoog stak. Aan Hollandsche zijde maakte men dan ook toebereidselen voor een nieuwen tocht, terwijl OOSTERVANT zelf naar Staveren reisde, om van den stand van zaken hoogte te nemen; maar misschien wegens geldgebrek, misschien ook wegens den onwil der edelen, kwam de Hertog eindelijk tot het besluit, om eerst in het volgende jaar den strijd te hervatten en nu slechts moeite te doen Staveren gedurende den winter te behouden.

Niettegenstaande al deze woelingen was echter ALBRECHT, ten minste in naam, voortgegaan met het uitoefenen van zijne heerlijke rechten, in tal van brieven worden verschillende personen door den Hertog met land en voorrechten begiftigd.

---

1) Afgedrukt bij BEUCKER ANDREÆ, *De orig. j. m. Fr.* p. 475—478, zie ook p. 443 en bij VERWIJS, *Oorl. v. Albr. v. Beieren,* p. 497—500; vermeld in het Register bij Mr. R. K. DRIESSEN, *Monumenta Groningana veteris aevi inedita* (Gron. 1822—30), Dl. IV, p. 850 en in den *Inventaris van tbouck Oostvrieslant.* VERWIJS, p. 485.

(2) BEUCKER ANDREÆ, t. a. p., p. 479—485. vgl. verder p. 444, 449, 450. VERWIJS t. a. p., p. 509—516. zie Register. DRIESSEN, p. 850, 851. VERWIJS. Inventaris, p. 486, 487.

Het gevaar voor de belegering van Staveren was intusschen wel afgewend, maar zeer gerust over het bezit van deze gewichtige plaats was men niet; in het voorjaar van 1400 achtte men dan ook 't ondernemen van den vroeger beraamden krijgstocht dringend noodzakelijk. De Friezen, die eerst door kaapvaart hunnen vijanden afbreuk trachtten te doen, waren door 's Hertogs dralen steeds stoutmoediger geworden, zoodat er in Juni zelfs bericht kwam, dat zij om Staveren het beleg hadden geslagen. Nu trok eindelijk de Hollandsche krijgsmacht op, Staveren werd wel is waar ontzet, doch meer dan deze stad versterken deed men niet, aan de onderwerping van 't overige Friesland was geen denken meér. Men zag echter in, dat er, wilde men ook het laatste vaste punt niet verliezen, krachtige maatregelen moesten worden genomen; de Hertog besloot dan ook nogmaals tot eene groote heervaart, die het geheele weerbarstige gewest weder onderwerpen zou; maar, hoe groot de toebereidselen ook waren, tot verwezenlijking van het plan kwam 't niet, blijkbaar was men algemeen den onvruchtbaren oorlog moede; Staveren zooveel mogelijk te versterken, bleef voortaan het eenige doel. De volkspartij der Schieringers was intusschen hoe langer hoe machtiger geworden en de door Albrecht met leengoederen begiftigde Vetkoopers werden in 1400 verdreven; we vinden hen als ballingen in Holland terug. In den winter gingen de Friezen zelfs weder aanvallenderwijze te werk door kaapvaart en strooptochten, ook koesterden zij het voornemen Staveren aan te tasten; tot eene belegering schijnt het echter niet te zijn gekomen.

Aan de Hollandsche zijde ging men, toen het jaargetijde gunstiger geworden was, wel weder allerlei plannen tot een grooten overtocht maken, maar men had er te zeer te strijden met den onwil der onderdanen om aan nieuwe veroveringen te kunnen denken. Men ging slechts voort met de versterking van Staveren, dat, toen eindelijk het vredesverdrag te 's Hage 30 Sept., te Bolsward 1 Oct. 1401, geteekend werd, als eenige vrucht van den kostbaren oorlog aan den Hertog bleef.

De verdere bepalingen waren gunstig voor de Friesche onafhankelijkheid.

Staveren zou de privilegiën behouden, welke het in 1396

bezetėn had; den 6den Dec. 1401 werd het door ALBRECHT met nieuwe voorrechten begiftigd, waarbij ook weder uitdrukkelijk werd bepaald, dat Schout en Schepenen recht zouden spreken „na sulken hantvesten ende brieven, als wy ende „onse voirvoirderen onser voirsz. stede gegeven hebben, ende na „derselver onse *stedeboecke*, dair die wilkoren in geschreeven „staen", 1) den 10den Mei 1402 werd deze brief vernieuwd.

Aan den eenen kant schijnen verder de Friezen 's Hertogs gezag in Staveren met leedwezen te hebben aangezien, aan den anderen kon ook ALBRECHT zijne heerschzuchtige plannen niet geheel laten varen; met ijver werkte men ten minste voort aan de bevestiging der stad en in 1404 ontvingen de Hollandsche en Zeeuwsche steden eene aanschrijving om den Hertog bij te staan in zijne „reyse op onse vyande die „Oistvriesen." In hetzelfde jaar werd er weder aan eenige afgezanten vrijgeleide gegeven, naar 't schijnt met het gevolg,

---

1) Dit is volgens mijn weten de eenige plaats in de oorkonden, waar men melding vindt gemaakt van het Staversche Stadboek, de vrucht der stedelijke autonomie in tegenstelling met de door vreemde vorsten verleende voorrechten. Uit de oude privilegiebrieven zien we, dat ook de Graaf de stad wel degelijk wetgevende macht op haar gebied had toegestaan; zie art. 29: »Voirt geoorloven »wy onsen Schoute ende onse Schepenen van Stavoren nieuwe recht te maecken »ende nieuwe keure van jare te jare, die ons ende onse poorte nut ende orbaer»lyck zyn, die hier voore niet beschreven staen, behouden in alle poincten »ons recht." (*Ch.* I., 127).

Deze verzameling van stedelijke wetten droeg vroeger den naam van *Grandeboek*, en bijna geen geschiedschrijver, die eene beschrijving van Staveren geeft, vergeet te melden, hoe reeds in zeer ouden tijd de stad volgens hare eigen rechten leefde, bijeengebracht in dit wetboek, waarin o. a. ook was aangewezen, welke personen koegangen hadden in het St. Odulphusveld. (Ook in het boven beschreven Staversche MS. is van eenige dezer koegangen sprake.)

A. WESTERMAN, *Groote Christelijke zeevaert en beschryvinge van Stavoren* (Amst. 1729, niet gepagineerd.) H. SOET, *Op en Nederganck van Stavoren* (Amst. 1648), p. 164. H. SOETEBOOM, *Oud-Heden van Zaan-land, Stavoren, Vronen, en Waterland* (Amst. 1702), Dl. II, p. 106. SCHOTANUS, *Beschr.*, p. 262, 263. *Tegenw. staat v. Friesland*, Dl. III, p. 311, 314. ACKER STRATINGH, *Aloude staat en geschiedenis des vaderlands* (Gron. 1852), Dl. II, st. 2, p. 94 noot 2. A. J. V. D. AA, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden* (Gorinchem 1847), i. v. Stavoren, Dl. X, p. 680.

WESTERMAN spreekt zelfs tot tweemalen toe van »het *gedrukte* Grande-boek »der Stede Stavoren"; een dergelijk exemplaar is mij echter nog niet onder de oogen gekomen, en 't heeft waarschijnlijk ook slechts in de verbeelding van dezen schrijver bestaan, die zich niet kon voorstellen, dat eene zoo belangrijke stad als Staveren hare wetten niet had laten drukken.

dat er voor een korten tijd vrede werd gesloten; 1) maar dat ALBRECHT desniettegenstaande bij zijn voornemen bleef, blijkt uit eene oorkonde van 17 Nov., waarbij hij aan 't eiland Ameland neutraliteit vergunde „durende toter tyt „toe, dat wy die Oestvriesen, oft God wilt, becrafticht ende „onder onsen bedwangen hebben sullen." De Hertog werd echter door den dood verhinderd zijne plannen ten uitvoer te brengen.

Zijn opvolger WILLEM VI verlengde in 1405 den vrede voor korten tijd, doch zag daarmee niet van zijne aanspraken af, den 20sten April toch waarborgde hij de bewoners van Terschelling tegen stoornis of schade „ter tyt toe, dat wy onse „ongehoirsaem luden, die Oistvriesen, mitter Goids hulpe, be- „dwongen ende becrachticht sullen hebben;" den 6den Oct. gaf hij aan de Amelanders vrede en vrijgeleide op voorwaarde, dat zij hem zouden huldigen, „of dat sake wair, dat wy dat ge- „meen lant van Oestvrieslant tot eniger tyt becrachtigden." Bovendien nam men weer maatregelen om den Friezen op zee schade te berokkenen.

De Hollandsche zaken schenen den Hertog echter niet toe te laten, zijne rechten gewapenderhand te bevestigen; hij verlengde in 1406 het bestand bij eene oorkonde, waarin bepaald werd, dat men te Amsterdam over een vasten vrede zou beraadslagen; de Friezen zouden dan den Hollandschen Heer erkennen op nader te bepalen voorwaarden. Dit verdrag werd den 28sten Nov. door den Hertog bevestigd.

In de volgende jaren werd het bestand herhaaldelijk verlengd, 2) zelfs nog na 1414, toen de Schieringers zich weder

---

1) De oorkonde van dit vredesverdrag heb ik nergens kunnen vinden, doch dat er werkelijk een bestand gesloten is, meen ik uit het volgende te moeten opmaken.

De vrede van 1401 werd volgens den brief van ALBRECHT, (VERWIJS, *Oorl. v. Albr. v. Beieren*, p. 550 vgg.) voor 5, volgens dien der Friezen (*Ch.* I, 327 en 328) voor 6 jaren gesloten en moest dus in 1406 of 1407 eindigen, doch reeds in eene oorkonde van 4 Mrt. 1405 (*Ch.* I, 350), is er sprake van verlenging van den vrede, »die wtgaen soude up en Sonnendagh naestcomende." Ik vermoed, dat hiermede het bestand werd bedoeld, dat gemaakt was ten gevolge der onderhandelingen, waartoe in het vorige jaar eenige brieven van vrijgeleide waren uitgereikt.

2) Blijkens oorkonden van Sept. 1407, 25 Sept. 1407, 5 Juli 1408, 10 Juli 1408, 27 Sept. 1409, 1 Aug. 1411, 26 Mei 1414, 3 Juni 1414, 6 Mei 1415, Mei

van Staveren meester maakten 1) en daardoor de vreemde heerschappij in Friesland feitelijk vernietigden.

Niet beter scheen 't voor de Hollandsche zaak te worden, toen in 1416 ook de Roomsch-Koning SIGISMUND zich met de Friesche gewesten begon te bemoeien; hij zond den Breslauschen Kanselier v. BUNTSLOW en den Kanunnik HENDRIK CLANT met brieven, waarin hij verklaarde, dat de Friezen aan niemand gehoorzaamheid verschuldigd waren dan aan het Rijk; de gezanten zouden nader met hen over hunne onderhoorigheid aan den Keizer onderhandelen. Men antwoordde, dat men niet ongenegen was zich met SIGISMUND in betrekking te stellen, doch dat men nimmer afstand zou willen doen van den bestaanden vrijen regeeringsvorm en de door vroegere Keizers geschonken voorrechten.

Niettegenstaande nu de Graaf van Holland Westergo en Oostergo vermaande zich niet verder met den Roomsch-Koning in te laten en ook den gezant v. BUNTSLOW gelastte de onderhandelingen te staken, bevestigde SIGISMUND toch den 30sten Sept. 1417 in een Latijnschen brief al de oude Rechten, Vrijheden en Privilegiën der Friezen; deze zouden onder hunne eigene Grietmannen, Rechters en andere ambtenaren leven naar hun eigen recht, geen wereldlijk noch geestelijk Heer zou ooit weder over hen worden aangesteld, zij zouden slechts eene jaarlijksche belasting aan het Rijk verschuldigd zijn.

1415, 18 Mei 1416, 8 Apr. 1417, 20 Apr. 1417, 1 Mei 1417, allen tijdens de regeering van WILLEM VI, wiens voorbeeld men in dezen ook later bleef volgen, zie de brieven van 20 Apr. 1418, 24 Apr. 1418, 15 Apr. 1419, 25 Sept. 1419, 18 Jan. 1420, 5 Mei 1420. (*Ch.* I, 360, 362, 363, 370, 373, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 391, 393, 401, 402, 405, 406, 409, 415.)

Den 26sten April 1414 had er eene dagvaart te Amsterdam plaats, om nader te beraadslagen over een vrede van 3 jaren; de Friezen zouden den Graaf een zekere som betalen, maar er werd bij bepaald: »wairt sake, dat hem mitten voirsz. »twaleff hondert cronen niet en genoechde, so sal hi ongehouden wesen toten »vrede voirscreven, ende dan so mach minen lieven Here voirnoemt sinen kuer »hebben, off hi den landen voirsz. (Oostergo en Westergo) een jair lang na »Sinte Pieters dach voirnoemt een vrede geven wil sonder enich gelt dair of »te nemen." (*Ch.* I, 384.) Dit schijnt 't geval geweest te zijn, ten minste de brief van 26 Mei 1414 (*Ch.* I, p. 384) verlengde den vrede maar tot St. Pieter van het volgende jaar en de verdere verdragen golden ook slechts voor korten tijd.

1) OCCO SCARLENSIS, *Chronyk* (Leeuw. 1742), p. 165. J. WAGENAAR, *Vaderlandsche Historie* (Amst. 1750), Dl. III, p. 397.

In 1418 gaf hij zijn gezanten volmacht, om op deze grondslagen de Friezen nader met het Rijk te verbinden, maar de hevige vijandschap tusschen Schieringers en Vetkoopers schijnt het plan te hebben doen mislukken; de gezanten keerden ten minste onverrichterzake naar Duitschland terug.

Dezelfde verderfelijke partijhaat hielp ook JAN VAN BEIEREN voor korten tijd zijn voornemen verwezenlijken, om de Friezen aan zich onderworpen te zien. Door de Schieringers bij te staan tegen hunne doodsvijanden, en zoodoende den burgeroorlog gaande te houden, wist hij in 1420 een vredesverdrag tot stand te brengen, waarbij „die stede van „Staveren, die Hovelingen van Oestergoe ende Westergoelanden, „ende die goede lude, die nu ter tyt verdreven syn van Grue„ningen, van Emeden ende wt den gemeynen lande bij Oesten „ende bij Westen der Emesen ende oic dieselve van Sloeten", hem tot Heer erkenden „up sulke stucken ende punten als „hier na verclaert en bescreven staen, behoudelic dat wy (de „Hertog) der stede van Staveren vestigen en confirmeren sullen „hoire privilegien ende hantvesten, die sy van onsen ouders heb„ben;" deze werden dan ook den 9den Nov. bevestigd.

De vrede met de overige Friezen was den 4den Nov. verlengd, doch den 3den April 1421 volgden ook zij het voorbeeld der anderen en erkenden den Hertog op dezelfde voorwaarden als Heer.

Deze zond eenige afgevaardigden, om voor hem de huldiging te ontvangen, terwijl hem bovendien te Medemblik door verschillende steden en deelen de eed van trouw gezworen werd. Verder oefende hij weder voor korten tijd zijne rechten uit; hij benoemde den 8sten April JOHAN NAGEL tot Schout van Staveren en stelde den 10den van die maand een Rentmeester voor Friesland aan, 13 Aug. werd FLORIS VAN ALKEMADE Kapitein-Generaal, Workum en Staveren kregen den 12den Sept. nieuwe Schouten, in brieven van 25 Sept. 1421 en 7 Jan. 1422 werden weder Rentmeesters 1) benoemd.

Dat het intusschen in Friesland niet rustig gebleven was en de Hollanders er nog geen onbeperkte gebieders waren blijkt herhaalde malen, o. a. uit een brief, welken de Hertog

1) Men zie over het ambt van Rentmeester FOEKE SJOERDS, *Historische Jaarboeken van Oud en Nieuw Friesland* (Leeuw. 1771.), Dl. V, p. 78.

over het gedrag van Occo ten Broeke aan Alkemade schreef, twee andere, handelende over vijandelijkheden tegen het klooster Ludingakerke gepleegd, en een van 11 Juni 1421, waarin mededeeling wordt gedaan van 's vijands plannen, om zich op verraderlijke wijze van Dokkum meester te maken.

Den 1sten Sept. 1421 sloot de Hertog een verdrag met de Groningers, waarbij hij nog als Heer van Westerlauwersch Friesland werd erkend, maar, toen in het begin van het volgende jaar de twistende partijen in de Friesche landen zich met elkander verzoenden, nam het gezag der Hollanders, dat alleen in die partijschap zijn grond en steun had gevonden, feitelijk een einde, al liet men den Hertog ook schijnbaar nog zijne rechten behouden.

Deze gaf dan ook zijne ontevredenheid te kennen over dit verdrag, dat zonder zijn medeweten was aangegaan, en waarbij, volgens zijn beweren, aan zijne rechten werd te kort gedaan. Hij gelastte, ofschoon te laat, zijn onderdanen het niet te bezegelen, benoemde Renesse tot Kapitein-Generaal en Rentmeester van al de Friesche landen, maar ernstige pogingen, om zijn gezag te handhaven, deed hij niet. Langs minnelijken weg trachtte hij nog de zaken te regelen; den 17den Aug. 1422 bevestigde en vermeerderde hij de privilegiën van Oostergo en Westergo, doch in 1424 sloot hij te Elburg met de Friezen een verdrag, volgens hetwelk deze wel voortaan aan den Rentmeester de verschuldigde belasting betalen zouden, doch niet dulden wilden, dat de Hollanders weder vestingen in hun land zouden aanleggen.

Na 's Hertogs dood werd de vrede in 1425 door Jan van Braband, die nu in Holland als Heer gehuldigd was, verlengd; Filips van Bourgondië volgde later dit voorbeeld herhaalde malen; 1) krachtige maatregelen, om zijne rechten te doen gelden, nam hij evenwel niet, en we kunnen dan ook zeggen, dat het nu met de macht der Hollandsche Graven in Friesland voor goed gedaan was, al bleven deze zich ook nog later Heeren van dit gewest noemen. Werden de Friezen soms voor hunne inmenging eenigzins bevreesd, dan wisten zij zich door onderlinge verdragen en verzoekschriften aan

1) Zie de brieven van 13 Mrt. 1426, 10 Aug. 1426, 12 Oct. 1426, 10 Nov. 1427. (*Ch.* I, 468, 470, 476).

den Duitschen Keizer op alle mogelijke gebeurtenissen te wapenen en tot aan het einde der 15e eeuw bleven zij voortleven onafhankelijk, alleen overgelaten aan hunne steeds heviger en bloediger wordende burgeroorlogen. 1)

Thans zijn wij aan het einde van dit vrij ingewikkelde en weinig boeiende gedeelte der geschiedenis gekomen; ik meende het echter te moeten opnemen, om aan te toonen, dat aan den eenen kant de Hollandsche Graven wel degelijk bij tusschenpoozen feitelijk macht in Friesland hebben uitgeoefend, doch dat tevens aan de andere zijde deze te weinig vastgeworteld en te kort van duur was, om eenigen invloed op het stadrecht uit te oefenen, zoodat dit zich door eigen krachten ontwikkelen kon; slechts in Staveren was, gelijk wij zagen, het Hollandsche gezag op vaster grondslagen gebouwd en wij zullen dan ook in het volgende Hoofdstuk in de gelegenheid zijn op te merken, hoe het stedelijk bestuur in deze plaats op een anderen voet was ingericht, dan in de andere Friesche steden.

We keeren thans tot ons eigenlijk onderwerp terug en willen de aandacht vestigen op eene laatste groote codificatie, die ons van de stedelijke rechten overbleef en nu in de stadsbibliotheek te Leeuwarden wordt bewaard. 't Is een folio handschrift op papier, in perkament gebonden, waarin de overblijfselen van het oude *Leeuwarder Stadrecht*, 2) in

1) Men zie over het voorgaande o. a. Arend, Dl. II, st. 1, p. 360, 469, 471. st. 2, p. 104, 111—133, 156—159, 170, 234, 239, 282, 285, 286, 303—319, 400, 403, 404, 406, 407, 417, 423—426, 451, 568, 571, 573—592, 598. st. 3, p. 26, 209, 210, 212, 226—231, 236—238.

Aangaande de oorlogen van Albrecht van Beieren met de Friezen raadpleegde ik voornamelijk het reeds meer aangehaalde werk van Verwijs.

De oorkonden, die ik gebruikte, zijn bijna allen in chronologische volgorde in het *Charterboek*, Dl. I. te vinden, ik achtte het daarom niet noodig deze overal afzonderlijk in noten aan te halen.

2) Het Leeuwarder *Stadrecht* wordt met name vermeld in oorkonden van Juni 1392, Aug. 1426, 20 Juli 1432, 13 Sept. 1477. (*Ch.* I, 252, 469, 497, 672), terwijl er in twee stukken van 21 Jan. 1435 (*Ch.* I, 510 en 511) sprake is van het »stedriucht, ney inhald der stedwilkeren," 't geen in de laatste oorkonde ook het »buerriuchte" wordt genoemd; in een charter van 21 Oct. 1481 (*Ch.* I, 701), eindelijk is van de »priuilegia, breuinga ende fryheden" der stad sprake. Zie ook oork. 7 Nov. 1481 (*Ch.* I, 703). Het *Stadboek* komt voor in de Gildekeuren van 1482 (*Ch.* I, 710) en in een brief van hetzelfde jaar, waarbij eenige Friesche steden een verbond sloten. (*Ch.* I, 711).

9 katernen verdeeld, zijn gekopieerd. De bewerking dagteekent uit een wat lateren tijd dan de andere Stadboeken; in den „Eed der borgeren" toch en op verschillende andere plaatsen wordt reeds van Karel V melding gemaakt. Op de schutbladen der 6 eerste katernen schreef een Secretaris der stad Wilko Folkertz. een kort uittreksel van het daarin behandelde onder den titel: „Dstadts Leuwaerden pollicien, int kort „wt stadtsboeck getoegen ende in sex capitula diuidiert, „omdat elke capittell twee van den raedt voor een koertte „instructie ende memorie moegen hebben ende dlichtliker „onder dgemeente doen onderholden." 1)

Deze excerpten helpen ons den ouderdom van het MS. bepalen; Wilko Folkertz. stierf in 1537, het moet dus vóór dien tijd zijn samengesteld en het is niet onmogelijk, dat het vermoeden van den vroegeren Leeuwarder Archivaris Eekhoff juist is, dat wij hier eene der verzamelingen van stedelijke costumen voor ons hebben, die volgens het Edict van 7 Oct. 1531 op schrift moesten worden gebracht, ter verkrijging van grootere eenvormigheid in de wetgeving. 2)

De bepalingen zelve zijn waarschijnlijk van veel hoogeren ouderdom, sommige vertoonen eene verrassende overeenkomst met de artikelen, die in de tot dusverre beschreven stadrechten voorkomen, terwijl slechts enkelen naar de tijdsomstandigheden eenigzins gewijzigd zijn.

In dezelfde stadsboekerij bevindt zich nog een ander groot geschreven werk, bestaande uit 3 folio deelen in zware lederen banden, het zoogenoemde *Policie-Boek der stad Leeuwarden*. Hierin vinden wij, met eenig verschil in de spelling, dezelfde bepalingen terug, deels vereenigd tot grootere verzamelingen, deels hier en daar verspreid in ordonnantiën over brandweer, wijn- en biertappers, bakkers, vleeschhouwers en visschers naast geheel nieuwe voorschrif-

1) De stedelijke regeering te Leeuwarden bestond in den tijd van Wilko Folkertz. uit een magistraat van 12 personen, n.l. 4 Burgemeesters, 6 Schepenen en 2 Raden, benevens eene gezworen Gemeente van 13 burgers. Onder de 12 magistraatspersonen was de zorg voor de uitvoering der stedelijke verordeningen aldus verdeeld, dat ieder tweetal een aangewezen gedeelte te handhaven had.

2) Zie *Ch.* II, 595. Schotanus, *Geschied.*, p. 649; dat dit Edict niet in allen deele de gewenschte uitwerking had, blijkt uit de latere ordonnantie van 4 Oct. 1540 (*Ch.* II, 801) en de Handelingen op den Landdag te Leeuwarden van 2 Dec. 1540 (*Ch.* II, 813).

ten omtrent deze onderwerpen; wel een bewijs van de taaiheid der eens vastgestelde bepalingen in de stedelijke rechten en de vasthoudendheid, waarmee men zelfs de redactie van proefhoudend bevonden wetten behield. 1)

Het Stadboek, uit 190 in de HSS. niet genummerde 2) artikelen bestaande, is zeer rijk aan voorschriften omtrent de politie, het burgerrecht wordt er verder vrij uitvoerig in behandeld, hier en daar vinden wij eenige bepalingen uit het straf- en burgerlijk recht, bovendien iets over het proces, maar aangaande de raadsbestelling in het geheel niets.

Het eerste excerpt van FOLKERTZ. „houdt in van straeten, „wallen, brugghen, borgerscap met verhoegenge van dhuysen „ende steedtpachten", het tweede kapittel verschillende bepalingen over brandweer en zindelijkheidspolitie onder het opschrift: „van dbrandmeisters, scoemaeckers, pelsers (bontwerkers) ende „barbiers", het derde „van tymmeraye ende voerkoop", terwijl het eigenlijke Stadboek bovendien vele voorschriften omtrent huis- en kamerhuur bevat, het vierde spreekt „van backers, „brouwers, wyn- ende bierverkopers", het vijfde „van den „vleishouwers ende vischverkoepers" en eindelijk het zesde „van vuyllicheyt op dstraten ende van stadtsdiepten ende „van dkoepluyden", d. w. z. eenige artikelen tegen bedriegerij van kooplieden en enkele voorschriften ter bescherming van de stadsgracht en andere verdedigingswerken; verder excerpeerde de Secretaris niet. 3) Wij voegen er bij, dat de

---

1) Zie over de hier besproken handschriften: *het Arrest van het provinciaal Geregtshof van Friesland in de zaak van het St. Anthonij-Gasthuis te Leeuwarden*, van 1 Febr. 1860 (uitgeg. bij V. Meursinge aldaar), p. 92 vgg.

Vreemd is het, dat men in dit arrest de bepalingen zelve uit het Stadboek voor het excerpt van FOLKERTZ. schijnt te houden, terwijl 't toch duidelijk is, dat alleen op de schutbladen der 6 eerste katernen deze uittreksels onder den naam van »kapittelen" voorkomen. Men schijnt hierin het gevoelen van den heer EEKHOFF te hebben gevolgd, die zelfs aan het geheele werk denzelfden titel gaf, dien FOLKERTZ. boven elk zijner excerpten schreef.

2) Enkele later met andere hand bij 't MS. ingelaschte artikelen als: 10 bepalingen overgenomen uit de Brandordonnantie van 23 Jan. 1545, 2 voorschriften betreffende de vleeschhouwers en 2 artikelen over begrafenissen heb ik, daar ze ons bij de bespreking dezer onderwerpen van dienst kunnen zijn, gemakshalve mede van volgnummers voorzien.

3) Bij den eersten oogopslag schijnt het zonderling, dat de excerpten van FOLKERTZ. aan den eenen kant meer, aan den anderen minder bevatten dan in de katernen te vinden is, maar wij moeten bedenken, dat de Secretaris alleen

zevende katern al de bepalingen van de eerste herhaalt en verder nog enkele artikelen over de jaarpachten en huren bevat, dat de achtste handelt over de meest verschillende onderwerpen als: begrafenissen, bedelarij, burgerlijk proces, markt, dienstbodenrecht, burengerucht, spel en de macht van de stad over hare „vuytburen." Katern 9 eindelijk verbiedt beschadiging van het geschut der stad, vernieling van veldgewassen, oplichterij, kleine dieverij van timmerlieden, tevens wordt er zorg gedragen voor de nachtelijke veiligheid, terwijl ten laatste enkele bepalingen betrekking hebben op „diegheene, die geordiniert sullen wordden dese voirscreuen „pollicien toe onderholden."

Men ziet, dat ook dit weer meer eene verzameling van fragmenten uit het oude stadrecht is, dan wel een goed aaneengesloten Stadboek, doch belangrijk is het voor ons in de hoogste mate, daar 't op sommige onderwerpen van het sociale leven, b. v. brandweer en zorg voor levensmiddelen, een veel helderder licht werpt dan de andere stedelijke wetboeken uit dien tijd.

Behalve dit MS., dat, enkele latere bepalingen uitgezonderd, geheel is geschreven door dezelfde hand met duidelijke staande letter, bevat het werk nog eenige keuren uit lateren tijd, als b. v. eene ordonnantie voor de vleeschhouwers van 1537, eene voor de pelsers van 't zelfde jaar, eene keur op de zindelijkheid der straten enz. van 1538, en eindelijk eenige voorschriften van 1564 tegen het beschadigen der vesten, het weiden van beesten, het werpen van vuilnis in de grachten enz. 1)

Tot dusverre de Stadboeken of overblijfselen daarvan, die

voor het gemak der Burgemeesters schreef, dus voorbij kon gaan wat niet bepaald tot hunne werkzaamheden behoorde en verder eenige bepalingen diende op te nemen, die niet in het oude Stadboek voorkwamen. Wij vinden deze artikelen echter in latere ordonnanties terug.

1) De grootste hulpvaardigheid mocht ik ook te Leeuwarden ondervinden, en werd ik door den Gemeente-Secretaris Mr. P. A. Bergsma in de gelegenheid gesteld, de belangrijkste bepalingen uit het bovengenoemde Politieboek aldaar te kopieeren, zonder bezwaar ook werd mij het hier nader beschreven handschrift medegegeven, zoodat ik in staat was het nauwkeuriger na te gaan. Ik hoop het met de andere MSS. in het licht te doen verschijnen.

zich bezig houden met eene behandeling van het stedelijke recht in zijn geheelen omvang; laat ik thans nog de aandacht vestigen op eenige oorkonden, die meer op onderdeelen betrekking hebben, maar wier vermelding ook hier niet kan worden gemist.

Vooreerst de *markt*, een der gewichtigste onderwerpen bij een onderzoek naar bijzonderheden uit het maatschappelijke leven, een onderwerp vooral voor eene studie over een tijdvak der Middeleeuwen zoo belangrijk, daar toen ten gevolge van het minder gemakkelijk verkeer de handel meer aan bepaalde plaatsen en tijden verbonden was en de samenvloeiing van zoovele personen uit onderscheidene streken verschillende buitengewone wetsbepalingen noodzakelijk maakte. Tevens maken wij hierbij kennis met de eigenaardige economische begrippen van dien tijd, die in tal van voorschriften betreffende den koop en verkoop der handelswaren hare uitdrukking vonden.

Behalve nu de bepalingen, die in de tot dusver behandelde codificatiën over de markt voorkomen, vinden wij omtrent dit onderwerp in 't *Charterboek*, Dl. I, p. 334 en 335 een in het Friesch opgestelden brief van 30 Nov. 1402, uitgegeven onder den titel: „Poincten en vereeniginge der Grietmans „en Mederechters van de Vyf Deelen, by Raad van de Prelaten, „Geestelyke Rechters, en Vroedschap der voorsz. Vyf Deelen, „gemaakt ter vermydinge van quaat, en ter beveilinge van „de Merkt te Franeker.” 1)

De kopie, naar welke dit stuk werd afgedrukt, zoeke men op fol. 1 van het *Franeker Privilegieboek*. v. RICHTHOFEN nam het in zijne *Friesische Rechtsquellen* op (p. 478, 479), onder den titel: „Ein Franeker Marktrecht von 1402,” terwijl hij enkele veranderingen, door hem in den tekst gebracht, in noten vermeldde.

---

1) SJOERDS zegt in zijne *Jaarb. v. Friesl.*, Dl. IV, p. 240 omtrent dit statuut het volgende: »de Friesen door het bestand met Holland, tot ruste gekomen, »waren zedert ieverig bezig met het herstellen hunner zaken, zo koophandel, »waterlossingen, zylen en dyken, als omtrent het bezorgen van de regeeringe en »goede wetten, zo in Landsbestier, als in 't Burgerlyke en Kerkelyke. Dus wer»den, in den jare 1402, zekere puncten van verëeniginge besloten by de Grietmans »enz. der vyf deelen en der stede Franeker, ter vermydinge van kwaad, en ter »beveiliging van de merkt der gemelde Stad, en der gemelde Deelen. Bijna woordelijk hetzelfde vinden wij in de *Tegenw. Staat*, Dl. I, p. 574. BEUCKER ANDREÆ vermeldt den brief in zijne *diss.* p. 453.

Wij hebben in dezen brief niet zoozeer een overblijfsel van stedelijke autonomie voor ons, als wel eenige voorschriften, die door de wetgevende macht van de om Franeker gelegen grietenijen voor deze plaats en hare omgeving zijn gemaakt.

Welke de hier genoemde vijf deelen zijn, blijkt o. a. uit het einde van het document, volgens 't welk de Grietmannen en Rechters van Franekeradeel, Barradeel, Menaldumadeel, Baarderadeel en Hennaarderadeel het stuk met hunne zegels bevestigden. Deze vijf maakten onder den naam: *districtus Vroenackere* of *Fronekera*, met *Wildinghe* of *Woldenseradeel* en *Weenbrugge, Waghenbrugghe* of *Wymbritseradeel* de drie oude deelen van Westergo uit, 1) waarin naar 't schijnt voorheen de hoofdgerechten van de

1) Zie *Ch.* I, 149, waar wij in eene oorkonde van 1310 zien optreden: »Grietmanni. Conjudices districtus in Vroenackere, districtus in Wildinghe, districtus »in Weenbrugge, omnes et singuli totaque communitas de Westergo"; verder p. 175, waar »Gretmanni de Westergo per districtus Vronacker, Wildinghe ac »Waghenbrugghe" in 1326 met den Hollandschen Graaf een bestand sluiten. Vergelijk verder p. 155, 158, 180, 181, 182, 282, 355, 361, 363, 430, in oorkonden van de jaren, 1315, 1318, 1328, 1398, 1406, 1407, 1408 en 1421. Oork. 1296. v. RICHTHOFEN, *Rechtsg.*, p. 140. VERWIJS, *Oorl. v. Albr.*, p. 337 in een stuk van 1399. Ook JANCKO DOUWAMA schrijft, nadat hij de latere grietenijen heeft opgenoemd: »doch van oldesolt plach daer niet to wesen dan 3 delen, te weten Wijnbritzer»deel, Wondzerdeel en Ffranijckerdeel; daer sint de ander vth gesproten." (uitg. Fr. Genootsch. 1849, p. 33), vgl. eindelijk v. RICHTHOFEN, t. a. p., p. 155 en 162. ACKER STRATINGH, *Aloude Staat*, Dl. II, st. 2, p. 92.

Ch. I, 776, WORP V. THABOR, *Kronijk van Friesland*, Dl. II, B. 4, (uitg. Fr. Genootsch. 1850) p. 265 en SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 437 bevatten een verbond van 11 Jan. 1497, waarin de districten nog onder den naam van »olde deelen" voorkomen; de laatste voegt er in eene noot bij: »veteres praeturae aut judi»ciales conventus in Westringia tres fuerunt; Franekerensis, Wagenbrugensis, »Woldensana."

Over de Vijf Deelen in het bijzonder spreken nog de uitgevers der *Oude Friesche wetten*, Dl. II, p. 319 in de noot. Zij vinden echter eene verklaring van de vereeniging dezer grietenijen in een gevoel van zwakheid tegenover het grootere Wagenbrugge en Wildinge.

De oude naam bleef behouden in het waterschap, waaraan in 1533 het onderhoud der zeewering van het Bildt tot het dorp Makkum blijvend werd opgelegd. Tot dit doel werden de steden Franeker en Harlingen benevens de 7 noordelijkste dorpen van Wonseradeel met de oude grietenijen vereenigd. Nog heden geeft men aan het lichaam der gezamenlijke onderhoudplichtigen dezer zeewering den naam van *contributie der Vijf Deelen zeedijken.*

Zie J. MINNEMA BUMA in zijne *dissertatie* over dit onderwerp (Leiden 1853), p. 8, 9. SCHOTANUS, *Beschr.*, p. 201—203. Eindelijk raadplege men over het hier behandelde de reeds aangehaalde studie van ANDREÆ, in de *Vrije Fries*, Dl. XIV (1880), p. 234 vgg.

gouw waren gelegen en van wier wetgevende macht wij nog overblijfselen vinden in eenige Friesche keuren, boetetaxen en eedsformulieren uit de 14e eeuw. 1)

Dat ook in latere tijden de steden zich niet geheel van de inmenging dezer districten en grietenijen hadden losgemaakt, hopen wij nog op verschillende plaatsen aan te toonen. Niet te verwonderen is het in ieder geval, dat hier, waar het aankwam op een zoo gewichtig onderwerp als de markt, waarbij ook het belang van het omliggende land in hooge mate betrokken was, het rechtsdistrict voorschriften ter beveiliging van deze vaststelde.

Buitendien valt het m. i. te betwijfelen, of Franeker in het begin der 15e eeuw eene zoo belangrijke en onafhankelijke plaats was, als men gewoonlijk wel denkt. In eene oorkonde van 13 Mei 1374 (*Ch.* I, 239) wordt haar wel is waar het halsrecht gegeven, doch er moest gevonnisd worden, „ney „riochta keysersriocht ende landriocht, ende ney syd ende „plyga der Fyf Delena;" van een eigen stadrecht wordt geen gewag gemaakt. De plaats wordt hier genoemd: „*Fraenkera* „*Sted jef Buren*", schroomvallig geeft men haar den naam van *stad*.

Verder vindt men bij VERWIJS, *Oorl. v. Albr.*, p. 543 en 544 een stuk van 3 Apr. 1400, waarbij de Hertog een zekeren GOIDSCALC HESSELINGE begiftigt met „die vry heerlicheit van- „den *dorpen* hier na gescreven als: Tyedmarim, Oisterberim, „Tzomgum, *Vraenker* enz."

Eindelijk zagen wij, hoe gebrekkig het stedelijk bestuur in den Buurbrief van 1417 nog was ingericht; van een geregeld stadsbewind blijkt eerst in het Schutterijstatuut van 1462.

In een achttal artikelen wordt ons de berechting der marktzaken geleerd. De Marktgrietman zou met zijne Mederechters recht spreken over hetgeen er geschiedde des Woensdags na zonsondergang tot den Donderdag op dien tijd, zoowel wat

---

1) *Boetetaxen van de Vijf Deelen, van Wonseradeel en van Wymbritseradeel* RICHTHOFEN, *Fr. Rechtqu.* p. 462—473.
Wilkeuren der Vijf Deelen » » » p. 474—476.
Boetetaxen van Wymbritseradeel » » » p. 492—495.
Eedsformulieren van Wymbritseradeel. » » » p. 488—491.

betreft het burgerlijk recht als de strafzaken. Klommen de boeten bij zware misdrijven boven een zeker bedrag, dan moesten zij gelijkelijk worden verdeeld tusschen de Marktrechters en de Rechters van de grietenij, waarin de misdadiger woonde, ook moest de veroordeelde, was hij ongehoorzaam aan het vonnis, vredeloos worden verklaard voor zijn eigen Grietman en Rechters, en slechts als men onkundig was omtrent zijne woonplaats, was die verklaring te Franeker voldoende. Eindelijk wordt er nog hooger beroep toegestaan op het „gra„te riocht to Fronekera", waarschijnlijk wel het Keizersgerecht.

Het tweede speciaal over de markt handelende stuk is de *Leowardera marckit ferd* (de Leeuwarder marktvrede), omstreeks het jaar 1453 in het Friesch opgesteld. Hierin wordt den marktbezoekers gedurende een bepaalden tijd „een fryen „festen ferd in lijff ende in gued" beloofd; echter zijn, gelijk in de Stadboeken, sommige personen als: vijanden der stad, moordenaars en dieven, hiervan uitgesloten.

Op verschillende misdrijven tijdens den marktvrede gepleegd worden verder zware straffen gesteld, en de brief eindigt met de korte verstandige vermaning: „ende elck man siuch toe, „datter syn schaed byschwd ende datter naet misdwe, soe „doeret naet bettria." (een ieder houde het oog op de te beloopen schade, dat hij niet misdoe, dan behoeft hij 't ook niet te beteren.)

Ook in deze oorkonde merken we weder, als bij het Franeker Marktrecht, eenig verband tusschen stad en grietenij op; de vrede wordt gegeven volgens het Deels- en Stadrecht, hij heeft kracht, zoover het gebied van het Deelsrecht zich uitstrekt, het maximum van de boete, die men bedreigen mag, is door de grietenij en stad bepaald.

De brief is in het *Charterboek*, Dl. I, p. 547, blijkens eene mededeeling aan den voet, naar een 4⁰ MS. van Gabbema gedrukt, maar de redactie is zeer slecht. Het origineel vond ik echter gelukkig in het Leeuwarder Archief no. 36 en daarbij een nauwkeurig afschrift van den Archivaris Eekhoff. Wegens de veelvuldige fouten in den gedrukten tekst, denk ik het belangrijke stuk bij de andere handschriften op nieuw uit te geven.

Ten slotte wil ik nog van de volgende bepalingen over de markt melding maken.

In *Charterboek*, Dl. I, p. 241 ontmoeten wij een vrij omslachtigen, Latijnschen privilegiebrief, den 23sten Maart 1379 door den Duitschen Keizer KAREL IV aan het stadje IJlst gegeven, waarbij den inwoners, na eene loftuiting op hunne voortreffelijkheid, een weekmarkt op Maandag en een jaarmarkt op de twee na het feest van St. Mauritius (22 Sept.) volgende dagen wordt toegestaan. Worden de marktbezoekers binnen een bepaalden afstand buiten IJlst aangehouden, de stad moet hen bevrijden. Men verbiedt, dat er waar en door wien ook bepalingen worden gemaakt tegen die privilegiën indruischende, en bedreigt eene zware boete tegen hen, die door woord of daad tegen het hier bepaalde handelen. De brief werd te Rome geschreven en door verscheidene hooge geestelijken bevestigd. 1)

Eindelijk bevat nog een accoord van 24 Juli 1453, in het Friesch opgemaakt door de wetgevende macht van onderscheidene Deelen in Oostergo en van de steden Leeuwarden en Dokkum, o. a. eene bepaling over den tijd, wanneer de eerstgenoemde stad hare markten houden zou. De eerste zou plaats hebben op den Donderdag, Vrijdag en Zaterdag van de Paaschweek, de tweede op St. Margarethadag (20 Juli), terwijl de derde als vroeger op St. Mattheus (21 Sept) zou blijven vastgesteld. Ook hier worden de vredebrekers met straffen bedreigd en eindelijk schikkingen getroffen omtrent het onderhouden van wegen en vaarten, die voor het marktbezoek dienstig zijn.

Het stuk is gedrukt in het *Charterboek*, Dl. I, p. 546 en 547, blijkens eene noot van den uitgever naar het origineel, dat in twee nagenoeg eensluidende exemplaren in het Leeuwarder Archief wordt bewaard, 't eene van het Oostergosche zegel voorzien, 't andere met acht zegels bevestigd. Uit eene door het Hof van Friesland in 1583 geauthenticeerde kopie blijkt, dat er nog een derde met 24 zegels heeft bestaan.

---

(1) Blijkens opgave aan den voet werd de brief gecollationeerd naar het 1e Privilegieboek, liggende ter griffie van 't Hof van Friesland, f. 17.

De oorkonde komt ook nog voor bij SCHOTANUS, *Besch.*, p. 270, F. v. MIERIS, *Charterboek van Holland en Zeeland*, Dl. III (Leiden 1755), p. 348.

Verschillende schrijvers maken ter loops van haar melding, zie o. a. WINSEMIUS, *Beschr.*, (IJlst). *Tegenw. Staat*, Dl. III, p. 280. BEUCKER ANDREÆ, p. 447. SJOERDS, *Jaarb.*, Dl. IV, p. 33.

Nu nog een enkel woord over de *Gilden*, een onderwerp, waarvan wij, hoe gewichtig het ook is voor een recht verstand der Middeleeuwen, echter slechts weinige oorkonden uit de 15e eeuw vinden. Waarschijnlijk hebben deze vereenigingen zich in Friesland betrekkelijk laat ontwikkeld tot het standpunt, dat zij elders innamen; eerst in het laatst dezer eeuw toch komen zij met de verdere stedelijke regeering in officieele stukken bij het sluiten van verdragen enz. voor. Slechts enkele hunner statuten zijn ons dan ook uit dezen tijd overgebleven, terwijl daarentegen de gilderollen uit latere eeuwen talloos zijn.

Behalve nu de weinige bepalingen, die wij aangaande ons onderwerp in het Sneeker Stadboek vinden, ontmoeten wij in het *Charterboek*, Dl. I, p. 603 en 604 een uit 14 artikelen bestaanden Frieschen privilegiebrief, in 't jaar 1462 door „Douwa „Ziaerda, Jarich Epama ende dy mena Riuchtirs" aan de Franeker schutters gegeven. 1) Buiten hetgeen hierin over het eigenlijke gildewezen wordt bepaald, treffen wij er ook eenige politiebepalingen in aan, die hare parallellen in de Stadboeken hebben.

Behalve in SCHOTANUS *Tablinum* (achter zijne *Geschied. v. Frieslandt*), p. 80 vinden wij de statuten in de *Friesische Rechtsquellen*, p. 557—559 afgedrukt; enkele afwijkingen van de beide vorige uitgaven vermeldt v. RICHTHOFEN in de noten. 1)

In *Charterboek*, Dl. I, p. 643 komt verder eene oorkonde voor van 29 Aug. 1470, uitgegeven onder den titel „Waardeerings-brief „van de Goudsmeden te Franeker," waarbij de stedelijke regeering verklaart, dat drie goud- en zilversmeden, burgers der stad voor haar hun werk op een zekeren prijs hebben getaxeerd. Mogelijk moeten wij ook dit stuk onder de gildedocumenten rekenen.

Een ander charter de gilden betreffende is een brief, dien ik onder no. 2 van het Archief te Sloten vond. 2) De aanhef leert ons den aard van het stuk kennen, hij luidt aldus:

„In nomine Domini Amen. Op huyden den 6den Augusti „anno 1481 hebben dolderman ende dafterluyden wanden

---

1) Zie over dit privilegie eene verhandeling van MR. I. TELTING in de *Vrije Fries*, Dl. XI (1865), p. 202—236.

2) Op mijne aanvraag werd mij het stuk gereedelijk toegezonden.

„timmerluyden, metszelaers, schutmakers ende kistemakers-„gilde ofte broederschap met den volmachten van een yder „ambocht des seluen gildes deese naebescreuen poincten ende „articulen geconcipieerdt, dienende tot conseruatie vanden „voors. gilde ende zyn dselue by Burgemeysteren, Scepenen „ende Raeden der steede Sneeck gevuysiteert ende ghe-„approbeert."

Alles echter wat in dezen brief op de metselaars, schuitmakers en kistenmakers betrekking heeft en ook dezen namen zelve in den aanhef zijn later doorgehaald, terwijl op de achterzijde van het geschrift de oorkonde als *de gildebrief der timmerlieden te Sneek* is aangeduid. 1) Verschillende aanteekeningen, waaronder de beschrijving eener meesterproef, zijn zeer onduidelijk aan den kant er later bijgeschreven.

Het einde van deze kopie leert ons, dat het origineel verzegeld was „met een groeten seegel (der stad) daer aen „hangende in ffransyn ende in een groenen vas gedruyckt" en onderteekend door den Secretaris Anth. Joh. Tryst den 24sten Aug. 1481, de kopie zelve werd door Lambertus Petri den 29sten Jan. 1483 geschreven.

Een vierde gildebrief is die der wevers te Leeuwarden, den 17den Jan. 1482 door het stedelijk bestuur gegeven en bevestigd, en ook door de gemeene gilden bezegeld. 2) Eene kopie door „Paulus Scryuer, notarius oft een oirkenen des „heilighen Romesschen Ryxes" op den 24sten Juni 1499 vervaardigd, bevindt zich onder no. 64 in het Leeuwarder Archief en hierbij een betrouwbaar afschrift van den Heer Eekhoff.

De oorkonde werd bevestigd door den Hertog van Saksen in 1504 en vermeerderd in 1585. Oorspronkelijk slechts

---

1) In 1631 nog schijnen de timmerlieden, schuitmakers, metselaars en steenhouwers te Sneek gezamenlijk één gilde te hebben gevormd, blijkens de twee volgende dichtregelen op een der glazen van de Nieuwe Kerk, door Napjus in zijn kroniekje p. 125 medegedeeld:

»Het Timmerliedens Gild; Schuitmakers meed deelagtig,
»Metselaars, Steenhouwers mild: Geeft hier dit glas eendragtig."

Wellicht was dit gilde in ambachten verdeeld en deze brief bepaald voor de timmerlieden bestemd. Of moeten wij aannemen, dat de stad Sloten dit statuut voor haar timmerliedengilde overnam en dat men de namen der andere ambachten doorhaalde, daar men deze hier niet als gilden kende?

2) Zie hierover Eekhoff, *Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden* (1846), Dl. I, p. 97.

enkele bepalingen inhoudende, is zij hier tot een stuk van 32 artikelen aangegroeid.

Ten slotte geeft GABBEMA in 't *Verhaal van de stad Leeuwaarden* (Fran. 1701), p. 166 in zijn gewonen gezwollen schrijftrant den inhoud op van eene keur, omstreeks den jare 1482 met verlof der stedelijke regeering vastgesteld, waarbij de gilden beloven de stad zoowel tegen binnen- als buitenlandsche vijanden te zullen beschermen en verder bepalingen maken over hulp aan gildebroeders te verleenen en beslechting van twisten tusschen de gilden onderling. Ook over koop en verkoop van levensmiddelen is het een en ander vastgesteld.

SCHWARTZENBERG nam het excerpt over in zijn *Charterboek*, Dl. I, p. 709. 1)

Wij zijn thans aan het einde gekomen van onze taak, om eenig denkbeeld te geven omtrent de overblijfselen der stedelijke wetgeving, die in den loop der tijden bleven gespaard, en wij zien 't, ze zijn weinige in getal, vooral als wij bedenken, dat, als andere steden in de Middeleeuwen, ook al de Friesche hare Stadboeken moeten hebben gehad. 2)

Mogelijk is het nog, dat hier en daar handschriften der oude stadrechten liggen verscholen, in de stedelijke Archieven zijn zij niet meer te vinden.

In Harlingen zijn nog eenige Resolutieboeken overgebleven, die echter slechts oorkonden bevatten uit lateren tijd; ook de papieren te IJlst bewaard zijn voor ons van geen belang.

De oudste Dokkumer stukken zijn rechterlijke archieven en dagteekenen van omstreeks 1570. 3)

---

1) Zie ook *Tegenw. Staat*, Dl. II, p. 32. FOCKEMA, *Schetsen*, Dl. III, st. 1, p. 214.

2) Van sommige plaatsen worden de thans verdwenen Stadboeken nog bij name genoemd. WINSEMIUS verhaalt in zijne *Beschr.* bij Workum: »dese Stadt »heeft oock van oudts sekere plebiscijt ofte willekeuren Boeck, alwaer haer »eyghen Stadts Rechten in gheschreven staen."

In een verbond van 20 Apr. 1482 is behalve van de Stadboeken van Leeuwarden, Bolsward en Sneek ook van dat van Sloten sprake. (*Ch.* I, 711).

3) Het Dokkumer Archief moest tijdens de Fransche overheersching op last van NAPOLEON naar Parijs gezonden worden, het bleef echter te Leeuwarden liggen, waar het thans deel uitmaakt van het Hofs-Archief en in het Paleis van Justitie wordt bewaard.

In Workum is het Archief nog niet geordend; voor zoover het mij mogelijk was, heb ik het doorzocht, maar het Stadboek vond ik niet, terwijl te Sloten nog wel eenige belangrijke documenten uit de 16e eeuw en lateren tijd worden bewaard, doch behalve den bovengenoemden gildebrief niets, wat ons van dienst kon zijn.

Van Hindeloopen eindelijk melden verscheidene geschiedschrijvers, 1) dat in de eerste jaren na 1500 de stadskist met de stedelijke privilegiën en andere stukken bij een zwaren brand te gronde ging, zoodat ook hier mijn zoeken zonder vrucht moest zijn.

Ik wil hier nog bijvoegen, dat men ook op deze plaatsen de grootste hulpvaardigheid jegens mij betoonde en dat, ging ik na vruchteloos zoeken soms teleurgesteld heen, allerminst de schuld hiervan te wijten was aan de tegenwoordige gemeentebesturen, maar wel aan hunne voorgangers, die, blind zelfs voor het praktische nut der oude documenten, op onverantwoordelijke wijze, de voor hunne gemeenten meest kostbare papieren verwaarloosden of ze der vernietiging prijs gaven.

Aan de vriendelijke bemoeiingen van den Heer Mr. J. K. SCHONEGEVEL te Berlikum dank ik het, dat ik op het spoor kwam van de tegenwoordige bewaarplaats dezer documenten, terwijl de Heer G. COLMJON mij het genoegen deed nader na te gaan, wat die Archieven bevatten.

1) WINSEMIUS, *Beschr.* (Hindeloopen). SCHOTANUS, *Beschr.*, p. 276. *Oudheden en Gestichten van Vriesland* (Leiden 1723), Dl. I, p. 528. *Tegenw. Staat.*, Dl. III p. 345, enz.

HOOFDSTUK II.

Stedelijk Bestuur.

Voordat wij ons nader bezig houden met den rechtstoestand in de Friesche steden, willen wij nagaan, op welke wijze het bestuur van deze was ingericht en een blik werpen op dien half democratischen, half aristocratischen vorm van regeering, geboren uit den republikeinschen geest van het oude Friesland, welke op de plaatselijke inrichting zijn eigenaardigen stempel drukken moest en hier een ontwikkelingsgang voorschreef, verschillende van dien van andere steden, waar de Souverein zijn invloed op den loop der wetgeving gelden deed.

Zeer weinig melden ons omtrent dit onderwerp de oude kroniek- en geschiedschrijvers, en natuurlijk; hield men zich vroeger in 't algemeen meer bezig met de histoire-bataille der staten, dan met de dieper liggende ontwikkelingsgeschiedenis der volken, hoe zeer moest dit het geval wel zijn bij de Friezen, die gedurende eenige eeuwen den strijd met hunne heerschzuchtige naburen onvermoeid afwisselden met hunne eigene bloedige veeten, en aan de schrijvers dier dagen slechts 't schouwspel aanboden van een zich zelf verterend volk voor hetwelk de vrede „schaedelicker was, dan aenvechtinge van „vreemde heeren: want sy in tyde des vredes meer bloedt „storten onder malcanderen, dan als sy eendrachtelick die „wtlandtsche vianden teghen stonden.” 1)

Bovendien was, wilde men de herinnering aan groote natuurverschijnsels en aan de vele heldendaden, die elkander in steeds klimmend aantal opvolgden, bewaren, opteekening

---

1) WORP V. THABOR., Dl. II, B. IV, p. 5.

hiervan dringend noodzakelijk, terwijl instellingen als de regeeringsvorm der steden zich zoo langzaam ontwikkelden, dat zij voor de oogen der geschiedschrijvers als 't ware onveranderd bleven voortbestaan, zoodat men slechts, als er eene groote omwenteling op dit gebied plaats greep, dit der vermelding waardig achtte.

Wij zullen ons dan ook, wat de vraag aangaat, uit welke elementen de stedelijke besturen in Friesland oudtijds bestonden, in hoofdzaak moeten beroepen op de oorkonden, waarin de magistraatspersonen met name worden vermeld.

In 't kort wil ik, zooveel mogelijk, bij elken officieelen brief aanteekenen, door wie en bij welke gelegenheid hij werd opgesteld, daar dit ons de betrekkelijke waarde dezer bewijsstukken zal doen kennen en ons tevens verklaren kan, hoe in de eene oorkonde slechts een gedeelte van het stedelijk bestuur behoefde op te treden, terwijl in de andere de geheele magistratuur moest worden genoemd.

Wij beginnen met de stad LEEUWARDEN, niet wijl deze vóór de 15e eeuw zooveel belangrijker was dan andere Friesche steden, — haar groote bloei toch begon eerst later, toen de Saksische Hertog GEORGE haar in 1504 feitelijk tot hoofdplaats van het geheele gewest had gemaakt, 1) — maar omdat wij van deze stad over het grootste tijdsverloop de meeste oorkonden bezitten en wij dus bij haar 't best de ontwikkeling van den regeeringsvorm kunnen nagaan.

Het oudste stuk dan, dat wij vinden, is een brief uit de 1e helft der 13e eeuw, waarin „*Aldermannus, Consules et* „*Cives in Liwerd*" aan de inwoners van Lübeck, onder betuiging hunner vriendschap, den veiligen toegang tot hunne haven verzekeren. 2)

In 1286 deelt de stad Wismar aan een aantal Hanzesteden, waaronder ook „Lewart, Groninge en Stoveren" de onderhandelingen mede, die door bemiddeling van den Zweedschen Koning MAGNUS met de Noorwegers waren gevoerd over eenige gewelddadigheden, door dezen gepleegd, en verzoekt haar den Koning als scheidsrechter aan te nemen en gevolmachtigden

1) EEKHOFF, *Geschiedk. Beschr. v. Leeuwarden*, Dl. I, p. 116.

2) *Urkundenbuch der Stadt Lübeck*, herausgegeben von dem Vereine für Lübeckische Geschichte (1843), Dl. I, no. 162, p. 149. HÖHLBAUM echter stelt de oorkonde vragenderwijze op 22 Maart 1300? *Hansisches Urkundenbuch*, bearbeitet von K. HÖHLBAUM (Halle 1876—79), Dl. I, no. 1342, p. 450. zie de noot.

ter onderhandeling te zenden. De stad richt haar schrijven tot de „honorabiles viri et discreti, *Judices, Scabini; necnon* „*universi Cives* civitatum de —" (hier volgen de namen van 15 steden). 1)

Vervolgens vinden wij 8 Maart 1298 melding gemaakt van een brief, waarbij *Oudermans*, *Schepenen* en *Rechters* van *Leeuwarden* en *Dokkum* graaf JAN VAN HOLLAND verzoeken hunne kooplieden in bescherming te nemen. 2)

Den 6den Dec. 1317 sluiten „*Aldermannus, Scabini et* „*Communitas Luwardie*" met Groningen een verbond 3) en 10 Maart 1318 zendt „*Thako Aldermannus cum Scabinis in* „*Liwardia*" een brief aan de regeering van Bremen, waarin zij zich beklagen, dat hunne burgers op de Weser door Rustringers zijn beroofd en vragen, of zij later in dergelijke gevallen op de hulp der stad kunnen rekenen. 4)

---

1) *Lüb. U. B.*, Dl. I, no. 501, p. 456 plaatst het stuk op 't jaar 1286. Mr. L. A. J. M. BARON SLOET deelt in zijn *Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutphen* ('s Hage 1872—76), no. 1092, p. 1058 mede, dat het na 31 Oct. 1285 moet geschreven zijn. HÖHLBAUM eindelijk meent, dat het in Nov. 1285 is opgesteld. *Hans. U. B.*, Dl. I, no. 996, p. 344.

Volledigheidshalve geef ik hier de oorkonde aan, doch wijs er tevens op, dat voor ons doel hare waarde slechts betrekkelijk is. De brief toch is gericht aan 15 verschillende steden en 't was dus niet doenlijk al de bestuurders dezer plaatsen bij name te vermelden, gesteld al de mogelijkheid, dat men in eene stad als Wismar volkomen op de hoogte kon zijn van de bestuursinrichting van steden, die zoover van haar verwijderd lagen als Leeuwarden, Groningen en Staveren.

2) Den tekst van dit stuk heb ik nergens afgedrukt gevonden. Mr. L. Ph. C. v. d. BERGH vermeldt in zijn *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* (1866—73), Dl. II, no. 1058, p. 490 slechts den korten inhoud, hetzelfde doet HÖHLBAUM, *Hans. U. B.*, Dl. I, no. 1305, p. 439. Beiden beroepen zich op ST. GENOIS, *Monumens Anciens* (Paris 1782), Dl. I, p. 411, waar deze brief uit de Rekenkamer te Rijssel beschreven wordt als: »lettres en latin et en par»chemin, scellées des sceaux des Villes de Lowerth et de Docken, par lesquelles »les *Aldermans, Echevins et Juges* de ces villes prient Jean, Comte de Hollande, »de vouloir favoriser leurs marchands qui vont dans les Ports de Hollande."

De datum van den brief wordt verschillend opgegeven. ST. GENOIS spreekt van »le Dimanche de la Quadragesime 1298." HÖHLBAUM neemt dit over en stelt dezen dag op 8 Maart, terwijl V. D. BERGH in eene lijst van eenige aan SCHWARTZENBERG's *Charterboek* ontbrekende oorkonden (*Vrije Fries*, Dl. IX, 1860, p. 21) het charter op 19 Febr. 1298 plaatst, doch later in het *Oorkondenboek* 8 Maart 1299 als datum noemt.

3) DRIESSEN, *Monumenta Groningana*, Dl. I, no. 35, p. 88.

4) D. R. EMCK en W. V. BIPPEN, *Bremisches Urkundenbuch* (1880), Dl. II. no. 178, p. 184. *Hans. U. B.*, Dl. II, no. 314, p. 131.

Nu volgt er tal van jaren, waarin wij omtrent het Leeuwarder bestuur niets naders vernemen; de eerste brief, die ons aangaande dit onderwerp weder eenige inlichting verschaft, is geschreven in Juni 1392; Grietmannen en Mederechters in de Leppa machtigen hierbij *„dy Aulderman a „Lyouwerth ende sine Schepenan"*, gelijk van ouds te rechten over hals en hoofd. 1)

„Olderman ende Schepenen der stadt van Lewarden" bezegelen 14 Sept. 1420 voor Oostergo het verdrag, dat tusschen Occo TEN BROEKE, Oostergo, Westergo en de stad Groningen was gesloten. 2)

In een brief van 4 April 1421 huldigen de *„Oudermans, „Schepenen, Rade ende ghemeyn Borgheren der stat van Lee„wairde"* Hertog JAN VAN BEIEREN als Heer. 3)

Den 21sten Jan. 1435 begeeft zich de edelman PIETER CAMMINGHA met zijne hofsteden onder het stadrecht en bij dit accoord werd bepaald, dat, zoo er later tusschen de partijen verschil mocht ontstaan, „dy Persona 4) ty dae Alda„howe, ende dy Persona ty dae Nyehouwe, ende dy *Alderman „der sted fan Lyowerd"* hiervan kennis zouden nemen; op denzelfden dag werd ook Oldehove met Leeuwarden vereenigd door een verdrag, waarin men o. a. vaststelde, dat men geen Hollander tot *„Alderman"* kiezen zou. 5)

Het verbond, dat Oostergo 25 April 1444 met de stad

---

1) *Ch.* I, 252. Het Leppaverbond, dat wij later meermalen in de oorkonden zullen aantreffen, had waterkeering ten doel. 't Bestond uit de grietenijen Leeuwarderadeel, Idaarderadeel, Smallingerland, Tietjerksteradeel en de stad Leeuwarden. Zie DE HAAN HETTEMA, die in zijne brochure *Leeuwarden na en voor hare wording als Stad* (1848) op p. 42 en 43 o. a. de grenzen van de Leppa uitvoerig aangeeft en verder tal van oorkonden vermeldt, waarin van dit waterschap sprake is. Verg. ook ANDREÆ, *Vrije Fries*, Dl. XIV, p. 209.

2) *Ch.* I, 418. Dr. E. FRIEDLAENDER, *Ostfriesisches Urkundenbuch*, (Emden 1878—1880), Dl. I, no. 279, p. 242.

3) *Ch.* I, 430.

4) De *Persona* in deze en andere oorkonden is de eigenlijke Parochiepriester in tegenstelling met de Kapellanen, Vicarissen en Jonger Priesters. *O. Fr. W.* Dl. II, p. 258 noot.

5) *Ch.* I, 510, 511. Door deze beide verdragen zag Leeuwarden eindelijk zijn stadsgebied met Hoek en Oldehove vergroot. 't Duurde echter nog lang, voordat de Grietmannen van Leeuwarderadeel van al hunne aanspraken op deze parochiën afzagen.

Groningen sloot, werd ook bezegeld door „*Oldermans tot Leeu*-„*uerden ende toe Dockum.*" 1)

Den 24 Juli 1453 gingen eenige grietenijen van Oostergo met de steden Leeuwarden en Dokkum een accoord aan over het houden der markten. Wel is waar wordt hier bij de steden het bestuur niet met name genoemd, doch reeds in den aanhef en ook verder zien wij de verschillende magistraats-personen, die het stuk opstelden, zóó vermeld, dat wij toch wel de elementen van het stadsbewind van die van het grietenijbestuur kunnen onderscheiden.

De brief begint aldus: „Wy Abten, Prelaten, Grietmans, „Oldermans, Scepenen, Rechters, 2) Raedslude, Hoeflingen „ende ghemene Meente der Delen ende Landen van Oester-„gho — (hier volgen de namen der grietenijen) — ende dio sted „fan Lyouwerd ende fan Dockum."

Zonder twijfel maken hier de „*Oldermans*", „*Scepenen*" en „*Raedslude*" het stadsbestuur uit, terwijl waarschijnlijk met de „*ghemene Meente*" zoowel die der steden als die der grietenijen is bedoeld, wat eindelijk de *Hoofdelingen* aangaat, zullen wij later zien, dat deze niet alleen op het platteland hunne macht uitoefenden, maar dat zij ook bij de bezegeling van stedelijke oorkonden meermalen geroepen werden. 3)

Verder wordt bepaald, dat „alle Greetman, Riuchteren, *Al*-„*derman, Sceppenen ende Reedslioed*" moesten zweren de in den brief opgenomen artikelen te zullen onderhouden, terwijl ten slotte „Abten, Prelaten, Grietmans ende Riuchteren, „*Aldermans, Sceppenen ende Haudlyngen*" verklaren de oorkonde van hunne zegels te hebben voorzien. 4)

In Nov. 1456 regelen Recht en Raad der landen en steden van Oostergo en Westergo, te Bolsward vergaderd, de grenzen van het Leeuwarder stadsgebied en bevestigen den „*Alderman*

---

1) *Ch.* I, 526.

2) Dit woord is van zijne plaats gerukt, de *Rechters* moesten, blijkens hetgeen wij ook later uit dezen brief en uit tal van andere oorkonden zien, op de *Grietmans* volgen. Wij vinden dan hier, gelijk elders, in geregelde volgorde, eerst het bestuur der grietenijen, daarna dat der steden opgenoemd, terwijl de elementen, welke zij gemeen hebben, aan het slot worden vermeld.

3) Gabbema, *Verhaal v. L.*, p. 21.

4) *Ch.* I, 546, 547.

„*myt sine Schepenen*" in hunne bevoegdheid om alle zaken klein of groot te berechten over hals en hoofd. 1)

Eenige moeilijkheid veroorzaakt ons eene oorkonde van Febr. 1461, waarbij eene verbond wordt gesloten door „Greet-„mans, Herlingen (Hoofdelingen), Riochteren, *Borghermeisteren*, „*Olderman*, *Sceppenen*, *Reed* ende mene Meente Aestergo ende „Westergo, als Lyouwerdadeel, Tyatzerkera, Ydawerderadeel „ende sted to Lyouwerd mit ws nyogenem, mit Lyouwerdera „Meente ende dyo mene Leppe mit hiare omlanden fan Aes-„tergo, ende Fyf Delen, ende Woldenzeradeel, Bolswert, Snitze, „Herlingen mit hiare omlanden." Dadelijk herkennen wij in de cursief gedrukte namen de elementen van het eigenlijke stadsbestuur en wij worden aan het slot van den brief in onze meening bevestigd, daar „Greetmans, Herlingen ende „Riuchteren ende *Steden*" de verzekering geven, dat zij het stuk met hunne zegels hebben bekrachtigd. 2)

De moeilijkheid schuilt hier echter in de vermelding der „*Borghermeisteren*," oogenschijnlijk als behoorende bij het Leeuwarder bestuur, terwijl wij deze regeeringspersonen noch in eenige vroegere oorkonde zagen optreden, noch later zullen zien vermeld, één geval uitgezonderd, waarover nader.

Gaan wij echter den brief nauwkeurig na, dan zien wij, dat hierin niet van ééne stad, maar van *steden* sprake is, behalve Leeuwarden teekenden ook Bolsward, Sneek en Har-

---

1) *Ch.* I, 591. SCHWARTZENBERG vergist zich m. i. hier in den datum, als hij het stuk op 11 Nov. plaatst. De brief werd geschreven: »des wernsdeys ney Sunte Martens dey Episcopus." De dag van dezen Heilige nu valt op 11 Nov. zelf.

In de oorkonde is verder, behalve van het »Stedriocht" en »Liowerderadelis-riocht" ook van het »*Hwsmariocht*" sprake. 't Laatste woord wordt door BEUCKER ANDREÆ, p. 438, 439, vreemd genoeg, verklaard als te zijn het oud-Duitsche »Dienstmannenrecht, Burgmannenrecht, jus ministerialium."

Wij behoeven echter de zaak niet zoo hoog op te halen, want gaan wij den brief nauwkeurig na, dan zien wij, dat men bij het woord *Hwsma* slechts te denken heeft aan het dorpje Huizum (bij Leeuwarden), dat oudtijds ook wel Hwsmaghae werd genoemd (*Ch.* I, 703), gelijk wij van Spanmaghae voor Spannum (*Ch.* I, 712), Hielsmaghae voor Jelsum (*Ch.* I, 718), Wommelseraghae voor Wommels (*Ch.* I, 752), 't Zummaghaa voor Tzum (SCHOTANUS, *Tabl.*, p. 85) lezen. Blijkens deze oorkonde nu was er tusschen stad en grietenij verschil ontstaan over de uitgestrektheid van het stedelijke rechtsgebied aan de Zuidzijde, onze brief regelt nader de grens tusschen de stad en Huizum. Verg. EEKHOFF, *Beschr. van Leeuw.*, Dl. I, p. 72 noot.

2) *Ch.* I, 600, 602.

lingen het verdrag. In oorkonden nu van deze plaatsen komen *Burgemeesters* als bestuursleden voor en ik houd 't dan ook voor zeer wel mogelijk, dat hunne vermelding in dit stuk niet op Leeuwarden, maar op deze andere steden betrekking heeft.

Wij gaan verder en vinden in de eerste plaats eenige charters, die wijzen op een geschil tusschen Leeuwarden en Dokkum ontstaan.

Den 28sten Juni 1463 verklaart laatstgenoemde plaats, dat zij gedurende een korten tijd met „*Alderman, Scepenen ende Reed* „*ende mena Meent der sted to Lyowert*" een vasten vrede wil onderhouden, om tot eene nadere onderhandeling te kunnen komen; in Aug. van hetzelfde jaar geeft het Dokkumer bestuur aan den „*Alderman ende Reed der sted to Liowerd*" of hunne gevolmachtigden een brief van vrijgeleide; in eene oorkonde van 27 Oct. 1463 verzekeren „*Olderman, Schepe-* „*nen ende Reed der sted toe Liowerd*", dat zij en hunne „*Stedborgers ende Inwoners*" tot Kersttijd met Dokkum een vasten vrede willen houden, om hunne geschillen te regelen, terwijl eindelijk de Dokkumers den volgenden dag dezen vrede met „*Aelderman, Scepenen ende Reed, Borgers ende* „*Inwoners der sted to Liowerd ende Sipko Mynnama* (een „Leeuwarder Hoofdeling) *ende syn manninga*", bevestigen. 1)

Een drietal latere oorkonden hebben betrekking op de verhouding van de stad tot het Leppaverbond.

In een brief van 2 Sept. 1477 worden tusschen „*Aulder-* „*man, Scheppenen, Reed ende mena Trettenen* (Dertien) 2) „*in de sted fan Liouwerd*" en de Grietmannen van de Leppa schikkingen getroffen omtrent de vier Leppa-zijlen (sluizen) te Irnsum. Tot meerdere bevestiging werd het stuk behalve door het stedelijk bestuur, waaronder WILLA HEENTHIAMA als Olderman wordt genoemd, nog bezegeld door de Hoofdelingen „Sipka Mennama, Keympa Wnynghia, Walthia Abba- „soon ende Haya Heryngha."

---

1) *Ch.* I, 605, 607. Aan den tweeden der hier genoemde brieven geeft SCHWARTZENBERG 15 Aug. d. i. Maria Hemelvaart tot datum; hij werd echter geschreven »des Werndeys *ney* ws Liawer Frowa dey Assumptionis", dus later.

2) Verkeerdelijk spreekt WINSEMIUS, *Chron.*, p. 288 bij de vermelding van deze oorkonde van »gesworen Gemeente *veerthien* der Stadt Leeuwarden." Zie ook OCCO SCARLENSIS, p. 220.

Dezelfde Olderman bezegelde met drie der genoemde edelen den 13den Sept. ook de uitspraak in een geschil tusschen Leeuwarden en Leeuwarderadeel aangaande het slatten van de Ee en het bekostigen van de Leppa-zijl te Dokkum.

In Jan. 1478 eindelijk sluit het convent van klooster Klaarkamp met de Leppa eene overeenkomst, waarin wij van stadswege vinden melding gemaakt van *„Aulderman, Scheppenen, „ende Raedt, ende mene Meenth in der stad van Lyoerden"*, terwijl de brief ten slotte bezegeld wordt door *„Willa Heen„thiama nw ter tydt Aulderman in Lyoerden, Scheppenen „ende Raed."* 1)

Den 29sten Aug. 1481 ging Leeuwarden met Tietjerkstera-Vierdedeel voor 12 jaren een verbond aan tot onderlinge bescherming en hulp; aan de eene zijde worden hier vermeld: *„Alderman, Scheppenen en Reed, mey da gemene Trettenen „in Liowwert."* 2)

Eene dergelijke overeenkomst maakten nog in ditzelfde jaar de dorpen Kornjum en Britsum met *„Aulderman, Sceppenen „ende Reed, mitta Trettenen, Jelden* (Gilden) *ende ghemena „Meent in Liouwert"* 3), terwijl op den 14den Oct. 1481, *„Aulderman, Scheppenen ende Reed, by consent wse Trettenen*

---

1) *Ch.* I, 670—675.

2) *Ch.* I, 698—700. De grietenij Tietjerksteradeel schijnt oudtijds uit verschillende onderdeelen te hebben bestaan; het hier genoemde *Tyetzerkera Fiaerndeel* werd, blijkens de oorkonde zelve, gevormd door de dorpen Rijperkerk, Tietjerk, Suawoude en onderhoorigheden. Moeten wij de zoogenaamde Trijnwouden (Oudkerk, Oenkerk en Giekerk) ook voor zulk een onderdeel houden? In andere grietenijen nemen wij een dergelijke verdeeling waar: *Leeuwarderadeel* was gesplitst in *Trimdelen* (waarover nader), *Franekeradeel* in *Fiaerndelen* (*Ch.* I, p. 498).

Het aangehaalde verbond, volgens hetwelk het Vierdedeel zich geheel van de grietenij afscheidde (art. XVIII), benevens de twee verdragen van Sept. 1477, waarin wij verschillende dorpen van Tietjerksteradeel afzonderlijk een verbond zien aangaan met Groningen (*Ch.* I, 531), bewijzen ons, hoe zwak het centrale gezag in de grietenij was. Ook elders merken wij ditzelfde verschijnsel op; zie o. a. de in den tekst aangehaalde oorkonde van 1481, waarbij de dorpen Kornjum en Britsum zich met Leeuwarden verbonden, die van 7 Nov. 1481, waarbij deze stad een verdrag aanging met het Zuider-Trimdel, die van Jan. 1487 (*Ch.* I., p. 738), die van 3 Maart 1498, waarbij Leeuwarden van het Noorder-Trimdel hulp verzoekt tot verbetering der verdedigingswerken (afgedrukt bij EEKHOFF, *Beschr. v. L.*, Dl. I, Bijl. D, p. 372 met het jaartal 1398, waarover later).

3) *Ch.* I, 700.

„fan der Meent, ende ghemena Jelden der sted van Liouwerd" met de stad Franeker een verdrag aangingen van vriendschap en steun. 1)

Den 2den Nov. 1481 sluiten *„Aulderman, Scheppenen en „Reed des steds toe Liouwerd, ende mene Meente, ende Jelden"* met PIETER CAMSTRA een compromis, waarbij zij hunne geschillen aan scheidsrechters ter beslissing geven, ten gevolge waarvan er den 12den Nov. 2) een zoen tot stand kwam, waarin wij *„Aulderman, Scheppenen, Riucht ende Reed, Haud„lingen, Jelden en mene Meente des steds Liouwerd"* zien vermeld.

Dezelfde personen en colleges worden ook genoemd in een verdrag, dat 7 Nov. 1481, naar aanleiding van deze oneenigheden, door de stad Leeuwarden werd aangegaan met „Grietman, Riuchteren, Haedlinghen ende ghemeene Meente" van het Zuider-Trimdel 3) van Leeuwarderadeel.

„Om maera festicheed" werd dit stuk, behalve door het eigenlijke stedelijk bestuur, ook door „Sipko Mennama ende „Hayo Heeringha, *Haedlinghen* yn Lyouwerd" bezegeld. Het charter bevestigt onze, bij de bespreking van de oorkonde van 24 Juli 1453 opgegeven meening, dat de vermelding van *Hoofdelingen* en *gemeene Meente* aldaar, zoowel betrekking

---

1) *Ch.* I, 701.

2) Stelt SCHWARTZENBERG, zooals wij in eene vorige noot vermoedden, St. Martijn niet op den juisten dag, dan is ook deze datum minder nauwkeurig; de brief is gedagteekend van »Fredis ney Sinte Marten.«

3) De grietenij Leeuwarderadeel bestond oudtijds uit drie *Trimdelen* (derdedeelen); de dorpen ten Noorden van de Jelsumervaart (Stiens, Finkum, Hijum, Britsum, Kornjum, Jelsum, Lekkum en Miedum) behoorden tot het Noorderdie ten Zuiden van de Potmarge (Wirdum met Wijtgaard, Zwichem, Goutum, Huizum, Hempens en Teerns) tot het Zuider-Trimdel. Het middelste, de parochiën Oldehove en Hoek bevattende, werd na tal van onderhandelingen door de reeds gemelde accoorden van 21 Jan. 1435 (Ch. I., 510, 511), eindelijk als stadsgebied met Leeuwarden vereenigd. Men vergelijke de oorkonden van Aug. 1426, 6 Mei 1427, 20 Juli 1432. (*Ch.* I, 469, 473, 497.)

Dat men ook later de stad nog niet altijd in het rustig bezit van het verkregene liet, kan men opmaken uit de oorkonde van Nov. 1456 (*Ch.* I, 591) en uit de privilegiebrieven van 30 Juni 1515, 1 Juli 1515, 7 Dec. 1524 (*Ch.* II, 311, 315, 479.) Zie verder EEKHOFF, *Beschr. v. Leeuw.*, Dl. I, p. 68—74, 139, 140. WINSEMIUS, *Beschr.* (bij Leeuwarderadeel). SCHOTANUS, *Beschr.*, p. 186.

heeft op het stedelijk bestuur, als op dat der grietenijen, hier toch komen zij bij beide afzonderlijk voor. 1)

In de maand November 1481 troffen ook Leeuwarden en zijne bondgenooten een vergelijk met de Hoofdelingen van de vereenigde grietenijen Dongeradeel, Ferwerderadeel, Dantumadeel en het Noorder-Trimdel, men vindt hierin melding gemaakt van „*Alderman, Riocht ende Reed, Jelden ende* „*mena Meente* [*der*] *sted Lyouwerd.*" 2)

De gildebrief der Leeuwarder wevers werd 17 Jan. 1482 door „*Olderman, Schepenen ende Raed der stad Lyowerden*" en door de gemeene gilden bezegeld, terwijl GABBEMA, de algemeene keuren van ditzelfde jaar excerpeerende, ons verhaalt, dat de gildebroeders beloven moesten „den *Olderman* en *vordere* „*Ooverheidt* te verdaadigen, naa gelang hunn's maghts, zoo „meenighmaal 't hen van 't *gereght* wierde afgevordert, by „verbeurte van honderdt oude schilden, en der vrydoomen „by de stad en *raad* verleent"; in geval van oproer enz. moest ieder „zich stellen by den *Olderman* en *'t gereght* „teegen de geweldenaars" en „hem leeveren, waar 't doenlijk, „in handen van den *raad.*" 3)

Den 21sten Maart 1483 sloten eenige kloosters met Leeuwarden een verbond ter bescherming van hunne bezittingen te Jelsum; de brief werd gegeven en bezegeld door „*Aulderman, Schep-* „*penen ende Reed mey dae ghemena Trettenen in Liouwird*". 4)

Een verdrag, dat Leeuwarden 24 Maart 1484 met Franeker aanging, maakt melding van „*Aldermannen, Scheppennen,* „*Recht ende Raedt der stad Liewerde.*" 5)

Op 11 Maart 1485 ontmoeten wij een brief door Dantumadeel aan Leeuwarden geschreven, om de stad te vermanen zich te onthouden van gewelddadigheden tegen de inwoners van deze grietenij; het stuk begint met de woorden: „*Aulder-* „*man, Schepen ende Reed der sted Lyouwert* fryondlic „scrioun". 6)

---

1) *Ch.* I, 702—704. Zie aangaande de twisten, over welker beslechting deze drie overeenkomsten handelen, AREND, Dl. II, st. 3, p. 243, 244.

2) *Ch.* I, 705.

3) *Verhaal v. Leeuw.*, p. 116 vgg. *Ch.* I, 709, 710.

4) *Ch.* I, 717, 718.

5) *Ch.* I, 724.

6) *Ch.* I, 727.

Verder wordt in eene oorkonde van 13 Maart 1486 verklaard, dat Bolsward voor den „*Reed fan Liouwerd*" beloofd heeft geen vreemde huurlingen in het land te zullen laten komen, noch samenscholingen van anderen te doen plaats hebben. 1)

De brieven, die wij thans laten volgen, staan in rechtstreeksch verband met den bloedigen oorlog, die in dezen tijd in het Zuid-westen van Friesland woedde, waar de drie broeders IGE, DOUWE en HARTMAN GALAMA hunne veete met AGGE, Abt te Hemelum en MINNE HILLEMA, Hoofdeling te Harig, door moord en brand zochten te beslechten.

Te vergeefs trachtten eenige steden, waaronder ook Leeuwarden, hunne geschillen te vereffenen, integendeel werd welhaast de strijd algemeen en bevochten de oude partijschappen, de Schieringers en Vetkoopers, elkander met vernieuwde woede. 2)

In Aug. 1486 nu beloven „*Aulderman, Scheppenen ende* „*Reed in der sted Lyauwird*", dat zij den zoen, dien zij met den gegijzelden IGE GALAMA sloten, zullen nakomen.

In Sept. van hetzelfde jaar deelt SICKE SJAERDA den „eer„samen *Alderman, Sceppenen ende Reed der sted Lyouwerd*" mede, dat GALAMA's broeders opnieuw gewelddadigheden hadden gepleegd.

In dezelfde maand zendt Bolsward aan Leeuwarden een brief aangaande het vervolgen der zaak van den weerspannigen MINNE HILLEMA; het opschrift luidt: „den eerbaeren, „wisen ende forstandighen *Auldermanne, Scheppenen ende Reed* „*der sted Lyouwerd*, wse besondere geminde fruntlick ge„scrioun."

Den 21sten Sept. richt Leeuwarden aan SICKE SJAERDA een schrijven over de hier besproken geschillen; de brief is onderteekend door „*Aulderman, Scheppenen ende Raed in* „*der sted Lyouwird*," terwijl eindelijk in Maart 1487 „*Aulder*„*man, Sceppenen ende Reed der sted Leowerd*" verklaren wel is waar IGE GALAMA nog niet te kunnen helpen, doch

1) *Ch.* I, 730.

2) Over dezen oorlog en zijne naaste gevolgen, zie men AREND, Dl. II, st. 3, p. 428—431, 432—434, 436, 437.

hem de verzekering geven van hunne toegenegenheid. 1)

In Nov. 1486 hadden „*Aulderman, Scheppenen ende Reed,* „*mitta mena Meent ende Jelden in der sted Lyouwerd*" beloofd gedurende een korten tijd met eenige edelen een vasten vrede te zullen houden. 2)

Onzen weg verder voortzettende vinden wij een brief van 5 Juni 1487, waarin de „*Olderman, Scepenen ende Raed der stad* „*Leowerd*" tot alle geloovigen het verzoek richten, om bij te dragen tot den opbouw van de Jacobijnerkerk. 3)

Den 10den Oct. 1492 sloten „*Olderman, Schepenen, Raed ende Der-* „*tiene der stad Lewarden*" een verbond met „Borghermeysteren, „Raed ende swoerne Meente in Groningen," waarbij o.a. werd bepaald, dat laatstgenoemde stad, gelijk zij sinds het vorige jaar te Dokkum deed, ook te Leeuwarden een „*Castelleyn*" zou aanstellen, die als vertegenwoordiger van den Groninger Raad in de stedelijke regeering zitting hebben zou. 4) In een paar

---

1) *Ch.* I, 733, 734, 736, 737, 740.

2) *Ch* I, 738.

3) EEKHOFF, *Beschr. v. L.*, Dl. I, Bijl. G, p. 375.

4) Mr. H. O. FEITH vermeldt dezen brief in zijn *Register van het Archief van Groningen* (Gron. 1853—58). Dl. I, p. 243 onder no. 17. Op mijne vraag naar eenige bijzonderheden omtrent deze en een aantal andere nader aan te halen charters, ontving ik van genoemden Heer dadelijk de voor mijn doel noodige inlichtingen, zoodat ik door zijne welwillendheid in staat ben de in het Groninger Archief aanwezige oorkonden aangaande de Friesche steden hier mede als bewijsstukken aan te voeren.

Het bovenbedoelde onuitgegeven charter bevat omtrent ons onderwerp de volgende bepalingen: »Daer to sal die Raed van Groningen moghen setten eenen »*Castellein* binnen Lewarden of daeromtrent, diewelke ten minnensten sal »wesen *Medeschepen* in der stad Lewarden ende sal mogen doen ende laten »allent, dat Borghermeisteren ende Raed van Groningen nae lude des voerss. »verbundes sulden mogen doen ende laten. Soe solt die Raed ofte Stad Lewarden »voerss. den Castellein voerss, tyn jaer lanck naestkomende alle jaer gheuen ende »betalen hundert enckede gholden Rynsgulden. Ende soe wie densuluen Castel- »lein doetslage, dat God verbiede, die sal geuen lyff voir lyff, onlopet he mit den »lywe, soe sy syn gued, reppelick ende onreppelick, verboert tot ontkenninghe »Borghermeisteren ende Raed in Groninghen. »Ende kofte ofte timmerde die »Raed van Groningen den Castellein een hws inne. to woenen, soe soelen die »stad Lewarden dat hws betalen mit gelyker summa ende penninghen alst »gecostet heft." Verg. SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 391. GABBEMA *Verhaal v. L.*, p. 186, 187. Zie ook CORN. KEMPIUS, *De origine, situ, qualitate et quantitate Frisiae* (Col. Agr. 1588), p. 137.

volgende oorkonden zien wij dan ook dezen nieuwen waardigheidsbekleeder naast den Olderman genoemd.

In Nov. nam „Peter Kamminga Hoefftlinck in Lewerden" het verdrag aan, dat de „eersamen *Borgermesteren, Olderman,* „*Scepenen ende Raet der steden Gronyngen en Lewerden*" hadden gemaakt. 1)

Dit is alzoo onder al de aangehaalde oorkonden de tweede, waarin wij bij de opgave van het Leeuwarder stadsbestuur van *Burgemeesters* zien melding gemaakt.

Wij behoeven het stuk echter slechts met het voorgaande te vergelijken, om te zien, hoe hier naar alle waarschijnlijkheid de Groninger „*Borghermesteren*" zijn bedoeld, die, nu men de magistraatspersonen der beide steden gecombineerd ging vermelden ,vóór den Leeuwarder „*Olderman*" hunne plaats kregen, gelijk ook „Gronyngen" vóór „Lewerden" wordt genoemd.

Den 18den Juni 1494 werd een koop-en kwijtbrief gegeven van land, dat voor het graven der stadsgracht door „*Alder*-„*man, Sceppenen ende Hreed, Borgeren ende meene Meenthe der* „*sted Lyowrd*" van DOEKE en HESSEL MARTENA was gekocht. 2)

Een verdrag, dat 12 Nov. 1496 tusschen de steden Groningen, Leeuwarden en Dokkum aan de eene, en Franeker, Sneek en Sloten aan de andere zijde gesloten werd, maakt o. a. gewag van „*Castelleyns, Oldermans, Scepenen ende Raedt* „*der steden Lewerden ende Dockum.*" 3)

In een brief van 3 Maart 1498, waarbij de stad de dorpen van het Noorder-Trimdel verzocht haar bij te staan in de verbetering harer verdedigingswerken worden „*Alderman, Cas*-„*telleyn, Sceppenen ende Reed der sted Lyowrd*" genoemd. 4)

---

1) Vermeld bij FEITH, Dl. I, p. 243, no. 13.

2) EEKHOFF, *Beschr. v. L.*, Dl. I, Bijl. F., p. 374.

3) Vermeld bij FEITH., Dl. I, p. 265, no. 72.

4) Deze brief wordt in de dissertatie van BEUCKER ANDREÆ, p. 434 vermeld als gegeven in 1398. EEKHOFF drukt hem met het zelfde jaartal in zijn geheel af als Bijl. D. *Beschr. v. Leeuw.*, Dl. I. p., 372. verg. p. 56 aldaar. Beiden zijn echter met den naam van het na den »*Alderman*" genoemde bestuurslid verlegen. De eerste schrijft t. a. p.: »demum in documento a. 1398 memorantur Olderman *Casten* »Schepenen ende Raad der stad Leeuwarden," waarna hij in eene noot het woord »*Casten*" uitvoerig bespreekt, verschillende zonderlinge vermoedens omtrent de beteekenis daarvan oppert, doch tot geene beslissing komt. EEKHOFF brengt ons eenigzins nader op den weg door te vermelden, dat in

Ten slotte wijs ik nog op eene oorkonde van 7 Juli 1498, waarin tot de voorwaarden, waarop de stad Leeuwarden zich aan den Saksischen Hertog overgaf, volgens WINSEMIUS ook deze behoorde: „dat geen *Olderman* noch *Raets-persoon* soude

---

het HS. »*Castl*« wordt gelezen; toch is ook hij niet wars van het denkbeeld, dat dit eene verkorting van »*Casten*« is, in welk geval hij de gissing waagt, dat hiermede de *Gilden* of *Geestelijkheid* zijn bedoeld.

De in den tekst aangehaalde koopbrief van 18 Junij 1494 bracht mij echter, naar ik meen, op het goede spoor. Wij vinden hier nl. dezelfde afkorting terug; het vergelijk, waarover de oorkonde handelt, werd mede opgesteld, door »LAM-»BERT FREDRICX ZOEN Castl.", zeer zeker dezelfde LAMBERT FREDERICKSZ, die bij WINSEMIUS, *Chron.*, p. 336 »*Castelleyn binnen Leeuwarden*" wordt genoemd. Het te voren vreemd klinkende woord is hiermede opgehelderd. Doch nog eene andere moeielijkheid blijft over; hoe komt het, dat op zoo geheel verschillende tijden dezelfde hoogst zeldzame naam in de oorkonden wordt vermeld, terwijl wij in de tusschenliggende jaren er geen spoor van ontdekken? Eerst meende ik de vermelding van »*Castelleyns*" onder het Leeuwarder bestuur niet anders te kunnen verklaren, dan als een gevolg van den Hollandschen invloed in Friesland; zoo wordt er in 1400 een zekere GERRIT VAN EGMOND »casteleyn van den huse" te Staveren genoemd (Vermeerderde BEKA bij A. MATTHÆI *Veteris ævi Analecta* (1738), Dl. III, p. 311), zoo zien wij, dat 1 Aug. 1409 (*Ch.* I, 369) en 8 April 1410 (*Ch.* I, 371) door WILLEM III »Capyteins ende Casteleyns" in die stad werden aangesteld. In dit geval moest echter ALBRECHT VAN BEIEREN, vóór zijn tweeden krijgstocht, een dergelijken ambtenaar in Leeuwarden hebben benoemd, doch wij zagen reeds in het vorige Hoofdstuk, dat genoemde vorst, na zijn eersten oorlog tegen de Friezen, eigenlijk geen feitelijke macht in het vijandelijke land heeft uitgeoefend; dit deed hij eerst na den tweeden inval, die evenwel plaats had na den datum van de hier behandelde oorkonde.

Ik meen dus eindelijk de moeilijkheid te kunnen oplossen door den brief eene eeuw jonger te maken, dan hij volgens BEUCKER ANDREÆ en EEKHOFF is. Met den »*Castelleyn*" is dan, gelijk in de andere oorkonden van dezen tijd, de Groninger burchtvoogd bedoeld, die blijkens den brief van 10 Oct. 1492 (zie boven), lid was van het stedelijk bestuur.

Niets uit het charter zelf strijdt m. i. tegen deze meening, integendeel; de brief werd blijkens het slot geschreven: »Anno Domini XCVIII", waartusschen EEKHOFF, zonder hiervoor eenigen grond aan te voeren, de woorden »dertienhonderd" inlascht; even goed kan men hier *veertienhonderd* lezen.

In den aanhef van het stuk wordt medegedeeld: »datter een merckelick getal »fan fraemder knechten is, God betert, in Westerlandt." Naar mijne meening zal dit meer doelen op de woeste huurbenden, die op het eind der 15e eeuw Friesland te vuur en te zwaard verwoestten, dan op het schitterende leger door ALBRECHT VAN BEIEREN hier aan wal gezet.

Verder blijkt, volgens EEKHOFF zelf, uit de werken van JANCKO DOUWAMA, dat men in diens tijd (laatst der 15e, begin der 16e eeuw) Oostergo en Westergo dikwijls met den naam »Westerlandt" bestempelde (zie o. a. DOUWAMA's *Geschriften*, p. 30: „Het landt van de Lauwers tot an de Zuder zee wort genoempt »Westerlandt«). Niet te verwonderen was het eindelijk, dat in dezen tijd van alge-

„mogen gekoren worden, dan die Burgher ende in-gheborene „der selver stede zijn soude.” 1)

Tot dusverre de meer officieele bescheiden; ik wil thans nog de aandacht vestigen op eenige andere oorkonden als koopbrieven, ferdbannen, 2) kwitantiën, zoenbrieven en accoorden, waarin hetzij de Olderman alleen, hetzij deze met eenige Schepenen, hetzij de Schepenen alleen, bij name worden vermeld, welke brieven in vrij grooten getale te vinden zijn onder de *Oorkonden van het St. Anthonij-Gasthuis te Leeuwarden.* 3)

Een fundatiebrief van 1 Aug. 1478, aldaar als no. 54 voorkomende, wordt door *„Olderman, Scepenen ende Raet”* bezegeld; een ferdban van 25 Nov. 1493 (no. 76) door *„Auldermannen, Scheppenen ende Reed der sted Lyowerd”* afgegeven; ook een accoord van 1 April 1495 (no. 79) werd bevestigd door *„Auldermannen, Sceppenen ende Hreed to Lyowrd.”*

Gaan wij nu tot eene onderlinge vergelijking van al de aangehaalde oorkonden over, dan merken wij op, dat in alle die, waarin het Leeuwarder stadsbestuur op betrouwbare wijze is opgenoemd, steeds in de eerste plaats van den *Olderman* wordt melding gemaakt, terwijl men uit enkele charters moet opmaken, dat somtijds meer dan één regee-

---

meene verwildering, waarin ALBRECHT VAN SAKSEN de Friesche vrijheid ernstig bedreigde, de bestuursleden der stad »in graeta trefflicke kosten (waren) int »slaeten, als om een singel om wse sted to lidzen, to dae gemene landen fan »Aestergoe orber ende beste.”

Om al deze redenen meende ik de oorkonde onder het haar in den tekst gegeven jaartal te mogen plaatsen.

1) WINSEMIUS, *Chron.*, p. 359. SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 458. *Ch.* I, 784 naar GABBEMA, p. 219.

2) Onder *ferdban* (vredeban, consentbrief) verstond men in de 15e eeuw den brief, waarmede het publiek gezag den wettelijken eigendom van onroerend goed bevestigde, nadat dit in het openbaar was opgeboden en niemand zich tegen den verkoop had verzet. Wij komen hierop later uitvoeriger terug.

3) Men vindt de door mij bedoelde stukken Dl. I, nrs. 4, 5, 7, 9, 11, 13, 14, 15, 17, 19, 28, 50, 58, 63, 66, 70, 82, 85. In een zoenbrief van 12 Mei 1484 (no. 61) wordt een zekere JACOB KUPER als *»Reedsman der sted”* vermeld.

ringspersoon onder dezen naam de stad bestuurde. Zie b. v. de oorkonden van 4 April 1421, 24 Maart 1484, 25 Nov. 1493 en 1 April 1495.

Ontbreken ons bij de twee eerstgenoemde brieven verdere bewijzen, in den laatsten worden ons zelfs de twee overheidspersonen met dezen titel bij name genoemd; het stuk werd bezegeld door „Peter Kamga en Jan Sibrant zoen, nw „ther tyt *Auldermannen* in Lyowerd."

Een koopbrief van 24 Maart 1487 levert ons een nieuw bewijs; hij werd bevestigd door „Maester Peter Sijbrens zoen, „*Aulderman* nu ter tyd *mey* (mede) in Leowerd." 1)

Eindelijk verklaart nog „Master Remren Jargen zoen," in den ferdban van 25 Nov. 1493, dat hij dezen van zijn zegel voorzag, daar het opbieden van het verkochte goed „int pand „(syns) Aulderschyps" had plaats gehad. Men zou hieruit mogen opmaken, dat, waren er meer oldermannen aan het bewind, ieder hunner een gedeelte van het jaar het oppergezag uitoefende. 2)

Naast den *Aldermannus* nu, treffen wij reeds in den oudsten tijd de *Consules* aan, regeeringspersonen, die in de Wismarsche oorkonde en in den brief van 1299 onder den naam van *Judices* 3) voorkomen, terwijl wij in deze beide stukken tevens voor het eerst de *Scabini* (Schepenen) ontmoeten. Deze laatsten blijven verder voortdurend deel uitmaken van het eigenlijke stadsbestuur, ja zelfs treden zij met den *Olderman* op in de brieven van 1317 en 1318, zonder dat hier van *Consules* sprake is.

De eerstvolgende oorkonde, waarin blijkbaar weder het geheele stedelijke bewind wordt genoemd, is die van 1421, en uit deze en een groot aantal latere brieven uit de 15e eeuw leeren wij, dat de Leeuwarder regeering was en bleef samengesteld uit drie elementen, die steeds in dezelfde volg-

1) *Oork. St. Anth. Gasth.*, no. 66.

2) Zie over het woord *pand*: Aanteekeningen op het *Stadboek van Groningen* uitgegeven door het Genootschap *Pro excolendo jure patrio*, Dl. V (1828), p. 38. Dr. M. J. Noordewier, *Nederduitsche Regtsoudheden* (Utrecht 1853), p. 232. Verg. vooral Schotanus, *Beschr.*, p. 260.

3) St. Genois, melding makende van de Latijnsche oorkonde, spreekt van »juges," zeker eene vertaling van het woord »judices." Over deze *consules* of *judices*, raadplege men v. Richthofen, *Rechtsgesch.*, Dl. I, p. 112—172. Zie ook *Dr.* K. D. Hüllmann, *Städtewesen des Mittelalters*, (Bonn, 1826—29), Dl. II, p. 293 vgg.

orde worden opgenoemd als: *Olderman* (somtijds *Oldermannen*), *Schepenen* en *Raad.* 1) Dat in den allerlaatsten tijd naast den Olderman de Groninger „*Castelleyn*" zitting kreeg in het bestuur, hebben wij reeds vermeld. Verder noem ik hier nog den *Secretaris* of „*Scriwer*", welke echter zelden in oorkonden optreedt, daar men oudtijds de officieele stukken meest enkel bezegelde, niet onderteekende. Ik vind evenwel in het verdrag tusschen Leeuwarden en Dokkum van 28 Oct. 1463 (*Ch.* I, 607) een zekeren „Sicke, *Scriwer*"vermeld, vermoedelijk dezelfde „Sicko Wybrens, *Stedscriuer*", die met den Olderman en een der Schepenen van Leeuwarden den 18den Juli 1464 eene kwitantie wegens doodslag bezegelde (*Oork. St. A. G.* n°. 28, p. 38). In eene oorkonde van 30 Sept. 1482 aangaande eenige schikkingen tusschen de steden Sneek Bolsward, Leeuwarden, Sloten, Workum en Hindeloopen op eene dagvaart te Sneek getroffen, komt eene bepaling omtrent eene toelage aan de „*Stedscryvers*" voor (*Ch.* I, 717). Ook in 1496 vinden wij een zekeren „Meester Otte" als „*Stadts Secretaris*" genoemd (SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 430). 2) In het Stadboek komt de „*Secretarius*" in een tweetal bepalingen voor (art. 82 en 160).

Eindelijk voeg ik nog volledigheidshalve hierbij, dat er in eene oorkonde van 20 Juli 1399 (gedrukt bij BEUCKER ANDREÆ, p. 473 als Bijl. III, later bij VERWIJS, *Oorl., v. Albr.*, p. 527) van een zekeren ELCKE WIGGHEMA, een door ALBRECHT VAN BEIEREN benoemden „*Scout van Leewerden*" sprake is. Uit het stuk zelf blijkt echter, dat men 's Hertogs vertegenwoordiger reeds spoedig weder verdreven had; of hij later in zijn ambt is hersteld, weet ik niet, maar in ieder geval kan hij slechts gedurende korten tijd zijn gezag hebben uitgeoefend.

Thans een enkel woord over den invloed van het volkselement in de stedelijke zaken.

Reeds in de oudste oorkonden van eenig gewicht zien wij

1) Men vindt een naamlijst van een aantal Leeuwarder Oldermannen en Schepenen, opgemaakt door den Heer EEKHOFF uit de *Oorkonden van het St. Anth. Gasthuis* en eenige geschiedschrijvers, in de uitgave dier oorkonden. Dl. II, p. 1040, 1041 als Bijl. A.

2) Over de *Stadsboden*, die ook in sommige Friesche oorkonden worden genoemd, spreken wij later bij de behandeling van het procesrecht, waarbij zij meer eigenaardig thuis behooren.

naast het bestuur de „*Cives*" en „*Communitas*" genoemd; later, als de charters niet meer in het Latijn worden opgesteld, lezen wij van „*ghemeyn Borgeren*" en „*ghemene Meente*" en gaan wij na in welke brieven deze voorkomen, dan merken wij op, dat zij allen betrekking hebben op zaken van openbaar belang, waarbij de stad naar buiten optreedt.

In den eersten tijd werd dan ook bij belangrijke besluiten de geheele burgerij geraadpleegd, die met klokgelui hiertoe bijeengeroepen werd. Later werd dit in vele gevallen te lastig, soms ook te gevaarlijk, en men bepaalde zich hoe langer hoe meer tot de bijeenroeping der aanzienlijksten, rijksten en meest ontwikkelden in de stad, de *gemeene Meente*, die dan de geheele burgerij vertegenwoordigde.

Dat wij nl. aan dit in oorkonden veelvuldig voorkomende woord het aangegeven begrip hebben te hechten, meen ik uit het volgende te moeten opmaken.

In een aantal stukken vinden wij, behalve de *gemeene Meente*, ook de *Burgers* afzonderlijk genoemd, de geheele burgerij is dus onder onze uitdrukking niet te verstaan. Verder wordt in den Franeker Marktbrief van de „*mene Wysheyt*" der Vijf Deelen melding gemaakt, hier zonder twijfel in de beteekenis van *gemeene Meente* dezer grietenijen, terwijl wij eindelijk in den aanhef van het Staversche Stadboek lezen, dat het daarin beschreven recht was opgesteld door de „*Schepen* by rade der *Vroetster* binnen Stavoren."

Deze woorden doen ons dadelijk denken aan de *Rijkdom*, *Vroedschap* of *Wijsheid*, 1) die wij in andere steden als vertegenwoordigers der burgerij zien optreden, nadat men heeft afgezien van de gedurige bijeenroeping der groote massa, en ik meen dan ook, dat men door de *gemeene Meente* in de Friesche oorkonden niets anders heeft te verstaan dan de voornaamsten uit de burgerij, die hier onder dezen, elders onder een anderen naam bij belangrijke beslissingen voor het geheele volk optraden. 2)

---

1) Over de *wijsheid* te Groningen zie *Aant. Gron. Stbk. Pro Excol.* Dl. V, p. 7—14.

2) Verg. Mr. PH. VAN BLOM, *De Dorpgemeenten in Friesland. Vrije Fries* Dl. XIV (1881), p. 420 vgg., zie ook G. L. v. MAURER, *Geschichte der Städteverfassung in Deutschland* (Erlang. 1869-71). Dl. III, p. 232: »Was von dem »groszen Rath (vroedschap) innerhalb der Grenze der ihm übertragenen Gewalt

Vormden nu deze eerste vertegenwoordigers der burgerij eene vergadering van notabelen zonder eigenlijk collegiaal verband, later veranderen de zaken en zien wij eene commissie van een bepaald aantal aanzienlijke personen optreden, die onder eede gekozen werden, om toezicht uit te oefenen op den algemeenen gang van zaken en bij gewichtige aangelegenheden het geheele volk te vertegenwoordigen. 1)

Zoo vinden wij te Leeuwarden in de oorkonde van 1477 2) voor het eerst van de *„mena Trettenen"* (gemeene Dertienen) melding gemaakt, en wij zullen later zien, dat ook in andere steden eene dergelijke zoogenaamde *gezworen Gemeente* voorkwam. Blijkens verschillende oorkonden bleef echter, ook na het instellen van de commissie der Dertienen, de gemeene Meente bij belangrijke verbonden en verdragen haren invloed uitoefenen, ja zelfs treedt zij in een brief van 1481 (*Ch.* I, 700) naast de gezworen Gemeente op.

In deze zelfde oorkonde leeren wij tevens een nieuw element van het stedelijke bestuur kennen.

Reeds bij het jaar 1480 verhaalt ons Winsemius, dat de Leeuwarders „met advijs van de *Gilden,* die alsdoen eerst „op de bane quamen, ende pryselijck waren in een ghemeen„same regeringhe, sekere wetten ende Ordonnantien (maeck„ten)", 3) en in den bovengemelden brief van 1481 vinden wij de *„Jelden"* voor het eerst bij het bestuur opgenoemd, terwijl zij ook in andere oorkonden van hetzelfde jaar herhaaldelijk worden vermeld. 4)

Door de gildekeuren van 1482 kwamen zij in een vrij

»beschlossen und entschieden worden war, hatte dieselbe Kraft, als wenn der »Beschlusz von der Gemeinde selbst gefaszt worden wäre. Daher nannte man »den groszen Rath selbst zuweilen auch die *Gemeinde.*»

1) Mr. J. W. Racer, *Overysselsche Gedenkstukken* (Leiden, Kampen 1781—93), Dl. I, Vervolg, p. 121, 122 noot. Kluit, *Hist. der Holl. Staatsreg.*, Dl. IV, p. 154—356. J. J. v. Hees v. Berkel, *Proeve eener beschouwing over Geschiedenis en Staatsregt* (Utrecht 1836), p. 72 vgg. Mr. G. Groen van Prinsterer, *Handboek der Geschiedenis van het Vaderland* (Leiden 1846), Dl. I, p. 21, 22. Noordewier, *Regtsoudh.*, p. 106—112.

Voor de Duitsche steden raadplege men v. Maurer, *Städteverfassung*, Dl. III, p. 202—235.

2) Zie verder de oorkonden van 1481, 1483, 1492.

3) Winsemius, *Chron.*, p. 299.

4) *Ch.* I, 700—705, verg. Noordewier, t. a. p., p. 110.

nauw verband met de eigenlijke stadsregeering en ook in den brief van Nov. 1486 zien wij hen weder met de gemeene Meente het volkselement vertegenwoordigen.

Uitvoeriger spreken wij over deze corporaties later, doch ik wil er reeds nu de aandacht op vestigen, dat, blijkens het hier aangehaalde, de gilden te Leeuwarden eerst vrij laat hunnen invloed op den loop der stedelijke zaken deden gelden.

Laten wij nu, nadat wij ons uit de oorkonden eenig denkbeeld hebben trachten te vormen aangaande de inrichting van het stedelijk bestuur, sommige geschiedschrijvers opslaan en zien, in hoeverre deze onze meening hieromtrent bevestigen en onze berichten aanvullen.

Allereerst dan schetst ons Emmius de samenstelling der Leeuwarder regeering aldus: „etenim Leovverdiae libertatis „tempore senatum habebat virorum XII, quorum quatuor „consules, duo Senatores, reliqui Scabini dicebantur: et his „decimus tertius erat additus Oldermannus senatûs princeps." — „Cum hoc senatu in Rep. oppidanâ erat et collegium jura„tum virorum XIII, tribunitiæ potestatis." 1)

Ook van de andere schrijvers ontvangen wij gelijksoortige mededeelingen. Wat echter de „*Consules*" en „*Senatores*" van Emmius aangaat, loopen hunne berichten uiteen.

Winsemius spreekt van „twaelf personen, als te weten: „*vier* Burgemeesteren, *twee* Raedtsluyden ende ses Schepenen, „van welcker allen het Hooft ende als principael was de Ol„derman." Verder zegt hij: „daer was oock sekeren ghesworen „Ghemeente, bestaende in derthien personen, die met den Ma„gistraet in saken des Stadts beraedtsloegen ende consuleer„den." 2) Schotanus volgt zijn voorganger en ook de schrijver van de *Tegenwoordige staat van Friesland* is van hetzelfde gevoelen. 3)

Gabbema daarentegen stelt ons de zaak aldus voor: „Voor 't „ontschaaken der Lands-vryheid trad de Raadsbestelling, alhier, „op de volgende voet. — 'tHoofd (der Ooverheid) was een Older-

---

1) Emmius, *De rep. Fris.*, p. 38., verg. ook p. 16, waar de schrijver over den regeeringsvorm der steden in 't algemeen spreekt.

2) Winsemius, *Beschr.* (Leeuwarden).

3) Schotanus, *Beschr.*, p. 230. *Tegenw. Staat*, Dl. II, p. 168.

„man. — De leeden bestonden uit de Scheepenen en Raaden: „waar onder *twee* Burgemeesteren. Der Scheepenen was „vier. Hier by quaamen de Gezwoore, dus genoemt, door dien „zy met eede hen der stads gemeenebeste verbonden. Zy „wierden de Gemeene Dertien geheeten." 1)

Geen der hier genoemde schrijvers geeft zijne bronnen op, doch hebben de lateren, wat niet onwaarschijnlijk is, hunne mededeelingen aan EMMIUS ontleend, dan heeft GABBEMA zich blijkbaar vergist. In het Latijn van EMMIUS toch zijn met de „*Consules*" zonder twijfel *Burgemeesters* bedoeld, met de „*Senatores,*" *Raadslieden*. 2)

Maar eene andere vraag; hoe komt de bekende geschiedschrijver aan de vermelding dezer „*Consules*" en „*Senatores,*" terwijl wij in bijna geen der aangehaalde oorkonden van *Burgemeesters* zien gewag gemaakt en de opnoeming dezer regeeringspersonen slechts in een tweetal brieven zich verklaren laat als geene betrekking te hebben op het speciaal Leeuwarder stadsbestuur? Ook EMMIUS noemt zijne zegslieden niet, doch ik acht het niet onmogelijk, dat hij zijne berichten ontleende aan den privilegiebrief, den 1sten Juli 1515 door KAREL V aan de stad Leeuwarden geschonken, 3) in welks 1e artikel wij lezen: „dat die stadt Leeuwerden, hoeren Raedt *nae gueder* „*olden gewoenten* jaerlycks bestellen mach, to weten, mit „*twaelf Schepenen*, daer wt *vier Ouersten Burgemeesters* ende „*twee Raedtsluyden* to kiesenn, en noch derthien goede mannen „daer to ordineeren omme zonderlinge nootsaken van den „Stadt ende Gemeynthen weghen to handelen" enz.

Waren er nu te Leeuwarden in de 15e eeuw reeds *Burgemeesters*, zooals men uit dezen brief zou opmaken, dan

1) *Verhaal v. Leeuw.*, p. 20, 21. De mededeelingen van GABBEMA over de Leeuwarder regeering worden door SJOERDS bijna woordelijk overgenomen in zijne *Jaarb.*, Dl. IV, p. 68 en 69.

2) Zie *Voorrede* van de *Fasti Consulares. De agro Fris. inter Lavic. et Amas. deque urbe Groninga*, p. 74. *De Frisia Orientali*, p. 8. DRIESSEN, Dl. III, p. 630, 631. 635 (noot), verg. ook Mr. P. H. v. d. WALL, *Privilegiën van Dordrecht* (1790), Aanm. p. 97. Dr. L. A. WARNKÖNIG, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte* (Tübingen 1835—42), Dl. II, p. 131. *Uitlegkundig Woordenboek op Hooft*, (Ned. Instituut v. Wetensch. Letterk. en Schoone Kunsten), i.v. *Raadtsman*.

Hoe GABBEMA aan het getal van *vier* Schepenen komt, terwijl de andere schrijvers allen van *zes* spreken, begrijp ik niet. Ik houd ook dat voor eene vergissing.

3) *Ch.* II, 315. Verg. de brieven van 30 Juni 1515, 6 Febr. 1516, 7 Dec. 1524, (*Ch.* II, 310, 329, 479.)

meen ik, dat zij in de oorkonden moeten schuilen onder den algemeenen naam van *Recht* of *Schepenen*, niet onder dien van *Raad*, zooals ik eerst vermoedde. In den zooeven genoemden privilegiebrief wordt zelfs de geheele magistratuur met den naam „*Schepenen*" betiteld en wij zullen later zien, dat de Burgemeesters in de Friesche steden zoowel aandeel namen in de rechtspraak als in het stedelijk beheer, ja dat hun ambt wellicht nog meer van judicieelen dan van administratieven aard was.

Wat nu de juiste reden is, waarom zij in de Leeuwarder oorkonden niet afzonderlijk worden genoemd, weet ik niet met zekerheid te zeggen, doch ik gis, dat zij in de 15e eeuw hier nog niet dezelfde functiën hadden te verrichten, als hunne ambtgenooten in de meeste andere Friesche steden. Ik kom echter later meer uitvoerig hierop terug.

Wij verlaten thans Leeuwarden, om in korte trekken eene schets te geven van het Dokkumer stedelijk bestuur, dat, te oordeelen naar de weinige oorkonden, die hieromtrent tot ons kwamen, in hoofdzaak met den tot nu toe behandelden regeeringsvorm overeenkwam.

In de eerste plaats vestig ik de aandacht op den reeds eenmaal aangehaalden brief van 8 Maart 1298 (p. 54), waarin van de *Oudermans, Schepenen* en *Rechters* (d. w. z. *Judices* of *Consules*) van Leeuwarden en Dokkum sprake is.

Den 15den Mei 1318 sluiten de „*Consules civitatum et* „*Commune in Groninghe et in Dockum*" een verbond. 1)

Den 24sten Mei 1372 belooft de regeering van Bremen aan de Dokkumer burgers vrijheid van handel in hare stad onder voorwaarde van reciprociteit en het onderhouden van vroegere verdragen. Het bestuur onzer stad wordt hier betiteld als: „honesti et discreti *Viri seniores sive Oldermanni* „*et Consules*." 2)

---

1) Driessen, Dl. I, no. 37, p. 92; vermeld in *Hans. U. B.*, Dl. II, p. 131 noot. Zie ook Richthofen, *Rechtsgesch*, p. 145.

2) *Brem. U. B.*, Dl. III, no. 425, p. 378. In het *Ortsregister* (p. 569) staat »Dockum" vragenderwijze als een »verlorener Ort in Rüstringen"? vermeld. Misschien kwam men hier tot dit m. i. zonderlinge vermoeden door eene oorkonde van 27 Oct. 1324 (Dl. II, p. 248), naar aanleiding waarvan ook hier in het *Ortsregister* p. 629 bij den plaatsnaam »Dockum" dezelfde vraag is gesteld.

Het is volgens het opschrift eene »Urkunde des Rüstringer Landes über die

„Olderman ende Raed" van Dokkum vinden wij genoemd als zoenslieden in een geschil tusschen de steden Groningen Workum en Hindeloopen, waaraan 1 Aug. 1441 een einde werd gemaakt. 1)

Het verdrag van 25 April 1444 tusschen Oostergo en Groningen gesloten, werd, gelijk wij reeds vroeger opmerkten (p. 56), door de *„Oldermans tot Leeuuerden ende toe Dockum"* bevestigd. 2)

Ook zagen wij in den brief van 24 Juli 1453 de steden Leeuwarden en Dokkum optreden. Uit de in den aanhef genoemde regeeringspersonen wezen wij de *„Oldermans"*, *„Scepenen"* en *„Raedslude"* aan als de elementen van het stedelijk bestuur, terwijl wij het waarschijnlijk achtten, dat ook de vermelding van *„Hoeflingen"* en *„ghemene Meente"* op de steden betrekking had. *„Alderman, Sceppenen ende Reeds-„lioed"* moesten mede de verschillende bepalingen bezweren en *„Aldermans, Sceppenen ende Haudlyngen"* bezegelden het stuk. 3)

De vier volgende oorkonden van het jaar 1463 kregen wij eveneens reeds onder de oogen (p. 58). Het vredesverdrag van 28 Juni werd met Leeuwarden gesloten door *„Aldermans „ende Reed der sted to Dockum"*; dezelfden gaven in Aug. een brief van vrijgeleide af; 27 Oct. verklaarde de stad Leeuwarden gedurende korten tijd den vrede te willen bewaren met *„Aldermans, Greetborgers ende Inwoners der sted „toe Dockum, ende Liuwe Bolto myt siin manninga"* en den volgenden dag verzekerden *„Aaldermans ende Reed der sted „to Dockum"*, dat zij met hunne *„Stedborgers ende Inwoners"* ten opzichte van het bestuur en de stedelingen van Leeuwarden hetzelfde wilden doen. 4)

»Beilegung eines Zwistes mit der Stadt Bremen, welcher durch die von Bremern »verübte Tödtung eines Rüstringers, Namens Broder, veranlasst war;" tevens wordt hier gesproken van het dooden van een zekeren Ecbertus de *Dockum*; het voorgaande nu gaf misschien aanleiding tot het denkbeeld, dat ook deze persoon een Rüstringer zou zijn geweest, maar letten wij op de bovengemelde opgave van het bestuur der plaats, dan blijft er dunkt mij geen twijfel over, of wij hebben onder den aangegeven naam wel degelijk de stad Dokkum in Oostergo te verstaan.

1) Vermeld bij FEITH, Dl. I, p. 96, no. 5.

2) *Ch.* I, 526.

3) *Ch* I, 546, 547.

4) *Ch.* I, 605, 607.

Den 8sten Juli 1470 zweren „*Alderman, Conseil et toute* „*la Communaulté jurée de la ville Dockom* du pays de Oester- „go en Frise" KAREL DEN STOUTE den eed van trouw. Uit dezen brief blijkt, dat de Hertog de stad met eenige privilegiën begiftigd had. 1)

Den 31en Mei 1483 richtten de steden Sneek en Bolsward met hunne bondgenooten aan den „*Aulderman, Riucht en* „*Reed in Dokkum*" en de bestuurders van Dongeradeel en andere grietenijen een schrijven naar aanleiding van de gewelddadigheden door den edelman WILKE RINGIA tegen de Leeuwarders gepleegd. Het door hem geroofde zou zich nl. te Dokkum of in een der omliggende grietenijen bevinden. 2)

Het verbond door de Vetkoopers van Oostergo 17 Sept. 1491 met de stad Groningen gesloten, werd mede bezegeld door „*Olderman ende Raedt, met die sesthien gesuoeren* „*Gemeente toe Dockum.*" 3)

Eindelijk zagen wij nog in de oorkonde van 12 Nov. 1496 (p. 64) gewag gemaakt van de „*Castelleyns, Oldermans, Sce-* „*penen ende Raedt der steden Lewerden ende Dockum.*" 4)

Wat dezen „*Castelleyn*" aangaat, vind ik, dat na het sluiten van het verbond van 17 Sept. 1491 Groningen dadelijk een zijner burgers SYBRAND OLPHARTS tot zijn vertegenwoordiger te Dokkum benoemde. 5) Waarschijnlijk is ook met den „*Gedeputierde der stadt Groningen*", in de oorkonde van het het verbond vermeld, deze »*Castelleyn*" bedoeld.

Ik begon te zeggen, dat de inrichting en ontwikkeling van het Dokkumer bestuur overeenkomst met die van de Leeuwarder regeering vertoonde, en gaan wij de aangehaalde oorkonden nader met elkander vergelijken, dan zien wij, dat ook hier, als te Leeuwarden, een *Olderman* (of *Oldermannen*) aan het hoofd van het bewind stond, verder treffen wij naast hem de *Consules* of *Raadslieden* aan; of er in de 15e eeuw reeds *Schepenen* te Dokkum waren, durf ik niet zeker

---

1) *Ch.* I, 637. Men vindt deze privilegiën in 't kort genoemd bij EMMIUS, *Rer. Fris. Historia*, p. 399. SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 343. AREND, Dl. II, st. 3, p. 229.

2) *Ch.* I., 720. AREND, t. a. p., 428.

3) *Ch.* I., 753. Verg. hiermee de volmacht door FEITH vermeld Dl. I., p. 240, no. 21.

4) Vermeld bij FEITH, Dl. I., p. 265, no. 72.

5) OCCO SCARLENSIS, p. 259.

te beslissen, ik geloof 't echter niet; wel is waar worden deze regeeringspersonen in een viertal oorkonden genoemd, doch in drie dezer komt onze stad in vereeniging met Leeuwarden voor, waar de scheiding tusschen rechtspraak en bestuur reeds plaats gegrepen had, terwijl het vierde charter, dat van 3 Mei 1483, niet uit Dokkum zelf is gedateerd.

Gelijk te Leeuwarden, maakte ook hier de Groninger „*Castelleyn*" op 't einde der 15e eeuw deel uit van de regeering, eindelijk is ook hier in geen der vermelde bronnen afzonderlijk van *Burgemeesters* sprake.

Verschillende oorkonden geven ons verder blijk van den invloed van het volkselement in de stedelijke regeering; in 1470 eindelijk zien wij eene „*Communaulté jurée*" optreden en uit den brief van 1491 leeren wij, dat deze *gezworen Gemeente* uit *zestien* personen bestond.

Van de geschiedschrijvers teekent alleen Emmius 't een en ander omtrent het Dokkumer bestuur aan. 1)

„Potestas publica toto saeculo ante dimissam libertatem „solet esse penes Oldermannum, senatum, et concilium XVI-„virûm juratorum: quod ex monumentis veterum literarum satis „liquet, in quibus nonnunquam Oldermannus cum solo senatu „memoratur (olderman vnd Raedt tho Dockum) nonnunquam „et XVI-viri jurati adduntur, (olderman vnd Raedt mit die „sestein gesworen gemeente tho Dockum) et in literis con-„tractus cum Carolo Audace Burgundiae principe haec ver-„borum forma est usurpata ab ipsis oppidanis sermone Bel-„gico, Olderman, Raedt, vnd alle die gemeente gesworen der „Stat Dockum, et usurpata a Principe sermone Latino, Ol-„dermannus, Consules et communitas . ppidi Doccumani." 2)

Harlingen 3) zien wij het eerst optreden in eene oorkon-

1) *De rep. Fris.*, p. 61, 62.

2) Uit hetgeen Emmius verder laat volgen, blijkt het, dat hij hier den reeds meer gemelden privilegiebrief, door Karel den Stoute aan Dokkum verleend, op het oog heeft.

3) Bij een onderzoek naar de oorkonden aangaande Harlingen dient men voorzichtig te zijn. Dikwijls toch wordt de stad van dien naam met het district Harlingerland bij Oost-Friesland verward. Zie b. v. Höhlbaum, die in het *Ortsverzeichniss* achter zijn *Hans. U. B.*, Dl. I, p. 476 de als 282, 1056 en 1241

de van 17 April 1355, waarbij „*Consules, Scabini ac Alder-„manni in Herlinghe*" vóór den Lübeckschen Raad verklaren, dat zij in de zaak van een zekeren GÜSTROW, die onder den naam van HEINRICH WRAGE een van een valsch Friesch zegel voorzienen brief had getoond, in het geheel geene gerechtelijke handeling hadden verricht. 1)

De volgende oorkonde dagteekent van 4 April 1421. Onder de brieven, waarin de Friezen Hertog JAN VAN BEIEREN te Medemblik huldigden, komt er ook een voor, uitgaande van „*Oudermans, Scepenen, Rade ende gemeyn Borghers der „stat van Harlingen.*" 2)

In eene overeenkomst, 17 Maart 1456 tusschen Harlingen en Franeker aangaande eene waterverbinding gesloten, treden „*Burgemaesteren, Sceppenen ende Reed van Harnze*" op. 3)

Den 15den Aug. 1456 sloten de Friezen van Oostergo, Westergo en de Zevenwouden een verbond tot wering van alle vreemde heerschappij en aan den voet van den bij SCHWARTZENBERG gedrukten tekst (*Ch.* I, 591) vind ik aangeteekend, dat in den origineelen brief naast de zegels de volgende namen stonden vermeld: „Taka Hemmema, Douua Haerda, „Laus Eelssema, Schelta Nakinga, Epa to Donyahuys, Haykia

genummerde charters aanhaalt i. v. »Harlingen, Holland, Friesland," ofschoon het duidelijk is, dat deze stukken op het Friesche landdistrict betrekking hebben.

Nog vreemder is de vergissing in het Register op Dl. II, p. 357, waar hij no. 579 als bij onze stad behoorende beschouwt, terwijl hij vervolgens andere oorkonden bij »Harlingen, Ostfriesland, um Esens" aanhaalt."

Ook SCHWARTZENBERG begaat klaarblijkelijk de fout, als hij in *Ch.* I, p. 163 de oorkonde van 11 Maart 1321 opneemt, waarbij die van Harlingen (d w. z. Harlingerland) aan de Harderwijkers een vrijgeleide geven. Verder vinden wij op p. 253 een brief van 24 Oct. 1392, waarbij Hertog ALBRECHT VAN BEIEREN aan een Rotterdamsch burger, die door een inwoner van Harlingerland gevangen was gehouden, verlof geeft hierover wraak te nemen. Uit de vermelding van Broekmerland en Aurich in deze oorkonde blijkt het ten duidelijkste, dat wij hier aan het Oostfriesche district te denken hebben. Even duidelijk is dit bij eene oorkonde van 21 Juni 1434, waarbij de Friezen van Norderland, Harlingen, Ostringen en Rüstringen een verbond sluiten (*Ch.* I, p. 507). Deze drie stukken passen dus niet in een Charterboek van het tegenwoordige Friesland.

Het bestuur van het distrikt Harlingerland wordt gewoonlijk opgegeven als »Judices (of Consules) et Universitas terre Herlingie of Herlingorum," hieraan herkent men meestal de daarop betrekking hebbende oorkonden.

1) *Lüb. U. B.*, Dl. III, no. 225, p. 224.

2) *Ch.* I, p. 430.

3) *Ch.* I, p. 565.

„Feddinga tha Nyahuus, *Schepenen* ende *Boerghemaesteren* „van Haerlinghen, Vibrant Franza, Fedde Mernste." Mogen wij nu in de zes eerstgenoemde personen de Schepenen herkennen, in de twee laatsten de Burgemeesters? Dan zou het aantal der eersten te Harlingen gelijk zijn geweest aan dat hunner ambtgenooten te Leeuwarden.

In eene overeenkomst, 9 Dec. 1465 met Franeker aangegaan, betreffende het leggen van arrest op elkanders burgers treedt het stadsbestuur op als „*Scheppenen ende Reed toe* „*Harlingen.*" 1)

Den 21sten April 1471 richtte het bestuur van Landen en Steden van Oostergo en Westergo een schrijven aan „*Bur-* „*gemaesteren, Sceppenen, Reed ende Meentelyoede to Harnse,*" waarin zij dezen verbieden den doorvoer van bier door het heffen van accijns te belemmeren; 2) een geschil over dezelfde zaak met Franeker en Franekeradeel werd den 19den Maart 1472 bijgelegd in een brief door „*Riocht ende Reedt van* „*Harnse*" afgegeven. 3)

Tot zoover de oorkonden, die, men ziet het, te weinig in getal zijn, om ons een in alle opzichten duidelijk denkbeeld te geven van het Harlinger bestuur.

Dat echter ook hier oudtijds *Oldermannen* aan het hoofd der regeering stonden blijkt uit de eerste charters; ook EMMIUS (*De rep. Fris.*, p. 16) en SCHOTANUS (*Beschr.*, p. 127) noemen de stad onder die plaatsen, welke een regeeringspersoon met dezen naam kenden. Later ontmoeten wij hen niet meer, 4) doch nu zien wij de *Burgemeesters* naast de Schepenen en den Raad afzonderlijk vermeld. Schuilen deze in de twee brieven, waarin alleen van de laatstgenoemde elementen van bestuur sprake is, weder onder den algemeenen naam van *Recht* of *Schepenen*, gelijk wij dit bij de Leeuwarder Burgemeesters vermoedden?

Verder treden in den huldigingsbrief van 1421 de „*ge-* „*meyn Borghers*" op en in de oorkonde van 1471 de „*Meente-* „*lyoede*"; deze laatsten meen ik voor de *Gezworenen* te moeten

1) *Ch.* I, p. 613.
2) *Ch.* I, 645.
3) *Ch.* I, 650.
4) In de 16e eeuw treffen wij echter te Harlingen, gelijk in de meeste andere Friesche steden, weder Oldermannen aan. Zie oork. 19 Juni 1550, 3 Maart 1559, 13 Sept. 1565. Rijks-Archief, afd. »Friesland." *Ch.* III, p. 451, 651.

houden, die ook in het Sneeker Stadboek nu en dan „*Meente-* „*mannen*" en „*Meenteluyden*" worden genoemd 1). Wanneer wij op de officieele stukken afgaan, treft dan ook het optreden van eene gezworen Gemeente hier, met het eerste verschijnen van een dergelijk college té Leeuwarden (1477) en te Dokkum (1470) samen.

Ik voeg hier nog bij, dat er in oude oorkonden, natuurlijk echter onder Hollandschen invloed, een enkele maal van een *Schout* te Harlingen sprake is. In een charter van 28 Febr. 1326 toch bezet graaf WILLEM III het door den dood van den vroegeren Schout SYFRIDUS opengevallen ambt weder voor een jaar, door een zekeren HESSELLIMUS in zijne plaats te verkiezen 2); na het bedanken van dezen werd 15 Mei 1328 de post opnieuw vervuld door de benoeming van EDOM EDUNGA tot wederopzegging toe. 3)

De privilegiebrief, den 31sten Dec. 1398 door ALBRECHT VAN BEIEREN aan Harlingen gegeven, behelst aangaande de inrichting van bestuur in hoofdzaak het volgende: „Inden eersten „sullen wy of die Scout van onser weghen zetten bynnen „onser stede van Herlinghen *zeven Scepenen.* — Ende die „Scepenen salmen setten alle jaer upten jaersdach, ende „sullen Scepen bliven dat jaer lang wt sonder die te versetten, „ten ware of yement van him luden storve of wtlandich „worde; ende voer die sullen wy of onse Scout van onser we- „ghen binnen siaers ander Scepenen setten, die Scepen bliven sul- „len toten naesten jaersdage toe daer naest volgende. — Item „soe sullen die Scout ende zeven Scepen van Herlinghen mit „vier vander Ghemienten van Herlinghen, die daer toe „ghecoren sullen worden, van onser stede kiesen des anderen „daghes na jaers dach *drie Raetslude*, die poorters ende „inghewonachtich gheweesi hebben binnen onser stede „voirn. jaer ende dach, als voirscr is. 4) — Ende die „Raetslude sullen Raetslude bliven dat jaer lang wt,

---

1) *Sneek*, art. 36, 125, 126. (*Ch* I, 572, 580.)

2) *Ch.* I, 173.

3) *Ch.* I, 181.

4) Ook de Schout behoorde poorter en inwoner te zijn, evenals de Schepenen, die dit een jaar lang moesten zijn geweest.

„ten ware dat hore enich storve of wtlandich worde, „soe soud men daer voer ander Raetslude kiesen in alre „manieren als voirscr. is." Aan het einde van den brief worden nog eens *„Burgermeesters ende Scepenen van Her-„linghen"* genoemd. 1)

Wij weten echter, dat de regeering van ALBRECHT in Friesland van slechts zeer korten duur was, de Hollandsche vorm van bestuur heeft dan ook geen diepe wortelen kunnen schieten.

Wij gaan thans over tot de bespreking van enkele steden, die nog zeldzamer dan Harlingen in de oorkonden voorkomen. Uit de charters alleen zouden wij ons dan ook moeilijk een juist denkbeeld van haar bestuur kunnen vormen, doch nu wij door de vergelijking van al de tot dusverre besproken stukken ons eene voorstelling hebben gemaakt van het Friesche stadsbestuur in het algemeen, welks elementen behoudens eenige wijzigingen in de meeste steden weder te vinden zijn, helpen ons de thans aan te halen oorkonden onze meening hieromtrent bevestigen en leeren zij ons, dat deze plaatsen in de 15_e eeuw in hoofdzaak op dezelfde wijze werden bestuurd als de drie steden, die wij tot hier toe behandelden.

In de meeste onzekerheid blijven wij omtrent HINDELOOPEN verkeeren, dit stadje komt slechts in zeer weinig charters voor.

Den 21sten April 1355 leggen *„Judices totaque Communitas „parochie de Hindelopis"* voor den Lübeckschen Raad eene verklaring af omtrent de valschheid van den door GÜSTROW vertoonden brief (zie p. 77). 2) Vreemd klinkt ons hier het woord *„parochia"* in plaats van *civitas* of *oppidum*, wat overigens de *„Judices"* aangaat, hebben wij reeds kunnen opmerken, dat de oudste bestuurders der steden onder dezen naam of onder dien van *Consules* voorkomen.

In eene oorkonde van 30 Sept. 1372 verlengen de Noorweegsche en Zweedsche Koningen MAGNUS en HAKO den met een aantal verbonden steden gesloten wapenstilstand. De brief

---

1) BEUCKER ANDREÆ, Bijl. IV, p. 475—478. VERWIJS, *Oorl. v. Albr.* p. 497—500.

2) *Lüb. U. B.*, Dl. III, no. 226, p. 224, 225.

maakt melding van de „*Consules, Scabini, Cives, Burgenses ac* „*Mercatores et Familiares* ciuitatum maritimarum —" (volgen de namen der plaaten, waaronder ook „Stauria" en „*Hindelop*"); 1) omtrent de bewijskracht van dit stuk geldt natuurlijk hetzelfde, wat ik bij de Wismarsche oorkonde aanteekende (p. 54 noot.)

Eindelijk maakt nog één charter van 1 Febr. 1422 gewag van „*Oldermans, Scheepenen en Raedt* der steeden van Stave-„ren, *Hindeloopen*, Wolderckum, Bolswert, Harlinge, Sneecke, „Leuwarden, Franiker, Dockum." 2) Om, gelijk Beucker Andreæ (p. 449), alleen uit een dergelijke oorkonde, waarin de elementen van bestuur van zoovele steden gecombineerd voorkomen, met zekerheid tot de regeering van elk dezer plaatsen in het bijzonder te besluiten, durf ik niet, al houd ik het ook voor waarschijnlijk, dat de inrichting van bestuur te Hindeloopen niet van die der meeste andere steden afweek.

Volgens Emmius (*De rep. Fris.*, p. 64) kreeg de stad in zijnen tijd op verzoek der burgerij een college van 6 personen als *gezworen Gemeente.* 3)

Ook de charters, die over Workum spreken, zijn uiterst schaarsch, toch leeren zij ons meer dan die van Hindeloopen. Den 20sten April 1355 schreven „*Gretmanni et Conjudices* „*eorum de Waldircum*" aangaande de zaak van Güstrow een brief, ongeveer gelijkluidende met dien, welken Harlingen op 17 April had verzonden. 4) Vreemd is het ons in deze oorkonde het grietenijbestuur te ontmoeten. Was onze plaats in dezen tijd nog geen eigenlijke stad, of moeten wij hier denken aan het plattelandsbestuur van Workum's omgeving, en valt de brief in dit opzicht te vergelijken met de oorkonde, die ik bij de bespreking van Hindeloopen in de noot aanhaalde?

Den 4den Aug. 1420 sloten „*Scepenen, Raetslude ende* „*Ghemeenheit van Wolderkum*" een eeuwigen vrede met Occo

---

1) *Lüb. U. B.*, Dl. IV, no. 179, p. 173.

2) *Ch.* I, 449.

3) Volledigheidshalve wil ik er hier nog op wijzen, dat onder degenen, die 4 April 1421 Jan van Beieren huldigden, ook de »Grietmans, Rechters ende »gemeyn goede lude van Hyndeloope ende van Molkenweer" voorkomen (*Ch.* I, 430, 431). Uit deze opgave zelve blijkt echter genoegzaam, dat wij hier aan een plattelandsbestuur hebben te denken.

4) *Lüb. U. B.*, Dl. III, no. 225, p. 224.

TEN BROEKE, Groningen, de Ommelanden en Hindeloopen 1), en den 4den April 1421 werd Hertog JAN VAN BEIEREN, gelijk door andere steden, ook door Workum gehuldigd; de brief werd, blijkens *Ch.* I, 431, gegeven door „*Scepenen*, *Raet* „*ende ghemeyn Borgheren der stat van Woudrichem* in Vries-„lant."

Den 10den Oct. 1492 eindelijk wordt er een verbond gesloten tusschen Groningen en zijne bondgenooten aan de eene zijde en aan de andere „*Jw*, *Hero ende Jarich Hottinga*, *gebroe*-„*ders*, *Recht ende Raedt der steden Franicker ende Woorckum*, „ende Franickerdeel, Jw Deeckama, Hessel Martena ende „Doecke Hettezoon (Hemmema.)" 2)

Reeds dadelijk rijst de vraag, of er in Workum geen *Olderman* was, daar wij dezen regeeringspersoon in geen der aangehaalde stukken met name zien vermeld. In het bovengenoemde charter van 1 Febr. 1422 wordt wel is waar gewag gemaakt van de Oldermannen van verschillende Friesche steden, waaronder ook Workum voorkomt, maar hoe groot de waarde van een dergelijk officieel stuk ook is, om onze meening te bevestigen, dat deze het hoofdelement uitmaakten van het echt-Friesche stadsbestuur, voor het bestaan van dezen magistraatspersoon in elk der opgenoemde steden afzonderlijk is, gelijk ik reeds opmerkte, deze oorkonde geen voldoend bewijs; hoogstens kan zij onze van elders verkregen meening bevestigen.

Wij moeten ditmaal bij de geschiedschrijvers te rade gaan. EMMIUS dan verhaalt ons in zijne verhandeling over de Friesche steden in het algemeen, dat er te Leeuwarden, Dokkum, Franeker, Bolsward en Harlingen Oldermannen voorkwamen, hij vervolgt echter: „apud Snecanos, Staveranos, „*Worcumanos* et, nisi fallor, apud caeteros, *Oldermannus ig*-„*norabatur.*" 3) Later over Workum in het bijzonder handelende gewaagt hij evenwel van de „*Hottingiorum* potentia, „quorum res ibi magnae olim, et arx juxta templum." 4)

WINSEMIUS meldt ons in zijne *Beschrijvinghe* van Workum,

1) *Ostfr. U. B.*, Dl. I, no. 277, p. 237.
2) *Ch.* I, 754.
3) *De rep. Fris.*, p. 16.
4) *De rep. Fris.*, p. 59.

met een beroep op SUFFR. PETRI, „dat die van *Inthiema* aldaer „mede by de Sassensche tijden sekeren Stins ghehadt hebben."

SCHOTANUS noemt *Inthjema* te Workum onder die familiën, welke „de weerdicheyt van Olderman soo hoog gebracht end „so geeygent (hebben), datse Regenten van de Steden zijn ge- „worden." Als voorbeelden hiervan haalt hij tevens de Franeker SJAERDA's en de Sneeker HARINXMA's aan. Verder was volgens hem „*Inthjema* huys voortyden een Stins en hadde „Merum ende mixtum imperium", blijkens een tweetal door hem afgedrukte attestatiën uit de 16e eeuw aangaande de afkomst van een zekeren DR. FREDERICK INTHJEMA; later volgt: „de Stadt Workum is oock beheerscht geweest van die van „*Hottinga.*" 1)

De schrijver van de *Tegenwoordige Staat* wijdt eveneens een enkel woord aan de „Adelyke Familie van *Inthiema*, „welke veelal de eerste in de Stads Regeeringe was", 2) en ten slotte vinden wij ook in de *Oudheden en Gestichten van Vriesland* van de HOTTINGA's en INTHIEMA's melding gemaakt. 3)

Dit alles doet mij vermoeden, dat er ook hier, hoezeer niet onder dien naam, toch regeeringspersonen waren, die met de Oldermannen in de andere Friesche steden overeenkwamen; dat Workum behoorde tot die plaatsen, waar deze betrekking in eene aanzienlijke, adellijke familie erfelijk geworden was, en dat eerst de HOTTINGA's, later de INTHIEMA's hier de opperheerschappij uitoefenden. Wij zullen later een dergelijk verschijnsel bij verschillende andere steden opmerken, doch ik wijs er reeds nu op, dat in oorkonden van zulke plaatsen de erfelijke bestuurders meestal bij hunnen eigennaam worden genoemd of onder den titel van *Hoofdeling* voorkomen, de naam *Olderman* is niet meer in gebruik. Wel is waar strijdt het eerst aangehaalde bericht van EMMIUS eenigzins tegen onze meening, doch blijkbaar is de geschiedschrijver hier niet geheel op de hoogte van zijn onderwerp; hij ontkent bijv. t. a. p. ook het bestaan van Oldermannen te Sneek, terwijl wij later zullen zien,

---

1) *Beschr.*, p. 127, 268, 269.
2) Dl. III, p. 394.
3) Dl. I, p. 524.

dat die stad te dezen opzichte in denzelfden toestand verkeerde als Franeker en Bolsward, steden, die volgens hem wel Oldermannen kenden.

Verder vermeld ik, dat in een ferdban van 22 Dec. 1468 *vier* Workumer *Schepenen* worden genoemd, 1) terwijl van een *Burgemeester* van die plaats wordt gewag gemaakt in een brief, dien Hertog Karel de Stoute 2 Oct. 1469 aan de Friezen richtte; onder de Friesche afgevaardigden bekleedt „Maistre Wabbo Junoius, *Burgmaistre de Wolderken*" eene plaats. 2)

Wat het volkselement aangaat, zien wij de burgerij en hare vertegenwoordiging onder den naam van „*ghemeyn Borgheren*" en „*Ghemeenheit*" optreden; of er aan het einde van de 15e eeuw te Workum ook eene *gezworen Gemeente* bestond, kunnen wij bij gebrek aan bescheiden niet meer nagaan, waarschijnlijk echter was dit niet het geval en kreeg de stad door het octrooi van Karel V den 29sten Dec. 1539 voor het eerst een zoodanig college van 24 leden. 3)

Slechts éénmaal vind ik van een *Schout* te Workum melding gemaakt; den 12den Sept. 1421 nl. beval de Hertog van Beieren een zekeren Jan van Hove „dat scoutambocht „van Woudrichem mit synen toebehoeren, te bewaren in „alre manyeren, als dat scoutambocht van Staveren inhoudt „ende begrypt, duerende tot (myns Heeren) wederseggen." 4)

In den brief, door Hertog Albrecht 19 April 1399 aan de stad gegeven, die in hoofdzaak gelijkluidende is met het Bolswarder privilegie van 5 April, wordt omtrent de raadsbestelling het volgende bepaald: de tegenwoordige Schout zou zijn ambt tot het einde blijven vervullen, doch na 5 jaren zou er geen nieuwe worden benoemd, die niet gedurende even zoo langen tijd poorter en inwoner der stad was geweest, de Schout zou elk jaar op den laatsten April 7 *Schepenen* verkiezen, die gedurende een jaar als poorters in de stad hadden gewoond, één

1) Het origineel bevindt zich in het Workumer Archief, het is met fraaie hand op perkament geschreven en van drie uithangende zegels voorzien, waarvan twee beschadigd.

2) *Ch.* I, p. 626. Dezelfde persoon wordt genoemd in de oorkonde van 17 Oct. 1469. *Ch.* I, 629.

3) *Ch.* II, p. 778. Zie ook Emmius, *De rep. Fris.*, p. 59.

4) *Ch.* I, p. 441.

jaar lang ook vervulden zij hun ambt. Den 1sten Mei zouden Schout en Schepenen „mit achte van der Ghemeynten, die „die ghemeen Poorters dair toe nemen zullen," 4 *Raadslieden* benoemen. Ook het ambt van dezen duurde een jaar. 1) De opmerking, die ik bij de bespreking van Harlingen aangaande des Hertogs korte regeering maakte, geldt natuurlijk ook hier.

Zeer zeldzaam zijn de oorkonden, die over SLOTEN handelen. Wat de inrichting van bestuur hier betreft, blijven wij weder geheel in 'twijfel verkeeren.

Den 27sten April 1422 sluit de stad een verbond met OCCO TEN BROEKE, SIBET VAN RÜSTRINGEN, Groningen, de Ommelanden en de Hanzesteden. Wij vinden in dezen brief melding gemaakt van „*Grietmans ende Mederechters ende ghemeene* „*Meente in Sloeten.*" 2) Dezelfde vraag, die wij bij de eerste Workumer oorkonde deden, rijst hier weder voor ons op. Had de plaats zich nog niet losgemaakt van haar verband met de grietenijen en had zij nog geen eigenlijk stedelijk bestuur, of was het de regeering der omliggende plattelandsgemeenten, die te Sloten het verdrag onderteekende?

Den 28sten Juni 1487 bezegelt „Schelta Rommertsz., *Sche-* „*pene in Sloten*" voor deze stad het onderling verbond der Westergoërs. 3)

Den 3den Februari 1496 geeft men eene volmacht aan den Persona van Wijkel, om met den Raad van Groningen tot een vergelijk te komen. Het stuk noemt „*Wattya Harinx-* „*ma, Recht vnde Raeth der stad Scloten*". 4)

Eindelijk komen er in de reeds meer aangehaalde oorkonde van 12 Nov. van hetzelfde jaar ook de „*Borgermesteren,* „*Recht ende Raet der steden Sneeck ende Sloeten*" voor. 5)

Veel zekers laat zich, zooal wij zien, uit deze brieven niet afleiden, alleen weten wij, dat, gelijk in andere steden, *Recht* en *Raad* deel uitmaakten van het bestuur. Wellicht waren

---

1) Deze brief is als in het algemeen overeenkomende met het Bolswarder charter bij BEUCKER ANDREÆ, p. 450 en VERWIJS, p. 516 slechts vermeld.

2) *Ostfr. U. B.*, Dl. I, no. 307, p. 274.

3) *Ch.* I, 742.

4) FEITH, Dl. I, p. 259. no. 3.

5) FEITH, Dl. I, p. 265, no. 72. Zie boven p. 64 en 75.

er ook *Burgemeesters* te Sloten, doch een zeker bewijs hiervoor vinden wij in de laatste oorkonde niet, 't is ook wel mogelijk, dat de vermelding dezer regeeringspersonen aldaar alleen op Sneek betrekking heeft. 1) Verder vermoed ik, dat het Oldermanschap in de familie HARINXMA erfelijk was geworden, dat wij dus in den bovengenoemden WATSE den toenmaligen waardigheidsbekleeder hebben te zien, en dit vermoeden wordt waarschijnlijkheid, wanneer wij opmerken, hoe EMMIUS, sprekende over den toenemenden invloed der adellijke geslachten in de steden, de macht der HARINXMA's te Sloten als voorbeeld hiervan aanhaalt en deze familie tegelijk noemt met eenige andere geslachten, van welke het vast staat, dat zij als erfelijke bestuurders in hunne steden heerschten. 2) Tot bevestiging van mijn gevoelen wijs ik nog op eene oorkonde van 20 April 1482, waarin het verbond tusschen Leeuwarden, Bolsward, Sneek en Sloten van wege de laatste stad door den Hoofdeling REINCK HARINXMA bezegeld wordt. 3) Het verbond van 28 Juni 1487 werd o. a. bevestigd door „Meyster Reynolt, Pastoer to Wyckel voer *Renick Harinx-„sma, ende mede voer Sloetmanne* ende voer Wyckeler Meent." 4) Dezelfde „Rienk Watthie zoon Harinkxsma" komt als *„Ol-„derman tot Slooten"* voor bij GABBEMA (*Verhaal v. L.*, p. 163).

Thans een kort woord over BERLIKUM, eene plaats, die, blijkens enkele oorkonden uit de 14e en 15e eeuw, oudtijds ook stedelijke rechten bezat.

Reeds in een brief, den 11den April 1355 aan den Lübeckschen Raad gericht, de al meermalen vermelde zaak van GÜSTROW betreffende (p. 77, 80, 81), zien wij gewag gemaakt van de „*Consules* Westerginis Frisie et *ciuitatis Berlichem*" 5)

---

1) Zie ook de oorkonde van 30 April 1498, waarin van »*Burgemeisteren*, »*Schepen ende Raedt* der steden Sneeck, Franeker, Boolsuert, Woorckum ende »*Sloeten*" sprake is. (*Ch.* I, p. 782)

2) EMMIUS, *De rep. Fris.*, p. 17. Ook de latere geschiedschrijvers, als WINSEMIUS (*Beschr.*, *v. Sloten*) en SCHOTANUS (*Beschr.*, p. 265), spreken over de macht der HARINXMA's en maken melding van de sterkte, die zij te Sloten bezaten.

3) *Ch.* I, 712.

4) *Ch.* I, 742.

5) *Lüb. U. B.*, Dl. III, no. 224, p. 222, 223.

en in eene oorkonde van 1455 treedt een volledig stedelijk bestuur op; wij maken kennis met „*Hetto Hemmama, nu* „*Houelinck ouer Berlikem, Ouderman ende Scepenen,*" terwijl aan het eind van den brief „*meene Recht ende Raet*" zijn vermeld. 1)

Den 24sten Nov. 1470 sluiten „*Alderman, Schepnen ende* „*Reed in Berltjem ende 't Wtgum*" een verdrag met het Franeker bestuur; 2) de oorkonde eindigt met de verklaring: „in „een tioegh der wird soe habbet wy foerscrioun wse *steedis* „*secreet* hwensen an· dit breef." — (als een getuigenis der waarheid, hebben wij voorschr. ons *stadszegel* aan dezen brief gehangen). Een nieuw bewijs, dat Berlikum stedelijke rechten had.

„*Doecka Hemmama, Alderman toe Berlicom*" geeft met zijne „*Mederiuchteren*" den 14den Oct. 1491 een ferdban af, de Mederechters worden aan het slot van dezen brief „*Meyschepe-* „*nen*" genoemd. 3)

Den 28sten Juni 1496 eindelijk nemen „*Rechters ende Raedt* „*ende de gemene Meente van Berlykum*" het verbond van Westergo met Groningen aan. 4)

Hoe gering het getal der officieele stukken ook is, toch kunnen wij ons vrij wel een denkbeeld vormen van de regeering van het vroegere stadje, duidelijk bewijzen ons ten minste de oorkonden, dat ook hier een zuiver-Friesch bewind gevonden werd. SCHOTANUS deelt ons verder nog mede, dat het Oldermanschap te Berlikum in de familie HEMMEMA erfelijk was; 5) ik houd dit ook voor zeer waarschijnlijk en behandel daarom de plaats bij die groep van Friesche steden, bij welke de erfelijkheid van het Oldermanschap, ofschoon nog niet onomstootbaar bewezen, zich op goede gronden vermoeden laat.

---

1) Vermeld bij FEITH, Dl. I, p. 123, no. 11.

2) SCHOTANUS, *Beschr.*, p. 238.

3) *Ch.* I, p. 747.

4) FEITH, Dl. I, p. 261, no. 31.

5) SCHOTANUS. *Beschr.*, p. 204. Voor verdere bijzonderheden aangaande Uitgong en Berlikum verwijs ik naar P. NOTA, *Oudheden van Berlikum* (uitgeg. te Franeker 1781 als aanhangsel van een *Tweetal van kerkelyke leerredenen*), en ANDREÆ, *Vrije Fries*, Dl. XIV, p. 241, 242, 299 en de aldaar aangehaalde schrijvers.

Wij willen thans een blik werpen op die steden, waaromtrent wij de zekerheid hebben, dat machtige familiën er zich aan het hoofd der regeering hadden gesteld en waar de erfelijke bestuurders eene soms bijna monarchale macht uitoefenden. Ik bedoel FRANEKER, BOLSWARD en SNEEK. Voordat ik echter eenige oorkonden, die op de eerstgenoemde stad betrekking hebben, ga aanhalen, zal ik kortelijk de aandacht vestigen op een gevaar, dat ons hier bij een minder nauwkeurig onderzoek der bronnen dreigt.

In mijn 1e Hoofdstuk vermeldde ik reeds, dat er in de oude stukken dikwijls van het district der Vijf Deelen sprake is, dat dan meestal onder den naam „*Froenackere*" of „*Vron-„acker*" voorkomt. Onze geschiedschrijvers nu, deze oorkonden mededeelende, vertalen het „*antiquus districtus de Fronac-„kere*" door „*de oude Buyrte van Franeker*" 1) en geven op deze wijze licht aanleiding tot de meening, dat de stad van dien naam reeds in zeer oude charters handelend optreedt. 2) Gaat men echter, dit bedenkende, met aandacht de talrijke oude oorkonden na, waarin de naam *Franeker* voorkomt, dan ziet men, dat er in geen dezer aan de stad, maar wel steeds aan het rechtsdistrict te denken valt. Nu eens treden de Grietmannen der drie Westergosche oude deelen (waaronder dan natuurlijk ook Franeker) op, dan weder vinden wij melding gemaakt van de „*Gretmanni et Conjudices*," d. i. het zuivere grietenijbestuur, soms wordt het woord „*districtus*" of „*coetus*" vóór den naam geplaatst, eens zelfs is er sprake van de „Gretmanni et Universitas *cetus terre* Franackere." 3)

---

1) WINSEMIUS, *Chron.*, p. 195, 206. (*Ch.* I, p. 212): SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 172, 195, die aan den voet van p. 172 als verklarende noot er bij voegt: »de »Buyrte van Franeker, id est districtus ejus oppidi significat eam Westrogoæ »partem, quae vulgo *De vijf deelen* vocantur." Ook in zijne *Beschr.* zegt hij p. 238: »dat de geheele vyf deelen, by oudts ghenaemt werden *districtus Fra-»neker*, de buyrte van Franeker," zie verder aldaar p. 263.

2) O. a. liet EEKHOFF zich hierdoor verlokken om ons in zijne *Beschr. v. Leeuw.*, Dl. I, p. 303 te verhalen, dat de stad Franeker nog in 1354 een »oude »Buyrte" genoemd werd en door een Grietman en zijne Mederechters werd bestuurd.

3) Kortheidshalve bespreek ik niet elk dezer oorkonden in het bijzonder, doch verwijs hier naar de plaatsen, waar zij te vinden zijn of waar zij worden vermeld.

Charter 30 *Juni* 1290. (Judices et Consules coetuum Fronacker, Veldenzee etc.) *Ch.* I, p. 123. RICHTHOFEN, *Rechtsg.*, Dl. I, p. 140, 155.

Eerst in het laatst der 14e eeuw en in het begin der 15e zien wij de tegenwoordige stad eenigzins meer op den voorgrond treden. M. i. is dit een krachtig argument voor mijne vroegere bewering (p. 45), dat Franeker voorheen een vrij onbeteekenend plaatsje was, dat alleen genoemd werd als *coetus* (d. i. plaats, waar oudtijds de volksvergaderingen in de gouw en het landdistrict gehouden werden en waar de hoofdzetel van het gerecht was), gelijk men ook meermalen van het dorpje Hartwerd in Wonseradeel als zoodanig gewag vindt gemaakt. 1)

— 15 *Aug.* 1296. (Gretmanni in Froneckere) Dr. J. M. LAPPENBERG, *Hamburgisches Urkundenbuch* (Hamb. 1842), no. 893 p. 745, RICHTHOFEN, Dl. I, 140, 155. *Hans. U. B.*, Dl. I, no. 1218, p. 414, op 19 Aug.

— *Mei* 1297. (Gretmanni et Universitas cetus terre Franackere) *Hamb. U. B.*, no. 899, p. 750. *Hans. U. B.*, Dl. I, no. 1240, p. 419.

— 4 *Juli* 1310. (Grietmanni, Conjudices districtus in Vroenackere etc.) *Ch.* I, p. 149. DRIESSEN, Dl. IV, p. 854. RICHTHOFEN, p. 142, 155.

— 1313 (dye Richters van dye Ghemente van Ffranniker) *Codex Diplomaticus Neerlandicus*, (uitgegeven door het Utrechtsch Genootsch. 1860), Serie II, Dl. V, p. 245.

— 25 *Mei* 1313. (Gretmannus per districtum Wildinge et Conjudices sui nec non Gretmanni et Judices cetuum de Fronekere et Wagenbrugge) Mr. J. H. E. MEESTERS, *De Steenwijker Meenthe* (Zwolle 1881), Bijl. p. 1.

— 27 *Oct.* 1315. (Grietmanni et eorum Judices districtuum Fronekerae etc.) *Ch*, I, 155. *Hans. U. B.*, Dl. II, no. 265, p. 103. RICHTHOFEN, p. 144, 156.

— 12 *Jan.* 1318. (Grietmanne van Fronekere enz.) *Ch.* I, 158. RICHTHOFEN, 144, 156,

— 24 *April* 1323. (Gretmanni et eorum Conjudices districtuum Fronekere et Bereni) *Ch.* I, 165. RICHTHOFEN, 145, 156.

— 12 *Juni* 1323. (Gretmanni et Conjudices in districtu Franeker —) *Upstalboomsche Wetten*, bij SCHOTANUS, *Tabl.*, p. 18. RICHTHOFEN. *Rechtsqu.*, p. 108. *Ostfr. U. B.*, Dl. I, no. 50, p. 52.

— 30 *Maart* 1326. (Gretmanni de Westergo per districtus Vronacker etc.) *Ch.* I, 175.

— 28 *April* 1328. (Gretman van Westergho van Vranekere enz.) *Ch.* I, 180.

— 15 *Mei* 1328. (Grietmanni van den ghemien lande van Westergho, van Vroenacker enz.) *Ch.* I, 181.

— 20 *Juli* 1328. (Grietmanne van den ghemienen lande van Westergoe, van Vroenakker enz.) *Ch.* I, 182.

— *Dec.* 1343. (Grietmanne van den gemeenen lande van Westergoe, van Vroenacker enz.) *Ch.* I, 199.

— *Aug.* 1354. (Communes Gretmanni, nec non Conudices universi antiqui districtus de Fronackere) *Ch.* I, 211.

1) Zie eene oorkonde van 15 Aug. 1296. *Hamb. U. B.*, no. 893, p. 745. RICHTHOFEN, *Rechtsg.*, p. 140, 155, volgens *Hans. U. B.*, Dl. I, no. 1218, p. 414 met den datum 19 Aug., waarbij Westergo aan de Hamburgers voorrechten toekende op tolgebied; verder twee charters van 12 Juni 1323, volgens welke men op de vergadering te *Hartwerd* had bepaald, dat Harlingen vôortaan onder het rechts-

Deze vermelding als hoofdplaats van het rechtsgebied heeft wellicht evenzeer als het verkeerd verstaan der oorkonden aanleiding gegeven tot het bij de geschiedschrijvers vrij algemeen bestaande begrip, dat Franeker reeds vroeg eene zeer belangrijke stad is geweest.

De eerste oorkonde nu, die ons aangaande het stedelijk bestuur dezer plaats eenig licht geeft, is de reeds meer genoemde Franeker Buurbrief van 25 Juli 1417 en ik vestigde er de aandacht al op, hoe gebrekkig volgens dit charter de regeering aldaar was ingericht, hoe er nog geene Schepenen werden gevonden, maar de Hoofdeling SICKE SJAERDA en een drietal Raadslieden zoowel voor de justitie als voor het eigenlijke bestuur zorgden. 1)

In lange jaren vernemen wij verder niets aangaande ons onderwerp, eerst in 1462 vinden wij weder eene oorkonde, die ons nu het stedelijk bestuur als met dat der andere plaatsen overeenkomende doet kennen. DOUWE SJAERDA staat aan het hoofd der regeering, verder worden „*Burghamaes-„teren,*" „*Reedslioda*" en „*Sceppenen*" genoemd. 2)

In den fundatiebrief van het Kruisbroedersklooster van 4 April 1468 treden dezelfde regeeringspersonen op: „*Borger-„meesteren, Scepenen ende Raed van Franeker*" hangen het stadszegel aan de oorkonde, waarbij „*die Houedinck Douwa „Syarda ende die gheheele Gemeente der seluer Stadt*", „die

---

district Franeker zou behooren (*Ch.* I, p. 166. RICHTHOFEN, p. 146, 156). Art. XXXIII van de *Upstalboomsche Wetten* van 18 Sept. 1323 bepaalt o. a.: »nullus »sacerdos alienus extra congregationem coetus *Hertwert* in iurament isaudiatur, nisi »factum fuerit extra huiusmodi districtum (Franeker) perpetratum." *Ostfr. U. B.*, Dl. I, no. 50, p. 52. RICHTHOFEN, *Rechtsqu.*, p. 108. SCHOTANUS, *Tabl.*, p. 18; vertaald bij WINSEMIUS, *Chron.*, p. 195, art. 38, en bij SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 172, art. 44. In een brief van 14 Sept. 1327 belooft men den vrede met Harderwijk te zullen onderhouden; op de bijeenkomst te »*Hertwart*" had men op zekere boete het plegen van vijandelijkheden tegen de inwoners dier stad verboden (*Hans. U. B.*, Dl. II, no. 466, p. 198). Den 29 Aug. 1405 eindelijk gaf men op eene vergadering te »*Hartwerdt*" eene verklaring af omtrent de zelfstandigheid van het eiland Ameland. (*Ch.* I, p. 351). Vgl. verder ANDREÆ, *Vrije Fries*, Dl. XIV, p. 236, 289, 290.

Ik zou het voor niet onwaarschijnlijk houden, dat Hartwerd oudtijds de coetus van de geheele gouw (*Oudh. e. Gest. van Vriesland*, Dl. II, p. 23, RICHTHOFEN, p. 140, 146, 155.), Franeker de vergaderplaats alleen van het district der Vijf Deelen was.

1) *Ch.*, I. p. 394. RICHTHOFEN. *Rechtsqu.* p. 479.

2) *Ch.* I, p. 603, *Schutterijstatuut.*

„stede, dat die Gasthuyskercke plach to zyne" aan den stichter van het nieuwe klooster „Syardus Watkens zone, Priester „Personner tot Arum" overdroeg. Ook SJAERDA zelf en de edelen EPE AYLVA en LIEUWE BEIMA bekrachtigden het stuk. 1)

In den waardeeringsbrief der Franeker goudsmeden van 29 Aug. 1470 treden „*Burgermeisteren, Schepenen ende Raedt* „*in Fraenker*" op 2) en ook in het verbond, den 24sten Nov. met Berlikum gesloten (p. 87), komen de „*Borger-maesteren,* „*Schepnen ende Reed in Fraenker*" voor. 3)

Den 14den Oct. 1481 sloot, gelijk wij reeds vroeger meldden (p. 59), de stad een vriendschapsverdrag met de Leeuwarders, van Franekerzijde ging dit uit van „*Sicka ende Tiaerd* „*Zyaerda* (blijkens het slot van den brief SICKE's broeder) „*ende dioe sted,*" terwijl wij in het verbond, den 24sten Maart 1488 tusschen de beide steden aangegaan, „*Sicka Zyaerda, Recht* „*ende Raedt der stadt Fraencker*" vinden vermeld. 4)

Verder wijs ik nogmaals op de oorkonde van 10 Oct. 1492, waarin bij een verbond met Groningen o. a. gewag wordt gemaakt van „*Jw, Hero ende Jarich Hottinga, gebroeders, Recht* „*ende Raedt der steden Franicker ende Woorckum.*" 5)

De drie genoemde edelen treden ook met anderen op in den zoenbrief van 23 Oct. 1494. *Jww, Hero ende Jarich Jarichs,* Symen Hotnya, Juw Dekema, ende Hessel Mertna, „ende. *dio sted Frenckers, Riucht ende Ried mey da meene* „*Meenta, ende Borgirs der sted vorschrioun*" troffen alstoen een vergelijk met JUW JONGEMA (of JUWINGA), TJERCK WALTA en het stedelijk bestuur van Bolsward. „*Juw, Hera ende* „*Jarich Hotnya, ende Riocht ende Reedt der sted Frencker*" hechtten aan den brief hunne zegels. 6)

Den 28sten Aug. 1495 verspreidden „*Jarich Hottinga, de*

---

1) *Ch.* I, p. 620—622, voor meer bijzonderheden aangaande dit Kruisbroedersklooster raadplege men de verhandeling van MR. A. TELTING, in de *Vrije Fries,* Dl. IX (1861), p. 103—128.

2) *Ch.* I, p. 643.

3) SCHOTANUS, *Beschr.,* p. 238.

4) *Ch.* I, p. 701, 724, 725.

5) *Ch.* I, p. 754, zie boven p. 82.

6) *Ch.* I, p. 771, 772.

„Raedt ende de Gemeente van Franeker" brieven door het omliggende land, om zich te zuiveren van de beschuldiging, dat zij van plan zouden zijn vreemde heerschers in het gewest te brengen. 1)

In het volgende jaar richtte de stad een schrijven aan de gedeputeerden van Groningen en zijne bondgenooten, om den vrede te onderhouden; de brief was geteekend door *„Hero „ende Jarich Hottingha, Burgemesteren, Recht ende Raet der „stat Fraenker."* 2)

In eene oorkonde van 15 April 1496 gaf de stad aan haren Pastoor volmacht, om met Groningen te onderhandelen over de betaling van een zekere geldsom en het aangaan van een verbond. Als stedelijk bestuur treden hier *„Burgermeis- „teren, Recht ende Raedt"* op. 3)

In het verdrag eindelijk, dat 12 Nov. 1496 tusschen Groningen, Leeuwarden en Dokkum aan de eene zijde en Franeker, Sneek en Sloten aan de andere werd gesloten, vinden wij HERE en JARICH HOTTINGA en *„Recht ende Raet der stadt „Franeker"* genoemd. 4)

Gaan wij thans resumeeren, wat ons uit de oorkonden blijkt, dan merken wij vooreerst op, dat in geen dezer officieele charters de titel *Olderman* voorkomt, maar dat bij alle zaken van eenig belang leden der familiën SJAERDA (of SJAERDEMA) en HOTTINGA aan het hoofd der stukken optreden, gelijk wij dit in andere steden de *Oldermannen* zagen doen. Wordt er bij den naam dezer edelen een titel gevoegd, dan heeten zij in Friesche oorkonden: *„Houedinck"*, *„Hoeffling"*, *„Haedling"* (Hoofdeling), 5) en uit een der charters zou men

1) SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 433.

2) Vermeld bij FEITH, Dl. I., p. 259, no. 9.

3) FEITH, Dl. I, p. 264, no. 70.

4) FEITH, Dl. I, p. 265, no. 72.

5) Ook in het verdrag van 1 Febr. 1422 (*Ch.* I, 450) komt onder meer edelen »Sicko »Syaerde, *Hoefling* toe Fraenker" voor; in den Duitschen aanhef van de oorkonde van 23 Dec. 1464 verklaart JOHANN VON SCHAUMBERG van Keizer FREDERIK volmacht te hebben gekregen, om o. a. »Dowa Ziarda, *heren* zu Franecka" in den ridderstand te verheffen. In de Latijnsche volmacht zelve, door den Keizer 5 Oct. afgegeven, heet »DOUWE *Baro* in Franeka" (*Ostfr. U. B.*, Dl. I, no. 809, 810, p. 701.) De Duitsche brief van 16 April 1485 (*Ch.* I, 728) geeft SICKE SJAERDA den titel »*Capitain* zo Franiker;" dezelfde edelman wordt in de Friesche oorkonde van Aug. 1486 (*Ch.* I, 732) genoemd onder de »*Haedlinghen*," die het verdrag tusschen eenige steden bezegelden; zie ook den brief van hetzelfde

zelfs moeten opmaken, dat deze overigens zeer algemeene naam hun in het bijzonder toekwam als regeerders der stad. Wij zagen reeds, dat in den fundatiebrief van het Kruisbroedersklooster van den „*Houedinck Douwa Syarda,* ende die „gheheele Gemeente" der stad sprake was; in hetzelfde stuk wordt verder gezegd, dat, als de geestelijke broeders later ooit tot een ongeregeld leven mochten vervallen en de Generaal hunner orde hen alsdan niet bestrafte, „*die Houedinck van Fraen-„ker, in der tyt synde,* by raede des Personres der seluer stadt" de aan het klooster vermaakte jaarlijksche toelage in beslag zou nemen. Eenige regels verder vinden wij melding gemaakt van den „*Houedinck van Syarda, die nv is oft naemaels in den tyt „wesen sal.*" Deze laatste aanhaling doet ons tevens zien, dat men te Franeker ook rechtens het opperbeheer der stad als in de familie SJAERDA erfelijk beschouwde. Een nieuw bewijs hiervoor vinden wij in den Buurbrief, volgens welken de burgers ieder jaar drie Raadslieden zouden verkiezen, „bi „rede des Personen to Fronekera, ende *Sickans Siarda ende „zijne eftercomende.*" Aan het eind der oorkonde lezen wij nog: „desse forsz. punten zal riuchten *Sicka Siarda ende „zyne eftercomende to Siarde.*"

Dat Franeker gedurende de geheele 15e eeuw feitelijk eerst

---

jaar in SCHOTANUS, *Tabl.* p. 90; drie charters van 1487 kennen hem als »Sicko, *Heer* »van Zyaerda." (FEITH, Dl. I, p. 229, no. 8, 9. *Ch.* I, 742.)

Ofschoon dus EMMIUS, (*De rep. Fris.*, p. 16), SCHOTANUS, (*Beschr.*, p. 127) en de schrijver van de *Tegenw. Staat,* (Dl. II, p. 467) Franeker onder die steden rekenen welke *Oldermannen* aan het hoofd der regeering hadden, komt deze naam nooit als titel der SJAERDAS voor, eerst in oorkonden uit de 16e eeuw wordt herhaaldelijk van Franeker *Oldermannen* melding gemaakt. Zie oork. van 4 Maart 1528, 24 Sept. 1532, 5 Juli 1533, 12 Febr. 1535, 9 Maart 1535, 30 Juni 1535, 13 Juni 1536, 23 Aug. 1536, 12 Maart 1537, 25 Mei 1537, 7 Juli 1537, 11 Juli 1537, 20 Maart 1538, 5 Febr. 1539, 22 Dec. 1539, 20 Dec. 1540, 31 Dec. 1540, 16 Sept. 1544, 8 Juli 1545, 6 Febr. 1554, 22 Jan. 1557, 24 Jan. 1557, 29 Jan. 1557, 17 Maart 1559, 31 Maart 1559, 24 April 1562, 8 April 1578, 10 Aug. 1579, (*Ch.* II, 541, 624, 641, 663, 666, 678, 684, 687, 695, 698, 699, 700, 702, 718, 726, 777, 819, 825. *Ch.* III, 54, 79, 328, 410, 411, 412, 452, 453, 570, 1188. *Ch.* IV, 61), en verder in het *Franeker Privilegieboek* charters van 16 Sept. 1527, 22 Juli 1532, 12 Maart 1536, 16 Aug. 1536, 6 Juli 1544, 24 Dec. 1547, 27 Maart 1559, (fol. 56 r., 40 r., 38 v., 48 r. — 55 v., 62 v., 44 v., 45 r.). Oork. van 21 Juni 1550 Rijks-Archief, afd. »Friesland".

Dat de erfelijke heerschers in de steden *Hoofdelingen* worden genoemd, zullen wij nog meermalen opmerken.

door SJAERDA's later door HOTTINGA's werd bestuurd, leert ons overigens de geschiedenis. 1)

Ook EMMIUS noemt de eerstgemelde familie onder die geslachten, die zich door hunnen geweldigen invloed, waarschijnlijk zonder eenig bepaald recht, langzamerhand van de stedelijke regeering hadden meester gemaakt.

„Sed et oppidis quoque", zegt hij, na ons verhaald te

---

1) 't Is mij niet mogen gelukken in alle opzichten zekerheid te krijgen omtrent de regeeringsopvolging in de familie SJAERDA. De geschiedschrijvers vermelden meestal niet, wanneer de heerschappij der verschillende Hoofdelingen uit dit geslacht begon en eindigde; 't eenige wat ik dus kan doen is de oorkonden aanhalen, waarin zij worden genoemd.

Gelijk bekend is, treedt in den Buurbrief van 1417 SICKE SJAERDA op, verder vermeldt eene oorkonde van 1 Febr. 1422 diens naam (*Ch.* I, 450), en ook de geschiedschrijvers spreken hier en daar van hem. (WINSEMIUS, *Chron.*, p. 213, 234, 241, 242, 245. SCHOTANUS, *Beschr.*, p.239. *Gesch.*, p. 200, 245, 247, 256, 260.)

Hij stierf op 't einde van 1422 (WINSEMIUS, p. 246. SCHOTANUS, p. 261), ééne dochter, EDWER genaamd, nalatende, die huwde met DOUWE AYLVA.

DOUWE AYLVA, gezegd SJAERDA (hij nam den naam van zijnen schoonvader aan), bracht, naar men verhaalt, in 1446 het oude stamslot te Franeker naar het westelijk deel der stad over. (WINSEMIUS, p. 260. SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 313). Verder zien wij hem vermeld in oorkonden van 1456 (Mr. A. TELTING, *Register van het Archief van Franeker* (1867), no 2, p. 1. *Ch.* I, 565), 1462. (*Ch.* I, 603), 1464 (*Ch.* I, 609. *Ostfr. U B.*, Dl. I, no. 809, 810, p. 701), 1466 (SCHOTANUS, *Tabl.*, p. 84), 1468 (*Ch.* I, 620), 1470 (*Tabl.*, p. 129), (*Tabl.*, p. 89), 1478 (*Tabl.*, p. 131.), 1481 (*Ch.* I, 697), zie ook WINSEMIUS, *Chr.*, p. 259, 260, 261, 267, 268, 269, 274, 275, 285, 296. SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 313, 330, 348, 361).

DOUWE stierf in 1481 (SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 365) en werd opgevolgd door zijn zoon SICKE SJAERDA, dien wij genoemd vinden in charters van 1481. (*Ch.* I, 701), 1482 (SCHOTANUS, *Tabl.*, p. 90), 1483 (*Ch.* I, 722), 1484 (*Ch.* I, 724, 726), 1486 (*Ch.* I, 732, 734, 735, 736, *Tabl.*, p. 90), 1487 (FEITH, Dl. I, p. 229, no. 8, 9. *Ch.* I, 742). verg. verder WINSEMIUS, *Chr.*, p. 259, 295, 296, 302, 304, 307, SCHOTANUS, *Gesch.*, p., 361, 364.

SICKE overleed in 1487 (SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 373) of 1488 (WINSEMIUS, *Chr.*, p. 307), een minderjarigen zoon, DOUWE nalatende (geb. 1478, gest. 1506). Hij werd in de regeering opgevolgd door JUW en HERE HOTTINGA, zonen van JARICH HOTTINGA, die met SWOB SJAERDA, de zuster van SICKE was gehuwd geweest. (*Stamboek Fr. Adel*, Dl. I, p. 223, 362, II, p. 150). Te zamen komen deze twee Hoofdelingen voor in eene oorkonde van 1487 (*Ch.* I, 742) en met hunnen derden broeder JARICH zien wij hen optreden in brieven van 1492 (*Ch.* I, 754) en 1494 (*Ch.* I, 771).

JUW stierf in 1495 (WINSEMIUS, p. 329), en daarna schijnen HERE en JARICH te zamen de heerschappij te Franeker te hebben uitgeoefend; beide vinden wij hen ten minste vermeld in charters van 1496 (FEITH, Dl. I, p. 259, no. 9, p. 265, no. 72) en 1498, (*Ch.* I, 782).

hebben, dat dikwijls de leden van adellijke geslachten in het stadsbestuur een zetel bekleedden, „nescio an ex hoc „fonte, quemadmodum territoriis agrariis vitium pedetentim „obrepsit ab ambitione ejusdem nobilitatis. Nam cum autoritate „ac opibus praestarent viri nobiles, ac plurimum omni in re „possent, essentque potentiae suae augendae ex ingenio „hominum peravidi atque intenti, usurpando alia post alia, „ne sentiente quidem plebe istuc paulatim pervenêre, ut „rectores oppidorum, exemplo eorum, quae cis Amasum Em„dae, Auricae, Nordae fiebant, esse viderentur. Argumento „sunt *Siardaei Franequerae,* Iuvingii aut Iongamaei Bolsuer„diae, Haringaei Slotae, iidem Haringaei et Liaucamaei Snecae, „et alii alibi, qui domicilia quoque opere lateritio valida, ar„cium instar in oppidis habebant, et pene pro libitu suo „consilia senatus populique dirigebant." 1)

Schotanus verhaalt ons in 't kort hetzelfde: „De weerdi„cheyt van Olderman hebben oock sommige Edelen so hoog „gebracht end so geeygent, datse Regenten van de Steden „zijn geworden, end groote huysen van tichelsteen gebout „hebben als dwingnagels der heerschappy. Die van *Sjaerdema* „te *Franeker*, Haringsma te Sneeck ende Sloten, Liauckema „ock te Sneeck, Inthjema te Worckum, andere elders." 2)

Emmius, over Franeker in het bijzonder handelende, noemt enkele machtige familiën, die aldaar hare woonplaats hadden; „ante caeteros *Siardaei* fuere", zoo gaat hij voort, „et „horum quidem adeo hic potentia crevit ante annos CC (be„gin 15e eeuw), ut omnia in civitate pro libitu suo admini„strarent ac jus publicum in se verterent, senatum et cives „in potestate haberent." 3)

Winsemius eindelijk schrijft: „Binnen Franeker was na den „afganck van het geslachte van *Siaerdama* (twelck in Sicko „Siaerdama sijn eynde ghenomen hadde) het principaelste „en machtichste gheslachte van *Hottinga*, wiens regeringe „ende Souverayniteyt binnen Franeker niet minder was, als

---

1) *De rep Fris.* p. 17.

2) *Beschr.*, p. 127, verg. verder p. 238: »Die van Sjaerdema pleghen hier (te »Franeker) 't gesach te hebben."

3) *De rep. Fris.*, p. 50.

„die van Iongama tot Bolswert, ende tot Sneeck die van „Harinxma hadden". 1)

Hoe groot de macht der erfelijke heerschers te Franeker was, blijkt eigenaardig uit een paar oorkonden uit den tijd der SJAERDA's, waarin de naam van den Hoofdeling in plaats van dien der stad voorkomt. Den 24sten Maart 1484 (*Ch.* I, 725) beloven Leeuwarden en Franeker „elckander in hoer „recht toe stercken; toe verstaen, *Liewerder* in Oesterlant, „ende *Sicka* (Sjaerda) in Westerlant." Dit verbond wordt in een charter van Aug. 1486 (*Ch.* I, 732) „dy bygryp twiska „*Lyouwerdera* ende *Sicko Zyarda*" genoemd.

Den 16den April 1485 werden de SJAERDA's van wege den Duitschen Keizer zelfs met het muntrecht begiftigd: „Wir Arnolt vom Loo, Doctor, Ritter, Fiscall, und Rat des „Romischen Kaisers, bekennen und thun kunt mit disem „transfixen breve, dat wir umb gutter ursachen willen, de „uwns dae to bewegenn haben, nach befell das wir haben „von der Kayserlichen Majestat, eine Muntze von silver und „von gulte gelt to slaen, und to machen, geordent, und ge„satz haben zo Franiker in Westffrisslandt, in Westergo, und „de bevolen haben dem achtbaren und strengen ZickenZiaarden, „Capitainen da selbs." 2) De stempel der oude Franeker munten meent Mr. J. DIRKS dan ook uit de familiewapens der SJAERDA's en AYLVA's (zie p. 94 noot) te kunnen verklaren. 3)

Maar ook vóór 1485 werd er in de stad geld geslagen, zooals blijkt uit de *Statuten van de Bolswarder Dekenij* van 1455 (*Ch.* I, 550), waarin van *oude Franeker schilden* sprake is. 4)

---

1) *Chron.*, p. 338.

2) *Ch.* I, p. 728.

3) *Vrije Fries*, Dl. IV. (1845) p. 68—70. P. O. v. D. CHIJS, *De Munten van Friesland, Groningen en Drenthe* (Haarlem 1855), p. 121, 122, 125, alwaar men op Pl. VI verschillende afbeeldingen van deze oude stedelijke munt vindt.

4) Volgens WINSEMIUS, *Chron.*, p. 321 zou JUW HOTTINGA in 1494 aan den keizerlijken gezant OTTO V. LANGHEN twee penningen hebben gegeven, de een van zilver, de andere van goud, door SICKE SJAERDA in 1419 te Franeker geslagen. Waarschijnlijk moeten wij hier echter in plaats van 1419, 1491 lezen, zie J. F. G. MEIJER, *Monnaies rares du cabinet de la Haye* in de *Revue de la Numismatique Belge*, 5e serie, Dl. V, overdruk p. 21, 22; afbeelding van deze munt Pl. VI, no. 30 aldaar.

Wie nu echter voorheen het regaal hebben uitgeoefend is niet meer met zekerheid te zeggen, misschien deden het ook toen de Hoofdelingen en bevatte het bovengenoemde keizerlijk privilegie meer de wettiging van een bestaanden toestand dan de toekenning van een geheel nieuw recht. 1)

Laten wij thans onze schets van het Franeker stadsbestuur voortzetten. EMMIUS dan verklaart ons hieromtrent: „reip. „status ei (civitati) similis cum civitatibus caeteris et ante „principatum (Sax.) et sub principibus fuit." 2) En wij zien dan ook, gelijk de schrijver van de *Tegenwoordige Staat* ons mededeelt, 3) in de oorkonden, naast de SJAERDA's, *Burgemeesters*, *Schepenen* en *Raad* optreden.

Wat deze *Schepenen* aangaat, wijs ik nog op een ferdban van 5 Oct. 1472, waarin er *zes* bij name worden vermeld. 4)

Eindelijk wordt in sommige charters de *Burgerij* en *gemeene Meente* genoemd, maar over *Gezworenen* spreekt men niet; eerst in een koopbrief van 25 Oct. 1512 komt een zoodanig college van 14 personen voor. 5)

Ook in dit opzicht schijnt zich het Franeker bestuur zeer laat te hebben ontwikkeld.

Wij begeven ons nu naar BOLSWARD, de stad der JONGEMA's en willen in de eerste plaats nagaan, wat onze voornaamste bronnen, de Stadboeken, ons leeren.

Reeds vroeger (p. 13) deelde ik mede, dat het wetboek van 1455 gemaakt werd „*by raede ende consente des Eerbaren Vaders Johannis Brugman, ende der Priesteren, der „Schepenen, ende der Raedsluyden, ende by consente der Ses „ende dartich, ende der gemene Meente van Boelswaert.*" Wij vinden dus hier weder de gewone elementen van het Friesche stadsbestuur terug, bovendien speelt hier de *Geestelijkheid* hare rol, maar *Oldermans* en *Burgemeesters* worden niet bij name genoemd.

---

1) Ook in de Ommelanden en tusschen Eems en Weser sloegen in de 14e en 15e eeuw de Hoofdelingen munt op eigen naam. HOOFT VAN IDDEKINGE, *Friesland en de Friezen in de Middeleeuwen* (Leiden 1881), p. 193 vgg.

2) *De rep. Fris.*, p. 50.

3) Dl. II, p. 467.

4) *Franeker Privilegieboek*, fol. 25 verso.

5) *Franeker Privilegieboek*, fol. 10 recto.

Toch stond ook hier een *Olderman* aan het hoofd der regeering, maar, gelijk te Franeker de SJAERDA's deze waardigheid erfelijk bezaten, zoo had te Bolsward de familie JONGEMA of JUWINGA zich van het opperbestuur meester gemaakt. 1)

„Senatui vero pariter et concilio jurato praeerat," zegt EMMIUS, „velut civitatis princeps aut gubernator *Olderman-„nus*. Quam potestatem ex annuâ aut bienni perpetuam „paulatim fecerat ambitio, eamque sensim in se solum ver-„terat *familia Iongamaea*, praepotens jam olim in hac civitate, „arte, gratiâ, vi nixa, ut is qui familiae istius caput erat, „hanc dignitatem teneret." 2)

1) Aangaande de bestuursopvolging in het geslacht JONGEMA verkeeren wij nog meer in 't onzekere dan dit bij de familie SJAERDA 't geval was.

De eerste Bolswarder Olderman, waarvan ik melding vind gemaakt, was JUW JONGEMA, die aan 't hoofd zijner landgenooten in 1396 bij Schoterzijl strijdende het leven liet.

In het begin der 15e eeuw vinden wij TJAERD JONGEMA aan het hoofd van het stedelijk bewind. Zie WINSEMIUS, p. 230 en SCHOTANUS, p. 235 op 't jaar 1412; verder komt hij voor in oorkonden van 1420 en 1422 (*Ch.* I, 415, 450).

Later wordt GOSLICK JONGEMA als Heerschap van Bolsward genoemd in 1453, 1455, 1461, 1462, 1464, 1470, 1473. (WINSEMIUS, p. 262, 268, 270, 271, 273, 279, 285; SCHOTANUS, p. 324, 348). Oork. 1464. (*Ch.* I, 609).

Hij werd opgevolgd door TJAERD JONGEMA, die in 1479 stierf (*Stamb. Fr. Adel*, Dl. I,p. 238), zie ook Oork. van 1474, 1475. (*Ch.* I, 659, 662).

De minderjarigheid van TJAERD'S zoon GOSLICK gaf aanleiding tot hevige burgertwisten. De weduwe van den overleden Hoofdeling wilde zelve het Regentschap aanvaarden of dit aan haren zwager SICKE SJAERDA van Franeker zien opgedragen, terwijl vele Bolswarders JUW JONGEMA,den oom van den jongen GOSLICK, tot bestuurder verkozen. Ten slotte liet men de voogdij aan den Bolswarder Vicaris, die echter in 1490 op last van JUW werd vermoord.

Door de hulp van BOCKE HARINXMA van Sneek werd in 1491 de nu meerderjarig geworden GOSLICK aan het hoofd van het bewind geplaatst, doch JUW gaf zijne aanspraken niet op. De strijd werd met vernieuwde woede voortgezet, een compromis van 20 Sept. 1493 mocht niet baten, en nu eens had de eene partij, dan weder de andere de overhand in de stad, totdat in 1496 JUW door GOSLICK eigenhandig werd gedood.

De demoraliseerende werking van dezen burgeroorlog en het gedurig mengen van vreemde hulpbenden in de binnenlandsche aangelegenheden hielpen Hertog ALBRECHT VAN SAKSEN niet weinig tot bereiking van zijn doel, de onderwerping van het eerst door hem als onbedwingbaar beschouwde Friesche volk.

Men vergelijke over deze gebeurtenissen o. a. WINSEMIUS, *Chron.*, p. 295, 296, 309, 310, 314, 324, vgg.

GOSLICK komt voor in oorkonden van 1493, 1494, 1498. (*Ch.* I, 760, 771, 782). JUW in charters van 1481, 1486, 1493, 1494, (*Ch.* I, 697, 730, 732, 736, 760, 771).

2) De Rep. Fris., p. 57.

Ook Winsemius verhaalt ons, dat „over de Magistraet een „*Olderman* presideerde uyten Adel die gemeenlijcken, ofte „door electie, ofte door indringen perpetueel was. — Den Older- „man hadde het meeste ghesach tanquam praefectus urbi. „Welcke digniteyt voormaels langhe Jaren gheweest is by „het oude ende Edele geslachte van *Iongema.*" 1)

Hetzelfde deelt ons ook Schotanus mede, 2) eveneens de schrijver van de *Tegenwoordige Staat*, die dit oldermanschap eene soort van „praetoria dignitas" of „praefectura urbis" noemt. 3)

In het eerste Stadboek wordt de opperbestuurder niet genoemd, in het tweede echter komt in art. 2 de naam van Tjaerd Jongema voor, waarover nader.

Verder beschrijft ons Emmius het Bolswarder bestuur aldus:

„Penes XXXVI cura et potestas publica fuit, quos ex „numero isto XXXVI-viros appellarunt. Horum quatuor „Consules res civitatis curabant, quatuor Scabini civibus jus „dicebant, totidem alii senatores dicti pecuniae publicae prae- „erant, criminum reos arcessebant, sententias Scabinorum exe- „quebantur. Ac hi omnes numero XII. senatum conficiebant: „sed singuli non nisi biennium honorem et munus tenebant. Quot- „annis enim duo Consules, duo Scabini, duo Senatores ineunte „Ianuario senatu decedebant, iisque totidem alii sufficiebantur, „ea, uti credo, ratione (nam certius quod dicam non habeo) „quam aperui, cum in genere de politiâ omnium civitatum „hujus provinciae ante imperium Saxonicum, proposito exem- „plo Snecano agerem. Idque perpetuo redibat in orbem. „Reliqui XXIV concilium juratum dicebantur, plebis patroni: „quos seminarium senatus fuisse et mediâ sui parte quoque, „exemplo senatus, e munere mox post Calendas Ianuarii „quotannis abiisse, novosque collegas totidem accepisse „existimo." 4)

Ook Winsemius verhaalt ons, dat de regeering der stad voorheen bestond „in ses-en-dartich persoonen, diemen gemeen- „lijck plach te noemen de Raedt, ofte ses-en-dartich, waer van

1) *Beschr.* (Bolsward).
2) *Beschr.*, p. 236.
3) Dl. III, p. 211.
4) *De rep. Fris.*, p. 57.

„twaelf persoonen representeerden de Magistraet, nament-„lijcken vier Burghemeesters, vier Schepenen, ende vier „Raedtsluyden." — „De resterende vier-ende-twintich persoonen „waren gheswaren Ghemeente." 1)

Ongeveer hetzelfde vindt men in de *Tegenwoordige Staat*, Dl. III, p. 211.

Niet in alle opzichten nu gaan wij met de genoemde geschiedschrijvers mede, het Stadboek leert ons de zaken anders. Reeds in den aanhef komen, zooals wij zagen, de zesendertig Gezworenen naast Schepenen en Raadslieden voor, later nog op verschillende plaatsen; niets wettigt het vermoeden, dat onder deze 36 de geheele magistratuur begrepen zou zijn en het getal der eigenlijke Gezworenen slechts 24 zou bedragen; gelijk het college te Leeuwarden meermalen *de gemeene Dertien* wordt genoemd en de schrijvers deze beschouwen als staande buiten het bestuur in engeren zin, zoo vinden wij in het Stadboek van *de gemeene Zesendertig* melding gemaakt. 2)

Emmius is trouwens, wat deze zaak aangaat, met zich zelven in strijd, bij de bespreking der steden in 't algemeen toch verklaarde hij kort te voren: „et Doccumi ac Leovar-„diae concilium *senatui adjunctum,* quod juratum appellare „mos erat, quia reip. oppidanae jurejurando se obligabat, viris „XIII complebatur (nl. te Leeuwarden), alibi pluribus, Snecae, „quod satis constat, XXXVI: *credo etiam Bolsuerdiae.*" 3) Uit deze laatste woorden blijkt tevens, gelijk ook uit de boven aangehaalde zinsnede: *„nam certius quod dicam non habeo,"* dat onze geschiedschrijver de beide Bolswarder Stadboeken niet kende; weinig vertrouwen verdienen dan ook verder zijne berichten over het aantal der verschillende regeeringspersonen en de wijze hunner verkiezing. Gaan wij echter omtrent deze onderwerpen het Stadboek raadplegen, dan stuiten wij op een ander bezwaar, de groote onduidelijkheid van het wetboek op dit punt.

1) *Beschr.* (Bolsward).
2) Artt. 24, 44, 122. (*Ch.* I, 555, 557. 564).
3) *De rep. Fris.*, p. 16.

Ik laat hier de artikelen, die ons zekerheid moesten verschaffen volgen:

Art. 2. „Int eerst, die Priesters ende dye vier Schepenen „ende dye twee Raedsluyden, dye vuyt den Rechten gaen, „sullen met melcanderen kiesen die vier nye Schepenen ende die „twe Raedsluyden, ende sonder malcanderen moeten sy nyet „kyesen."

Art. 3. „Item die Schepenen ende Raedsluyden sullen elkers „half jaers verwandelen, ende vuyt horen Rechte ende „Ambocht gaen, ende voer dye twee Schepenen ende twe „Raedsluyden salmen andere kyesen."

Art. 4. „Soe wye Schepenen off Raedsluyden ghecoren wert, „als voorscreuen is, die zall daer twie jaer in blyuen, ten „waer saeke, dat hy datt verboerde off offset worde nae den „rechte."

Art. 5. „Die Schepenen ende Raedsluyden sal men lesen „ende kundighen ouer dye Kerke, des Soendaeghes voer „Sinte Simon- ende Judasdach, ende des eersten werkes„daeghes na Sinte Simon- ende Judasdach sullen sy te „Rechten sweren."

Wat is nu hier het geval, bestaat het bestuur uit 4 Schepenen en 2 Raadslieden, die om de 2 jaren aftreden; heeft er slechts elke 2 jaar eene nieuwe verkiezing plaats, of zitten er 8 Schepenen en 4 Raadslieden in het regeeringscollege, waarvan er elk jaar 4 Schepenen en 2 Raadslieden aftreden, zoodat ieder der magistraatspersonen ook wel 2 jaren zitting heeft, doch er ieder jaar nieuwe verkiezingen plaats hebben?

Ofschoon de aangehaalde artikelen ons hieromtrent geene voldoende inlichtingen geven, geloof ik toch, dat wij het laatste moeten aannemen.

Vergelijken wij onze bepalingen eerst met hare parallellen in het verbeterde Stadboek van 1479, dan zien wij, dat er eenige verandering in de wijze van raadsbestelling gekomen was; art. 2 aldaar begint aldus: „Item soe sullen die „Schepenen ende Raedslueden elckers iaers verwandelen. En „die *achte* olde Schepenen sullen kyesen die *aechte* nye „Schepenen, ende die *vier* oelde Raedsluyden sullen kiesen die „*vier* nye Raedslueden."

Ging nu de stad al eens de wijze van verkiezing veranderen, minder licht zou zij er m. i. toe komen in het korte

tijdsbestek, dat tusschen de vervaardiging der beide Stadboeken ligt, het aantal harer magistraatspersonen te verdubbelen.

Verder heeft het Sneeker Stadboek, dat een jaar na het Bolswarder op gelijke leest werd geschoeid, de kwestie opgelost door in art 4 te vermelden: „Item soe sal men op „Iaersauont *alle iaer* vier nye Shepenen kiesen ende twee „nye Raedtsluyden."

Naar alle waarschijnlijkheid is dan ook in art. 5 van het Bolswarder wetboek de *jaarlijksche* verkiezing bedoeld, al staat dit er niet duidelijk in uitgedrukt. Alleen door dit aan te nemen laat zich art. 3 verklaren, waarin, naar ik meen, gedoeld wordt op het zoogenaamde *pand* der magistraatspersonen, de verdeeling der verschillende werkzaamheden onder de leden van één college (zie p. 67 noot 2).

De vraag, of er in 1455 te Bolsward ook regeeringspersonen onder den titel van *Burgemeesters* waren, durf ik niet te beslissen; de geschiedschrijvers maken er melding van, doch hunne berichten zijn, gelijk wij zagen, niet in alle opzichten geloofwaardig; het Stadboek noemt ze noch bij de regeling der raadsbestelling, noch in de verdere artikelen, doch ook in het tweede Stadboek en het wetboek van Sneek blijkt uit de bepalingen omtrent het verkiezen der magistraatspersonen hun bestaan niet, terwijl zij in den aanhef van het laatstgenoemde Stadboek wel degelijk worden genoemd, en ook in verschillende latere artikelen der beide wetboeken optreden. Verder zal ons uit een paar nader aan te halen oorkonden blijken, dat zij in 1464 en 1474 te Bolsward deel der stedelijke regeering uitmaakten.

Vormden zij nu reeds bij het in werking treden van het eerste Stadboek een element van het bestuur, dan meen ik hen, evenals de Leeuwarder Burgemeesters, te moeten terugvinden onder den algemeenen naam van *Schepenen*. De gronden van mijn vermoeden wil ik bij de bespreking van de stad Sneek nader opgeven.

Een geheel nieuw regeeringselement zien wij te Bolsward optreden in de *Priesters*, die vooral in deze stad zeer veel gezag schijnen te hebben gehad. Blijkens den aanhef van het eerste Stadboek en art. 122 maakten zij deel uit van de wetgevende macht, en ook uit andere bepalingen blijkt hun

groote invloed in de stedelijke zaken; zij hadden stem in de verkiezing der Schepenen, spraken recht in appèl en waren bevoorrecht in zake van getuigenis.

De stedelijke *Secretaris* eindelijk komt in het eerste Stadboek alleen in art. 32 voor, in het tweede in het daarmee overeenkomstige art. 38; in andere oorkonden vond ik dezen waardigheidsbekleeder niet genoemd.

Een laatste vraag blijft ons ter beantwoording over. Hoe komen toch EMMIUS en zijne navolgers aan hunne vrij uitvoerige berichten over de Bolswarder regeering, die bijna allen door de officieele oorkonden worden gelogenstraft? Onze historicus wijst ons zelf den weg. „Quotannis", zegt hij, gelijk ik reeds boven aanhaalde, „duo Consules, duo „Scabini, duo Senatores *ineunte Ianuario* senatu decedebant, „iisque totidem alii sufficiebantur, ea, uti credo, ratione (nam „certius, quod dicam, non habeo) quam aperui, cum in genere „de politià omnium civitatum hujus provinciae ante imperium „Saxonicum, *proposito exemplo Snecano* agerem." 1) EMMIUS stelde zich dus, bij gebrek aan berichten omtrent andere plaatsen, de stad *Sneek* tot voorbeeld. Hij eindigt dan ook zijn excerpt van het wetboek van 1456 met de woorden: „Haec tum Snecanae politiae forma, quae ad Saxonum „imperium perduravit. Unde et de caeteris *conjecturam facere* „*licet.*" 2)

Dat men echter wel eens te vor in zijne conjecturen kan gaan, bewijst hij ons.

Als bijna zeker kunnen wij nu zeggen, dat de geschiedschrijver het bestaan van *Burgemeesters* te Bolsward en het jaarlijksch aftreden van de helft van den Raad slechts bij analogie aannam; nog duidelijker blijkt de onnauwkeurigheid zijner berichten uit de vermelding, dat de aftreding der regeeringspersonen in het begin van Januari plaats had; volgens art. 4 van het Sneeker Stadboek was dat in deze stad werkelijk het geval, maar wij zagen reeds uit art. 5

1) *De rep. Fris.*, p. 57, verg. ook p. 59, waar EMMIUS over Sneek in het bijzonder sprekende o. a. zegt: »formam Reip. oppidanae, et constituendi senatus »modum aperui, *atque eo exemplo, qui status libertatis in oppidis hujus pro-* »*vinciae tum fuerit demonstravi.*"

2) *De rep. Fris.*, p. 18.

van het wetboek van Bolsward, dat aldaar de verwisseling der magistraatspersonen omstreeks St. Simon- en Judasdag (28 Oct.) plaats had.

Veel nieuws zullen wij, na het uit de Stadboeken omtrent het Bolswarder bestuur medegedeelde, uit de losse oorkonden niet meer vernemen. Volledigheidshalve wil ik ze hier echter nog laten volgen, gelijk ik dit bij de vorige steden deed.

Den 24sten Nov. 1464 dan trof de stad een vergelijk met haren bestuurder, den Hoofdeling GOSLICK JONGEMA, en behalve deze edelman worden in dit stuk ook „*Ryucht, ende Reed*, „*en Sexentritich, ende ghemene Borgers en Inwanners der sted* „*van Bolswert*" genoemd. Aan het eind wordt nog melding gemaakt van gewelddadigheden gepleegd tegen „Jan Heyman, „*Burgemaester* ende Reynert Roda, *Sceppen.*" 1)

In Sept. 1474 sloot men een accoord aangaande een verlaat bij de Exmorra-zijl; van stadswege treden op „Tjaerd „Goslikxz. Junghama, Sicko Heroz., Tzallingh Roleffsz., ende „Lolle Eeuert, nu in der tyt *Riedslyoed in der steed to Bolszuert* „(er waren dus toen ook 4 Raadslieden) *by consent wse Scheppenen ende dae Sexendetrytich desser sted vorsz.*", later vinden wij nog van „*Burghmaesteren ende Schepenen to Bolszuert*" melding gemaakt. 2)

Omtrent de Marn-zijlen maakte men eenige bepalingen den 23sten Juni 1475; „*Burghmaesteren, Sceppenen, Reed ende* „*dae hela Sex ende tritich in Boelswerth*" bevestigden het stuk, ook TJAERD JONGEMA voorzag 't van zijn zegel. 3)

De reeds vroeger (p. 75) aangehaalde brief, den 3den Mei 1483 aan Dokkum en omliggende grietenijen gericht, aangaande den rooftocht van WILKE RINGIA ging uit van „*Riucht* „*ende Reed der steden Snyts, Bolswirt*" met hare bondgenooten. 4)

Den 13den Maart 1486 beloofde „*dy Reed fan Bolswirt,*"

---

1) *Ch.* I, p. 609, 610.

2) *Ch.* I, p. 659.

3) *Ch.* I. p. 662. Ik vermoed, dat wij onder de in deze oorkonde genoemde »Maerlinger- of Maringha-sylen" de oude Marn-zijl hebben te verstaan, die ten westen van de stad lag.

4) *Ch.* I, p. 720.

gelijk wij eveneens te voren (p. 62) meldden, den „Reed fan „Liouwerd" geen vreemde krijgsknechten in het land te zullen brengen; ook verklaarde men, dat noch JUW JONGEMA, noch iemand anders van hunnentwege dit zouden ondernemen. 1)

Verder wijs ik op eene oorkonde, die betrekking heeft op den Galama-oorlog (p. 62); in Sept. 1486 berichtten „*Rioucht ende* „*Reed der sted Boelswert*" aan het bestuur van Leeuwarden, dat zij de zaak van HILLEMA wilden vervolgen. Zij hadden dit besproken met „*Juw Junghema ende ws XXXVI.*" 2)

In den zoen, die 23 Oct. 1494 tusschen Franeker en Bolsward werd gesloten (p. 91), traden van wege de laatstgenoemde stad op „*Juw Juwinga, Tjerck Walta, Riucht ende* „*Ried ende Sexentritich mey da meene Meente ende Borgers.*" 3)

Eindelijk vermeld ik nog, dat in een koopbrief van Oct. 1431 van een zekeren „Johan Hesseling, *Scepen in Boelswart,*" sprake is; 4) dat in een kwijtbrief van 11 Nov. 1471 „Tzalingh „Roleffs zen, *Scheppenen nv in Boelswart* (waarschijnlijk dezelfde persoon, dien wij in 1474 als Raadsman zagen optreden) ende „Jan Douwa Gherrijtsma zen, *Reedsman* aldeer" worden genoemd; 5) dat in den zoenbrief van 12 Nov. 1481 „Bauka „Peers zen, *Scheppen toe Bolswert*" als scheidsman voorkomt. 6)

Schouten van Bolsward worden genoemd in oorkonden van 4 April, 24 April en 16 Oct. 1331. 7)

Wat ten slotte den door ALBRECHT VAN BEIEREN 5 April 1399 aan onze stad gegeven privilegiebrief aangaat, verwijs ik naar hetgeen ik bij de bespreking van de gelijkluidende oorkonde van 19 April mededeelde (p. 84, 85).

Wij gaan nu over tot eene bespreking van SNEEK en willen ook hier, gelijk bij Bolsward, allereerst het Stadboek opslaan, om al dadelijk bekend te worden met de uitvoerigste en nauwkeurigste berichten omtrent het bestuur.

Reeds in den aanhef wordt ons gemeld, dat „*die Burger-*

1) *Ch.* I, p. 730.
2) *Ch.* I, p. 736.
3) *Ch.* I, p. 771.
4) *Ch.* I, p. 496.
5) *Oork. St. Anth. Gasth.*, Dl. I, no. 43, p. 63.
6) *Ch.* I, p. 705.
7) Vermeld in de *Regesta Hannonensia* uitgeg. door Dr. P. L. MULDER ('s Hage 1882), p. 195, 196, 201.

[illegible] *Schepenen ende die Raedtsluyden der stadt* [illegible] het wetboek samenstelden „*by rade ende consent* [illegible] *dartigen, ende der gemeene Meente*" en uit [illegible] zien wij, duidelijker dan uit de daarmede [illegible] bepalingen van het eerste Bolswarder [illegible] dat er 8 *Schepenen* en 4 *Raadslieden* waren, waarvan [illegible] aftrad. Over de verkiezing der *Burgemeesters* [illegible] afzonderlijk gehandeld, ik zou 't er voor houden [illegible] als [illegible], onder den algemeenen naam van *Schepenen* [illegible]

[illegible] wij nu de bepalingen van het Sneeker [illegible] waarin zij worden genoemd, na, dan merken wij [illegible] 't schijnt, een meer rechterlijk dan administratief [illegible] meestal toch zien wij hen, vereenigd [illegible] niet met de *Raadslieden*, optreden.

[illegible] handelende over burgerlijke procedure [illegible]

[illegible]

„etmel daer seluen by komen ende verlengen den vrede." De door deze magistraatspersonen bevolen vrede duurt eene maand. Art. 116 eindelijk bedreigt een zware straf tegen dengene, die „den anderen doetslaet ofte enige misdade doet „ouer een soen oft ouer eenen vrede, die die *Burgermeesters* „*of die Scepenen* geleyt hebben."

Verder haal ik nog als voorbeeld aan het accoord over het maken en onderhouden van het verlaat bij de Exmorra zijl, 1) waarbij o. a. wordt bepaald, dat, wanneer het schutgeld voor deze sluis niet betaald werd, de zaak berecht zou worden door „*Burghmaesteren ende Schepenen to Bolszuert.*"

Is er in de wetsbepalingen over de administratieve werkzaamheden van de Burgemeesters sprake, dan worden zij meest alleen genoemd; komen zij met Schepenen en Raadslieden voor, dan zien wij hen bijna altijd vóór de Schepenen vermeld. Dit laatste merkten wij ook reeds bij vele oorkonden op.

Verder pleiten de berichten der geschiedschrijvers voor onze meening. Ik verwijs hiervoor nog eens naar de mededeelingen van EMMIUS omtrent het Bolswarder stadsbestuur, dat volgens hem bestond uit een college van 12 personen, waaronder 4 Consules (Burgemeesters), 4 Scabini (Schepenen) en 4 Senatores (Raadslieden). 2) Ik wees reeds aan, dat onze historicus deze opgaven aan berichten omtrent Sneek ontleende, en gaan wij het door hem vermelde nu met het Stadboek vergelijken, dan zien wij, dat hier, onder den algemeenen naam van *Schepenen*, zoowel de 4 *Burgemeesters* als de 4 *Schepenen in engeren zin* moeten zijn bedoeld.

Dat er waarschijnlijk ook te Leeuwarden Burgemeesters waren, die in de oorkonden mede onder den naam Schepenen voorkwamen, berichtte ik reeds te voren (p. 72, 73); bovendien leerde ons art. 1 van den Privilegiebrief van KAREL V, dat er in het vermelden van andere regeeringspersonen onder dezen algemeenen naam niets bijzonders was, hier toch kwam de geheele magistratuur onder dezen titel voor.

Nog een andere moeilijkheid blijft ons ter bespreking over. In

---

1) *Ch.* I, p. 659; zie boven p. 104.
2) *De rep. Fris.*, p. 57.

artt. 9, 10, 34 en 128 van het Sneeker wetboek wordt van „*ouerste* „*Raedtsluyden*" gewag gemaakt, welke personen nu zijn hiermede bedoeld? Eerst meende ik te moeten aannemen, dat met dezen naam de *Burgemeesters* in tegenstelling met de *gewone Raadslieden* werden betiteld. Art. 9 gaf mij aanleiding tot dit vermoeden, hier toch wordt bepaald: „gheen Scepen moet langher „van huus blyuen dan een maendt, ten zy dat hy wt blyue „by consent des *Rechtes*, *der Scepenen ende der vier ouerste* „*Raedtsluyden.*" *Recht* kon hier de naam van de Schepenen in 't algemeen zijn, terwijl men hierbij ter verduidelijking nog eens afzonderlijk de Schepenen in engeren zin en de Burgemeesters vermeldde; volgens artt. 30 en 34 zouden dan de Hoofdpriesters en de Burgemeesters, dus de meest aanzienlijke personen in het stedelijk bewind, rechters zijn in appèl.

Art. 10 werpt echter deze gissing omver, hier toch is sprake van „*acht Scepenen*" en „*vier ouerste Raedtsluyden,*" met de laatsten zijn dus waarschijnlijk de *gewone Raadslieden* bedoeld; nog duidelijker leert ons dit art. 128, waarin zoowel *Burgemeesters* als *Schepenen* als „*ouerste Raedsluyden*" optreden.

Waarom nu deze personen aldus worden genoemd, is mij niet recht helder; aan eene tegenstelling met de *Burgermeesters*, die bij vermelding van het geheele bestuur altijd in de eerste plaats worden genoemd en die, gelijk wij gezien hebben, meer met de Schepenen dan met de Raadslieden samenwerkten, valt m. i. moeilijk te denken. Eindelijk begon ik te vermoeden, dat met de „ouerste „Raedtsluyden" die Raadslieden bedoeld waren, die gedurende een half jaar de voornaamste werkzaamheden verrichtten (zie art. 3), ook hield ik het niet voor onmogelijk, dat de „Raadsman, die gedurende een vierendeel jaars het stadszegel bewaarde, 1) dien titel droeg; doch al deze gissingen moeten wijken voor de bepalingen van artt. 9, 10 en 34 van het Stadboek, waar men van „*vier* ouerste Raedtsluyden" leest.

Een laatste conjectuur blijft nog over en deze is misschien niet de onwaarschijnlijkste, dat nl. de *gewone Raadslieden* (*Consules*) aldus werden genoemd in tegenstelling met de *Gezworenen*,

---

1) WINSEMIUS, *Chr.*, p. 264. SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 325.

„quorum partes erant, cum senatu Reip. *consulere* in negociis „gravibus." 1)

Verder maakte ik zoo even van de *Priesters* als rechters in appèl melding en blijkens een aantal andere bepalingen 2) stond ook te Sneek de geestelijkheid in hoog aanzien; zij maakte hier echter niet als te Bolsward, volgens het Stadboek van 1455, deel uit van de wetgevende macht.

Den *Schrijver* zie ik genoemd in artt. 64 en 144 3) van het wetboek; in art. 51 komt hij voor onder den naam van „*Stadtclerck.*"

De weinige geschiedschrijvers, die over de stedelijke regeering te Sneek spreken, zijn op sommige punten met de oorkonden of met elkander in strijd.

EMMIUS b. v. rekent, in zijne verhandeling over de steden in 't algemeen, deze stad met Staveren, Workum e. a. tot die plaatsen, waar men geen *Olderman* kende. In zooverre nu heeft hij gelijk, dat er noch in het Stadboek, noch in de oorkonden met name van een zoodanig regeeringspersoon sprake is, doch ditzelfde verschijnsel merkten wij ook op te Franeker en Bolsward, plaatsen die, volgens hem, een Olderman aan het hoofd hadden. Wat nu was 't geval?

Gelijk de eerstgenoemde stad hare SJAERDA's, Bolsward zijne JONGEMA's had, zoo kende Sneek de HARINXMA's als erfelijke heerschers. In het begin van de 15e eeuw waren zij de familie BOCKEMA 4) in deze waardigheid opgevolgd.

---

1) EMMIUS, *De rep. Fris.*, p. 38. verg. WINSEMIUS, *Beschr.* (Leeuwarden). GABBEMA, *Verhaal v. L.*, p. 21.

2) *Stadboek*, artt. 1, 30, 31, 32, 33, 34, 38, 43, 44.

3) Verg. *Bolsward*, 1455, art. 32, 1479, art. 38.

4) Volgens de uitgevers van het *Stamboek v. d. Frieschen Adel* zijn de drie kronen in het wapen van Sneek aan dat van de familie BOCKEMA ontleend, Dl. I, p. 149. Zie ook de verhandeling van DIRKS in de *Vrije Fries*, Dl. V (1848), p. 159.

Wat de erfopvolging in het Sneeker bestuur aangaat het volgende.

De stad werd omstreeks 1378 geregeerd door den edelman RIENCK BOCKEMA, die in 1402 zijne eenige dochter HIS aan AGGE HARINXMA (of DONIA) van Heeg ten huwelijk gaf. Hij ging in 1410 in 't door hem gestichte klooster Thabor en droeg het bewind aan zijn schoonzoon over.

Na AGGE HARINXMA, die in 1422 stierf, werd zijn zoon BOCKE Hoofdeling.

Deze overleed in 1468 of 1469, de heerschappij nalatende aan PIETER HA-

Vinden wij hen in de oorkonden vermeld, dan worden zij, gelijk de regeerders der beide andere genoemde steden, steeds bij hunnen eigen naam genoemd; dragen zij een titel, dan heeten zij als daar *Hoofdelingen*. Alleen sommige geschiedschrijvers spreken nu en dan van het *Oldermanschap* te Sneek. 1)

Hoe groot de macht dezer edelen langzamerhand was geworden, blijkt o. a. uit de mededeeling van EMMIUS, aangaande den Hoofdeling BOCKE HARINXMA. Nadat hij Sneek heeft beschreven als: Sciringicarum partium defensatrix „pertinax ob Bocconem Aggonis filium, Reniconis nepotem, „Haringaeae familiae, potentiorem quam par erat, ac per leges „libertatis licebat in urbe, factionis principem", gaat hij voort, „qui cum pene pro libitu suo illic dominaretur, consilia pu„blica regeret, Scabinatum sibi sumeret, quoties vellet, aliis „daret, quibus et quot luberet, tandem murmurante populo, „cum gratia ejus tum forte opus haberet, cum eo pacisci, et „intra certas metas redire coactus est." 2)

De ontevredenheid der burgerij werd gestild door een accoord, welks bepalingen wij uit het 1e art van het Stadboek leeren kennen: „Bocka Harincxma oft zynen naecomelingen zullen alle

---

RINXMA, die in 1487 of 1488 door den laatsten onafhankelijken Hoofdeling BOCKE werd opgevolgd.

Zie WINSEMIUS, *Chr.*, p. 227, 307. SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 228, 229, 336, 373. NAPJUS, *Chr.*, p. 14, 15, 17, 22. *Stamboek Fr. Adel*, Dl. I, p. 149, 150, II, p. 93. AGGE HARINXMA wordt vermeld in oorkonden van 1419 en 1422. (*Ch.* I, 407 en 450). De eerste BOCKE in een charter van 1456. (*Ostfr. U. B.*, Dl. I, no. 575, p. 504) en in het *Stadboek* van 1456 (*Ch.* I, 569.) PIETER HARINXMA vinden wij genoemd in brieven van 1473, 1481 en 1486. (*Ch.* I, 657, 697, 729, 732, 736.), den laatsten BOCKE in oorkonden van 1492, 1493, 1496 en 1498, (FEITH, Dl. I, p. 243, no. 15, *Ch.* I, 755, 760. FEITH, p. 259, no. 5, 261, no. 33, 265 no. 77, *Ch.* I, 782).

In de 16e eeuw schijnt het geslacht LIAUCKAMA grooten invloed te Sneek te hebben uitgeoefend. (EEKHOFF, *Beschr. v. Leeuw.*, Dl. I, p. 195, 321.), van daar dat EMMIUS de Heerschappen uit deze familie, naast de HARINXMA's vermeldt, (*De rep. Fris.*, p. 17.)

1) WINSEMIUS, *Beschr.* (Sneek), *Chron.*, p. 278, 307. *Tegenw. Staat*, Dl. III, p. 270. NAPJUS, *Chron.*, p. 17, 22, 89.

2) *De rep. Fris.*, p. 59, verg. ook p. 17 aldaar: „erat apud Snecanos prae»potens Bocco Haringaeus, Aggonis filius, Reniconis Boccamaei ex filia nepos, »Bocconis Dodingaei Snecensis pronepos, qui se velut caput civitati Snecensi im»posuerat. Is cum paulatim tenderet longius, et plura, quam fas esset, usurparet, »et alia simul vitia serperent, excitatus demum populus reformando statui curam »suscepit. Imprimis vero cum Boccone egit, et tandem transegit anno MCCCCLVI."

Zie ook SCHOTANUS, *Beschr.*, p. 246.

„iaer enen Scepen kiesen vuyt den XXXVI, wien zy willen, ende „als Bocka foersz. ofte zyn nacomeling zelf tot Schepen gecoren es, zoe en sall hy des seluis iaers gheen koer hebben „to kiesen, mer die drye Hoeftpriesters ende die olde Scepenen ende Raedtsluyden, (als foirsz. steet), zullen des tsiaers „vier nye Schepenen kiesen, ende hier mede soo heeft Bocka „foirsz. voer hem ende voer zyn nacomelinghen ouergegeuen „met vryen wille alle zyn Scepenyen, die hy hadde bynnen „Sneeck, beholdelick die een koer ten ewighen daghen voer „hem ende voer zynen nacomelingen, in maten als voersz. „staet; ende nemant anders nae deser tydt eygen Scepenien „to hebben bynnen Sneeck; ende als Bocka ofte zyn nacomelinghe gecoren zynen, Scepen to wesen, ende als zy dan gelyck den anderen Scepenen vuyt die Scepenie gaen zullen, „ende andere Scepenen voert kiesen zullen, nae wtwisinghe „des tegenwoerdighe Boekis, die koer en sal Bocka noch zynen „nacomelingen nyet hynderen aen hoer eygen koer, die zy „hebben zullen, als zy self geen Schepen en zyn."

Dat Emmius en zijne navolgers Winsemius en Schotanus verder voor hunne berichten het Stadboek excerpeerden, hebben wij reeds vroeger vermeld (p.16, zie ook de noot); deze mededeelingen komen dus met de bronnen overeen.

Winsemius verhaalt ons later aangaande ons onderwerp het volgende: „eertijdts is de selve (stad) lange tijdt ghe„regeert gheweest door een Olderman ende Burgemeester met „ofte sonder Schepenen ende Raedtsluyden. Somwylen oock „by Olderman met Schepenen ofte Raedtsluyden alleen." 1)

De schrijver van de *Tegenwoordige Staat* beweert eveneens, dat weleer de regeering waargenomen werd door een Olderman en Burgemeesters met of zonder Schepenen. 2)

Napjus volgt Winsemius bijna woordelijk na. 3)

Ook met deze schrijvers kunnen wij niet meegaan; wij hebben tot nu toe, wat de inrichting der Friesche besturen aangaat, eene te geregelde ontwikkeling opgemerkt, dan dat wij het voor mogelijk kunnen houden, dat er in de steden nu eens wel

---

Dirks vermoedt dat de Harrinxm'as te Sneek ook het muntrecht uitoefenden, gelijk de Sjaerda's te Franeker. *Vrije Vries*, Dl. V, p. 160.

1) *Beschr.* (Sneek.)

2) Dl. III, p. 270.)

3) *Chronyk*, p. 89.

Burgemeesters, Schepenen of Raadslieden waren, dan weder niet; ook meenen wij, dat, toen er in de stedelijke rechten langzamerhand eenige scheiding was gekomen tusschen de hoofdtakken van bestuur, men niet licht weder Raadslieden de plaats van Schepenen zag innemen of omgekeerd. Al deze beweringen steunen dan ook op geen enkelen grond.

Gaan wij thans nog kortelijk eenige oorkonden na, wij kunnen dan zien, dat het Sneeker stadsbestuur zich reeds betrekkelijk vroeg had ontwikkeld en dat het, wat de hoofdelementen betrof, op denzelfden voet bleef ingericht.

In een brief van Juni 1424 geeft het bestuur van Wymbritseradeel de stedelijke regeering te IJlst verlof, alles te mogen berechten „gelyck dae *Burghermaesteren*, *Scheppenen* „*ende Reed yn Snitze.*" 1) Wij komen zoo dadelijk op dit charter terug.

In eene schenkingsoorkonde van 24 Febr. 1473 vinden wij „Albert Lausz. ende Bocka Poppenz." als „*Burghermeistren van* „*Sneeck*" genoemd en in een koopbrief van 24 Mei 1477 treden „Feyka Jorritz., *Burghemaster in Snyts*, Dirck Siuwertz., „Eka Douwaz. ende Janka Hemkaz., *Scheppenen* aldeer" op. 2)

De vroeger (p. 48, 49) reeds met eenige woorden aangeroerde Gildebrief der timmerlieden van 6 Aug. 1481 werd „gevuysiteert „ende gheapprobeert by *Burgemeysteren, Scepenen ende Rae-* „*den der steede Sneeck.*" De oorkonde werd 24 Aug. voorzien van het grootzegel der stad en geteekend door den *Secretaris* ANTH. JOH. TRYST.

In het schrijven aangaande de zaak van WILKE RINGIA (p 75 en 104) treden op „*Riucht ende Reed der steden Snyts,* „*Bolswirt*" en hare helpers. 3)

Den 14den Oct. 1492 sloot Groningen met zijne bondgenooten een vredesverdrag met Sneek en de zijne. Van laatstgenoemde zijde worden „*Bocke Harincxma, Hoofflink, Recht* „*ende Raedt der stadt Sneeck*" genoemd. 4)

Eene volmacht van Sneek cum soc. van Jan. 1496 om te Leeuwarden met de Groningers een verbond te sluiten, werd

1) *Ch.* I, p. 462.
2) *Ch.* I, p. 651, 669.
3) *Ch.* I, p. 720.
4) *Ch.* I, p. 755, 756.

afgegeven door „*Bocko Harinxma, Hoefftlingh bynnen Sneeck* „ende Medegrietman in Wigenbruggendeel" en „*Borgermesteren,* „*Schepenen, Raedt ende gemene Sesendertich ende Ghilden der* „*stadt Sneeck* voer ons ende onse borgers, inwoners ende die ghe-„meene Meenta," enz.; een andere volmacht, strekkende tot hetzelfde doel en gegeven in de Paaschweek van 1496, noemt „*Borgemesteren, Schepenen ende Raedt ende gemene Ses en dar-*„*tich ende Gilden [der] stadt Sneeck.*" Ook BOCKE HARINXMA bezegelde dit stuk. 1)

Twee oorkonden van 20 Apr. 1496 werden bekrachtigd door „*Bocka Harinxma, Hoefftlinck* ende Medegreetman in „Waghenbrucderdeel, *Borghermeisteren, Schepenen ende Raedt* „*ende ghemeyne Ses ende dertich ende Ghilden der stadt Sneeck.*"2)

In het verdrag eindelijk van 12 Nov. 1496, tusschen Groningen, Leeuwarden en Dokkum aan de eene en Franeker, Sneek en Sloten aan de andere zijde gesloten, is o. a. sprake van „*Borgermesteren, Recht ende Raet der steden Sneeck en* „*Sloeten.* 3)

Wij begeven ons thans naar IJLST, de stad, die ik het laatst van de echt-Friesche steden wil behandelen, daar haar vorm van bestuur geheel afwijkende was van de tot nu toe besproken inrichting van regeering. Hier toch vinden wij merkwaardigerwijze nog in de 15e eeuw, nadat de plaats zich tot stad had ontwikkeld, het oude dorpsbestuur, bekleed met al de rechten eener stedelijke regeering.

Doch laten wij eerst de oudste oorkonden nagaan. Den 5den Mei 1315 schrijft de stad een brief aan de regeering te Utrecht; het bestuur van IJlst wordt betiteld als: „*Judices* „*et Consules ac tota Universitas oppidi de Yhlike.*" 4) In dit charter valt nog niets bijzonders op te merken; het plaatsje, hier reeds „*oppidum*" genoemd, heeft eene regeering, overeenkomende met die, welke wij bij de andere Friesche

1) Zie FEITH, Dl. I, p. 259, no. 5, p. 265, no. 77.
2) FEITH, Dl. I, p. 26, no. 33, p. 264, no. 66.
3) FEITH, Dl. I, p. 265, no. 72, zie boven p. 64, 75, 85 en 92.
4) *Cod. Neerl. Diplom.*, Serie, Dl. I, afd. 1, no. 25, p. 18. RICHTHOFEN, *Rechtsg.*, Dl. I, p. 144.

steden vonden, zoolang zij nog in de eerste ontwikkelingsphase verkeerden. 1)

Een volgende oorkonde laat ons omtrent ons onderwerp vrij wel in het duister; den 23sten Maart 1379 ontving de stad den bekenden privilegiebrief van den Duitschen Keizer KAREL IV (zie p. 47) en hierin wordt slechts melding gemaakt van de „*Rectores universitatis ac Universitas oppidi* „*Yleke.*" 2)

In Juni 1424 echter verkreeg men van Wymbritseradeel den zoo even reeds aangehaalden brief omtrent de rechten van het stedelijk bestuur. De „*Eehera* 3) *inder Yldze*" en zijne „*Meyriochteren*" zouden over alle zaken, klein of groot, recht spreken, „gelyck dae Burghermaesteren, Sceppenen „ende Reed yn Snitze, jefta othera steden", m. a. w. het dorpsbestuur van IJlst zou dezelfde rechten bezitten als de stedelijke besturen in het overige Friesland. 4)

Ook nog om een andere reden is deze oorkonde onze aandacht waardig, zij dient ons weder als bewijs van den invloed, dien de grietenijen nog in de 15e eeuw op de Friesche steden uitoefenden. Merkten wij dit reeds vroeger op bij de behandeling van den Franeker Marktbrief (p. 44, 45) en den Leeuwarder Marktvrede (p. 46), ook hier zien wij aan de stad eene vergunning verleend door het landdistrict.

---

1) Reeds vroeger vermeldde ik, dat in de Friesche oorkonden onder de namen *Judices* en *Consules* dezelfde personen zijn te verstaan (zie boven p. 67 en de noot). Dat in 't hier medegedeelde charter beide titels voorkomen, meen ik dan ook als eene tautologie te moeten beschouwen, zooals men er in oude stukken meermalen aantreft.

RICHTHOFEN maakt in zijne *Rechtsg.*, Dl. I, p. 117, gewag van eene oorkonde van 1238, waarin van »Judices et Consules terre Wortsacie" gesproken wordt; eene vergelijking van het charter met andere door dezen schrijver aangehaalde stukken doet ons m. i. duidelijk zien, dat wij hier slechts aan ééne soort van magistraatspersonen hebben te denken.

2) *Ch.* I, p. 241.

3) »*Ehera* — ein dorfrichter, wörtlich ehe-herr, rechtsherr." RICHTHOFEN, *Altfries. Wörterb.*, zie verder *Oude Fr. Wetten*, st. 1, p. 78 noot. NOORDEWIER, *Regtsoudh.*, p. 343 en v. BLOM, *Dorpgemeenten in Fr.*, *Vrije Fries*, Dl. XIV, p. 415. Onder de eedsformulieren van Wymbritseradeel vinden wij ook een »Eehera-eed". *Ch.* I, p. 348. RICHTHOFEN, *Rechtsqu.*, p. 489.

4) *Ch.* I, p. 462. Eene verkorte Duitsche vertaling van de oorkonde, ook aldaar afgedrukt, spreekt van de »Oberste Richtrn, mit sampt den andrn Richtern in »der Ilst." Zie ook SCHOTANUS, *Beschr.*, p. 272.

De brief gaat uit van „Prelaten, Personen ende Grietmans, „Eeheren ende Haerlingen in *Waynbritzeradeel.*"

Later schijnt er over de rechten van den IJlster Eheer twist te zijn ontstaan, ten minste in een charter van Sept. 1450 stelden Prelaten, Prior, Pastoors en Priesters de Grietmannen van het district in het ongelijk en beslisten nogmaals, dat „*Haringh Epaszen Haringsma, Ehere thoe Yldze*" over alle zaken mocht rechtspreken. 1)

Eindelijk merk ik nog op, dat hier wederom een lid van het geslacht Harinxma als *Eheer* wordt genoemd, terwijl wij bij Schotanus in eene oorkonde van 22 Maart 1437 van „*Epe* „*Harinxma Ehere* (*Capitaneus*) *van Ylst*" vinden melding gemaakt. 2) Niet onmogelijk nu acht ik het, dat, gelijk te Sneek en misschien te Sloten, ook hier het bestuur der stad in een tak dezer familie erfelijk was. 3)

Nog ééne op Frieschen bodem gelegen stad, en wel de oudste en belangrijkste, het vroeger zoo machtige Staveren blijft ons ter behandeling over, maar reeds wees ik in het vorige Hoofdstuk, sprekende over de heerschappij der Hollandsche Graven in dit gewest, aan, hoe groot de invloed moest zijn, welken deze op de ontwikkeling van onze plaats uitoefende, daar, wanneer ook al het overige Friesland zich aan het grafelijk gezag onttrok, de oude Hanzestad meest altijd voor Holland behouden bleef en men zich hier zelfs al sterker en sterker vastnestelde, naarmate het gevaar, dat de vijand de overhand zou krijgen, grooter werd. Van een zuiver-

---

1) *Ch.* I, p. 538. Eene verkorte Duitsche vertaling van den brief p. 539. Schotanus, *Beschr.*, p. 272, 273. Ook naderhand liet men de stad nog niet met vrede in hare rechten: in Juni 1477 werden de IJlster privilegiën nogmaals uitdrukkelijk door Recht en Raad van Steden en Deelen van Westergo bevestigd. Schotanus, *Beschr.*, p. 273. Duitsche vertaling *Ch.* I, p. 670. Zie eindelijk nog den brief van 25 Aug. 1502. *Ch.* II, p. 224.

2) *Beschr.*, p. 273. Winsemius, *Chron.*, p. 268 noemt omstreeks 't jaar 1457 onder meer edelen »Epo Harinxma binnen Ilst,» misschien den zoon en opvolger van bovengemelden Haring Harinxma.

3) In de 16e eeuw schijnt de inrichting van bestuur te IJlst niet van die in de andere Friesche steden te hebben verschild. In eene oorkonde van 19 Oct. 1524 vind ik ten minste melding gemaakt van «*Oldermans, Burgemeesters, Raeden* «*ende geswoeren Ghemeente der stede van Ilst.*" Rijks-Archief, afd., «Friesland.«

Friesch bestuur is dan ook in deze stad eigenlijk geen sprake, veelmeer was de regeering er op Hollandsche leest geschoeid; toch meen ik de beroemdste van alle Friesche steden niet te mogen voorbijgaan en wil daarom hier ten slotte nog een overzicht geven van de vele oorkonden, die ons reeds in ouden tijd de stad als zeer welvarend doen kennen, maar ons tevens laten zien, daar wij van haar in tegenstelling met hare jongere zusters uit de 14e eeuw het grootste, uit de 15e het kleinste aantal officieele bescheiden bezitten, dat, toen de andere steden meer en meer naar buiten begonnen op te treden, zij zich langzamerhand uit het openbare leven terugtrok.

Den 1sten Maart 1246 dan sluit Staveren een verdrag met Utrecht, waarbij men aan de wederzijdsche burgers bij het invorderen van schuld slechts eene actie tegen den debiteur toekende; de brief gaat uit van „*Scultetus, Scabini,* „*Consules ac tota Civitas Staurensis.*" 1)

In de vroeger reeds vermelde Wismarsche oorkonde (p. 53) van 1286 wordt ook Staveren genoemd, het schrijven is gericht aan „*Judices, Scabini nec non universi Cives civitatum* „*de* — „(volgen de namen van 15 Hanzesteden). 2)

De privilegiebrief van 30 Juni 1290 maakt melding van den „*Scultetus*", de „*Judices*", de „*Universitas civium*" en de „*Communitas.*" 3)

In den aanhef van het charter, waarbij men den 1sten April 1292 Floris V als Heer huldigde, zien wij „*Scepenen ende* „*Ghemiente van Staveren*" optreden; verder is er in dit stuk natuurlijk ook van den grafelijken *Schout* of *Rechter* sprake. 4)

Den 25sten April 1293 sloten „*Scultetus, Scabini cum* „*Communi Staurie*" een verbond met de steden Lübeck, Wismar, Rostock, Stralsund en Greifswald tegen den Noorweegschen Koning Erik en bij het voorloopig verdrag, dat men

---

1) Beucker Andreæ, Bijl. II, p. 473. Richthofen, *Rechtsg.*, Dl. I, p. 139, 160. *Hans. U. B.*, Dl. I, no. 342, p. 111. Vermeld in de *Cod. Neerl. Dipl.*, Serie 1, Dl. I, afd. 1, no. 17, p. 9, op 27 Sept. 1246.

2) *Lüb. U. B.*, Dl. I, no. 501, p. 456.

3) *Ch.* I, p. 123. Richthofen, Dl. I, p. 140, 160.

4) *Ch.* I, p. 124, 125, zie boven p. 23.

op 12 Juni van hetzelfde jaar met dezen vorst aanging, komt onder de afgezanten der verbonden steden een zekere „Rudolfus de Stoueren, *Consul*" voor. 1)

In een brief van 15 Aug. 1296 worden door Grietmannen uit Westergo aan de Hamburgers tolvoorrechten verleend, ook hier maakt men van „*Consules Staurenses*" melding, 2) maar in eene oorkonde van 10 April 1298 worden alleen „*Scabini Stauriae*" genoemd. 3)

De procuratie, 12 Maart 1300 door de stad aan eenige personen afgegeven, om JAN II te huldigen, gaat uit van „*Scepene* „*Raedsmanne ende ghemene Porte van Staueren*", terwijl de huldigingsbrief van denzelfden dag, behalve deze, ook weder den *Schout* vermeldt. 4)

Den 1sten Oct. 1303 verklaren „*Scabini ac Consules Stavrien*- „*ses*," dat een zekere INGHELBERTUS de wettige volmacht is van de kinderen van een omgekomen Staversch burger. 5)

In een brief, den 13den Juni 1307 door Staveren aan Utrecht geschreven, komen de „*Judex et Scabini oppidi Staurie*" voor. 6)

„*Schout*, *Schepenen en Gemeente van Stavoren*" worden genoemd in een geschrift van 11 Nov. 1309 aangaande de parochie Urk. 7)

De oorkonde van (21 of 22 Mei) 1313, waarin „Waghen- „brugghe" en „Lyaerich" zich bij den Hollandschen Graaf zuiveren van de beschuldiging, dat zij zich met de Staversche

---

1) *Lüb. U. B.*, Dl. I, no. 601, p. 541, no. 606, p. 546.

2) *Hamb. U. B.*, no. 893, p. 745. RICHTHOFEN, *Rechtsg.*, p. 141, 155, 162.

3) Mr. I. A. NIJHOFF, *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland* (Arnhem, 's Hage 1830—75), Dl. I, no. 54, p. 61. RICHTHOFEN, *Rechtsg.*, p. 141, 155, 163.

4) *Ch.* I, p. 131, 132. RICHTHOFEN vermeldt dezen laatsten brief *Rechtsg.*, p. 141, doch stelt hem op 12 April 1299, hiertoe, misschien verleid door eene onnauwkeurigheid in het *Charterboek*, die SCHWARTZENBERG in eene noot aan den voet van het stuk verbeterde. Beide oorkonden dateeren van St. Gregoriusdag (d. i. 12 Maart) 1300 (1299 naar den stijl van het Hollandsche Hof, volgens welken het jaar met Paaschdag begon, zie VERWIJS, *Nalezing o. d. woordenlijst. Oorl. v. Albr.*, p. 611. Vreemd is het, dat RICHTHOFEN, op p. 163 den eersten brief vermeldende, dezen wel den waren dag, doch weder het verkeerde jaartal geeft.

5) *Ch.* I, p. 134. RICHTHOFEN, p. 142, 163.

6) *Cod. Neerl. Dipl.*, Serie, Dl. I, afd. 1, p. 17. RICHTHOFEN, p. 163.

7) *Ch.* I, p. 135. RICHTHOFEN, p. 163.

zaken hadden bemoeid (p. 25), maakt van „*Scabini Staurie*" gewag. 1)

Den 12den Jan. 1318 beloofde Westergo de uitspraak van WILLEM III in den twist met Kampen te zullen opvolgen, ook „*Scepene ende Raed van der stat van Staveren*" bezegelden het stuk. 2)

In eene oorkonde van 2 Sept. 1320 besliste de Graaf een twist door het bepalen van eene geldboete; de zaak was eerst door de „*ghemene Scepenen van Staveren*" onderzocht. 3)

Een ander geschil werd den 4den Mei 1422 beslecht; in de oorkonde wordt o. a. bepaald, „dat onse [des Graven] *Scoute* „mit onser *Ghemeente van onser poirte* niewe *Scepen* kiesen „sullen also, als hoir hantveste spreket." 4)

Een aantal volgende charters maken slechts van den *Schout* melding; 6 Mei 1322 stelde de Graaf ANDRIES VAN WIKE als zoodanig te Staveren aan, en in 1323, 1324 en 1325 zwoeren onderscheidene burgers dezer stad den eed van trouw, waarbij zij beloofden de *Schouten* te zullen ondersteunen. 5)

De brief, waarbij de stad den 3den April 1327 gevolmachtigden benoemde, om met den Graaf te onderhandelen, werd gegeven door „*Consules ac opidanorum suorum Universitas de Stauria*,"6) en die, waarbij men zich den 1sten Mei onderwierp, ging uit van „*Raedslude ende die ghemiene Stat van Staveren*" ; tevens wordt hierin gesproken van de nieuwe *Schepenen*, die men aanstellen zou. 7)

Den 7den Juni beloofden „*Consules et Universitas opida*-„*norum Stavrie*" zich aan de hun door den Graaf gegeven handvesten te zullen houden. 8)

---

1) *Ch.* I, p. 152. RICHTHOFEN, p. 143, 155, 163.

2) *Ch.* I, p. 159.

3) *Ch.* I, p. 162. Op dezelfde bladzijde vinden wij onder hetzelfde jaartal een excerpt uit de *Beschryvinge der stadt Harderwyck* (1732) van Mr. J. SCHRASSERT, Dl. II, p. 10, waarin ons verhaald wordt, hoe een twist tusschen deze stad en Staveren werd gezoend. Hier lezen wij van »*Wethouders van Stavoren.*" Een officieele titel is dit natuurlijk niet, waarschijnlijk zijn hiermede de *Schepenen* bedoeld. BEUCKER ANDREÆ, p. 432 noot.

4) *Ch.* I, p. 163, 164.

5) *Cartul.* in het Rijks-Archief, kopie in de afd. »Friesland" aldaar. *Ch.* I, p. 164, 168, 169, 170, 171.

6) *Ch.* I, p. 177, overgenomen in eene oorkonde van 19 April 1327, p. 178.

7) *Ch.* I, p. 179.

8) *Ch.* I, p. 179.

Eene verklaring 15 Mei 1328 door Westergo gegeven omtrent de rechten, die WILLEM te Staveren bezat, maakt van „*Scepene*" aldaar melding. 1)

Den 24 Juli 1328 bleven „*Scepene ende Raed ende ghemiene* „*Stat van Staveren*" voor Westergo borg voor de betaling eener geldboete. 2)

In eene oorkonde van 23 Juni 1329, waarbij Staveren van de stad Lübeck eene schadevergoeding eischte voor hulp aan een schip uit deze plaats verleend, worden de „*Consules opidi* „*de Stauria*" en de „*Opidani opidi predicti*" genoemd. 3)

KANUT, Hertog van Halland en Samsö verklaarde den 14den Juli 1329, dat Lübeck buiten het geschil stond, dat hij met de „*Consules et Cives de Stauria*" had. 4)

Den 5den Mei 1330 gaf de Lübecksche Bisschop, HENDRIK II, een afschrift van eene uitspraak door den Graaf van Holland in de twisten tusschen Lübeck en Staveren gedaan. Eerst worden hier de „*Scabini et Opidani de Stauria*", later de „*Scabini ac Universitas predicti opidi*" genoemd. 5)

In eene latere uitspraak van WILLEM van 18 Oct. 1333 vinden wij van de „*Scoute*, *ghemeene Scepene ende Raed* „*van Staveren*" gewag gemaakt; dezelfden komen voor in een tweetal oorkonden omtrent deze zaak, ook van den 18den Oct. gedateerd. 6)

Den 6den Nov. 1333 richtte de regeering van Dortmund een schrijven aan de „*Scabini ac Consules in Stoveren*" aangaande eene verbeurdverklaring van goed, dat aan burgers harer stad toebehoorde. 7)

In een brief van 1 Febr. 1334 verklaarde de Raad van Brugge, dat de strijdende partijen (Lübeck, Hamburg en Staveren) zich aan een scheidsgerecht wilden onderwerpen. Het bestuur van laatstgenoemde stad komt hierin voor als

---

1) *Ch.* I, p. 181. De brief is overgenomen in de verklaring door de steden Haarlem, Alkmaar en Medemblik, in Dec. 1343, aan den Graaf afgegeven, *Ch.* I, p. 199.

2) *Ch.* I, p. 183.

3) *Lüb. U. B.*, Dl. II, no. 507, p. 460.

4) *Lüb. U. B.*, Dl. II, no. 510, p. 463.

5) *Lüb. U. B.*, Dl. II, no. 518, p. 470.

6) *Ch.* I, p. 188, 189, 190. *Lüb. U. B.*, Dl. II, no. 569, p. 514.

7) *Hans. U. B.*, Dl. II, no. 541, p. 236.

„Scepenen, Raed ende Ghemeentucht van Stoeueren." 1)

Een charter van 15 Sept. 1334 handelt over het vaststellen van een dag tot beslechting der oneenigheden, *„Scabini de Stoueren"* worden hierin genoemd; 2) *„Scabini et Ciues „opidi Stauriensis"* staan vermeld in een geschrift van 14 Oct. 1334, waarbij Hamburg een gevolmachtigde bij het scheidsgerecht benoemde; 3) in de beslissing eindelijk van dit scheidsgerecht van 26 Maart 1335 is wederom sprake van *„Scouthete, ghemene Scepenen ende Raed van Staveren."* 4)

Den 6den Juli 1334 hadden *Scabini et Consules oppidi „Staurie"* den Groningers vrijdom van de stedelijke tollen verleend. 5)

Op 9 Maart 1338 gaven *„Scepen, Raed ende ghemeene „Stad van Staveren"* aan een viertal burgers volmacht, om graaf Willem IV trouw te zweren; de huldiging had 16 Maart plaats door genoemde personen „machtich van der *ghemeenre „Scepene, Raed ende der ghemeenre Stad van Staveren ende van „huere alre weghen, die Porters sien binnen Staveren,* ende „hore nacomelinghe"; denzelfden dag gaf de Graaf den *„Scepenen, Raed ende ghemeenre Porte van Staveren"* een nieuw privilegie. 6)

In een brief van 25 Nov. 1342 gelast Willem den *„Scepene"* van Staveren recht te doen over wanordelijkheden, die aldaar hadden plaats gehad. „Ende [wi] ombieden ende „ghebieden alle onser *Ghemeenten* van onser stat voirsz. ende „elken bisonder, dat si onsen *Scepenen* voirsz. dair in te hulpe „comen." Waarschijnlijk is hier met de *„Ghemeente"* de geheele stad bedoeld. 7)

Ook in een ander stuk van denzelfden datum, waarbij den bewoners van Staveren verlof wordt gegeven hunne schepen

1) *Lüb U. B.*, Dl. II, no. 576, p. 521.
2) *Lüb. U. B.*, Dl. III, no. 84, p. 81, 82.
3) *Lüb. U. B.*, Dl. II, no. 589, p. 535.
4) *Hans. U. B.*, Dl. II, no. 557, p. 243.
5) Driessen, *Mon. Gr.*, Dl. I, no. 43, p. 126.
6) *Ch.* I, p. 194, 195.
7) *Ch.* I, p. 198. verg. *Franeker Marktrecht*, art. 4. *Franeker Buurbrief*. art. 10. *Bolsward*, 1455, art. 44, 62, 75. *Bolsward*, 1479, art. 50, 72, 85. *Sneek*, art. 124, 129, 130, 203. *Appingadamster Buurbrief*, art. 14 (Richthofen, *Rechtsqu.* p. 297,

met vreemdelingen te bemannen, komen „*Scepenen*" voor. 1)

In Jan. 1352 machtigde de stad eenige personen tot het huldigen van WILLEM V; hier treden weder „*Scepenen ende* „*Raet van Staveren*" op; dezelfden worden vermeld in het volgende stuk, waarbij de volmachten verklaren den eed van trouw te hebben afgelegd. 2)

In Febr. 1353 bekrachtigden „*Scepenen ende Raet, ende* „*ghemeene Poerteren van Staveren*" hetgeen hunne afgevaardigden hadden verricht. 3)

Een kwijtbrief, in 1352 door Staveren aan Harderwijk afgegeven, vermeldt „*Scepen ende Raet*" der eerstgenoemde stad. 4)

Een brief van 19 Juni 1353 verklaart de Hollandsche steden vrij van den bisschoppelijken tol te Staveren; hier worden „*Scepenen ende Raet*" genoemd. 5)

Voor eene leening, welke Hertog ALBRECHT VAN BEIEREN met de stad had aangegaan, verpandde hij haar 9 Dec. 1361 het „*Scoutambocht*" „om ene marc silvers des jaers – ende „hierom hebben wi macht ghegheven, ende gheven den *Scepenen* „*van Staveren*, die nu syn, jof namaels wesen sullen dat „*Scoutambocht van Staveren*, ende anders alle onse recht „aldaer te bedriven ende te bewaren." 6)

Den 21sten Mei 1367 beloofden „*Scepenen ende Raet der stat van Staveren*" aan JAN VAN BLOIS, Heer van Schoonhoven en van der Goude jaarlijks eene zekere som te zullen betalen tot afkoop van tol. 7)

---

en de ampliatie van dezen brief van 1432, MATTHAEI *Analecta*, Dl. IV, p. 838. zie ook Dr. W. E. WILDA, *Das Strafrecht der Germanen* (Halle 1842), p. 139, vgg. Mr. D. F. J. v. HALSEMA, *Oordeelkundige verhandeling over den Staats- en Regeringsvorm der Ommelanden. Pro Exc.*, Dl. II, p. 121. vgg. v. HEES v. BERKEL, *Geschiedenis en Staatsregt*, p. 35.

1) *Ch.* I, p. 198.

2) *Ch.* I, p. 208, 209.

3) *Ch.* I, p. 210.

4) *Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht*, 1859. Serie 3, Dl. V, no. 16, p. 293.

5) *Ch.* I, p. 211.

6) *Ch.* I, p. 226,

7) Rijks-Archief afd., »Friesland", Charter op perkament, waarvan het zegel verloren is.

ALBERT, Koning van Zweden, schonk 9 Oct. 1368 een privilegie aan „de bescheydene lieden, *Burgemeesteren, Schepe-„nen ende Saedtsmannen der stadt Staveren met hare Bur-„gers ende Gemeente*", als belooning voor de hulp, die zij hem in den oorlog boden. 1)

In deze oorkonde wordt voor het eerst van *Burgemeesters* melding gemaakt, doch ik aarzel hun bestaan reeds in de 14e eeuw te Staveren aan te nemen; dit is dan ook het eenige stuk uit dezen tijd, waarin zij worden genoemd, eerst later op het eind der volgende eeuw, wanneer zij ook in de andere Friesche steden optreden, vinden wij hen te Staveren terug, maar dan in eene oorkonde, die uit de stad zelve gedateerd en dus meer betrouwbaar is.

Vervolgens wordt Staveren met tal van andere plaatsen genoemd onder de Hanzesteden, die 24 Mei 1370 verklaarden zich met den Deenschen Koning WALDEMAR te hebben verzoend. De bestuurders dezer steden worden met den algemeenen naam „*Consules ac Senatores*" betiteld. 2)

Eene reeds eenmaal vermelde oorkonde, waarbij MAGNUS en HAKO, de Koningen van Noorwegen en Zweden, 30 Sept. 1372 met een aantal steden een wapenstilstand verlengden, noemt onder deze plaatsen ook „*Stauria*" en „Hindelop." De brief werd gericht aan „*Consules, Scabini, Ciues, Bur-„genses ac Mercatores et Familiares ciuitatum maritimarum*" (volgen de namen). 3)

De vrede, door de Hanzesteden in 1370 met WALDEMAR gesloten, werd 16 Aug. 1376 door den Deenschen Koning OLAF bekrachtigd. De stedelijke regeeringspersonen heeten hier „*Rathmannen*," en „*Stoueren*" komt weder onder de verbonden plaatsen voor. 4)

Den 2den Maart 1381 gaf WILLEM VAN GULIK, Hertog van Gelder „den eersamen wysen luyden, *Schepen, Raet ende Werck „der gemeene stadt Stavoren*," een vrijgeleide door zijn gebied, 5) omgekeerd verzekerden op 2 April „*Scepenen ende Raet in*

1) *Ch.* I, p. 232.
2) *Ch.* I, p. 233.
3) *Lub. U. B.*, Dl. IV, no. 179, p. 173, zie boven p. 80.
4) *Lub. U. B.*, Dl. IV, no. 312, p. 342.
5) *Ch.* I, p. 243.

„*Staueren*" aan de onderdanen des Hertogs een veilig verkeer. 1)

Den 30sten April 1384 sloot de Utrechtsche Bisschop FLORIS een vrede voor 15 jaren met „*Scepene, Raet, ende alle den* „*Poerteren van Staveren.*" 2)

De privilegiebrief, dien ALBRECHT VAN BEIEREN 6 Dec. 1401 aan Staveren gaf, maakt wederom van „*Scout ende Scepenen*" melding. 3)

De oorkonde van den zoen, die 21 Dec. 1413 tusschen den Utrechtschen Bisschop FREDERIK VAN BLANKENHEIM en de Friezen van Stellingwerf en Schoterland met hunne bondgenooten was aangegaan, werd mede door „*Schepenen ende* „*Raedt der stadt van Staveren*" bezegeld; 4) dezelfden gaven in 1415 een vidimusbrief van deze oorkonde af. 5)

Onder degenen, die 4 April 1421 Hertog JAN VAN BEIEREN te Medemblik huldigden, behoorden ook „*Scepenen, Rade ende* „*ghemeyn Borgheren der stat van Staveren in Vrieslant.*" 6)

Den 8sten April werd er weder een *Schout* in de stad aangesteld. 7)

In een brief van omstreeks 1421, waarin de Schout zich over wederrechtelijke handelingen van den grafelijken Rentmeester beklaagt, komen behalve de genoemde ambtenaren ook „*die* „*Scepen*" voor. 8)

„*Burghermeister ende Scepenen in Staueren*" gaven 12 Dec 1470 een certificaat van den vrede, die voor den tijd van een jaar tusschen Oostergo en Westergo gesloten was. 9)

In 1478 schonk Koning CHRISTIAAN I van Denemarken den „eersamen *Burghemeesteren, Schepenen, Raedt-Mannen unde* „*ghemeynen Coopmannen der stede Stavoren*" voorrechten op het stuk van tollen. 10)

In den privilegiebrief, door LODEWIJK XI van Frankrijk 9

1) NIJHOFF, *Gedenkw.*, Dl. III, no. 74, p. 87.

2) *Ch.* I, p. 244.

3) *Ch.* I, p. 329.

4) *Ch.* I, p. 382. Het charter van 23 Dec. 1413, waarbij het bestuur van Stellingwerf en Schoterland dezen zoen aannam, bevindt zich op het Rijks-Archief, afd. »Friesland," ook hierin komen *Schepenen* en *Raad* van Staveren voor.

5) *Cod. Dipl. Neerl.*, Serie I, Dl. I, afd. I, no. 54, p. 25.

6) *Ch.*. I, p. 431.

7) *Ch.* I, p. 431.

8) *Ch.* I, p. 443, 444. Het stuk draagt geen datum, volgens SCHWARTZENBERG moet het echter omstreeks het jaar 1421 zijn geschreven.

9) *Ch.* I, p. 643.

10) *Ch.* I, p. 677.

Juli 1480 aan de stad geschonken, komen *„Proconsules, „Scabini, Opidani opidi Staveren"* voor. 1)

Het *Stadboek* kent in zijn aanhef slechts *„Schepen"* en *„Vroetsten* (gemeene Meente) *binnen Stavoren"*; art. 27 echter spreekt van den *„Rechter"* (d. i. de Schout), verg. ook art. 59; terwijl wij in de laatstgenoemde bepaling en in art. 143 naast de Schepenen een *Raad* zien optreden. Dat deze verschillende artikelen waarschijnlijk niet uit denzelfden tijd stammen, heb ik reeds vroeger getracht aan te toonen (p. 20).

Art. 145 eindelijk maakt van den *„Stadschryver"* melding.

Verder wordt het *„Schryfambocht"* van Staveren genoemd in oorkonden van 6 Dec. 1401 en 10 Mei 1402. 2)

Gaan wij nu in het kort de bovenaangehaalde oorkonden na, dan zien wij in geen dezer een *Olderman* optreden, 3) in een aantal brieven wordt daarentegen bij de opgave van het bestuur de *Schout* het eerst genoemd. Dat een zuiver-Friesch bewind dezen waardigheidsbekleeder niet kende, hebben wij uit de bewijsstukken van de andere steden gezien; door Hollandschen invloed verkreeg hij te Staveren zitting in de regeering en alleen door vreemde macht kon hij zijne plaats handhaven.

Hoe noode de Friezen den grafelijken ambtenaar duldden, bewees ons de herhaalde verdrijving der Schouten, en toen de stad onder de Regeering van JAN VAN BEIEREN zich voor goed aan de Hollandsche heerschappij had ontrukt, verdween natuurlijk ook de naam van den vreemden regeeringspersoon; de laatste oorkonden maken van hem geene melding meer.

Verder vinden wij, gelijk in de andere steden, ook te Staveren *Schepenen* en *Raadslieden*, en reeds in de oudste oorkonde, die van 1246, komen deze beide regeeringselementen naast elkander voor; een bewijs, dat de scheiding tusschen

---

1) *Ch.* I, p. 693, 694; waarschijnlijk zijn met deze »*Proconsules*" de *Burgemeesters*, niet de *Raadslieden* bedoeld. Wij lezen nl. verder in dezen brief van »*Proconsules* et *Consules* tocius consulatus et communitatis Imperialis »Civitatis Lubicensis", hier staan zij dus naast de gewone *Consules*.

Verg. verder RACER, *Overyss. Gedenkst.*, Dl. I, p. 149. MEERMAN, *Gesch. v. graaf Willem*, Dl. III, p. 317. S. GRATAMA, *Exercit. histor. de locis, in urbe Groninga iuri dicundo et reipublicae administsandae olim dicatir.* (Gron. 1807), p 2. vgg. v. MAURER, *Städteverfassung*, Dl. I, p. 629, III, p. 170.

2) *Ch.* I, p. 329, 332.

3) Eerst in de 16e eeuw komen er te Staveren Oldermannen voor. Oork. 7 Oct. 1542, *Ch.* II, p. 868.

rechtspraak en bestuur hier reeds vroeg had plaats gehad, 't geen trouwens in eene zoo oude en belangrijke koopstad niet te verwonderen viel. Maar waren er nu ten allen tijde *Raadslieden* te Staveren, of moeten wij met v. RICHTHOFEN 1) aannemen, dat deze regeeringspersonen, als men hen niet in de oorkonden ziet genoemd, ook niet onder het bestuur werden geteld? Ofschoon ik aarzel op dezen grond alleen hier eene zekere beslissing te nemen, meen ik toch met genoemden schrijver te moeten meegaan, en wil voor mijn gevoelen nog op het volgende de aandacht vestigen.

Gelijk meer gemeld, luidt de aanhef van het *Stadboek*: „dit „is dat recht, dat de Schepen van Staveren ghemaect ende „geordineert hebben by rade der Vroetster," en zoo ergens dan moest m. i. hier het bestuur in zijn geheel worden vermeld, gelijk wij ook in de andere stadrechten aan het begin nauwkeurig alle regeeringselementen vinden genoemd. Waren er verder in 1292 *Raadslieden* in de regeering der stad geweest, dan hadden zij ook moeten worden opgenomen onder de magistraatspersonen, die volgens art. 29 van het grafelijk privilegie nieuwe ordonnantiën mochten maken. Eindelijk wordt in een brief van 6 Dec. 1401 (verg. de oorkonde van 10 Mei 1402) bij wijze van bijzondere gunst den burgers van Staveren toegestaan: „dat sy *vier goede* „*Knapen* van horen Medepoirteren setten ende ordineren sul- „len, die onser stede goide, als excynse, die wage, die mate, „die voechdye op Schoonen, dat boodambocht, dat schryfam- „bocht, die scole, die dobbelscole ende die baken verheuren „ende an hun houden sullen van onser en onser stede wege. „Ende so wes profyt ende nutscip dair of comen sal, sullen „sy opbueren ende ontfaen, ende bi rade onser Capiteynen „aldair, die goide weder in onser stede oirbair beliggen, om „die dair mede te bevesten, dair des meest te doen sal weesen, „ende onsen Capiteynen, Scout ende Scepenen van Staveren „dair of goide reekeninghe ende bewisinge doen, soe wanneer „sy des van him van onser wegen vermaent sullen worden. „Dit zal gedueren tot Meyedages (1 Mei) toe naistcomende, „ende daren tende tot onsen wederseggen." 2) Dergelijke werkzaamheden nu, als hier worden beschreven, behoor-

1) *Rechtsg.*, Dl. I, p. 160—164.
2) *Ch.* I, p. 329, 332.

den, zooals wij later zullen zien, eigenaardig tot de functiën van den Raad, en ik meen dan ook in de *„vier „goede Knapen"* *Raadslieden* te moeten zien, welke wellicht gedurende eenigen tijd uit het bestuur waren verdwenen (in de oorkonde van 1384 is nog van den Raad te Staveren sprake) en nu weder door ALBRECHT „om liefde ende gunste „wille, die wy tot onser stede hebben," werden aangesteld.

'tBehoeft geen betoog, dat een dergelijk beurtelings verdwijnen en weder verschijnen van den Raad zeer abnormaal was, en dat dit slechts onder vreemden invloed geschieden kon; als bewijs tegen den langzamen, maar zekeren ontwikkelingsgang van het Friesche stadsbestuur in het algemeen kan men dan ook de geschiedenis van Staveren niet als voorbeeld aanvoeren.

In de 15e eeuw treden, als in andere steden, ook hier *Burgemeesters* op. Drie oorkonden noemen hen, en al zijn ook twee dezer uit den vreemde gedagteekend, het charter van 1470 bewijst hun bestaan voldoende, daar dit in de stad zelve is opgemaakt.

Eindelijk wordt nog bij belangrijke zaken, behalve het eigenlijke bestuur, meermalen de *Burgerij* en *gemeene Meente* (deze onder verschillende benamingen) geroepen; een college van *Gezworenen* komt echter in geen der oorkonden met name voor. Volgens EMMIUS (*De rep. Fris.*, p. 64,) zou eerst in 1608 een dergelijke commissie zitting hebben gekregen in het bewind.

Ten slotte wil ik thans nog een enkel woord wijden aan het Friesche stadsbestuur in het algemeen en in korte trekken samenvatten wat de aangehaalde oorkonden der verschillende steden ons hieromtrent leerden. Eene beknopte schets der ontwikkeling van dezen regeeringsvorm, zooals die ons uit de stukken blijkt, vinde hier hare plaats.

Zooals wij reeds nu en dan opmerkten, spreken de oudste oorkonden onzer steden slechts van ééne soort van regeeringspersonen, de *Consules*, *Judices* of *Raadslieden*, aan wier hoofd wij hier en daar den *Aldermannus* of *Olderman* vinden.

Op dezen eersten trap van ontwikkeling, waarop zich naar mijne meening nog het Franeker recht volgens den Buurbrief

van 1417 bevindt, 1) missen wij elke scheiding tusschen rechtspraak en eigenlijk bestuur. Eindelijk scheiden zich *Recht.* en *Raad*, er komt eene eerste grove splitsing tusschen de hoofdtakken van regeering, in de eene stad vroeger, in de andere later. De rechterlijke werkzaamheden zijn in hoofdzaak aan de *Schepenen* opgedragen, voor het inwendige bestuur, voornamelijk de politie, zorgt de *Raad*. Scherpgetrokken is de grenslijn echter niet; en wij zullen in de Bolswarder en Sneeker Stadboeken, die ons een beeld geven van deze nieuwe ontwikkelingsphase der steden, nog menigmaal opmerken, dat de *Schepenen* mede in zaken van bestuur optreden en dat omgekeerd in enkele gevallen de *Raadslieden* rechterlijke ambtenaren zijn.

Aan het hoofd der regeèring staat in sommige plaatsen een *Olderman*, die voor zekeren tijd gekozen wordt, in andere

1) In dit eerste stadium van ontwikkeling bevindt zich ook het stadrecht van APPINGADAM volgens den *Buurbrief* van 24 Mei 1327 (RICHTHOFEN, *Rechtsqu.*, p. 295—298). De hierin voorkomende *Judices* zijn m. i. volkomen te vergelijken met de *Raadslieden* van het Franeker Statuut. Genen is ook, evenals dezen, zoowel de berechting van kleine zaken (hoofdrechters waren en bleven de *Consules* of *Redgers* van Fivelgo, zie § 9) als het politietoezicht opgedragen. En om deze reden, èn omdat Appingadam ook eene Friesche stad was in meer uitgebreiden zin van 't woord, zal ik voortaan bij aanhaling van artikelen uit het oudste Franeker stadrecht de daarmee overeenkomstige bepalingen uit dezen Buurbrief vermelden.

De in het Latijn opgestelde oorkonde werd 2 Juni op de vergadering der Zeelanden bij den Upstalboom bevestigd, reden waarom zij door bijna elken schrijver, die over de Friesche zaken van dezen tijd spreekt, min of meer uitvoerig wordt aangehaald.

EMMIUS, *Rer. Fris. Hist.*, L. XIII, p. 195. *De agro Fris. inter Lav. et Amas.* p. 9, 10. SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 173. J. J. HARKENROTH, *Oostfriesche Oorsprongkelykheden* (Gron. 1731), Dl. II, p. 551. MATTHAEI *Analecta, Aant. op E. Beninga*, Dl. IV, p. 833 vgg. (ampliatie van den Buurbrief p. 838). Mr. S. H. v. IDSINGA, *Het Staats-Recht der Vereenigde Nederlanden* (Leeuw. 1758—65), Dl. I, p. 408. SJOERDS, *Jaarb.*, Dl. III, p. 307. *Tegenw. Staat van Stad en Lande* (1793), Dl. I, p. 89, 90. Dr. T. D. WIARDA, *Ostfriesische Geschichte* Aurich 1791—98), Dl. I, p. 299. DRIESSEN, *Mon. Gr.*, Dl. I, p. 81 noot. Dr. N. WESTENDORP, *Jaarboeken van Groningen*, (Gron. 1829—32), Dl. II, p. 138 vgg. *It aade Friesche terp* (uitgeg. door J. VAN LEEUWEN, Leeuwarden 1834), p. 103. *Werken van* J. RENGERS VAN TEN POST, (uitgeg. door Mr. H. O. FEITH, Gron. 1852—53), Dl. I, p. 70, III, p. 15, 57. Dr. O. KLOPP, *Geschichte Ostfrieslands* (Hannover 1854), Dl. I, p. 161, 162. v. D. CHIJS, *Munten van Friesl. Gr. en Drenthe*, p. 355. RICHTHOFEN, *Rechtsgesch.*, Dl. I, p. 288—290, 477—479. Men raadplege vooral de verhandeling van ACKER STRATINGH, *Appingedam, als stad beschouwd* in *Bijdr. t. d. Gesch. en Oudheidk. inzonderh. v. d. prov. Groningen*, Dl. VIII (1871), p. 117—144.

vinden wij een *Hoofdeling*, uit eene aanzienlijke familie, die zich de erfelijke heerschappij in de stad heeft aangematigd. Dezen laatsten toestand troffen wij te Franeker, Bolsward en Sneek aan, terwijl wij vermoedden, dat ook Workum, Sloten, Berlikum en IJlst tot deze groep van plaatsen te rekenen waren; dat eindelijk meermalen aanzienlijke edelen tot de bevestiging van zeer belangrijke oorkonden geroepen werden, bewezen wij reeds door enkele voorbeelden. Verder vinden wij in de 15e eeuw voor 't eerst van *Burgemeesters* melding gemaakt; dat deze personen waarschijnlijk gerekend werden tot het *Recht* te behooren, besprak ik al te voren (p. 106, 107). Een andere opmerking wil ik hier nog mededeelen, nl. deze, dat wij in geen der aangehaalde oorkonden den naam van *Burgemeester* en dien van *Olderman* naast elkander zien vermeld. 1)

Vonden wij in de charters, die over Leeuwarden en Dokkum spreken, den *Olderman* genoemd, wij missen hier de afzonderlijke vermelding van *Burgemeesters*; in de meeste andere steden komen daarentegen deze laatsten wel voor, doch worden de hoofdbestuurders niet met den naam *Olderman* betiteld; Harlingen eindelijk kent in zijne oudste oorkonden *Oldermannen*, later treden *Burgemeesters* op. 2)

---

1) Slechts enkele oorkonden noemen zoowel *Burgemeesters* als *Oldermannen* (*Ch.* I, 590, 600, 653), doch deze hebben betrekking op verschillende steden, zoowel op die, welke de eerstgenoemde regeeringspersonen kenden, als die, waar de laatsten voorkwamen.

2) Wat *Harlingen* in het bijzonder aangaat, acht ik het niet onmogelijk, dat ook hier zich in de 15e eeuw edellieden uit een der aanzienlijke geslachten als erfelijke bestuurders aan het hoofd der regeering hadden gesteld, en dat wij hierin de reden moeten zoeken, waarom er in het begin dezer eeuw nog Oldermannen worden genoemd en later slechts Burgemeesters.

Directe bewijzen voor deze meening ontbreken mij, doch ik merk op, dat wij bij WINSEMIUS (*Chron.*, p. 325, 339) en SCHOTANUS (*Gesch.*, p. 432) van een zekeren »Douwe Edes Gerbranda *Heerschap* (een titel bij de geschiedschrijvers soms ook aan de SJAERDA'S, JONGEMA'S en HARINXMA'S gegeven) *tot Harlingen*" gewag vinden gemaakt (verg. ook *Stamboek Fr. Adel*, Dl. I, p. 121 , II, p. 77) en dat sommige schrijvers bij de opsomming der stedelijke Hoofdelingen ook op de GERBRANDA'S te Harlingen wijzen. *Tegenw. Staat*, Dl. I, p. 260. EEKHOFF, *Beknopte Geschiedenis van Friesland* (Leeuw. 1851), p. 97.

Is mijn vermoeden juist, dan zouden er in de meeste Westergosche steden *Hoofdelingen* en daarnaast *Burgemeesters* zijn geweest, terwijl Leeuwarden en Dokkum in Oostergo slechts *Oldermannen* kenden; en gaan wij de oorkonden na, waarin de eerstgenoemde plaatsen gecombineerd optreden, dan merken wij op, dat hierin van *Burgemeesters*, niet van *Oldermannen* sprake

Is dit nu alles toeval, of bestond er in zoover eenig verband tusschen de werkzaamheden der genoemde regeeringspersonen, dat deze elkander in sommige opzichten konden vervangen? Ik zou denken, dat dit het geval was.

In eene Leeuwarder oorkonde van Juni 1392 zagen wij aan „dy Aulderman a Lyouwerth, ende sine Schepenan" de bevoegdheid gegeven, om te rechten over hals en hoofd, een recht, dat in Nov.. 1456 nog eens bevestigd werd. 1)

Niet onmogelijk nu is het, dat hier de Oldermannen in een dergelijke verhouding tegenover de Schepenen stonden, als op andere plaatsen de Burgemeesters, die wij bij de bespreking van het Sneeker stadsbestuur eenige malen met de Schepenen in rechtszaken zagen vermeld en die dan ook, gelijk elders de Olderman, steeds vóór dezen worden genoemd.

Verder zien wij in een brief van 14 Sept. 1420 „Older„man ende Schepenen der stadt van Lewarden" het verbond tusschen Occo TEN BROEK, Oostergo, Westergo en de stad Groningen bezegelen en den 15den Aug. 1456 bevestigden „Schepenen ende Boerghemaesteren van Haerlinghen" eveneens een vredesverdrag. 2) Ik houd het dus voor niet onwaarschijnlijk, dat in die steden, waar aanzienlijke familiën de opperheerschappij in handen hadden gekregen, de speciaalrechterlijke functiën van de Oldermannen 3) langzamerhand op Burgemeesters waren overgegaan, terwijl de zoogenoemde Hoofdelingen de algemeene leiding der zaken aan zich hielden.

Ook in andere opzichten schijnt er verschil te hebben bestaan tusschen de bevoegdheid der erfelijke bestuurders en die der eigenlijke Oldermannen; de eersten bevestigen de officieele stukken steeds met hun eigen zegel, terwijl de

---

is (*Ch* I, p. 617, 630), terwijl die, waarin alle Friesche steden, zoo wel die van Oostergo als van Westergo, zijn vermeld, bij de opnoeming van het gecombineerde bestuur de *Oldermannen* naast de *Burgemeesters* plaatsen (*Ch.* I, p. 590, 600, 653).

1) *Ch.* I, p. 252, 591.

2) *Ch.* I, p. 418, 591.

3) In een privilegiebrief van KAREL DEN STOUTE van 9 Juli 1470 worden in art. 4 de Oldermannen tusschen de Grietmannen en Burgemeesters geplaatst en dus ook onder de rechterlijke personen gerekend: »Grietmanni, Oldermanni, »Burgimagistri et ceteri omnes temporales justiciarii et officiarii"; later spreekt art. 13 van »Grietmanni, Burgimagistri, Oldermanni seu alii superiores judices" (*Ch.* I, p. 639, 640).

laatsten met de andere bestuursleden het *„stadssecreet"* op de oorkonden drukken. 1)

Gaan wij nu verder met onze algemeene beschouwing, dan zien wij, dat bij belangrijke beslissingen de *Burgerij* of de *gemeene Meente* hare stem doet gelden; later gaat deze bevoegdheid op een college van een zeker aantal *Gezworenen* over. Ook in dit opzicht is er in de ontwikkeling der verschillende steden een groot verschil waar te nemen; terwijl wij te Bolsward en Sneek reeds in de Stadboeken van 1455 en 1456 van *de gemeene Zesendertigen* gewag zien gemaakt, treden pas een twintigtal jaren later te Leeuwarden, Dokkum en Harlingen dergelijke magistraatspersonen in de oorkonden op; eerst in de 16e eeuw is er van *Gezworenen* te Franeker en Workum sprake en nog later wordt er op verzoek der stedelingen een dergelijk college te Staveren en Hindeloopen ingesteld. Van den invloed der *Gilden* eindelijk blijkt ons alleen te Leeuwarden en Sneek.

Wij zien dus uit dit alles, dat het Friesche stadsbewind een uiterst democratischen achtergrond had; was de gewone leiding van zaken in handen van het eigenlijke bestuur, bij gewichtige handelingen gaf de burgerij of de uit de burgers gekozen vertegenwoordigers den doorslag; doch gaan wij de geschiedenis na, dan merken wij op, dat in de meeste plaatsen de edelen een zoo geweldigen invloed uitoefenden en zoozeer bijna als monarchen over hunne onderdanen heerschten, 2)

---

1) Verg. b. v. met elkander de oorkonden van Febr. 1422; het verbond wordt in de eerste o. a. door Franeker bezegeld (*Ch.* I, p. 449), terwijl in de tweede SICKE SJAERDA onder de edelen wordt genoemd, die het bevestigen (p. 450) zie verder 't Schutterijstatuut van 1462 (*Ch.* I, p. 604). den Fundatiebrief van het Kruisbroedersklooster van 1468 (*Ch.* I, 622). Oork. 23 Jun 1475 (*Ch.* I, 662). 14 Oct. 1481 (*Ch.* I, 701). Aug. 1486 (*Ch.* I, 732). 10 Oct. 1492 (*Ch.* I, 754). 14 Oct. 1492 (*Ch.* I, 756). Het charter van 20 April 1482 (*Ch.* I, 712) eindigt aldus: »ende ick Renick Haringsma heb dit breef beseghelt mit myn signet »voer my zelf, ende voer *Sloetmanne*, want *sie* nu ter tydt ghien secreet en heb»ben." Eigenlijk had dus Sloten ook met het stadszegel het stuk moeten bekrachtigen. De aangehaalde woorden maken het ook duidelijk, dat met den meermalen voorkomenden naam »*Sloetmanne*" of »*Slaetmannighe*" de inwoners der stad bedoeld zijn, niet de plaats zelve, zooals sommige schrijvers meenen (zie o. a. SCHOTANUS, *Beschr.*, p. 265. ANDREÆ. *Vrije Fries*, Dl. XIV, p. 248).

2) Dat zelfs Leeuwarden, waar tot het laatste toe de Oldermannen hun ambt slechts gedurende een bepaalden tijd vervulden, niet vrij bleef van de heerschzucht

dat wij de Friesche steden niet beter kunnen kenschetsen dan als kleine aristocratische republieken.

Gaan wij nu, na eenig denkbeeld te hebben gekregen van de *samenstelling* van het stedelijke bestuur, over tot een onderzoek naar de *wijze van verkiezing* der magistraatspersonen, en de *vereischten*, die men voor deze betrekking bezitten moest.

Reeds vooraf wijs ik er echter op, dat wij van slechts zeer weinige steden hieromtrent iets kunnen nasporen; de meeste plaatselijke wetten zijn, zooals gezegd, verloren gegaan en de geschiedschrijvers spreken alleen over een paar der voornaamste steden.

Wat LEEUWARDEN aangaat, moeten wij ons in de eerste plaats op EMMIUS beroepen, doch diens berichten dragen, gelijk blijken zal, de duidelijkste bewijzen van de onzekerheid, waarin ook hier deze schrijver omtrent zijn onderwerp verkeerde.

Nadat hij nl. in korte woorden heeft aangegeven uit welke personen het Leeuwarder bestuur bestond, gaat hij voort: „horum media pars quotannis munere decedebat circiter „Calendas Ianuarias, et totidem, quot decedebant, suffragiis „sufficiebantur; eone modo, quo Snecae id fieri solet, an simili „alio, mihi non liquet. Oldermannum biennium in senatu sedisse „etiam, arbitror magis quam certo scio." Verder over het collegium juratum sprekende vervolgt hij: „in quod qui cooptabantur a senatu statim post Calendas Ianuarias (hoc enim „jus senatus habebat) ii aut cum anno finiebant munus, „aut prorogatum retinebant pro arbitrio ejusdem senatus." 1)

---

der adellijke geslachten, blijkt o. a. uit een getuigenis van EMMIUS; nadat deze als de voornaamste familiën in de stad de CAMMINGHA'S, de UNIA'S, de CAMSTRA'S, de MINNEMA'S, de MARTENA'S, en de BURMANIA'S heeft opgenoemd, gaat hij voort: »et hae familiæ luxuriante et diffluente libertate, ac discordia cuncta turbante, »cum quisque tantum sibi licere putaret, quantum posset, in possessionem aliquam »juris et potestatis publicae se collocarunt, ut sine earum consensu vix quicquam »senatus majoribus in negociis auderet: interdum etiam senatui praesedere." *De rep. Fris.*, p. 37).

1) *De rep. Fris.*, p. 38.

Ook WINSEMIUS verklaart, nadat hij den Raad als uit 12 leden bestaande heeft beschreven: „van dese twaelf wierden „alle Jaren ses verandert, alleen dat eenighe meenen de re- „geeringhe des Oldermans twee-jarich gheweest te zijn." 1)

De schrijver van de *Tegenwoordige staat* is van hetzelfde oordeel: „de Ouderman werd, zo men meent, om de twee „jaaren veranderd, terwyl ook jaarlyks twee Burgemeesters, „een Raadsman en drie Schepenen afgingen." 2)

Voor de curiositeit haal ik ten slotte nog het gevoelen van GABBEMA aan, die in zijn eigenaardige gezwollen taal ons de zaak aldus verhaalt: „De Ooverheid had geen altijdduirend „bezit. 't Oud herkoomen bragt méè, datme den laatsten „van Hoornmaand ten raadhuize verscheen, en aldaar de helft „der ooverheid oorlof gaf, en geliik getal, in plaats der af- „gaanden erweelde. d'Oov'rige bleeven aan 't roer, tot het einde „van 't volgende jaar: die, dan, plaats ruimden voor and're, „diens beurt het viel hunn' stoel te bezitten. Waar uit blijkt, dat „yders bestier tweejaarig was." — „De Gemeene Dertien „bleef altijd of wierd, naa 't goeddunken der Ooverheid, ver- „wisselt." 3)

Niet onwaarschijnlijk nu acht ik het, dat deze latere schrijvers hunne mededeelingen aan onze hoofdautoriteit, EMMIUS, ontleenden. Draagt deze echter zijne berichten nog als bloote gissingen voor, de laatst aangehaalde historicus, GABBEMA, schijnt volkomen zeker van zijn onderwerp te wezen, hij verhaalt ons als onbetwistbaar waar, wat naar mijne opvatting slechts op analogie steunen kan.

Reeds bij de behandeling van het Bolswarder bestuur merkten wij op, dat EMMIUS zijne mededeelingen hoofdzakelijk bouwde op hetgeen hem omtrent de stad Sneek bekend was. Wij vonden toen in zijne berichten dezelfde onzekerheid heerschen, die wij in zijne bovenaangehaalde schets van de bestuursverkiezing te Leeuwarden aantreffen. Wij hoorden hem toen echter zelf verklaren, dat hij zich den vorm van regeering te Sneek als voorbeeld stelde van het Friesche stadsbestuur in 't algemeen, en in zijne laatst

1) WINSEMIUS, *Beschr.* (Leeuwarden), verg. SCHOTANUS, *Beschr.*, p. 230.
2) Dl. II, p. 168.
3) *Verhaal v. Leeuw.*, p. 21.

overgenomen woorden wordt nogmaals op deze stad onze aandacht gevestigd.

Ook wat de verkiezing der regeeringspersonen aangaat, moeten wij dus niet te veel op zijne mededeelingen omtrent de andere steden vertrouwen. „Senatus non erat perpetuus," zegt hij dienaangaande in zijne algemeene bespreking van het stadsbestuur, „sed mos obtinebat, ut quotannis media ejus pars „prid. Calend. Ianuarii munere decederet, et totidem, quot decede„bant, alii surrogarentur, caeteri in munere manerent ad anni „ineuntis finem: quo finito, ipsi quoque honore abirent. Ita „fiebat, ut singulorum functio in senatu duraret biennium." 1) „— Nonnusquam senatu decessuri cum sacerdotibus primariis „oppidorum: scabinos senatoresque sibi successuros prid. Cal. „Ianuarii designabant, alibi sine sacerdotibus id faciebant."

Verder over de Gezworenen sprekende bericht hij ons: „non „habebant munus perpetuum, sed decedentibus aliis alii „surrogabantur, nonnusquam ab ipso senatu, alibi a plebe: „atque id fiebat ratione varia, nec nobis satis nota." 2)

Deze zinsneden vormen de brug, die ons van het Sneeker Stadboek tot EMMIUS' berichten omtrent Leeuwarden voert; aan den eenen kant vinden wij in het genoemde wetboek de meeste dezer opgaven bewezen, aan den anderen leert ons eene vergelijking van deze woorden met de vroeger aangehaalde van denzelfden schrijver, dat hij, bij zijne behandeling van Leeuwarden in het bijzonder, hoofdzakelijk uit dit Stadboek zijne gissingen putte.

Duister blijft het mij evenwel, hoe onze geschiedschrijver aan zijne berichten omtrent de verkiezing der Gezworenen kwam, en uit welke bronnen hij opmaakte, dat de Leeuwarder Oldermannen twee jaar aan het bewind waren. Dit laatste geeft hij echter slechts als eene gissing blijkens

---

1) Men merke op, dat GABBEMA blijkbaar aan dit bericht zijne kennis ontleende; zijne mededeeling is slechts eene versierde vertaling van EMMIUS' woorden. Hij bracht echter, zonder eenigen twijfel te opperen omtrent de betrouwbaarheid van zijn zegsman, op het speciaal Leeuwarder stadsbestuur over wat zijn groote voorganger aangaande de stedelijke regeering in 't algemeen verhaalde. In het gegeven geval deed dit echter niet veel ter zake, daar EMMIUS dezelfde verklaring in eenigzins andere bewoordingen omtrent de verkiezing der regeeringspersonen te Leeuwarden gaf.

2) *De rep. Fris.*, p. 16.

de woorden: „*arbitror magis quam certo scio*"; maar, hoewel ook ik geene zekerheid heb, ben ik toch een ander gevoelen toegedaan. In de jaren 1442 en 1443 nl. wordt van verschillende Oldermannen melding gemaakt, en ook van 1475 tot 1480 vinden wij elk jaar een anderen persoon met dezen titel aan het bestuur. Voor het overige zijn ons slechts Oldermannen van niet op elkander volgende jaren bekend 1).

Tot dusverre Leeuwarden; over FRANEKER kunnen wij zeer kort zijn, doch tevens eene meer zekere mededeeling doen, daar wij van deze plaats in den *Buurbrief* van 1417 een officieele bron bezitten.

Volgens art. 1 van dit statuut zouden de burgers der stad met den Persona te Franeker en SICKE SJAERDA, den Hoofdeling, jaarlijks drie Raadslieden benoemen. „Dyt is „da aerste punt, dat hia (de burgers) mogen setta in da „buren elkis jeris thre Redesmanne, bi rede des Personen „to Fronekera ende Sickans Siarda ende zyne eftercomende „to Syarda" 2). Ook de Geestelijkheid had hier dus invloed op de verkiezing van het bestuur.

Het eerste *Stadboek* van BOLSWARD leert ons iets meer; wij haalden reeds vroeger enkele bepalingen, die over ons onderwerp handelen, aan (p. 101) en zagen toen, dat er te dezer plaatse in 1455 naar alle waarschijnlijkheid 8 Schepenen en 4 Raadslieden waren, die 2 jaren zitting hadden.

Blijkens art. 3 had er elk half jaar eene onderlinge verdeeling der werkzaamheden tusschen de leden van beide colleges plaats.

---

1) Verg. de naamlijst van Oldermannen en Schepenen van Leeuwarden. *Oork. St. Anth. Gasthuis*, Dl. II, p. 1040 en 1041, Bijl. A. In oorkonden van 18 Aug. 1432 en 2 Dec. 1433 (Dl. I, p. 5 en 7) vinden wij denzelfden persoon als Olderman genoemd, ik houd het echter voor niet onwaarschijnlijk, dat deze voor het tweede jaar herkozen was. Van herkiezing na verloop van eenige jaren blijkt meermalen.

2) De *Appingadamster Buurbrief*, § 30 bevat omtrent de verkiezing van het nieuwe bestuur 't volgende: »Demum nos Iudices (supra dicti) ordinamus »et volumus, quod expirato termino antiquorum Iudicum in Dammis, Rector »ecclesiae ibidem, qui pro tempore fuerit, cum antiquis Iudicibus novos eligan »in kathedra Petri (22 Febr.); et si discordaverint, maior pars Iudicum cum »Rectore predicto, libere de iisdem eligendis ordinabit."

Jaarlijks trad de helft der regeeringspersonen af en omstreeks het eind van October werden de nieuwe waardigheidsbekleeders gekozen: „Die Schepenen ende Raedsluyden „sal men lesen ende kundighen ouer dye Kerke, des Soen„daeghes voer Sinte Simon- ende Judasdach (28 Oct.), ende „des eersten werkesdaeghes na Sinte Simon- ende Judasdach „sullen sy te Rechte sweren" (art. 5.)

Aan wie de keuze der magistraatspersonen stond, blijkt uit art. 2: „die Priesters ende dye vier Schepenen ende dye „twee Raedsluyden, dye vuyt den Rechten gaen, sullen met „melcanderen kiesen die vier nye Schepenen ende die twe „Raedsluyden."

Volgens het *Stadboek* van 1479 was de wijze van verkiezing eenigzins anders geworden. De bestuursleden zaten nu slechts voor één jaar en traden gezamenlijk af: „Item „soe sullen die Schepenen ende Raedslueden elckers iaers „verwandelen. En die achte olde Schepenen sullen kyesen „die aechte nye Schepenen. Ende die vier oelde Raedsluyden „sullen kiesen die vier nye Raedslueden." (art. 2). De Priesters kozen dus niet meer mede, en er was nu ook in dit opzicht eene scheiding gekomen tusschen de hoofdtakken van bestuur, dat niet meer allè regeeringspersonen gezamenlijk hunne opvolgers benoemden, maar dat Schepenen en Raadslieden afzonderlijk de door hunne aftreding openvallende ambten op nieuw bezetten.

De tijd van bestuursverandering bleef dezelfde, ook vinden wij in beide wetboeken de bepaling terug, dat men bij de verkiezing niet op zich zelven zijn stem mocht uitbrengen: „Oec „zoe moet ghien man Schepen off Raedtsman hem seluen „weder kiesen by dye pene van eenre merck" (Stadboek, 1455, art. 9, 1479, art. 7).

Het 2e artikel van het gecorrigeerde wetboek eindigt met de woorden: „Wtghenomen, dat Tyaerd Juwngha ende sijn nae„comenen sijn boerte van Schepenscip ende Raedsmanscip „te bliuen ende om te gaen, als dat behoert;" eene geheel nieuwe bepaling, die wij in het eerste Stadboek niet vonden. Eene verklaring er van zoeken wij in een accoord, dat den 24sten Nov. 1464 tusschen den Hoofdeling GOSLICK JONGEMA en de stad Bolsward gesloten werd. Onder de voorwaarden, waarop men zich met elkander verzoende, komt

ook de volgende bepaling voor: „Item, so sydza wy verscreven soenlioed, dat dy Eerbara Goslick Jungma nu „jenwordigh in der tyt, syn kynderen ende syn neycommende van Jungmahuus, scyllet wessa twa jeer Sceppena „ende dat tredde jeer Reedsman to eewga degen ende elke „jeers to swerren, gelyck als een oer Ryoechter jefte Reedsman, ende dat Ryocht ende Reed by jeerm toe ztyese, „elk myt oerm, ende nentra buta oerm." 1)

De JONGEMA's zouden dus gedurende twee jaren het ambt van Schepen bekleeden, het derde jaar Raadsman zijn en verder in de jaarlijksche verkiezing der overige magistraatspersonen stem hebben.

Wat nu de oorzaak der aldus beslechte twisten geweest is, weet ik niet; ik zou echter vermoeden, dat ook te Bolsward de stedelijke bestuurders zich te veel macht hadden aangematigd en te zeer naar de alleenheerschappij hadden gestreefd. De hier aangehaalde bepaling uit het accoord vertoont ten minste eene merkwaardige overeenkomst met het vergelijk, in 1455 tusschen BOCKE HARINXMA en de stad Sneek getroffen, dat, naar wij weten, dienen moest, om aan de heerschzucht van dezen Hoofdeling paal en perk te stellen.

Gaan wij nu de Bolswarder wetboeken verder na, dan worden wij bekend met de vereischten, die men bezitten moest, om tot de waardigheid van regeeringspersoon te kunnen geraken. „Item, daer moet gheen man Scepen worden, hy en zy „vol geboren, 2) een echte kyndt, ende hebbe selve een eyghen „huys binnen onsser stadt, ende hy sye daer toe ryck hondert schilden oldes gheldt; meer een onechte kyndt mach „Raedtsman wesen, ist saeke, dat men hem daer toe kiest" (Stadboek, 1455, art. 8, 1479, art. 6). De Schepenen moesten dus van echte geboorte zijn 3) en een zekeren welstand bezitten

1) *Ch.* I, p. 609.

2) Over het woord *volgeboren* zie *Oude Fr. Wetten*, st. I, p. 17 noot.

3) Wij vinden dit vereischte voor rechterlijke personen ook in een aantal andere Friesche wetten: *Schoutenrecht*, § 1 (RICHTHOFEN, *Rechtsqu.*, p. 387). *Zeendrecht*, § 1, 2. (RICHTHOFEN, p. 402, 403), *Jurisprudentia Frisica* (uitgeg. door DE HAAN HETTEMA, Leeuw. 1834—35). Tit. I, § 31, II, § 39. *Westerwolder Landrecht*, Cap. X, § 27. (RICHTHOFEN, p. 271). Zie Mr. I. TELTING, *Schets van het Oud-Friesche privaatrecht*, *Themis* 1868, p. 376, 398—400. Ook te Groningen was voor het lidmaatschap van den *Raad* echte geboorte en bezit van eigen erf of

bij de Raadslieden werd 't eerste niet vereischt, of 't laatste ook voor hen noodig was, blijkt niet al te duidelijk.

Van waar nu echter dit verschil tusschen Recht en Raad? Ik meende het te moeten vinden in het oude beginsel, dat men in rechtszaken slechts door mannen van gelijke geboorte of van hoogeren rang geoordeeld mocht worden; toen het verschil tusschen vrijheid en onvrijheid langzamerhand verdwenen was, bleef dat tusschen wettige en onwettige geboorte over, natuurlijk konden in de steden nu slechts *„volgeborenen"* recht spreken. Ook dacht ik te moeten aannemen, dat de *Raadslieden* in de stedelijke regering een minderen rang innamen dan de *Schepenen*, daar zij bij de opnoeming van de bestuursleden altijd na dezen worden vermeld. Vreemd echter is het, dat te Sneek, waar wij in art. 8 van het Stadboek dezelfde bepaling als te Bolsward vinden, volgens art. 30 en 34 de Hoofdpriesters en Raadslieden rechters waren in appèl. Dat men nu hooger beroep van het schepenenvonnis toestond op personen, die buiten het gewone *Recht* stonden en hiertoe ook de Raadslieden riep, valt niet zoozeer te verwonderen; maar waarom werden nu voor hen de vereischten voor hunne betrekking minder zwaar gemaakt dan voor de Schepenen?

In art. 6 (Stadboek, 1479, art. 4) wordt verder, om in het „Recht" te kunnen zitten, de leeftijd van 24 jaar gevorderd; tevens vinden wij hier eenige gevallen van uitsluiting wegens bloed- en aanverwantschap vermeld: „Item, int Rechte sal „wesen ghien vader ende kint te gader, ghien twee broeders, „ghien twee susterlinghen, 1) noch twie swaghers, dye „twee susters hebben."

Wie zich als Schepen aan valsch getuigenis of valsche schriftelijke verklaring had schuldig gemaakt mocht niet weder tot deze waardigheid worden benoemd: „Waert sake, „dat enich Schepen onrecht tuych of lyënghe dede of on-

---

huis noodig. (*Stadboek*, B. I, § 6, 7.) Men weet, dat men aldaar geene Schepenen had en dat de Raad er een zoowel rechtsprekend als administratief college was. *Aant. o. h. Gr. Stadb.*, *Pro Exs.* Dl. V, p. 5. Dr. E. J. DIEST LORGION, *Geschiedkundige Beschrijving der stad Groningen.* (1852—57) Dl. I, p. 258. NOORDEWIER, *Regtsoudh.*, p. 113.

1) *Susterlinghen* — susterskinderen, consobrini, ex duabus sororibus editi. KILIANI *Etymologicum teutonlingicae* uae (Traj. Bat. 1777). i. v.

„rechte brieuen gaue, ende daer van verwonnen worde, dye „heft verboert thien schilden, ende *nyet meer Schepen te „werden*" (Stadboek, 1455, art. 26, 1479, art. 32). Waarschijnlijk werd hij dadelijk na de ontdekking van het misdrijf van zijn ambt ontzet, ten minste in art. 42 van het Sneeker *Stadboek*, dat bijna geheel eensluidend met de aangehaalde bepaling is, wordt uitdrukkelijk gezegd: *„ende nyet meer Sche-„pen to blyuen noch Schepen to werdden."*

Omtrent de wijze van verkiezing der *Gezworenen* blijkt ons uit het Stadboek niets. EMMIUS beschrijft de Zesendertigen als: „plebis patroni: quos seminarium senatus fuisse, „et media sui parte quoque, exemplo senatus, e munere mox „post Calendas Ianuarii quotannis abiisse, novosque collegas „totidem accepisse existimo." 1)

Dus gissingen slechts en geene zekerheid.

Dit over Bolsward. In het *Stadboek* van SNEEK vinden wij de meeste der genoemde bepalingen terug. Ook hier bestond de regeering uit 8 *Schepenen* en 4 *Raadslieden*, die voor 2 jaren zitting hadden (art. 5), terwijl jaarlijks de helft der bestuursleden de betrekking nederlegde (art. 4); ook hier had de nieuwe verkiezing door de drie *Hoofdpriesters* en de *aftredende magistraatspersonen* plaats (art. 1); en ook hier mochten de afgaande waardigheidsbekleeders hunne stem niet op zich zelven uitbrengen „by een peen van een marck" (art. 9).

Dat de opperbestuurder der stad, de Hoofdeling uit het geslacht der HARINXMA's, volgens het accoord in art. 1 omschreven, ieder jaar een der nieuwe Schepenen uit de gezworen Gemeente verkiezen mocht, tenzij hij zelf tot deze betrekking werd geroepen, zagen wij reeds (p. 110, 111). Wie de boven bedoelde drie *Hoofdpriesters* waren, blijkt verder uit art. 34: „Item, soe wie Personer van onser Kerspel „Kercke is, soe wie Prouent Priester op Suncte Katherinen „Outaer is, ende wie Prouent Priester op Suncte Nicolaus „Outaer is, die zullen *Hoeftpriesters* wesen in onsen Rechte, „in welcken die belakinghe (appèl) komen zal."

Werd men tot Schepen verkozen en wilde men de betrekking

---

1) *De rep. Fris.*, p. 57.

niet aanvaarden, zoo moest men eene boete betalen: „Item, soo „wie dat Schepen gecoren wordt, het zy van der Stadt koer, oft „van Bocka (Harinxma) koer, die zal Scepen wesen, ofte rechte-„uoert achte cronen toe gheuen; ist van der Stadt koer, „half der Stadt ende half den Scepenen, die in dat selue „iaere Scepenen zullen wesen, ende ist van Bocka koer, half „der Stadt ende half Bocka, ofte zyn nacomelinghen, ende myt die „acht cronen mach hy een iaer vry wesen; ende aen wien „dat die koer schort, hedt zy van der Stadt ofte van Bocka, „die sal voert kiesen ter tydt toe, dat die koer vol is, nae „wtwysinghe des Stadtsboeck" (art. 2).

De nieuwe verkiezingen hadden den laatsten December plaats; op Nieuwjaarsdag werden de namen der nieuwe regeeringspersonen den volke bekend gemaakt, en den 2den Januari werd hun de eed afgenomen. „Item, soe sal men op „*Iaersauont* alle iaer vier nye Scepenen kiesen ende twee „nye Raedtsluyden, ende die nye Scepenen ende Raedts-„luyden sal men op den *nyen Iaersdach* ouer die Kerck „kondigen, ende sy sullen toe recht sweren *des anderen dages* „*na Iaersdach.*" (art. 4).

De formulieren van een zoodanigen eed zijn ons toevallig bewaard gebleven, ik vond ze, gelijk ik (p. 18) reeds mededeelde, achter de kopie van het Stadboek, die in het Sneeker Archief wordt bewaard. Den oorspronkelijken tekst wil ik hier laten volgen; eerst van den eed der Schepenen, daarna van dien der Raadslieden:

„Hier beghint die stouwinghe."

„Dit sydzet jemma ende swerret by Godt ende jemma „ziel, van dissa dey ont lettera Jeersdey ende dyy dey al, „disse sted ende burghers houd ende gonstich ende trouw „toe wessen riuchtis riucht ende riuchtis reden ende [hat] „jemma toe san falt toe jenst emmen, hit sie steden, landen, „haudscippen, jef jelkers liode, deer ws sted en burghers moya „wollet boppa riucht en reden, jef wze fryheydt willet „foerminrya jef krensa; dat jemma dat scutte en kere „scellet mey reed ende mey dede, alsoe als jemma best „konna ende moeghen."

„Claghe, dolghen en daeden."

„Foerd, haet jemma toe claghe kompt ende deer een „*Schepenna* beert toe riuchten, dat jemma dat riuchtlike riucht;

„is hit an dade helsem, an breynwonden, is hit an utschet-„tena ꝉeghin, is hit an gersfallich leden, ist an lamma leden, „an inride dolguen, ist an meta dolguin jef an lessa dolgen; „hit zee an lyodyna jeren 1), dat hit zee, dat jemma dat „riuchthelycke riucht."

„Van wieldlike seckin."

„Foerd, haet jemma toe claghe comt van wieldlike seckin, „hit is an huusbrand, huusbreck, an huussteeth, an huus-„sleeck; is hit an huusraeff, notraeff, quyckraeff, is hit an „scipraeff, ist an scaeckraeff, iz't an weed, an wepen, an „gold, an silver, an slayna penningen, is hit an wapeldranck, „iz't an needmond, sie hit an hodyna raeflike an wieldlike „secken, dat hit ze, dat jemma dat riuchtlike riucht."

„Foerd, al disse tyngha ende punten, deerich jemma hab „naemd, jeff naet naemd, hit ze fan dadem, fan dolguin, fan „wieldlicke seckin, deer een *Sceppen* bert to riuchten, dat „jemma dat riuchtet ney inhald wsis Stedboeck ende Wil-„keren. Ende haet punten in ws Stedboek naet bescriouen „sint, dat jemma riucht ney usze Freescha Landriucht en „ney syd en plygha [fan] Weynbritzeradeel."

„Toe Riucht compt."
„Toe Fynd compt."

„Foerd, haet jemma toe Riucht compt, dat jemma twyscha „twyra tael een riuchten doem doet. Ende hat jemma „toe fynde compt, dat jemma dat riuchtlike fynd, hit ne zee, „dat jemma da wyrd wyten, ende jemma da wirde foerd-„brengha, alzo fyr alst riucht daya mey. Ende hat een „*Sceppene* bert toe riuchten, dat jemma dat riuchtlike riucht. „Ende om nenerhande saek, deer jemma toe riucht compt „neen meede nym hoer penyngh ner pennichwird ney der „wirde ner toejens der wirde, mer dat jemma riucht toe „lika dyn arma az dyn ryka, den fraemd als den sibba."

---

1) Hier is de tekst bedorven, waarschijnlijk moeten wij « *hudena seckum* » lezen; verg. de met dit formulier overeenkomende zinsneden uit de *Greetmans stowinga* en den *Leed-eed* van Wymbritseradeel. *Ch.* I, p. 347, 349 RICHTHOFEN, *Rechtsqu.*, p. 488, 490.

„Conclusio."

„Dat jemma dat naet leet om nen need, ner om herana „reed, om fryonda gonst, ner om frouwena sponst, ner om „nenerhanda secka, deer jemma batya of scadya moghe an „lyf jef an guet, dat jemma Godt help ende al syn Hilga een „riuchtis eedis ende dyn onmeens!"

Laat ik trachten het stuk zoo nauwkeurig mogelijk te vertalen.

Hier begint de (eeds)staving.

Dit zegt gij en zweert het bij God en bij uwe ziel, dat gij van dezen dag af tot den volgenden Nieuwjaarsdag toe en dien dag mede, deze stad en burgers hou en gunstig en getrouw zult wezen naar recht en billijkheid, en wat u als twistgeding voorkomt tegen iemand, hetzij steden, landen, hoofdelingen of andere lieden, die onze stad en burgers moeien willen tegen recht en billijkheid of onze vrijheid willen verminderen of krenken, dat gij dat schutten en keeren zult met raad en met daad, zooals gij het best kunt en moogt.

Klachten, verwonding en doodslag.

Voorts, wat u geklaagd wordt, wat een Schepen behoort te berechten, dat gij dat naar recht berecht. Is het van doodslag (doode halzen), van hoofdwonden, is het van uitgestoken oogen, is het van afgehouwen ledematen, is het van verlamde leden, van ingesneden wonden, is het van maatwonden of van kleinere wonden. Hetzij van welke zaken dat het zij, dat gij dat naar recht berecht.

Van daden van geweld.

Voorts, wat u geklaagd wordt van daden van geweld, hetzij van brandstichting, van inbraak, van het instooten en inslaan van huizen, hetzij van roof in het huis, van roof van veldvruchten, van roof van vee, hetzij van roof uit een schip, hetzij van gewelddadigen roof, hetzij van kleederen, van wapenen, van goud, van zilver, van geslagen munt, hetzij van indompeling, hetzij van verkrachting, hetzij van welke roofachtige of gewelddadige zaken, dat het zij, dat gij dat volgens recht berecht.

Voorts, al deze dingen en punten, die ik u heb genoemd, hetzij van doodslag, van verwonding, van daden van geweld, die een Schepen behoort te berechten, dat gij dat berecht naar inhoud van ons Stadboek en Wilkeuren. En welke punten in ons Stadboek niet beschreven zijn, dat gij dat berecht naar ons Friesche Landrecht en naar gewoonte en gebruik van Wymbritseradeel.

Wat te berechten valt.
Wat te vonnissen valt.

Voorts, wat u ter berechting voorkomt, dat gij tusschen twee partijen een rechtvaardig vonnis velt. En wat u te vonnissen voorkomt, dat gij dat naar recht vonnist, tenzij dat gij de waarheid niet weet en gij de waarheid bloot legt, zoover het recht het toelaat (dulden mag). En wat een Schepen behoort te berechten, dat gij dat volgens recht berecht. En dat gij voor geene zaak, die u ter berechting voorkomt, belooning neemt, noch geld, noch geldswaarde, [om te rechten] volgens de waarheid, noch tegen de waarheid, maar dat gij gelijkelijk berecht den arme en den rijke, den vreemdeling en den bloedverwant.

Besluit.

Dat gij dat niet laat uit nood, noch op raad van heeren, uit gunst voor vrienden, noch door verleiding van vrouwen, noch om eenige zaak, die u baten of schaden mocht aan lijf of aan goed. Dat God u helpe en al zijne Heiligen, dat dit een rechte en niet meineedige eed zij!

De aanhef van den eed der Raadslieden luidt gelijk die van het formulier der Schepenen,

Vervolgens lezen wij: „Foerd, dat jemma scilletal deer toe syaen „ende jemma best toe dvaen toe porten, toe palen, toe breggen, „toe streten, toe wallen, toe havenen en toe ghemeene weghen, „en ferren, deer toe wse sted oerbaer ende proefyt thyenet „ende onder ws riucht sint, dat dae hensich en herich zee, ende ,dat jemma dyo stedwicht ende tollen ende dae wrbarra, deer „dae sted toebyheret, schellet regeria lyka jemma eyna gued „ende ney inhald ws Stedboekis. Foerd, al disse ponten, die „ik jemma nu heb naemd ende oeck deer ick naet hab naemd, „deer een *Reedsman* berth toe bywarien ney inhald ws Sted-

„boeck, dat jemma dat ruchtlike bewarrie. Ende haet senten-
„cie in jemma bilecket wird, dat jemma dat ruchtlike riuchtet."

Voorts, dat gij het toezicht zult houden en uw best zult doen op poorten, op (grens)-palen, op bruggen, op straten, op wallen, op havens en op gemeene wegen en vaarten, die tot onzer stad nut en profijt dienen en onder ons recht zijn, dat die in orde zijn, dat gij de stadswaag en tollen en het nuttige, dat de stad toebehoort, zult besturen, gelijk uw eigen goed en naar inhoud van ons Stadboek. Voorts, al deze punten, die ik u nu heb genoemd en ook die ik niet heb genoemd, die een Raadsman behoort na te komen naar inhoud van ons Stadboek, dat gij dat volgens recht nakomt. En welk vonnis op u beroepen wordt, dat gij dat volgens recht berecht. 1)

De „conclusio" van dezen eed komt met die van den vorigen overeen, alleen vinden wij hier nog aan het slot de woorden:

„God jou jemma luck"
(God geve u geluk).

Welken ouderdom nu aan deze merkwaardige formulieren toe te kennen? Stellig zijn zij van veel vroegere dagteekening dan het Stadboek, wij vinden hunne parallellen in

1) 't Wordt ons na dit alles duidelijk aan welke bronnen WINSEMIUS (*Chron.*, p. 264, verg. SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 325) de meeste zijner berichten omtrent Sneek ontleende, die wij niet in het Stadboek terugvinden (verg. boven p. 16).

»Dat die Schepen solden rechten alle poincten van dooden ende doghen »van wereltlijcke *) saken daer een Schepen toebehoort te verrichten, na het »inhoudt des Stads-Boeck ende Wilkeuren.»

»Ende wat poincten in het Stads-Boeck niet beschreven zijn, sullen sy »Rechten na het Vriesche Landt-Recht, ende na de Ordonantie van Wim- »britzeradeel.»

»Die Raetsheeren sullen sweeren, dat sy die Stadt sullen hold ende trou zijn, »ende toesien op Poorten, Palen, Bruggen, Straten, Toorens, Bolwercken, »Wallen, Havenen, gemeene wegen ende Feeren die tot der Stadt dienen »ende gehoorich zijn,»

«Dat sy oock die Stads-Waeg ende Tollen ende 'toyrbaer van dien wel »sullen regeeren, als haer eygen goet, na het inhoudt des Stads-Boeck.»

Dit is, zooals men ziet, bijna woordelijk uit de bovenaangehaalde eedsformulieren overgenomen. Er schijnen echter meer dergelijke te hebben bestaan, ten minste onze geschiedschrijver laat op het hier vermelde volgen wat de Zesendertigen, de Secretaris en de Burgers te zweren hadden.

*) Dit moet zijn *geweldadige*, de vertaler verwart hier de woorden «*werltlik*» en «*wieldlik*» met elkander, misschien was zijn MS. onduidelijk.

[illegible]

[illegible]

[illegible] Ook te Sneek moest de Schepen van wettige geboorte zijn, een eigen huis in de stad bezitten en verder honderd oude schilden rijk zijn, de Raadsman moest een echt kind wezen (art. 8).

Verder werd hier om „int Rechte te wesen" eveneens een leeftijd van 24 jaren vereischt (art. 6).

Ook de redenen van uitsluiting wegens te nauwe verwantschap verschillen niet van die, welke wij bij de bespreking van Bolsward mededeelden, (art. 6, verg. boven p. 137); dat eindelijk te Sneek een Schepen, die valschheid in getuigenis of in schriftelijke verklaringen pleegde, dadelijk werd afgezet en nooit weder Schepen mocht worden, vermeldde ik reeds (art. 42, verg. p. 137, 138).

1) Ch. I, p. 347–350. RICHTHOFEN, *Rechtsqu.*, p. 488–491.

2) Men lette op de dikwijls voorkomende herhaling van hetzelfde woord, het eigenaardige rijm en den rythmus, dien wij hier en daar in deze formulieren aantreffen, een sterk bewijs voor hunnen hoogen ouderdom.

De laatste stad, waarvan wij iets omtrent de verkiezing der magistraatspersonen weten, is STAVEREN.

In den *Privilegiebrief* van 1 April 1292 bepaalt Graaf FLORIS V ten aanzien van de bewoners dezer plaats het volgende: „*Wy* sullen hen setten tot een *Schoute*, dien wy „willen. — Ware dat saecke, dat die Schoute ons ende de poorte „van Stavoren niet nutte noch oorbaerlyck en ware, ende wy „dat ter waerheyden mochten proeven, wy zouden hem eenen „anderen setten, die ons goed dochte. — Ende die *Schepene* „sal die *Poorte* kiesen, by rade ons *Schouten*, ende die ver„nieuwen *alle jare*." 1) De Graaf was dus geheel vrij in de keuze van zijn plaatsvervanger, doch de Schepenen werden door de stad gekozen onder toezicht van den Schout. Dat deze toestand van zaken ook later in hoofdzaak dezelfde bleef, leert ons de herhaalde bevestiging der oude privilegiën door de volgende Graven. 2)

Wij vinden evenwel in het verdrag, dat WILLEM VAN OOSTERVANT 29 Juli 1398 uit naam van ALBRECHT met Oostergo en Westergo sloot, de volgende bepaling: „Item, so sullen wy „(de Hertog) onsen *Schulten*, Baljuwen, *Schepenen* ende Am„bochtslueden [setten] van *denghenen, die in Frieslant ghese*„*ten sint ende wt anders gheene Lande*". Ditzelfde voorschrift ontmoeten wij ook in een brief van 11 Aug. 1398, waarbij het voorloopige verdrag door den Hertog bekrachtigd werd, en in de privilegiën den 24sten Aug van hetzelfde jaar door ALBRECHT aan Oostergo en Westergo verleend. 3) Of nu deze brieven ook op Staveren betrekking hadden, durf ik niet zeker te beslissen, daar deze stad zich eenige dagen vóór Oostergo en Westergo op mij onbekende voorwaarden onderwierp.

In het vredesverdrag van 1401 werd verder weer bepaald, „dat die stat van Staueren ende Poerteren van Staueren sul„len ghebruken alsulker brieue ende handvesten, als sy had„den in den jaere van zes ende tnegentich lestleden ende „noch hebben," dus ook de oude privilegiën van 1292.

---

1) *Ch.* I, p. 127.

2) Zie oork. 16 Maart 1338, Jan. 1352, 1 Maart 1353, 9 Dec. 1361, 30 Sept. en 1 Oct. 1401, 9 Nov. 1420, 3 April 1421. (*Ch.* I, p. 194, 209, 210 226. VERWIJS, *Oorl. v. Albr.*, p. 551. *Ch.* I, p. 327, 423, 426, 428).

3) *Ch.* I, p. 282, 283, 285.

Wat den *Schout* aangaat, verwijs ik nog eens naar de oorkonde van 9 Dec. 1361, waarbij ALBRECHT VAN BEIEREN voor eene leening van duizend Brugsche Schilden het „*scoutam*-„*bocht*" te Staveren voor een mark zilvers 's jaars aan de stad verpandde. „Aelbrecht enz. doen cond allen luden, dat wi bi rade „ende goedenken en deel ons Raeds verpacht hebben onser „stede van Staveren dat Scoutambocht ende allen Gherechte, „dat wi daer binnen hebben, om ene marc silvers des jaers. — „Ende hierom hebben wi macht ghegheven ende gheven den „*Scepenen* van Staveren, die nu syn jof namaels wesen „sullen, dat *Scoutambocht* van Staveren, ende anders alle „onse Recht aldaer te bedriven ende te bewaren sonder enighe „rekeninghe ons daer af te doene." 1) Wanneer de vorst zijne gerechtigheid weder heeft ingelost, weet ik niet.

Verder vestig ik de aandacht op de brieven van 1323, 1324 en 1325, waarbij een aantal Staversche burgers den eed van trouw aan Graaf WILLEM vernieuwden en beloofden, „dat wi Otten ende Ludekine, sine Scouten van Staueren „vorderen willen helpen ende starken met onsen liue ende met „onsen goede in allen sinen rechte." 2)

Waren er nu in dezen tijd twee Schouten te Staveren, of zijn met de genoemde personen de Hoofdschout en de Onderschout bedoeld?

Wat de *Schepenen* betreft, haal ik eenige bepalingen aan uit een brief van 4 Mei 1322, waarbij de Graaf te Staveren een twist beslechtte. „In den eersten segghen wi, want die oude „Scepen voirsz. ghecoren worden van denghenen, die onse ghe„warde 3) Scoute was ende van onser goeder Meenten van „Staveren, also alse hoir handveste hout, die si van ons ende van „onsen ouders, Graven van Holland, hebben, zo segghen wi „alsulke vonnesse, als die Scepen voirsz. ghewyst hebben, dat „die ghestade bliven sullen, die si wiseden binnen den jare „voirsz. (1321), doe si Scepen waren. — Voirt, want die nieuwe „Scepen ghecoren sien toit onsen wedersegghen, so segghen „wise dair of quite ende verdreghen hem van den Scepen-

1) *Ch.* I, p. 226.

2) *Cartul.*, Rijks-Archief, kopie afd. »Friesland". *Ch.* I, p. 168, 169, 170, 171.

3) *Gheward* — wettige bevoegdheid hebbende, behoorlijk gevolmachtigd. NOORDEWIER, p. 259, VERWIJS, *Oorl. v. Albr. Woordenlijst*, p. 569.

„doem, ende sullen hem nu enen Scoute setten, ende segghen, „dat onse Scoute mit onser Ghemeente van onser poirte „voirsz. niewe Scepen kiesen sullen also, als hoir hantveste „spreket." 1)

Men ziet hieruit, dat, had men tot nu toe het oude gebruik van de jaarlijksche verkiezing der Schepenen gevolgd, de rechterlijke personen in dit jaar tot wederopzegging van den Graaf waren aangesteld. Men keerde echter tot de vroegere gewoonte terug.

Verder vind ik een stuk van Nov. 1398, dat aldus luidt: „Item, sal myn Heer van Hollandt Tyeman Hopper, den „Scout van Staveren, ter goeder tyd voir Jaersdach (1 Jan.) „naistcomende te weten laten, wie hi hebben wil tot sinen „Scepenen binnen der stede van Staveren, diemen dan ver„setten sal." 2) De Hertog had dus nu het recht van Schepenverkiezing feitelijk aan zich getrokken.

Nog duidelijker blijkt dit uit een brief van 6 Dec. 1401, waarbij ALBRECHT aan Staveren eenige voorrechten schonk; hier toch zien wij melding gemaakt van „onse Scout „ende Scepenen van onser stede van Staveren, die dair „nu syn of *die wy aldair setten sullen.*" 3) Of dit verder zoo gebleven is, zoolang Staveren nog onder Hollandschen invloed stond, weten wij niet. JAN VAN BEIEREN bevestigde, gelijk wij zagen, in 1421 nog eens de oude handvesten, doch zijne feitelijke heerschappij duurde niet lang, zijne opvolgers waren verder slechts in naam Heeren van Friesland.

De bezetting van het „*Schryfambocht*" te Staveren stond, gelijk elders, oudtijds aan den Graaf; 4) in de privilegiebrieven echter van 6 Dec. 1401 en 10 Mei 1402 werd het ter verpachting aan de stad geschonken, de hier genoemde „vier „goede Knapen" droegen ook voor deze bron van stedelijke inkomsten zorg. 5)

1) *Ch.* I, p. 164.

2) *Ch.* I, p. 288.

3) *Ch.* I, p. 329.

4) Mr. P. v. SPAAN, *Verhandelingen over het Regtsgebied in Holland en Westfriesland* ('s Hage 1780), Dl. I, p. 89. NOORDEWIER, p. 78. VERWIJS, *Oorl. v. Albr.*, *Woordenlijst*, p. 595.

5) *Ch.* I, p. 329, 332. Men vergelijke hiermee de volgende bepaling uit het Bolswarder privilegie van 5 April 1399: »Item soe hebben wy (Hertog Al-

Laten wij thans ten slotte nagaan, welke bepalingen het *Staversche Stadboek* omtrent ons onderwerp bevat.

Hoe groot het aantal der *Schepenen* was, blijkt hieruit niet, maar dat de aftredende rechterlijke personen zelf hunne opvolgers verkozen, maken wij op uit artt. 32 en 7. Volgens de eerste bepaling zou de gegoedheid der nieuwe Schepenen getaxeerd worden, door „die Schepenen, die si kiesen." — „Ende die olde Schepenen by hoor eet te kiesen, die to „profyt ende nutticheyt der Meente ende der Stadt dienen."

Het tweede voorschrift luidt: „Voort, wanneer de Schepe-„nen kosen Schepenen, die gecoren werden, die sellen swee-„ren by alsulcker pene als voorschreven is."

De eed, dien de nieuw benoemde Schepenen aflegden, vinden wij aan het begin van het Stadboek: „Dat sweer gy van „dese daghe huiden to Jaersdaghe ende dien daghe als rech-„te Schepenen thoe wesen ende recht ordeel to wysen tus-„schen twier tale ende rechte orconde te dragen, daermen u „over neemt. Ende vth desen boecke thoe rechten, als daar „geschreven staet ende dat niet thoe laten om lyef of om „leet, noch omme ghener saecke willen. Dat u God alsoo „helpe ende alle syne Heylighen." (art. 1).

Wij merken op, dat, al is het formulier veel eenvoudiger, deze woorden ons toch eenigzins aan den eed der Sneeker Schepenen doen denken. Verder meenen wij uit de formule te moeten opmaken, dat ook te Staveren de verandering van bestuur omstreeks Nieuwjaarsdag plaats had. 1)

Voorts behoorden, evenals te Bolsward en Sneek, ook hier wettige geboorte en een zekere gegoedheid tot de vereischten van het Schepenschap: „Int eerste so en sal geen man „Schepene weese in Staveren, hy en sal gegoet wesen aen „leggende erve to twewerff tachtich ponden." (art. 2).

„brecht) ghegeven en gheven onser stede voirn. dat bodeambocht, *scryfam-»bocht*, costerye ende scole, in sulker manieren, dat onse Scout, Scepen ende »Rade van Bodelswaert voirscr. die voirscr. bodeambocht, *scrijfambocht*, cos-»terye ende scole bevelen moghen goeden luden, dair sy wel bewaert sullen »wesen; ende dair of sullen die luden hebben sulke nutscip ende profijt alse »tot desen daghe toe ghewoenlic gheweest heeft." BEUCKER ANDREÆ, p. 484. VERWIJS, p. 514.

1) Verg. ook de boven aangehaalde oorkonde van Nov. 1398. (*Ch.* I, p. 288).

„Voort, zo en sal geen man Schepen wesen in Stavoren „he en sy vulgheboren.” (art. 3).

De eerste bepaling vindt een pendant in een later artikel. „Int eerste so en sal neen man in Staveren Schepenen „wesen, hy sal ghegoedet wesen ende hebben in goeden „goede CC clynckaers, na waerderinghe die Schepenen, die si „kiesen.” (art. 32).

Als in Sneek, was men ook te Staveren, op verbeurte van boete, verplicht de benoeming tot Schepen aantenemen: „Voort, zoe wie thoe Schepenen ghecoren wert in Staveren „ende schelt hut quyt, die sal der stede geven vyf punt „Enghelsche ende den Schepenen vyff punt, also wel als der „stede.” (art. 4). Een andere dergelijke bepaling (art. 33), in het HS. van het Stadboek later voorkomende, zegt dienaangaande: „Item, so wie to Schepen gecoren wort in Stavoren „ende scheldet hy dat quyt, hi sal die Schepenen ende der „Stede geven X Rynsgulden.”

Wij zijn thans aan ons laatste punt van behandeling gekomen en willen daarbij nagaan, door wie de verschillende werkzaamheden van bestuur in de Friesche steden werden verricht, in welke gevallen de geheele regeering tot eenige handeling geroepen werd en welke functiën aan de verschillende elementen van bestuur afzonderlijk waren opgedragen.

Wie voor de stad moesten optreden, wanneer deze zich *naar buiten* deed gelden, leerden wij reeds uit de aangehaalde oorkonden. Was volgens deze het algemeen beleid in sommige steden in handen van *Oldermannen*, *Schepenen* en *Raadslieden*, in andere kwamen *Hoofdelingen*, *Burgemeesters*, *Schepenen* en *Raadslieden* voor. Meestal gaf oudtijds bij het aangaan van verbonden, verdragen, accoorden enz., ook de *Burgerij* of *gemeene Meente* hare toestemming; later vonden wij de *Gezworenen* en *Gilden* vermeld. Meermalen ook worden de *Burgers* en de *gemeene Meente* of deze met de *Gezworenen* gezamenlijk genoemd. Eindelijk merkten

wij op, dat enkele oorkonden door *Olderman* en *Schepenen* of door *Burgemeesters* en *Schepenen* bezegeld werden. 1)

Wat de *inwendige* aangelegenheden der stad aangaat het volgende:

De *Buurbrief* van FRANEKER werd opgesteld door de burgerij met toestemming van het Keizersgerecht.

„Dyt sent da punten, der Fronekera Buren eneghet habbet „to halden in dat ewelick, vm netticheyt dera buren ende „dera caepluidena ende all weyferdegha liodum, der dat Keyser- „riocht to Fronekeradele oerlof ende consent by fulla rede habbet „to jaen." (Dit zijn de punten, welke de Franeker Burgers zijn overeengekomen te houden voor eeuwig tot nut der burgers en der kooplieden en van al de reizende lieden, aan welke (nl. de burgers) het Keizersgerecht in Franekeradeel toestemming bij vollen rade heeft te geven.)

Men ziet, dat wij hier meer nog met eene onderlinge overeenkomst hebben te doen, dan met eene daad van wetgeving. 2) Er schijnt trouwens vroeger dan ook te Franeker geen eigenlijk stadsbestuur te zijn geweest, op hetwelk deze functie rusten kon, eerst hier wordt in art. 1 bepaald, dat men voortaan Raadslieden benoemen zou.

Wie te BOLSWARD in 1455 de wetgevende macht uitoefenden, leeren wij uit art. 122 van het *Stadboek*: „waert saeke, dat „onsse *Priesters, Schepenen ende Raedt, ende gemene Ses en „dertich* ordinyerden off begrepen enyghe 3) andere nye

---

1) *Ch.* I, p. 418, 591.

2) Ook in andere steden beschouwde men de wetten nog lang als *overeenkomsten*; men zie b.v. 't 1e art. van het *Groninger Stadboek*: »Anden iare ons Heren dusent vierhondert viuentwintich, doe *verdroghen des oueren* de Borghermesteren ende die mene Raet ende die Wijsheit van der stad van Groninghe, dat se wolden vernyen ende holden ore stadrechte also »als hier na bescreuen is. »*Pro Excol.*, Dl. V. B. II., 8, III, 48. B. IV, B. VI, 3, 26, 27. B. VII, 20, 21. B. VIII, 44. B. IX, 18, 19, 21, 22, 27, 28, 29, 30, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55. Verg. *Aant.*, p. 7, 15. v. MAURER, *Städteverfassung*, Dl. III, p. 206.

3) In den tekst in 't *Charterboek* opgenomen lezen wij »*ene* andere nye »ponten», de met onze bepaling correspondeerende artikelen in het tweede *Bolswarder* en in het *Sneeker Stadboek* hebben echter: «*enyche*» «*eenige*», dat hier zeker het juiste woord is.

„ponten tot nutticheyt onsser stadt off orber onsse Meente, „dye sal men altoes in dit Boeck moegen setten en holden, „gelyk den anderen punten voirscreuen."

In art. 13 lezen wij: „ist saeke, dye *Schepenen ende* „*Raedsluyden* enighe nutte punten begripen ende ordineren „by consente des *Ses ende dartich*, als om [schot] 1) te ver„gaderen, off om dyken, dammen, bruggen, wallen, straeten „off anders weghen te maeken off deser punten ende zaeken „gelyk, soe moghen sy fellinghe 2) gheuen ende dye fellinghe „vuytrechten tot alle tyden."

Dat overigens in de vervaardiging van het Stadboek zelf JOHANNES BRUGMAN een werkzaam aandeel nam, en dat bij het opstellen van dit gewichtige stuk ook de *gemeene Meente* van Bolsward werd geraadpleegd, vermeldden wij reeds vroeger (p. 13).

Art. 147 van het Stadboek van 1479 luidt: „Ende oec „waert saeke, dat onse *Schepenen endeRaet ende die ghemene* „*Ses ende dartich* ordineerden of begrepen enyche andere „nye punten" enz., en uit den aanhef zien wij, dat „*Bur*„*ghemeisters, Schepenen ende Raedslueden* by raede ende „consent der *Ses ende dartichen ende der ghemeene Meente* „in Boelswert" het wetboek hadden opgesteld. De *Priesters* maakten dus nu geen deel meer uit van de wetgevende macht.

Over het geheel gelijkluidende met deze artikelen zijn de bepalingen, die wij in het *Stadboek* van SNEEK aantreffen.

Volgens art. 249 stond het vaststellen van nieuwe voorschriften aldaar aan *Schepenen, Raad* en *gezworen Gemeente*. Ook het veranderen van oude bepalingen behoorde natuurlijk tot hunne werkzaamheid: „Item, waer dat saecke, dat eenige „punten in dessen boecke geschreven waer, dat onse stadt

---

1) Uit de vergelijking van deze bepaling met de gelijkluidende voorschriften van art. 15, *Bolsward*, 1479 en art. 202, *Sneek* blijkt, dat hier het woord „*schot*" d. i. *belasting* is uitgevallen.

2) *Fellinghe* — vellen, doen ophouden, een einde aan iets maken; b. v. onlust, strijd vellen, dus felling — boete tot uitdelging van een twist, later bij uitbreiding boete in 't algemeen.

Vele taalkundige opmerkingen, waaronder ook deze, ben ik verschuldigd aan Prof. M. DE VRIES, die met de meeste welwillendheid mij verscheidene malen ten zijnent ontving, om mij in de taal onzer oude wetten den weg te wijzen.

„oorbaer niet en waer, of daer onse gemene Meente by ver-„cort wort, off dat die *Schepenen ende Burgemeysters ende* „*Raedsluyden* niet mochten voorantwoorden, dat sal altyt „staen toe verclaringe ende beteringe der *Schepenen ende* „*Raedsluyden ende daer gemeeneXXXVI*, beholtelyck een yege-„lyck syn eede, dien hy op dat Boeck gesworen heeft" (art. 248). Het Stadboek zelf was gemaakt door „*die Burgemeesters,* „*Scepenen ende die Raedtsluyden* by rade ende consente des „*Sess ende dartigen ende der gemeene Meente.*"

Dat de nieuwe verordeningen in de kerk werden afgekondigd, meen ik te moeten opmaken uit art. 246. „Item, alle „die geboden, die die H. Burgemeysters, Schepenen ende „Raedsluyden in onser *Kercken* doen gebieden, sullen gehou-„den worden in allen manieren ende by alsulcker pene, als „sie doen gebieden, of die broke daer of toe nemen, gelyck „als of sie in dat Boeck geschreuen stonden." 1)

Wat STAVEREN aangaat, verwijs ik nog eens naar eene der bepalingen van den ouden privilegiebrief. „Voort, ge-„oorlooven wy", zegt de Graaf, „onzen *Schoute* ende onse „*Schepenen* van Stavoren nieuwe recht te maecken ende „nieuwe keure van jare te jare, die ons ende onse poorte „nut ende orbaerlyck zijn, die hier voore niet beschre-„ven staen, behouden in alle poincten ons recht." 2).

---

1) Dit artikel is in de thans te Sneek bewaarde kopie van het *Stadsboek* foutief overgeschreven; in plaats van »*doen gebieden*", staat de eerste maal »*door gebieden*", de tweede keer »*gedoen bieden*"; het woordje »*in*" vóór »allen manieren" ontbreekt, ik meende het te mogen emendeeren, zooals ik 't in den tekst laat afdrukken, zoo wordt de zin duidelijker.

2) *Ch.* I, p. 127. Eene dergelijke bepaling vinden wij in het Harlinger privilegie van 31 Dec. 1398. »Item soe moghen die *Scepen* van onser stede »van Herlinghen voirs. mit onsen *Scout* alle jaer nye kueren maken binnen »onser stede, die dueren sullen een jaer lang ende niet langher, ten ware dat »men die selve kueren tenden jaers bi onsen Scout ende Scepenen vernuwede." BEUCKER ANDREÆ, p. 476. VERWIJS, p. 498. Verg. 't Bolswarder charter van 5 April 1399: »Item so moghen ons *Scout* ende *Scepen* van Bodelswaert, »die nu ter tijt sijn of namels wesen sullen, alle jare nye kueren maken »bynnen onser stede, die dueren sullen een jaer lang ende niet langher, »ten waer dat men die selve kueren tenden jaers bi onsen *Scout* ende »*Scepen* voirn. vernuwede, behoudeliken dat sy gheenerhande saken kueren en »sullen, die ons of onser herelicheit tieghens draghen moghen." BEUCKER ANDREÆ, p. 481, VERWIJS, p. 512. De Workumer privilegiebrief van 19 April

De stad behield dus schijnbaar hare autonomie, feitelijk werd zij echter aan banden gelegd; niet de door de burgers gekozen *Schepenen* alleen, doch de door den Graaf benoemde *Schout* met deze *Schepenen* had de bevoegdheid ordonnantiën te maken, die slechts van jaar tot jaar golden en wier al of niet voortdurende werking geheel van *'s Graven* wil afhankelijk was. Dat het Staversche *Stadboek* (ten minste een gedeelte er van) door de *„Schepen* by rade der *Vroet-„ster* (gemeene Meente) binnen Stavoren" werd samengesteld, bespraken wij reeds vroeger.

Bij wie berustte nu de *uitvoerende macht* in de steden? Op welke wijze waren de verschillende takken van inwendig bestuur onder de magistraatspersonen verdeeld?

Voordat wij ons nader met dit onderwerp bezig houden, wil ik nog eens de aandacht vestigen op het bekende feit, dat men in de Middeleeuwen geen eigenlijke scheiding kende tusschen rechtspraak en bestuur; beide waren onderdeelen van het algemeen uitvoerend bewind, de Schepenen hadden zoowel administratieve werkzaamheden te verrichten, als rechterlijke, de Raadslieden namen zoowel deel aan de rechtspraak, als aan het eigenlijk gezegde stedelijk beheer en de onderscheiding van Recht en Raad had oudtijds slechts in zooverre reden van bestaan, dat de zorg voor de justitie *in hoofdzaak* bij de Schepenen, die voor de politie *in hoofdzaak* bij de Raadslieden berustte.

Deze vroeger zoo miskende scheiding tusschen de hoofdtakken van de uitvoerende macht dienen wij echter thans bij eene systematische behandeling van het oude recht nauwkeurig in het oog te houden, en ik wil dan ook hier hoofdzakelijk melding maken van de administratieve plichten der regeeringspersonen, terwijl ik later bij de behandeling van het oude procesrecht in de gelegenheid zal zijn op hunne rechterlijke werkzaamheden te wijzen.

Het voorzitterschap van het bestuur dan berustte bij den *Olderman.*

„Senior in senatu erat," zegt EMMIUS van dezen, „et sena-„tui praesidebat, velut caput ejus. — Hujusque nomen in om-

---

1399 komt hiermede overeen. BEUCKER ANDREÆ, p. 516. VERWIJS, p. 450. Zie eindelijk v. SPAAN, *Verhand. o. h. rechtsgebied,* Dl. II, p. 36.

„nibus actis publicis primum semper locum tenebat." 1)

Ook GABBEMA beschrijft hem als „'t Hoofd, wiens naam „in de voorgeevel van alle oopenbaare onderhandelingen, ver„dingen, uitspraakken, zoenen, verbonden, en allerleije zaak„ken, die de regtsmagt der stad betroffen, wierde geplaatst." 2)

Nog uitvoeriger handelt NAPJUS *(Chr.*, p. 13, 14) over de functiën van dezen regeeringspersoon. „Een Ouderman," zegt hij, „was een Heerschap; daartoe wierde ordinaris wyse Achtbare en „Ryke Borgers uit de Stad door den Volke, of ook wel door de Sta„ten des Lands, of door andere Hoofden over Friesland Regerende „verkoren; Om in derselver Stad en district alle voorkomende „Saken met behulp van hem toegevoegde Burgemeesters, Sche„pens en Raadsluiden, te beregten en beslissen; die moesten de „Saken den Raad voorstellen, Stemmen op nemen, en daar „na Concluideren, en 't gewysde ter Executie doen stellen; „moeste ook de Stad van alles dat Nodig was voorsien, zo „van Proviand en Ammonitie als andere Noodwendigheden; „ook was hy in sommige gevallen het hooft en Capitein der „Burgery, in Cas van Aanval en Uittogt tegens Vianden der „Stad; en Representeerde de Hoogheid des Lands, Volks of „Vorsts, Waar van hy aangesteld was geworden, zo dat hy „was in alle gevallen de Opperste des Stads, des Raads en „des Volks." Ik behoef echter niet nader aan te toonen, dat voor zoover het hier aangehaalde ook betrekking heeft op de Oldermannen der 15e eeuw, verschillende zaken, met name de wijze van verkiezing dezer magistraatspersonen, hier niet juist zijn voorgesteld. 3)

---

1) *De rep. Fris.*, p. 16, verg. WINSEMIUS, *Beschr.* (Leeuwarden en Bolsward). SCHOTANUS, *Beschr.*, p. 230. *Tegenw. Staat*, Dl. II, p. 168, 169. NOTA, *Oudheden van Berlikum*, p. 86 noot.

2) *Verhaal v. Leeuw.*, p. 21.

3) Evenmin is 't na al het behandelde noodig te bewijzen, dat de meening van NOORDEWIER, als zouden »de *Oldermans* in de friesche steden, Groningen, »Leeuwarden en andere *gildehoofden* zijn geweest, en als zoodanig leden van »het bestuur« (*Regtsoudh.*, p. 341), onjuist is. Dit gevoelen berust op de dwaling, dat Groningen eene Friesche stad was, en dat men dus de Oldermannen van Leeuwarden met die van deze plaats zou kunnen vergelijken. Groningen, ofschoon op de grens tusschen de Friesche landen en Drenthe gelegen, was echter nooit echt-Friesch (verg. ACKER STRATINGH, *Bijdr. t. d. gesch. v. Gron.*, Dl. VIII, p. 117. RICHTHOFEN, *Rechtsg.*, p. 182 en vooral J. WINKLER., *Friesland over de grenzen* in de *Tijdspiegel* van Jan. 1882, p. 86.), en de inrichting van bestuur aldaar was dan ook geheel anders dan in de boven door ons behandelde steden. (EMMIUS, *Rer. Fris.*

Dat in een aantal steden de hoofdbestuurders al langzamerhand zich meer en meer macht hadden toegeëigend en de regeering in hunne familie erfelijk hadden gemaakt, wezen wij reeds meermalen aan, en wij zagen toen tevens aan de voorbeelden van BOCKE HARINXMA te Sneek en GOSLICK JONGEMA te Bolsward, hoe de aanmatiging der Hoofdelingen soms aanleiding gaf tot botsingen met de burgerij, waaraan men een einde maakte door een vergelijk over de macht, welke den regent voortaan zou toekomen.

Bij welke personen berustte het toezicht op de verkrijging van het *burgerrecht*, aan welke was de *politiezorg* in de stad opgedragen?

Bij de behandeling van deze onderwerpen, wil ik het *Stadboek* van SNEEK, als het meest volledige, tot grondslag mijner beschouwing nemen en met de hierin voorkomende bepalingen de voorschriften, die in de andere steden golden, vergelijken. Vóór alles wijs ik er nogmaals op, dat wij uit den *Franeker Buurbrief* den oudsten toestand leeren kennen en dat het *Leeuwarder Stadboek* de jongste onzer bronnen is.

„Item soo wie in onser stadt compt mitter woen," zegt art. 142, *Sneek*, „die sal op dat Stadtboeck sweren, als die „*Rechters ende die Saedtsluyden* op hem dat begheren."

(Art. 35, *Bolsward*, 1455 en art. 41, 1479 bepalen hetzelfde.)

Hist., L. X, p. 155. DRIESSEN, *Mon. Gr.*, Dl. III, p. 629—639, IV, p. 664 noot, 667, 668 n, 724, 725 n. *Aant. Gr. Stadb.*, *Pro Exc.*, Dl. V, p. 4—14. WESTENDORP, *Jaarb.*, Dl. II, p. 407, 408. Dr. A. YPEY en Mr. H. O. FEITH, *Oudheden van het Gooregt en Groningen* (1836), p. 87, vgg. NOORDEWIER. t. a. p., p. 112, 113, v. D. CHIJS, *De Munten van Fr.* enz. p. 378, 379. DIEST LORGION, *Gesch. Beschr. v. Gron.*, Dl. I, p. 258, 262). Verder moeten wij in aanmerking nemen, dat te Groningen onder den naam *Olderman* niet altijd dezelfde personen werden verstaan; gaf men in lateren tijd aan de Hoofdmannen der Gilden dezen titel, de Oldermannen, die in de oudste Groninger oorkonden voorkomen, waren werkelijke magistraatspersonen.

DRIESSEN (*Mon. Gr.*, Dl. III, 634) en YPEY en FEITH (*Oudh.*, p. 90) houden den titel van *Olderman* voor zeer zeldzaam. Eerstgenoemde schrijver haalt evenwel *Leeuwarden* en *Berlikum* aan als voorbeelden van steden, waar men dezen naam kende; de laatsten meenen, dat men, behalve in *Groningen*, alleen te *Leeuwarden* regeeringspersonen met dezen titel aantrof. De boven medegedeelde oorkonden bewijzen echter voldoende, dat ook deze bewering op geen goeden grond steunt; was in sommige Friesche steden in de 15e eeuw de naam in onbruik geraakt, in de 16e was *Olderman* weder de gewone titel voor den voorzitter van het stedelijk bestuur.

Daarop betaalde men het burgergeld en werd door den *Schrijver* in de „Stadttafel" ingeschreven. 1)

Zoolang men nog niet aan zijne geldelijke verplichtingen had voldaan of „den *Borgermeesteren* panden ofte borgen daer „voer geseth" had, mocht men in de stad geene nering drijven, noch een ambacht uitoefenen. (art. 141.)

Eene reden, waardoor men zijn burgerrecht en zelfs het recht van inwoning verloor, vinden wij in art. 206. Veroorzaakte iemand een brand, die tengevolge had, dat het geheele huis of meer woningen werden vernield „soo waere „hy zyn borgerscip quyt, ende iaer ende dach die stadt „verboert, ten waer saeck, dat die *Scepenen ende Raedt* hem „die stadt weder gheuen wolden."

Tot de vereischten voor verkrijging van het burgerrecht behoorde te Bolsward o. a., dat men in de stad met der woon gevestigd was: „ende gheen man oik te burger to „nemen, die myt zyne lyue in onsser stadt nyet wonachtig „en is, ten zy, by raede ende consent des *gemene Sechtes ende „des Ses ende dertich.*" (1455, art. 34, 1479, art. 40).

Te Franeker beurden volgens het *Schutterijstatuut* de *Raadslieden* het burgergeld. 2) „Item dy tyenda pont, dat dae

---

1) *Sneek*, art. 144. *Bolsward*, 1455, art. 32, 1479, art. 38.

2) Uit den tekst zelf van het Statuut blijkt niet duidelijk, of met de hier genoemde *Raadslieden* de magistraatspersonen van dien naam of de bestuurders van het gilde zijn bedoeld. Prof. Fockema Andreæ, dien ik hierover raadpleegde, meende echter dat 't eerste het geval is en wel op de volgende gronden:

Art. 8 en 11 van den gildebrief zijn te vergelijken met art. 4 van den *Fraker Buurbrief*, waar de zorg voor de brandweer aan de *stedelijke* Raadslieden wordt opgedragen. Waarschijnlijk wordt deze bepaling in het eerstgenoemde charter herhaald, wijl men hierbij een gedeelte der boeten aan de schutters toekende. Verder worden in art. 5 van het Statuut, dat over begrafenissen handelt, de Raadslieden niet genoemd, maar wel komen zij voor in art. 6, sprekende over beslechting van twisten tusschen gildebroeders, en volgens artt. 1 en 2 zorgden de Koning van het gilde en de Raadslieden voor de wapening der schutters en riepen zij de broeders ter oefening op. De eerstgenoemde bepaling nu heeft betrekking op de inwendige aangelegenheden der vereeniging, terwijl de anderen meer van publiek belang zijn. Het gilde was nl. niet alleen eene als zelfstandig toegelaten broederschap, maar, zooals uit art. 3 blijkt, tevens in sommige gevallen de sterke arm van het stedelijk bewind. Wellicht is dat de reden, zoowel van de toekenning van boeten aan de schutters, als van de inmenging der stedelijke Raadslieden in gildezaken. Eindelijk moesten de Raadslieden volgens art. 10 sommige stukken bezegelen; zij komen in deze bepaling naast Burgemeesters en Schepenen voor.

„*Reedsliod* scellet inmonia ende opberra bwrield, dat is II „pont fan meetliodem, item een Beyers gulden ieft een tonna „koyts van dae yennen, der rikera synt, ende dae scamele „mey lichta ney harra scamelheet bi *Douwa Zyarda ende des* „*Riuchts* reed." (Item het tiende punt, dat de *Raadslieden* zullen invorderen en beuren burgergeld, dat is 2 pond van huurders, item een Beiersche gulden of een tonne kuit (eene biersoort) van degenen, die rijker zijn en [dat zij] de onvermogenden mogen verlichten naarmate hunner armoede, met rade van *Douwe Sjaerda en van het Recht.*)

Wat te STAVEREN gold, leeren wij uit artt. 144, 145 en 147 van het *Stadboek*.

„Voort, so en zal men ghieman to porter ontfaen, ten „sy saecke, dat hy brieve brenge van dier stede off vuyt „dien lande, daar hy wt is, dat hy van geenen quade feyte „van daer gescheiden en sy, ende hy daar mit eeren moge „weder comen, het en sie mit consent der *ghemene* „*Scepenen.*"

„Voort, zo en sal men ghieman to porter ontfangen, hy „sal gheven den *Schepenen* vier schellync Enghelsche ende „den *Stadschryver* enen groote ende der *Stadbode* eenen „groote, het en se dan, dat die *Schepenen* mit min lyden wolde."

„Voort, zoe wie sin porterschap quyt schelt, die sal der „stede gheven een pond Ingghels ende wil hy weder porter „werden, zo sal hy gheven der stede noch een pond Ingghels, „het en sie saecke, dat enen man alsulcke saecken aencomen, „dat hem *die meeste deel van Schepenen* oorlof gave."

Te LEEUWARDEN moest men, om burger te kunnen worden, „persoonlyc inder stadt woonachtich wesen, ten zy by *Rechts* „*ende Raets* wille ende consent" (art. 3). Hetzelfde voorschrift vonden wij reeds te Bolsward. Men moest verder een jaar in de stad hebben gewoond, de *Raad* besliste dan, of men burger mocht en moest worden: „Item, nyemant salmen „aennemen in deser stadt tot eenen borger, het zy saecke, „dat hy een iaer inder stadt gewoent heeft, indyen die „*Raet* den seluen dan bequaem genoech kennen toe wesen „voir een borger, mach hem die Raet daertoe dringen borger „te wordden". (art. 5). Wilde men iemand niet tot burger aannemen, zoo kon men hem op buurrecht laten zitten,

„tertyt men hem tofe den borger 1) bequaem achten ende „annemen wil. Dat sal staen in bedencken des *Raets* nae „achtinge der personen, daer men ansien wil, wat ende „hoe voel zy sjaers zullen geuen". (art. 15).

Volgens art. 4 besliste ook de *Raad* over het bedrag van het burgergeld. „Soe salmen vande borgerschap nemen nae „achtinge der personen. Een gemeen ambachtsman, die hem „wel vermach, sal gheuen ses olde schilden; een coopman, „die vremdt is ende nyes incompt, daernae tot des *Raets* „bedencken; een gemeen guet, schamel, jongh amptsman „ende tot een borger bequaem is, tot des *Raets* bedencken „ende moderatie."

Berokkende iemand, die zijn burgerrecht verloren had, den inwoners last en schade „ter tyt hy wter stadt waer ge„weest, dat sall hy den seluen vernoeghen alleer hy weder „borger mach wordden, tot des *Raets* bedencken". (art. 8).

Aan welke personen eindelijk was het *politietoezicht* in de stad opgedragen?

Reeds zagen wij uit den eed, dien de *Raadslieden* te SNEEK aflegden, dat deze zorg droegen voor de poorten, grenspalen, bruggen, straten, wallen, havens, wegen en vaarten, in 't algemeen voor alles, wat voor de verdediging der stad of voor het publieke verkeer dienstig was; verder beheerden zij de stedelijke waag en de tollen.

Wij vinden in hoofdzaak hetzelfde bepaald in art. 200 en 201 van het *Stadboek*:

„Dit is der *Raedtsluyden* offitie ende ampte. — Die *Raeds„luyden* zullen alle iaer die waegh ende die tollen verhuyren, „ende der stadt goeden regieren, 2) ende toesien tot bruggen,

1) Ik vermoed, dat deze woorden in het HS. foutief zijn gekopieerd; misschien moeten wij hier lezen »*tot eenen borger*" enz.

2) Men vergelijke hiermee wat in den Privilegiebrief, den 31sten Dec. 1398 door ALBRECHT VAN BEIEREN aan Harlingen gegeven, over de *Raadslieden* wordt gezegd: »ende die sullen onser stede van Herlinghen goede upbueren, ontfaen »ende wtgheven ende beleggen in onser stede profijt ende oirbair." BEUCKER ANDREÆ, p. 477. VERWIJS, p. 499. Zie ook de Privilegien van Bolsward en Workum. BEUCKER ANDREÆ, p. 481. VERWIJS, p. 512 en de Staversche voorrechten van 6 Dec. 1401 en 10 Mei 1402. *Ch.* I, p. 329, 332.

Ook art. 243 van het *Sneeker Stadboek* staat hiermede in verband: »Ende »oic sullen die *Schepenen rekenschip doen* tot elcken verndel jaers den *Raedsluyden* »van allen vorleden broken by hoeren eede." Uit het voorgaande art. blijkt,

„straten, wallen ende gemeene feren (vaarten), dat zy „gemaicket ende herich (in orde) geholden wordden. — Ende „zy zullen oick twy [maal] des iaers daerouer scouwinghe hol-„den, dat zy herich wordden.”

Dezelfde voorschriften vinden wij te BOLSWARD, 1455, art. 41, 1479, art. 47 terug.

Art. 203 *Sneek*, spreekt verder over het slatten der vaarten.

„Item, alle die Meente van Sneeck zal omme nutticheyt „onser stadt alle iaer eenen dach, twee, ofte drye, ofte alsoe „veel, als *Recht ende Raedt ende die gemeene XXXVI* guet „duncket, sloten op alsulcke steden, alst noet ende orber is, „ende daer nyemant tegens te doen by een peen van acht „pondt.” (verg. art. 44, *Bolsward*, 1455, art. 50, 1479).

De zorg voor de wegen is in den *Buurbrief* van FRANEKER art. 1, uitdrukkelijk aan de *Raadslieden* opgedragen.

„Int aerste, dat hia (de Raadslieden) moghen ende scellat „den heerwey, aesteraen to Lollinghum, suderan to Medum, „ende westeran to Herbaynghum, noerdan to Donynghum „biriuchta ende helen, hwam hia daer in scherigat binna „buren.”1) (Ten eersten, dat zij (de Raadslieden) moeten en zullen het toezicht houden op den heerweg, ten oosten tot Lollum, ten zuiden tot Miedum, ten westen tot Herbaijum, ten noorden tot Dongjum en [dat diegenen den weg zullen herstellen], aan wie zij dat toedeelen binnen de stad.) 2)

Ook het *Schutterijstatuut* bevat omtrent ons onderwerp eene bepaling: „Item, dy VIII pont, dat dae *Reedslioda* scillet biriuchta

---

dat de helft dezer breuken aan de stad kwam (verg. ook *Bolsward*, 1455, art. 42. 1479, art. 48).

1) Men vergelijke hiermee *Appingadamster Buurbrief*, § 28: »Item summa »*Iudicum* similiter de vys reparandis in hamrike Dammis providebunt”. RICHTHOFEN, *Rechtsqu.*, p. 298.

2) Ik meen aldus den zin te moeten opvatten, niet zooals RICHTHOFEN, die het woord »*helen*” door »*helfen?*” »*Scheria*” door »*belästigen, plündern*” wil vertalen (*Altfr. Wörterb.*) Het vervolg van het art. »ende maket hi dat naet »by da dey, der de Redesliode daer to settet, hia hem to scriwena by twam »ponden” enz. wijst, dunkt mij, duidelijk aan, dat wij hier niet met straatroof, maar met wegpolitie hebben te doen. Zie ook het *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* van Dr. K. SCHILLER en Dr. A. LUBBEN, (Bremen 1875—1878) Dl. IV, p. 78. i. v. *scheringe*, verder *Ch.* I, p. 590 en 655 en de *Costuymen van Rijnland* (uitgeg. door S. v. LEEUWEN, Leiden, Rotterd. 1667), art. 51—53, p. 207—211, waar wij van »schaardinge” lezen. Oudtijds zorgde ieder voor 't gedeelte van de straat, dat voor zijn erf lag.

„— — briggen, wallen ende strata bynna buren ende dae „weghen iefta lanen buta buren, alsoe fyr, alst ws berd hinsich „ende herich toe halden, alsoe fyr, alst ws renten vermoghen." (Item het 8ste punt, dat de Raadslieden toezicht zullen houden op — — bruggen, wallen en straten binnen de stad en op de wegen buiten de stad, zoover als wij ze in orde moeten houden en zoover als onze inkomsten reiken).

Te LEEUWARDEN was eveneens de zorg voor de wegen aan de *Raadslieden* opgedragen.

„Item, die *Raetsheren* off *Raetsluyden* sullen goede opsicht „hebben op straten, wallen, diepen ende bruggen, daertoe zy „gesworen zyn." (art. 40). Dat echter deze Raadslieden wel het algemeene toezicht hielden, maar de eigenlijke schouwing en berechting aan bijzondere beambten, *Keurmeesters*, overlieten, zou men moeten opmaken uit de vergelijking van deze bepaling met de twee eerste artikelen van het *Stadboek*.

„Item, sullen oick alle de gheene, die straten hebben te „maecken, ende wallen voir ofte achter huer doeren hebben „te stecken, veerdich ende reede holden by termynen als „den *Koermeisters* hen luyden dat sall beuelen" enz.

„Item, ende insgelycx diegheene die, geholden zint bruggen „te maecken, sullen die ouck by raet van den *Koermeister* „maecken."

Eindelijk hebben nog de artt. 133, 134, 135 en 139 op ons onderwerp betrekking:

„Item, nyemant moet enige wegen, noch dycken ofte die„pinge, noch wateringen, in des stadts 1) ende stadts vryhee„den gelegen behinderen, noch beschadigen, noch mitdelven, 2) „doersteeken, noch toedammen, noch oick gheenderleye onrey„nicheyt van biesten inden diepen smyten, noch nyemant „enige schuddinge ofte settinge, noch tienye 3) inden diepen „toe maeken, noch daerinne toe visschen, tenzy by consent „ende mit wille des *Raets*."

1) Beter is de lezing van de kopie in het *Politieboek*, Dl. II, f. 363 »*in den Stadt*«.

2) Waarschijnlijk moet dit »*uutdeluen*« zijn.

3) Ook in het accoord over de Marn-zijlen lezen wij, dat niemand de visscherij mag belemmeren »mey nenerhande fisktau, *ner settinge, ner theminghe*« (*Ch.* I, p. 662). In dit laatste woord meen ik ons »*tienye*« terug te vinden. RICHTHOFEN vertaalt het i. v. »(teninge)« »tininge« door »umzäuning« (*Altfr. Worterb.*,) Zie verder *Ch.* I, p. 565 en 649, waar wij van »*teningha*« en „*tynyngha*« zien melding gemaakt.

„Item, this oick geslooten, dat nyemant in stadts grafft, „noch stadts cingel moet visschen, noch faeren, noch ghiene „schippen bynden cleyn noch groot, soe vaecken sulcx be- „vonden wort, die broecke oft pena eenen olden schilt, ten „zy dattet mit wille ende by consent des *Raets* geschiede."

„Item, niemant moet des stadts cingel deluen, om leem „daeraff toe halen by de pena van eenen haluen schildt „voirs. toe verboeren, ten waer, dat hie daertoe van den „*Raet* consent hadde."

„Noch nyemant enige meer nye huysen te setten, noch „toe timeren byden Nyen wech, 1) ten zy by consent ende „wille des *Raets*."

Ook te Leeuwarden droeg dus de *Raad* zorg voor de instandhouding der verdedigingswerken, en in de artt. 136 en 137, die tot opschrift voeren: „van schade des stadts „stakettinge te doen" en „van ouerclimminge der poorten, „wallen, sluytbomen off bolwerck" was dan ook de nadere bepaling der verbeurde boete aan den *Raad* overgelaten.

De bouwpolitie berustte te SNEEK en BOLSWARD in handen van *Schepenen* en *Raad*: „Item, soe wie huysen tymmeren „wil, die salse setten by *Scepenen ende Raedtsluyden* raedt". (*Sneek*, art. 81, *Bolsward*, 1455, art. 62, 1479, art. 72).

Wat STAVEREN aangaat, vind ik ik in het *Stadboek* de volgende bepalingen:

Art. 13. „Voort, zoo wie een huys bouwen wil, die salt „setten by rade van *Schepenen*."

Art. 19 spreekt over het maken van een „steenwerck" en eindigt met het voorschrift: „ende de mure salmen leggen „by *Schepenen* ende niet dunner dan twe steenen, ende wil „hine dicker maken, dat sal wesen by *Schepenen*."

Art. 143 eindelijk luidt aldus: „Voort, zo en sullen ghene „gheestelycke lude steenwerc bouwen binnen Stavoren, het „sie *by den ghemenen Schepenen ende by den Rade* van „der stede.

De twee eerste artikelen nu stammen waarschijnlijk uit een tijd, toen men te Staveren geen Raad kende; de laatste bepaling doet ons zien, dat, als er in de stad een dergelijk

---

1) Zie over dezen »Nieuwe weg« EEKHOFF, *Beschr. v. Leeuw.*, Dl. I, p. 187.

college was, dit, evenals te Sneek en Bolsward, aandeel had in de politiezorg.

LEEUWARDEN droeg het toezicht op het bouwen in de stad aan den *Raad* op.

Art. 64. „Item, soe wie dat nye huysen oft kameren wil-„len timmeren oft bouwen laeten, sullen een holtfoet ruym „van mancander altyt op des *Raets* verclaringe bouwen ende „timmeren."

Art. 65. „Item, soe wie dat claget van oesdroopten (d. i. „waterdrop), watergangen off van timmert, daer [water] 1) „vuytgaet, te weeten, dattet een huys an dat ander ouerleyt „ofte leendt, dat sal staen tot des *Raets* verclaringe ende „kennisse."

Art. 66. „Item, nyemant moet enige huysen off camers „in de principael straeten binnen der stadt Leeuwarden „timeren off zy zullenze decken off laten decken mit hardde „daecke, hetzy dattet by des *Raets* moedt 2) staet tot een „zekere tyt toe, by pena twee older schilden toe verboeren."

Art. 67. „Ende off yemant mit reyt dack hadde gedeckt „sonder des *Raets* consent, dat zullen zy om hoere onacht-„samheyt wederaff breken ende daertoe die pena voirs. „opleggen ende betalen."

Art. 69. „Item, eenige nye straten, steygen noch beerye-„gangen 3) toe maecken, noch toe ordineren vuyt zyns „selffs voirnemen, dan salt eerst laten besien vanden *Raet*, „die sulcx toe ordinieren toe staet by pena twee olde schilden."

Voor het nemen van voorzorgsmaatregelen tegen brand zorgden te SNEEK en BOLSWARD weder *Recht* en *Raad* gezamenlijk.

„Item, soe zullen *Recht ende Raedt* des iaers vierwerf om „die stadt gaen van huys to huys ende besien die schoerste-„nen, vuersteden, ouenen, theren 4) ende brouhuysen." (*Sneek*, art. 204. *Bolsward*, 1455, art. 43, 1479, art. 49).

---

1) Dit woord ontbreekt in het HS.; het voorgaande doet het mij echter waarschijnlijk achten, dat het daar uitgevallen is.

2) *Moet, moed* — animus. KILIAN., i. v., DRIESSEN, Dl. I, p. 205 noot. *Aant. Gron. Stadb.*, p. 30, 214.

3) *Beeryegang* of *barrygang* — misschien een kleine gang, niet groot genoeg voor een kar, maar slechts geschikt om er eene berrie door te dragen.

4) Het woord *tier* of *teer* is in den hier bedoelden zin in ons land niet meer in gebruik. 't Komt alleen nog maar voor als scheepsterm voor de holten tusschen

„Item, in onser stadt van Sneeck zullen wesen, om vrese „(gevaar) des brandes, acht brandtleeren ende acht brandthae- „ken totter stadts behoef, ende soo veel meer alst *Recht ende* „*Raedt* dat ordineren ende goetduncket to wesen." (*Sneek*, art. „205. *Bolsward*, 1479, art. 113).

„Item, soe en moet nyemandt enich vuer in zyn achter- „huys, noch in cleynen cameren houden, ten zy by *Scepenen* „*ende Raedtsluyden* consent; ende is dat saeck, dat zy daer vuer „in holden willen, zoo zullen zy nemen twee *Schepenen* ofte „twee *Raedtsluyden* ende latent hem besien, ende die hier „bouen doet, die verboert twee pondt." (*Sneek*, art. 211. *Bolsward*, 1455, art. 105, 1479, art. 124).

„Wat ouen buten den huyse staen, die zullen ouerdect „wesen met eenen steenen dack, ende gheenderleye barninge „by den ouen to wesen, bouen noch beneden, op een vack „nae; ende alsoo zullen die ouenen staen, dat *Recht ende* „*Raedt* daer aen genoghet by acht pondt, als zy omghaen." (*Sneek*, art. 214. *Bolsward*, 1455, art. 102, 1479, art. 117).

Te FRANEKER was volgens den *Buurbrief* deze tak van politietoezicht opgedragen aan de *Raadslieden*.

„Item, de fiarde punt is, dat de *Redesliode* moghen riuchten „vr obenen ende thera ende elkis punten, der nette sin tojenis „den brant, by achte punden to byfellene." (Het vierde punt is, dat de Raadslieden moeten toezicht houden op ovens en tieren en verder alles behooren te doen, wat nuttig is tegen den brand met eene boete van acht pond).

Ongeveer hetzelfde, ofschoon meer uitvoerig, bepaalt het *Schutterijstatuut* van 1462.

Art. 8 zegt in het algemeen: „dat dae *Reedslioda* scillet „biriuchta ounem ende tera;" art. 11 gaat voort: „dat dae „*Reedslioda* scillat biriuchta brandthleerda, brandhaken ende „jelkers rescip toe netticheyt der buren. — Item, dae *Reedslioda* „III jefta IIII resa des jeers om toe gaen, ounen ende tera ende fjoersteden toe bescouwien." (Dat de Raadslieden zorg zullen dragen voor ovens en tieren; dat de Raadslieden toezicht zullen houden op brandladders, brandhaken en ander

---

opeengestapelde vaten. In Vlaanderen verstaat men onder *teerbak* de *verfbak* in de katoenververij. L. W. SCHUERMANS, *Algemeen Vlaamsch Idioticon* (Leuven 1865), i. v. *tieren*. Misschien is in de Friesche rechtsbronnen iets dergelijks er onder te verstaan.

gereedschap tot nut der burgers. Item de Raadslieden moeten 3 of 4 maal 's jaars een ommegang houden en de ovens, tieren en vuursteden schouwen.)

Te LEEUWARDEN waren afzonderlijke ambtenaren, *Brandmeesters*, die door den *Raad* werden benoemd, met dit onderzoek belast. 1)

Art. 17. „Item, het is geslooten ende geraempt, datmen „sal hebben ende holden guede neersticheyt ende opsicht, of- „ter enighe onuersienige haestige brande ouerquame, dat God „voersien moet. (Dat oick) 2) daartoe ordiniert, deputiert „ende confirmiert sullen worden vanden *Raedt* XII *guede „mannen,* in itlicke espel, 3) ofte quartier vander stadt „dree."

---

1) Uit hetgeen WINSEMIUS (*Chr.*, p. 264) en SCHOTANUS (*Gesch.*, p. 325) omtrent Sneek mededeelen, zou men moeten opmaken, dat er ook in deze stad *Brandmeesters* waren. Genoemde schrijvers toch verhalen ons o. a., dat wie tot Brandmeester benoemd werd en deze betrekking niet aanvaardde éene kroon boete betalen moest. Ik vind echter nergens anders van deze ambtenaren melding gemaakt.

2) De woorden »*Dat oick,*» zijn in het HS. met andere hand er bijgevoegd.

3) Gelijk andere steden was ook *Leeuwarden* oudtijds in kwartieren of espels verdeeld, als het *Keimpema-*, *Hoekster-*, *Minnema-* en *Oudehooster-Espel*, die in de kopie van het boven aangehaalde artikel in het *Politieboek* worden opgenoemd; zie verder *Ch.*, IV, p. 175. SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 738. EEKHOFF, *Beschr. v. Leeuw.*, die op p. 101 ook een *Nijehoofster-Espel* kent, doch op p. 191 dit voor hetzelfde houdt als het *Minnema-Espel*; verder DE HAAN HETTEMA, *Leeuwarden na en voor hare wording als stad*, p. 9, volgens wien de stad eerst uit 3 afdeelingen zou hebben bestaan, terwijl het *Keimpema-Espel* er later bijkwam. In 't begin der 17[e] eeuw had er eene verdeeling in 10 espels of wijken plaats. EEKHOFF, p. 101, *Oude Fr. Wetten*, st. II, p. 336 noot. NOORDEWIER, p. 332.

Dokkum had insgelijks vroeger 4 kwartieren, 't *Groot*, 't *Klein*, 't *Legewegster-* en 't *Blokhuis-Espel*. (*Tegenw. Staat,* Dl. II, p. 276); *Sneek* was in 6 afdeelingen gescheiden: *Dijkster-*, *Kleinzandster-*, *Grootzandster-*, *Scharn-* of *Leeuwenburgster*, *Marktstraatster* en *Nieuwe Geuzen-* of *Koornmarkster Espel* (*Teg. Staat*, Dl. III, p. 276. *O. Fr. W.*, t. a. p. NOORDEWIER, t. a. p.)

Te *Harlingen* was volgens EMMIUS (*De rep. Fris.*, p. 55) de burgerij voor de krijgsdienst, voorheen in 6, later in 8 afdeelingen ingedeeld.

Franeker kende 4 ferndelen, die in eene lijst van de huizen der stad van 16 Aug. 1536 (*Privilegie-Boek*, fol. 48 r.—55 v.), misschien naar de regeerende Burgemeesters, *Geroldt van Herama-*, *Hessel Aesga-*, *Folckert Pietersżn.-*, *Heer Julius* (*Botnia*)-*ferndel* worden genoemd.

Volgens de uitgevers der *O. Fr. W.* en NOORDEWIER zou ook *Bolsward* in 4 kwartieren zijn verdeeld geweest.

Te *Appingedam* en te *Groningen* werden de stedelijke wijken *kluften* genoemd. In de eerstgenoemde plaats had men de *Broeder-*, *Solwerder-*, *Ooster-*

Art. 18. „Item, die *Brantmeisters* sullen des somers tyts „allen verndel jaers twee reysen omme gaen, om te besien „ende te visiteren die fuyrsteden ende allen anderen gebreken."

Art. 19. „Item, inden winter salmen visiteren ende omme„gaen twee reysen."

Art. 20. „Item, bynnen der stadt Leeuwarden salmen heb„ben ende holden om anxte ende vreesheit des brandes, brant„ledders, branthaecken ende leren emmers. Ende en ygelick „borger off inwoner, aerm off ryck, sullen altyt gereeth ende „feerdich hebben dat ghene, daerop sy voirden *Brantmeesters* „geset ende ordiniert wordden tot stadts nootdruft ende be„hoeff by pena van vier stuuers."

Blijkens art. 55 teekenden de *Brandmeesters* aan, wie de eigenaars dezer verschillende reddingsmiddelen waren: „Item „sullen de ledders ende haeken blyuen omtrent den brandt, „sullen oock de emmers gebracht worden in den twe naeste „huysen, dair de brandt cessiert tot des anderen dages, op „dat de *Brandtmeysters*, dewelcke *de marcken in gescrifte hol„den*, een yder aenden syne sullen mogen gehelpen." 1)

Art. 26. „Item, nyemant en sal moeten fuyr in zyn ach„terhuys holden, noch in cleyne camers, ten zy by consent ende „raet vanden *Brandtmeisteren*."

Art. 27. „Ende ist dat yemant daer fuyr in will holden, „dat sal staen by wille ende consent der *Brantmeisteren*, die „sulcx visiteren ende besien sullen."

Art. 34. „Men sal oick ghenerleye brandinge moeten leggen „byden ouenen, bouen noch beneden den ouenen, op een fack „nae, altyt tot der *Brantmeisteren* belieuen ende consent" enz.

Art. 37. „Item, soe wie dat enige schepen, ny off oldt, wil„len teeren, off laeten teeren, die sullen dat teer in een goet „ruym schorsteen, die mit een pyp hoegh genoech is, hieten „ende warmen, dat sal staen in bedencken ende consent der „*Brantmeisteren*, die sulcke schorstienen besien sullen."

---

en *Westerkluft*. (*Bijdr. t. d. Gesch. v. Gron.*, Dl. VIII, p. 136), in de laatste de *Ebbinge-* of *Oosterkluft*, de *Gaddingekluft*, de *A.-* of *Westerkluft* en de *Utinge-* of *Boteringekluft*. (*Aant. Gron. Stadb.*, *Pro Exc.*, Dl. V, p. 36—38). Wat de Duitsche steden aangaat, vergelijke men v. MAURER, *Städteverfassung*, Dl. I, p. 518—521, Dl. II, p. 155—161, Dl. III, p. 156.

1) Dit art. is later met andere hand er bij geschreven, verg. art. 12 *Brand-ordonnantie* van 23 Jan. 1545.

Art. 54. „Item, het is oick ordiniert ende gesloten, dat „nyemant hooy bynnens huys off inde schuyre opten balcken „sal moeten leggen buyten aduys der *Brantmeysteren* by peena „een halff olde schildt. Noch oick gheen reydt, daermen „fuyr onderholdt off mit keersen ghaet, ten zy dat die bal„cken soo hoogh zynt, datter mitter hulpe Godes, gheene „ongeluck van brande off comen mach, ende dat tot ken„nisse vanden *Brantmeisters* by pena van I oldt schildt."

En eindelijk, opdat bij brand het water niet ontbreken zou, „sullen de *Brantmeisters* neerstich opsicht hebben in tyden „van harde vorst, dat voor een yders huys ofte doere een „open bitt van vier voten int viercant geholden worde by „pene van twe st." (art. 41). 1)

Ook schijnt een gedeelte van de zorg voor de zindelijkheid mede op de *Brandmeesters* te hebben gerust.

Art. 42. „Item, die scoemakers en moeten oick ghien „ruych onrenlyckheyt van hoere leer, dat zy van den huy„den off fellen schauen, noch hoornen opden straten, noch „wallen, noch inden diepen leggen laeten, noch fellen inden „diepen laeten hangen, dan sullent altyt wter stadt laeten „fueren; ymmers dat zy altyt hoere kalck-dobben gedeckt „sullen holden 2) by des *Raets* ende der *Brandmeisteren* „straffingen in een oldt schildt veruallen te wesen."

Art. 43. „Ende die pelsers (bontwerkers) sullen van gely„cken wachten by gelycker peen."

Blijkens eene bepaling in het *Stadboek* van SNEEK behoorde aldaar deze tak van publieke zorg, gelijk de meeste zaken van inwendig beheer, tot de werkzaamheden van *Schepenen* en *Raadslieden* gezamenlijk.

„Item, niemant moet zyn secreet setten voer eens ande„ren doer ofte vinster, ten zy alsoe gemaickt onder die eerde „ofte onder dat water, dat *Recht ende Raedt* daer aen ge-

1) Ook deze bepaling is in het MS. later ingelascht met andere hand. Men vindt hetzelfde voorschrift in de *Brandordonnantie*, art. 39.

2) Men vergelijke hiermee art. 36. »Item, die *Brantmeisters* sullen oick »goede neersticheyt ende opsicht hebben, dat alle putten ofte sooden, (puteus, »KILIAN, brunnen, RICHTHOFEN) kalckdobben off andere periculose ende sorchlycke »kuylen, omme de selue mit deckselen off lidden te holden, datze bedect ge»holden werden, wanneer men daer nyet toe gaet, om alle quade ongelucke »van voerdrencken off toe voersmoren to voermyden by pena van eenen haluen »olden schildt." De Brandmeesters droegen dus ook zorg voor de persoonlijke veiligheid.

„noghet." (*Sneek*, art. 227, verg. *Bolsward*, 1455, art. 106, 1479, art. 125, waar wij hetzelfde vinden voorgeschreven).

Welk een eigenaardig inzicht krijgen wij hier in het leven onzer voorouders, dat in de wetboeken van dien tijd dergelijke bepalingen dienden te worden opgenomen!

Eindelijk hielden zoowel *Schepenen* als *Raadslieden* het toezicht op de wapenrusting der stedelingen: „Item, alle „die geen, die op harnasche 1) geset syn, syn sie luttel of „veel, die sullen altoos reed hebben, wanneer dat men dat „behoeft of wanneer die *Schepenen of Raedt* dat schouwen „willen." (*Sneek*, art. 239. *Bolsward*, 1479, art. 144).

Aan wie het stond de burgerij in de wapenen te roepen, blijkt uit art. 128. „Item, of onse stadt van Sneeck noet hadde by „daghe ofte by nachte van vreembde luyden, alsoe dat die grote „clock geslagen wordde by raede der *Burgermeesters ofte Scepe-* „*nen ofte der ouerste Raedtsluyden*, zoo zal een yegelic borgher „ofte inwoener komen op die plaetse met zyn harnasche ende „gaen nyet van daen, eer die Burgermeesters, Scepenen ofte „die Raedtsluyden hem oerloff gheuen, by acht pondt."

Riep men de hulp der burgerij in bij vechtpartijen in de stad, dan lieten „*Recht ende Raedt* die clocke slaen."

Te Bolsward deed men de burgerij bijeenkomen door hoornsignalen (1455, art. 97, 1479, art. 112) tevens was bepaald: „Die hoern moet men nyet blasen, ten sy by raede „ende consent des *meere deel des Rechtis ende Raeds*."

Te Leeuwarden behoorde de zorg voor de krijgstoerusting der burgers eigenlijk tot de functiën van den *Raad*, doch deze droeg naar 't schijnt in vele gevallen den last op afzonderlijk daartoe aangestelde beambten over.

Art. 25. „Item, alle de gene, die op harnasch to holden „geset ende ordineert wordden *vanden gheene, die daer van-* „*den Raedt verordent zint*, die zullen altyt hoere harnasch „ende geweer feerdich hebben ende daer mede, oftet noot zy, „anden festen haestelycken gereet zyn. — Ende soe vaecken „die *Raet* off *yemant anders vandes Raets wegen* schouwinge „gebieden toe holden, daertoe een ygelycke mit zyn harnasch „ende geweer feerdich toe-zyn, by pena een halff olde schildt."

---

1) Onder *harnasch* verstaat men in deze en andere bepalingen uit de 15e eeuw de geheele krijgstoerusting der burgers. Zie o. a. *Aant. Gron. Stadb.*, *Pro Exc.*, *V*, p. 142. Verwijs, *Oorl. v. Albr.*, *Woordenlijst* p. 571.

Wat het marktwezen aangaat, verwijs ik naar art. 171 van het *Stadboek* van SNEEK, dat tot opschrift voert:

„Van die Raedsluden ende huer ambocht."

„Die *Raedtsluyden* zullen tot allen iaermarcten een cruys „oprechten, ende dat sal staen twee dagen te voren ende „vier daghen nae den principael dach, ende alsoo langhe zal „dueren des merckes vrede ende vryheyt."

Men vergelijke met deze bepaling art. 54 van het eerste wetboek van BOLSWARD en art. 63 van het tweede; deze stemmen met het Sneeker voorschrift overeen.

Schepenen en *Raadslieden* eindelijk zorgden gezamenlijk voor den ijk der maten en gewichten. „Item, soe zullen *Recht „ende Raedt* des iaers vierwerf om die stadt gaen van huys „to huys — —, alle wichten ende maten to corrigeren, dat „zy rechtueerdich zyn." (*Sneek*, art. 204. *Bolsward*, 1455, art. 43, 1479, art. 49).

„Item, soe en moet niemant inmeten noch vuytmeten by „lopen ofte by halue lopen, by garters 1) ofte by halue gar„ters of by verndel, dan mit gebranden maet, die die *Sche„penen ende die Raetsluyden* gebrandt hebben by een peen „van twee pondt" (*Sneek*, art. 224, verg. art. 226. *Bolsward*, 1479, art. 121).

Wie te LEEUWARDEN met deze werkzaamheden waren belast, blijkt niet, in art. 132 lezen wij hieromtrent slechts: „Ende salmen alle iaeren twee off dreemael opsicht hebben „op de maten, wicht ende ellens, op dat alle dinck recht, „reedelyck mach geschien." Vermoedelijk wordt hier op den *Raad* gedoeld.

De brood- en drankzetting was te FRANEKER in den *Buurbrief* uitdrukkelijk aan de *Raadslieden* opgedragen:

„Item, de tolifte punt is, dat de *Redisluide* mogen setten „biar ende braed, win ende medde, ney tyt achte werue in „da iere." 2) (Item, het twaalfde punt is, dat de Raadslieden

---

1) *Garter* — eene maat; 't woord is waarschijnlijk afgeleid van *quarter* een vierdedeel.

2) Verg. *Appingadamster Buurbrief*, § 8. «Item eisdem tribus vicibus (Iudices) »probabunt pondera, mensuras, et cerevisiam, et pistraturam, et omnes inebrian»tes liquores preter hamborgensem cerevisiam estimabunt, et vendentes huiusmodi »estimacione obtemperabunt, sub pena duorum solidorum."

zullen zetten bier en brood, wijn en mee, naar tijd acht maal in het jaar).

Soortgelijke bepalingen vinden wij in het *Stadboek* van LEEUWARDEN terug.

Men mocht als de rogge duurder werd, den prijs van het brood niet opslaan: „ten zy, dat die backers huere gebreken „van oprysinge aende rogge den *Borgermeister ende Raet* „eersten te kennen gheuen ende van opslach eersten consent „hebben." (art. 93).

Verder: „die ordinancie van dat cleyn broot sall alle tyt „staen tot des *Raets* voranderinghe nae dat die weyte guet „off quaet is ende nae datze gelt." (art. 96).

„Item, sall alle weken *een vanden Raedt mit een geswoi-„ren Boode* geholden ende sculdich wesen om te gaen ten „huys, daermen broot vercoopet ende besien oft tbroot, dat-„men daer vercoopt zyn gewichte ende swaerte heeft." (art. 97).

„Item, alle die brouwers, die bynnen der stadt Leeuwarden „willen brouwen ende hantieringe doen om toe vercopen, „die sullen guet bier brouwen ende tot eenen itlycke tonne „doen ende stortten een loopen koorn, ofte gerstemoldt, off „anderhalff loopen hauermoldt, ende sullen dat bier gheuen „tot des *Raets* settinge nae gelegentheyt des tyts." (art. 99).

Zij moesten een eed afleggen, wanneer de *Raad* dit begeerde, „op datze alle hoere dingen aengaende dat brouwen recht-„feerdelycken (zouden) doen in voirs. manieren." (art. 100).

Over de wijntappers spreekt art. 104: „Item, het is ge-„ordineert ende gesloten, dat nyemant moet binnen der „stadt Leeuwarden ghenerleye off enige wynen vuyttappen „by kannen noch by enygen maeten, ten zy by wille en-„de consent vanden *Borgermeister ende gemeene Raedt,* die „den wynen eerst sullen setten nae gelegenheyt der tyt. „Ende sullen daerop hoeren eedt doen, soe dickmaels die „*Raet* sulcx toe geschien eysschet, dese artyckel te onder-„houden ende den wynen te verkopen, alse gesett wort."

De zorg voor het vleesch droeg de *Raad* aan een *Markt-meester* op: „Item, die vleyschouwers sullen ghien beesten „moeten slachten, ten zy dat die beesten eerst vanden „*Merckmeister, by den Raet daertoe ordineert,* besien zyn ende „toegelaten om toe vleyschen." (art. 119). Ook op den verkoop

van visch hield een *Marktmeester* het toezicht. (artt. 126, 127).

Eindelijk vestig ik nog de aandacht op een paar artikelen, waarin het toezicht op de bedelarij aan den *Raad* is opgedragen: „Item, ghien vremde luyden binnen der stadt Leeuwarden „enige bede te hebben, byde huysen omme mit voirbidders, „dan arme gasthuysen ende dyergelycken, vuytgesecht be- „vaerden tot Iherusalem, toe Rome ende toe Sanctum Iaco- „bum in Compostelle ende dat in bedencken des *Raets* nae „achtinge der personen." (art. 155).

„Item, ghiene vremde vuytgeseten ionge priesters, dat „ghien borgers zoenen zyn van olders, enige bede noch om- „ganck inder stadt mit koruen toe hebben op hoere eerste „misse, tot bedencken des *Raets* wie sulcx dede" enz. (art. 156).

Gaan wij thans in korte trekken na wat ons uit de aangehaalde voorbeelden is gebleken, dan komen wij ten opzichte van de verschillende steden tot de volgende resultaten.

FRANEKER droeg in 1417 in den *Buurbrief* de zorg voor een aantal takken van inwendig bestuur uitdrukkelijk aan zijne *Raadslieden* op, die, daar men er nog geene *Schepenen* kende, toen trouwens ook de eenige magistraatspersonen waren, welke men met deze functiën belasten kon. Later, toen het stedelijk bestuur zich verder ontwikkeld had, bleven echter deze functiën op de oude waardigheidsbekleeders rusten. Het *Schutterijstatuut* kent nog vele der oude bepalingen.

STAVEREN had in den tijd, toen het grootste gedeelte van het Stadboek werd samengesteld, vermoedelijk geene *Raadslieden*, natuurlijk was hier dus de zorg voor de stedelijke belangen alleen aan de *Schepenen* opgedragen. 1) Enkele bepalingen maken

1) Behalve de boven aangehaalde artikelen hebben ook nog de volgende bepalingen betrekking op het politietoezicht, dat de Staversche Schepenen uitoefenden.

Art. 135. »Voort, soe verbieden *Schepenen* alle werschap (*maaltijd*, zie *Aant. Gr. Stadb.*, *Pro Exc.*, Dl. V, p. 149—151), clene of groot, to enighe »wtvaert van dooden lueden by achte ponden."

Art. 137. »Voort, so verbieden die *Schepenen* alle gasten, dat sie ghien laken »snuiden en moeten by der ellen by pene van achte punden."

Ter verklaring voeg ik hierbij, dat met den naam »gasten" vreemdelingen worden bedoeld (NOORDEWIER, p. 167. VERWIJS, *Oorl.*, *Woordenlijst*, p. 568.) en dat het *laken sniden* beteekent het verkoopen van laken in het klein, zoodat het *gesneden* moest worden. (NIJHOFF, *Gedenkw. v. Geld.*, Dl. I, p. 221 noot.)

melding van den *Raad* der stad, doch ik trachtte reeds vroeger aan te toonen, dat deze dagteekenen moeten uit een anderen tijd.

Was te BOLSWARD en SNEEK het inwendig bestuur over 't algemeen in handen van *Schepenen* en *Raadslieden* gezamenlijk, een aantal administratieve werkzaamheden behoorden uitsluitend tot het ambt der laatstgenoemden. Zij bestuurden de stedelijke eigendommen, zij droegen zorg voor de inkomsten der stad, aan hen was het toezicht op de verdedigingswerken en verkeerswegen, zoowel te land als te water, opgedragen, zij ook openden de markt door het oprichten van het kruis.

Te LEEUWARDEN eindelijk nemen wij een hoogere ontwikkeling van het stedelijk bestuur waar. Principiëel berustte hier de zorg voor het algemeen belang hoofdzakelijk bij den *Raad*, maar waarschijnlijk was langzamerhand, door den toenemenden bloei der stad, dit toezicht zoo omvangrijk geworden, dat men voor de verschillende onderdeelen ervan afzonderlijke beambten aanstellen moest. Zoo maakten wij reeds kennis met de *Keurmeesters*, die voor straten en bruggen zorgden, met de *Brandmeesters*, die het toezicht hielden op de brandweer, met de *Marktmeesters*, aan wie de keuring van vleesch en visch was opgedragen 1) en zoo vinden wij eindelijk in artt. 176, 177 en 178 bepaald:

„Alle mishandelinge van fechtlycken saecken off anderen „gebreken, daer buyten der stadt inder stadts vryheeden „geschien, die sullen van *Recht ende Raet* der stadt Leeu„warden corrigiert ende gestrafft worden naeder saeken ge„legentheyt. Ende sal die *Raet twie mannen daertoe ordi„neren ende stellen om allen excessen ende gebreken aen toe „brengen, eenen op dat Nylandt* 2) *ende eenen op dat Oldtland.*"

„Item, soe sullen alle iaeren *twee of drye van den Raet* „deputeert wordden, om mit den *twee ordineerden beuelhebbers* „op de gebreken schouwinge te holden, soe vaecken des „van nooden is ende den huysluyden beuolen wort op de

---

1) In art. 87 zie ik verder nog van een »*Waeghmeister*" melding gemaakt.

2) Onder den naam *Leeuwarder Nieuwland* verstaat men nog tegenwoordig het westelijk gedeelte der gemeente, dat aangeslijkt is uit de Middelzee. Zie over het *Oudland*, EEKHOFF, *Beschr. v. Leeuw.*, Dl. I, p. 78 en 337.

„zwette (grensslooten), dycken, dammen, zylen ende zylroeden 1) „ende anderen wateringen [toe besien], datze guet ende „herich zyn."

„Item, die *twie ordinierde beuelhebbers* oppet Nylandt „ende Oltlandt sullen altyt den geswoeren inden seluen „vuytbuyren onder den drye prochien (nl. Oldehove, Nijehove „en Hoek) geseten schriftlycken verteyckenen ende den „*Raet* ouergeuen, indyen zy daer willen wonen."

Aan het slot van deze schets van het uitvoerend bewind vestig ik nog de aandacht op eene bepaling van het 1e *Bolswarder Stadboek*, die hoewel met het voorgaande niet direct samenhangende, bij een overzicht van het stedelijk bestuur toch dient te worden vermeld:

„Item, soe sullen *Recht ende Raed ende Ses ende dertich* „kyesen myt malcanderen de *Foegheden* tot Oudehowe in „Sinte Martens Kercke 2) ende enen gueden *Schoelmeister*, ende „sonder malcanderen disse vorsz. nyet toe kyesen noch toe „setten". (art. 121).

Verder maakten wij hier en daar van den *Stadsschrijver* melding. Welke werkzaamheden deze had te vermelden, blijkt genoegzaam uit zijn naam.

„Die *Secretaris* sweeret," zegt WINSEMIUS, „dat hem ten „versoeke van Recht ende Rade ses-en-dartigen ende Bur- „gers te Recht ende te Rade te comen, trouwelijcken schry- „ven, alle Brieven ende instrumenten, swygen alle hey- „melijcke saecken by den Rade besloten, ontdecken 'tgheene „tegens den Stadt mochte voorghenomen worden." 3)

---

1) *Silrode* — der zum siele innerhalb des deiches führende graben. RICHTHOFEN, *Altfr. Wörterb.*, Zie ook *O. Fr. Wetten*, st. II, p. 348 noot.

2) Zie over deze *Kerkvoogden O. Fr. W.*, st. II p. 203 noot, verg. den *Fogeth-eed*, *Ch.* I, p. 348. 349. RICHTHOFEN, *Rechtsqu.*, p. 490, *Rechten en Vrijh. v. Albrecht*, *Ch.* I, p. 287, zie verder Mr. TELTING, *Over de kosteriegoederen in Friesland* in het *Tijdschrift voor het Nederlandsche Regt*, Dl. II, p. 295 en de daar aangehaalde rechtsbronnen. Eene dergelijke bepaling, als de hier aangehaalde, komt voor in het *Groninger Stadboek*, B. I, art. 9.

Over *Oldehowe* verg. WINSEMIUS in zijne *Beschr.*, die aldaar over Bolsward sprekende zegt: »Boven alle is alhier te sien de groote Parochiale Kercke van »Sinte Marten staende op het Noordoost vande Stadt, ghenaemdt Oldehoof.» enz.

3) *Chron.* p. 264. De schrijver laat hierop volgen: »Oock dat hy bootschap »doende, als hy yemant bekommeren sal, een Roede in sijnen handt zal heb- »ben, boven verguldt.» Ik meen echter, dat dit hier niet op de juist plaats is

Voorts moest hij, volgens art. 64 van het *Sneeker Stadboek*, de dagen, waarop men de panden lossen moest in de „Stadt-tafel" aanteekenen. Hierin nam hij ook de namen der nieuwe burgers op, waarvoor hij van elk dezer een Vlaamsche ontving (*Sneek*, art. 144. *Bolsward*, 1455, art. 32, 1479, art. 38).

In art. 51 eindelijk komt hij voor onder den naam van „*Stadt-„clerck*": „Item, alle die brieuen, die die Burgermeesters, „Schepenen ende die Raedtsluyden zullen besegelen van „saicken, die die burghers aengaen, to gheuen ende to nemen, „die brieuen sal onser *Stadt-clerck* schryuen, of zy en zullen „die brieuen nyet besegelen, ten zy by zynen wille".

Volgens art. 82 van het *Leeuwarder Stadboek* moest de Secretaris sommige schulden registreeren en blijkens art. 160 van hetzelfde werk bezegelde hij de schriftelijke kennisgeving, dat er een arrest gelegd zou worden. 1)

Welke was ten slotte de taak der *Gezworenen* in het bestuur der steden?

„Horum partes erant," zegt EMMIUS, „cum senatu Reip. consu-„lere in negociis gravibus, senatum, sicubi exorbitare eum „aut cessare in officio putarent, monere, interdum etiam actis „ejus intercedere, sumptus publicos moderari, et ad pecuniæ, „quae in aerario esset, aut ad censuum modum exigere, ple-„bem tributis ac injuriis, Remp. aere alieno prohibere, in eligendo „senatu operam suam civitati praestare." 2) 't Welk door GABBEMA aldus zeer sierlijk wordt vertaald: „Hun ampt bragt méè, „datze den Raad de behulpzaame hand boodden, in 't uitwerken „van twijffelbaare en ernsthaftige handelzaakken. Datze den „Raad,ingevalle die het spoir van regt en reedlijkheidt misliep, „of, al te slap en klakloos, hun ampt verwaarloosden, ver-„maanden tot verbeet'ring en opschrand'ring. Meede zich „teegens derzelfder onregtmaatige voortgank kanteden. De

---

aangehaald; vooreerst past een dergelijke bepaling van ondergeschikten aard al zeer slecht in een eedsformulier, waarin den nieuwbenoemden ambtenaar op zijne eerste plichten gewezen wordt, maar verder zullen wij later zien, dat het bekommeren of leggen van arrest niet de taak van den *Secretaris*, maar die van den *Stadtsbode* was. Deze komt somtijds zelfs onder den naam «*Roe-»drager*» voor. v. SPAAN, *Verh. o. h. rechtsg.*, Dl. I, p. 88. NOORDEWIER, p. 350. VERWIJS, *Oorl. v. Albr.*, *Woordenlijst*, p. 593.

2) Over de Secretarissen in de Duitsche Steden raadplege men v. MAURER' *Städteverfassung*, Dl. III, p. 236—240.

1) *De Rep. Fris.*, p. 38.

„gemeintlijkke onkosten maatigden, naa dat het der stéèkiste „en opkomst mogten vergoedden. 't Volk van schatting en „ongelijk, de stad van schulden ontheefden: en in 't verkiezen „der ooverheid stads nut en dienst verwaarden." 1)

Zij traden dus voor de gemeenschap op en controleerden het eigenlijke bestuur, iets wat ons niet verwonderen kan, als wij bedenken, hoe zij, voortgekomen uit de burgerij, deze vertegenwoordigden, sinds de groote massa niet meer, gelijk voorheen, zelve een werkzaam aandeel nam in de beraadslagingen over het algemeen belang.

Als dragers der macht van het vroeger souvereine volk legden zij een tegenwicht in de schaal tegen de veldwinnende oligarchie. 2)

„Die ses-en-dartigen sweeren," zegt dan ook WINSEMIUS van de Sneeker Gezworenen, „dat sy sullen te rade comen, „wanneer sy ontboden worden, op dach ende plaetse daer het „bevolen wordt, ende alsdan overheeren, alsulcke raedt als „sy weten *om des Stads, Burgers ende des Lands Privilegien „in eeren te houden.*" 3)

En hiermede eindig is deze schets van den ouden regeeringsvorm der Friesche steden; wat het eigenlijke stadrecht onder den invloed van dit eigenaardige republikeinsche bestuur geworden is, hoop ik in de volgende Hoofdstukken na te gaan.

---

1) *Verhaal v. Leeuw.*, p. 21.

2) Zeer eigenaardig noemt EMMIUS hen «*plebis patroni.*» *De rep. Fris.*, p. 50, 57. In *Aant. Gron. Stadb.*, *Pro Exc.*, Dl. V, p. 21 leest men: «De gezworene «Gemeenten plegen voor een bolwerk der gemeene Volksvrijheid gehouden te «worden.»

3) *Chron.*, p. 264. SCHOTANUS, *Gesch.*, p. 325.

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

Ten onrechte verklaart EISELE (Die materielle Grundlage der Exceptio) de exceptie van het Romeinsche recht uit de tegenstelling tusschen het jus civile en het jus praetorium.

II.

De exceptio non adimpleti contractus is geene verdediging ten principale, maar eene ware exceptie.

III.

Hebben in het geval van art. 138, B. W. de vereischte huwelijksafkondigingen niet plaats gehad, zoo is het huwelijk toch niet nietig.

IV.

Als de getrouwde vrouw zonder machtiging van haren man eene schenking heeft aangenomen, kan de schenker zich niet op de nietigheid daarvan beroepen.

V.

Koop en verkoop van eens anders goed is geene nietige overeenkomst.

VI.

Het bevrachtingscontract is geene huurovereenkomst, maar een contractus sui generis.

VII.

Art. 540 *b*, W. v. K. laat zich verklaren uit eene personifieering van het schip.

VIII.

Een kind beneden de 16 jaren, dat onder eede eene valsche verklaring in rechten heeft afgelegd, is niet strafbaar wegens valsch getuigenis.

IX.

Code Rural, Tit. II, art. 30 is niet afgeschaft door C. P., art. 479 no. 1.

X.

Art. 231 W. v. Sv. kan geene toepassing vinden, in geval een minderjarige terecht staat.

XI.

Men vervange den gerechtelijken eed door eene eenvoudige verklaring. Valschheid hierin gepleegd, stelle men zoo streng mogelijk strafbaar.

XII.

Het K. B. van 10 Jan. 1881 ter uitvoering van de wet op de Rijks-Postspaarbank is onvoldoende en in strijd met B. W.

XIII.

Het stelsel van plaatsvervanging bij het leger is af-tekeuren.

XIV.

Verdeeld grondbezit verdient de voorkeur boven grondbezit in de handen van enkelen.

XV.

Het uitschrijven van prijsvragen op wetenschappelijk gebied is niet aan te bevelen.

Telting, Albartus

Gids, Aug. 86.

HET POLITIERECHT DER OUDE FRIESCHE STEDEN.

Moeilijk, ja onmogelijk is het zich thans nog een in allen deele juist beeld te scheppen van eene Middeleeuwsche stad. Zou men, misleid door de oude geschiedschrijvers, die op alle wijzen de grootheid en den roem van hun geboorteland verhieven, soms denken, dat de vroegere middelpunten van verkeer fraaier en rijker waren ingericht dan de tegenwoordige, een enkele blik in de meer betrouwbare bronnen voor de kennis van het verleden doet ons zien, hoe licht wij ons bedriegen, wanneer wij naar de tegenwoordige instellingen ons eene nauwkeurige schets meenen te kunnen ontwerpen van de maatschappij in vroegeren tijd.

Wel is waar riep de samenleving overal en in verschillende tijden een groot aantal gelijke behoeften in het leven, maar niet overal was de aandrang tot bevrediging van deze even sterk, en niet ten allen tijde gebruikte men dezelfde middelen, om tot het doel te geraken. Beveiliging van persoon en goed, de eerste eischen van een zich ontwikkelend maatschappelijk leven, werden niet ten allen tijde op dezelfde wijze gewaarborgd; niet altijd was de verhouding tusschen bestuurders en geregeerden dezelfde, niet altijd waren dezelfde wetten en bepalingen noodzakelijk of doelmatig om het organisme aan zijne bestemming te laten voldoen.

Vreemd zullen ons thans de voorschriften in de ooren klinken, die vroeger moesten worden gegeven om rust en welvaart in den staat te doen wonen, maar juist het feit, dat zij werden gegeven en dat hare toepassing op de toen gebruikelijke wijze werd verzekerd, bewijst ons aan de eene zijde, dat onze voor-

ouders behoeften hadden, welke wij in het geheel niet meer of niet in dezelfde mate gevoelen, aan den anderen kant, dat men bij sommige gebreken, die elke maatschappelijke samenleving hebben aangekleefd, verbetering trachtte aan te brengen door middelen, welker waarde men thans betwijfelen zou.

Deze bepalingen nu verschaffen ons als overgebleven getuigen van het leven onzer voorouders hier en daar een helder licht over de oude toestanden, elders heffen zij een weinig den sluier op, die de maatschappij der Middeleeuwen voor onze oogen verbergt: zij zijn de meest vertrouwbare gidsen op den weg, dien ik in de volgende bladzijden een oogenblik wensch op te gaan met eene *Schets van het Politierecht der oude Friesche steden*.

De eerste zorgen van het stedelijk bestuur moesten in de tijden, waarin wij ons thans verplaatsen, natuurlijk gericht zijn op de verdediging der stad. De Friesche geschiedenis van de 15de eeuw is als met een bloedigen draad doorweven, de later zoo hooggeroemde volksvrijheid was langzamerhand in bandeloosheid ontaard, en onderlinge twisten en bloedige vechtpartijen vormen den hoofdinhoud van de verhalen, ons door de geschiedschrijvers bewaard. Wel is waar trachtten soms de grietenijen en steden door een onderling verbond den vrede te bewaren, doch deze vereenigingen duurden meestal slechts voor korten tijd en in vele gevallen was de stad voor hare verdediging geheel aan zich zelve overgelaten.

Geen wonder dan ook, dat wij hier en daar bepalingen vinden voor het instandhouden der verdedigingswerken en het bijeenroepen der burgers in tijden van gevaar.

Voorschriften van de eerste soort treffen wij het meest te Leeuwarden aan, welke plaats blijkens de kronijken niet weinige keeren aan een vijandelijken aanval heeft blootgestaan.

Straffen werden bedreigd tegen hen, die aan de toen nog van hout opgetrokken stedelijke omheining, de *„stads stakettinge"*, schade deden door het uitbreken van palen en planken; tegen hen, die door het omhouwen der hagedoorns op de wallen de tweede verdedigingslinie in ontredderden toestand brachten; eindelijk ook tegen dezulken, die het stedelijk geschut bedierven of hunne baldadigheid koelden aan poorten en sluitboomen. Zoowel het graven van aarde uit de wallen als het werpen van vuilnis in grachten en op bolwerken ging men ten strengste tegen;

verder was het om de verdediging niet te belemmeren verboden aan de wallen nieuwe huizen te zetten, op de bolwerken stellages te timmeren voor het droogen van kleedingstoffen en de grachten te versperren met vischdammen en hindernissen van anderen aard.

Naakte er gevaar dan werd de burgerij met klokgeklep of hoornsignalen bijeengeroepen en begaf men zich gewapend naar den wal; *„soe wie totten oirloge an die stadtsfestingen toe wesen ordiniert zijn"*, zegt het Leeuwarder stadrecht, *„sullen aldaer mit hoere geweer ende geschutt onvortoefflijcken loopen, om die vianden resistencie, oftet noot waere, te doen"*.

Voor het *„harnasch"*, zooals men toen ter tijde de krijgstoerusting van elken burger noemde, droeg men dan ook bijzondere zorg; het was niet onderworpen aan de bepalingen omtrent het gerechtelijk beslag, en in verschillende voorschriften wordt aan de stedelingen de plicht opgelegd om hun wapentuig in goeden staat te onderhouden, het bij de vastgestelde wapenschouwingen door de Raadslieden te laten onderzoeken en het ten allen tijde gereed te hebben, wanneer door het algemeen belang de gewapende opkomst der weerbare mannen werd vereischt; in geen geval mocht het oorlogstuig buiten de stad worden uitgeleend.

Maar niet alleen als de stad door den vijand werd berend, kwam de burgerij in beweging, ook wanneer op eenige plaats een misschien nog vreeselijker ramp, de brand, dreigde, klonken de signalen door de lucht.

Ter nauwernood kan men zich tegenwoordig nog een denkbeeld vormen van de verschrikkingen, welk zulk een gevaar toen ter tijde mede bracht. De huizen waren voor het meerendeel van hout opgetrokken, de daken met riet bedekt, men miste een geregelde straatrooiing, de middelen tot brandwering bevonden zich nog in de kindschheid hunner ontwikkeling, en wij behoeven ons dan ook niet te verbazen, wanneer wij aan den eenen kant lezen, hoe dikwijls de brand, in een enkel huis ontstaan, de vernietiging van een groot gedeelte der stad ten gevolge had, en aan de andere zijde tal van soms eigenaardige bepalingen leeren kennen, waardoor men het brandgevaar beproefde te verminderen of de eenmaal uitgebroken vlammen tot het kleinste gebied trachtte te beperken.

Eerst langzamerhand ging men aan de bouwpolitie eenige

zorg wijden, Schepenen en Raadslieden hielden het oppertoezicht, de huizen mochten niet meer aan elkander grenzen, de kleinste afstand werd nauwkeurig bepaald; wilde men nieuwe straten of stegen aanleggen, men mocht dit niet meer doen volgens zijn eigen goedvinden, het stedelijk bestuur moest worden gehoord en de richting worden goedgekeurd.

Door een aantal gunstige bepalingen werd de bouw van steenen huizen aangemoedigd en in de voornaamste straten de rietbedekking verboden, tenzij in zekere gevallen, waarin men deze tot een bepaalden tijd toeliet. Had men zonder toestemming toch riet op de daken aangebracht, zoo moesten deze worden afgebroken, en waar men reeds bedekking met pannen aantrof, was het ten strengste verboden, daarvoor wederom een licht-ontvlambare stof in de plaats te stellen.

Verder hield men een nauwlettend toezicht op de stookplaatsen. In de meeste steden gingen de Raadslieden viermalen in het jaar van huis tot huis rond, om de ovens en schoorsteenen aan een persoonlijk onderzoek te onderwerpen; te Leeuwarden koos men zelfs 12 Brandmeesters, voor ieder stadskwartier drie, die zesmalen ieder jaar op vastgestelde dagen de woningen binnentraden en zorgden, dat men alles in goeden staat onderhield.

De ovens moesten zóó geplaatst zijn, dat de hitte geen balken of ander houtwerk aan kon tasten: ruime schoorsteenen boden aan rook en sintels een uitweg aan. De ketels van de brouwers moesten met een muur van gebakken steen zijn omgeven, stonden zij reeds tegen eene wand, dan diende deze tot een zekere hoogte van steen te zijn opgetrokken. In achterhuizen mocht men slechts dan vuur hebben, wanneer dit uitdrukkelijk was toegestaan.

Verschillende werkzaamheden, welke gemakkelijk brand konden veroorzaken, mochten alleen bij dag worden verricht. Bepalingen in dien zin treffen wij aan over het bakken, het droogen van koorn en het schoonmaken van vlas. Zeer gevaarlijk achtte men verder het smelten van vet en teer, van daar dat men op de vleeschhouwers, schoenmakers en wieldraaiers bijzonder toezicht hield, en dat men o. a. te Sneek het teeren van schepen slechts buiten de bebouwde kom der stad toestond. Dat eindelijk het bestuur bewaarplaatsen van hooi, riet en stroo nauwlettend naging, is te begrijpen.

Met niet minder zorg waakte men er voor dat de inwoners

voorzichtig met het vuur omgingen; zoo mocht de asch niet uit den oven verwijderd worden, voordat zij was afgekoeld of met water gebluscht; droeg men haar uit het huis en was zij nog rookende, dan verviel men in een niet onbeteekenende geldboete, terwijl men natuurlijk, in geval er vonken in werden gevonden, zijne zorgeloosheid nog zwaarder zag bestraft.

Met vuur mocht men slechts dan over straat gaan, wanneer het in een pot werd gedragen, waaruit geene sintels konden spatten.

Wilde nu het ongeluk, dat er niettegenstaande al deze voorzorgsmaatregelen toch in eenig huis een begin van brand ontstond, dan moest de bewoner dit dadelijk kenbaar maken, zoo hij niet in eene zware geldboete wenschte te vervallen. Zeer eigenaardig zegt het Leeuwarder stadrecht, *„soe waer dat in enygen kuysinge brant wort; daer Godt vorsien wil, ende die gheene, daer den brant is offte wort, ende terstondt ghien buyrroep en maecket, het sy by nacht off by dach, roepende dreemael: brand, brand, brand, ende meynde ofte wolde den brandt verstoppen off versmoren, die selve verboerdt vier older schilden"*.

Kon men met getuigen bewijzen, dat men te dezen opzichte zijn plicht had gedaan, dan was men natuurlijk vrij, maar in dit geval onderzocht men ten strengste of de bewoner zelf door zijne onvoorzichtigheid den brand veroorzaakt had. Bleek zijn schuld, zoo moest hij den eigenaar van het huis en andere personen, die door de ramp verliezen hadden geleden, de schade vergoeden. Brandde het huis tot den grond af, dan werd hem te Sneek zelfs het burgerrecht ontnomen en moest hij voor een tijd de stad verlaten.

Was nu het brandgerucht aan de stadswacht bekend geworden, dan werd de klok geluid en de bewoners spoedden zich naar de plaats des onheils om met behulp van lederen emmers, ladders en brandhaken mee te werken tot vermindering van het wassende gevaar.

Dat men de middelen tot brandweer in goeden staat moest onderhouden en vooral steeds te zijner beschikking moest hebben was dringend voorgeschreven. De ladders en haken hingen dan ook aan den buitenmuur, de emmers in het voorhuis, en wie ze zonder toestemming van den bewoner verwijderde of, als ze werden uitgeleend, hen niet ongeschonden teruggaf, verviel in een

boete; zij mochten alleen in geval van brand worden gebruikt. Ook zorgde men er op alle wijzen voor steeds water bij de hand te hebben, vooral in den winter, als wanneer voor ieder huis een groote vierkante bijt in het ijs gebouwen werd.

Drong de nood dan werd met de haken het dak vaneen gescheurd; vreesde men voor uitbreiding van de vlammen, dan konden zelfs op hoog bevel de naastliggende huizen worden afgebroken.

Onwil en baldadigheid, welke het reddingswerk belemmerden, ging men met gestrengheid tegen; verschillende strafbepalingen doelen op hen, die weigerden hunne middelen van brandweer af te staan, die moedwillig emmers in het vuur wierpen, die anderen met water begoten of met opzet kwetsten.

Had de brand een einde genomen, dan werden de voorwerpen, welke tot blussching hadden gediend, in de naaste huizen gebracht, om den volgenden dag aan hunne eigenaars te worden teruggegeven.

Wij slaan thans een blik op een andere gewichtige zaak in het leven onzer voorouders, de zorg voor de zindelijkheid in de stad.

Ook hier zouden wij van den weg afdwalen, wilden wij naar de thans misschien wel eens te angstvallig rein gehouden straten en zorgvuldig uitgediepte grachten en vaarten, ons eene voorstelling vormen van deze verkeerswegen in vroegeren tijd. Houden wij, om maar een enkel voorbeeld te nemen, ons voor oogen, dat het plaveien van de straat een onbekende zaak was, dat varkens en andere dieren nog ongehinderd tusschen de huizen rondliepen en hun voedsel zochten in het vuilnis, dat men hier en daar had opeengehoopt, dan behoeft men zich waarlijk geen hoog denkbeeld te vormen van den toestand, waarin gedurende het grootste deel van het jaar, vooral in den regenachtigen herfst, het openbare gedeelte der stad verkeerde.

Toch leeren ons verschillende bepalingen, dat men ook in dit opzicht verbeteringen trachtte aan te brengen.

Reeds stipte ik met een enkel woord aan, dat men op de wallen en in de buitengrachten geen afval meer duldde, en ook ten opzichte van de straten en vaarten in de stad zullen wij een groot aantal voorschriften aantreffen, die ons getuigenis afleggen van den goeden wil van het bestuur.

Het onderhoud van straten, wallen en bruggen was opgedragen aan de bewoners der naastliggende huizen, ieder voor zijn gedeelte; de Raadslieden hadden het oppertoezicht en hielden daartoe tweemalen 's jaars een ommegang; zij konden met bedreiging van boete de volvoering der vereischte verbeteringen en vernieuwingen bevelen, en, mocht dit niet baten, van stadswege de noodige reparatiën aanbrengen op kosten van den nalatigen persoon.

Te Leeuwarden had men allengs het eigenlijke toezicht aan een aantal keurmeesters opgedragen, terwijl de bewoners der buitenbuurten in dezen aan twee beëedigde schouwers moesten gehoorzamen, die met twee of drie Gedeputeerden uit den Raad er voor zorgden, dat zoowel aan wegen en dijken als aan wateringen en sluizen de noodige zorgen werden besteed.

De vaarten werden door de burgers geslat, die zich hiertoe in elk geval jaarlijks één, twee of drie dagen moesten beschikbaar stellen, welke tijd, wanneer het Bestuur dit noodig oordeelde, zelfs nog kon worden verlengd.

Om nu *„die diepingen inder stadt claer ende renlick toe holden"*, besloot men te Leeuwarden, *„dat nyemant enighe storven beesten noch fuyle stinckende aessen off krenghen inden diepen* (*mocht*) *smyten, noch opten wallen voer noch affter den huysen werpen, noch katten noch honden inden diepen drencken"*.

Het afval van slachtvee werd ten strengste van de openbare wegen geweerd, en zoo mochten ook de schoenmakers geen vuilnis van leer noch hoorn op de wallen, straten en in de grachten laten liggen, maar moesten dit buiten de stad brengen; tevens was het hun verboden de huiden in de vaarten te laten hangen of uit te wasschen, terwijl *„om stanck ende anderen insubvenienten te vermyden"*, de vellen ook niet meer in de voorname straten mochten worden gedroogd. Dezelfde voorschriften golden voor de bontwerkers, terwijl de toenmalige chirurgijns zich aan de volgende bepaling hadden te houden: *„Item die barbiers ist oick verboden, dat zij gheen latelbloet inden stadtsdiepen moeten wtgieten, dan sullent after die huysen in kuylen off dobben begraven, daert nyet inden diepen mach loopen."*

Of onze voorouders, die om hunne grachten rein te houden, tot zulke voorschriften hun toevlucht moesten nemen, het in de genees- en heelkundige wetenschappen tot eene aanzienlijke hoogte hadden gebracht, mag misschien betwijfeld worden.

De varkens, die niet alleen veel toebrachten tot de onreinheid der straten, maar ook de schuttingen vernielden en de tuinen binnendrongen, werden vervolgens met gestrengheid van den openbaren weg geweerd, terwijl ook aan paarden, koeien, schapen en hoenders de toegang tot de wallen en het kerkhof werd ontzegd.

De afvoer der faecaliën kostte de regeering niet weinig hoofdbreken; men was er zoo aan gewoon om alle vuilnis op de straten en in de grachten te werpen, dat men zich niet ontzag ook de stoffen, 't meest aan bederf onderhevig, juist daar te vergaderen, waar zij de lucht het hevigst verpestten en de gevaarlijkste bijdragen leverden tot de verspreiding dier verschrikkelijke besmettelijke ziekten, welke, gelijk bekend is, de vloek der Middeleeuwen waren. Te Leeuwarden besloot men dan ook, „*datmen geenerlije privaten off onreyne huyskens over enighe wateringen binnen der stadt* (*mocht*) *timmeren, noch onrenlickheyt van menschen noch van anderen beesten* (*!*) *inden wateringen smyten noch vuytleyden.*"

Anders dan in den tegenwoordigen tijd echter dacht men over de middelen, die in dezen verbetering konden aanbrengen; men meende door het aanleggen van riolen de zaak tot een goed einde te kunnen voeren. „*Alle die ghiene, daer hoir onrenlickheyt tot noch toe in vaetkens hebben gedaan,*" zoo hooren wij verder de vroede Leeuwarder magistraat over deze materie beslissen, „*sullen* (*voortaan*) *behoirlijcken latrynen maeken; ofte te minsten die selffde vaeten mit fuylnisse laten begraven oft bij nacht in een schip laten wtfoeren, tot welcken men sall een stedige wtfoerer ordineren.*"

Te Bolsward en te Sneek was men spoediger tevreden; daar waakte men er slechts voor, dat men met zijne eigene „*onrenlickheyt*" een ander niet al te zeer lastig viel. „*Niemant*", zegt hier het zorgdragende bestuur, „*sal syn secreet setten voer een anders voerdoer off vinster, ten sy also gemaket onder die eerde off onder dat water, dat Recht ende Raedt daeran genoeght; ende nyemant moet syn secreet, miss off enighe onreynicheyt brenghen off lcepen laten op een anders landt off in zyn sloet; ende wye aldulcke onreynicheyt vuytfoert, dye salt soe brenghen ende bewaren datter gheen clage van compt.*"

De mest van beesten, de keukenafval en het vloerstof mocht men slechts op dat gedeelte van de straat of wal brengen, dat men zelf onderhouden moest, waar het echter niet langer dan

een bepaalden tijd mocht blijven liggen, zoo niet het verwijderen er van door slecht weder of vorst belemmerd werd.

Ook tot de veiligheid en rust op den openbaren weg begon men hoe langer hoe meer zijne zorg uit te strekken.

De „*putten, kalckdobben off andere periculose ende sorchlijcke kuylen,*" moesten van deksels zijn voorzien „*om alle quade ongelucke van voerdrencken off toe voersmoren to voermyden.*"

Na tien uren s'avonds mocht men niet meer zonder lantaarn over straat gaan; wie des nachts op het dragen van wapenen werd betrapt, verloor die en verviel bovendien in eene geldboete.

Overal vinden wij verder nog straffen bepaald tegen hen, die moedwillig de nachtrust verstoorden en door het maken van buurgerucht, het roepen van „moord" en „wapen", de burgerij verschrikten.

Baldadigheden des nachts gepleegd, ontgingen evenmin de wrekende hand der politie. „*Soe wie des nachtes lopet met wagens by der straten of die waghens in die grafte voert oft laet lopen, ofte tonnen int water werpet, of die yemants doeren bedraget met horden, met hout ofte mit plancken, oft die loyfen of bruggen toebreken, of die ander onbestuer bedrivet des nachtes by den straten, die verboert vier pont, ende al die hiertoe helpen gelike peen,*" behalve natuurlijk de aangebrachte schade, die zij bovendien moesten vergoeden.

De jeugd, die zich het kerkhof tot speelplaats had gekozen, trachtte men van daar te verdrijven, toen het bleek, dat zij haren vrijen tijd ging doorbrengen met het werpen van steenen naar spreeuwen en duiven, welke steenen bij die gelegenheid wel eens de ruiten der kerk schijnen te hebben getroffen; men vond ten minste noodig te bepalen: „*wat schade yemant anden glasen doet, den schade dubbelt to betalen der kercken; ofte gegeeselt to werdden van den schoelmeesters* (!), *mogen zy die boet ende die schade nyet betalen.*"

Tevens werd, ten minste te Leeuwarden, de burgerij voor bedelarij gevrijwaard. Vreemdelingen mochten niet om aalmoezen bij de huizen langs gaan; dit was alleen veroorloofd aan bedevaartgangers naar Jeruzalem en Rome, of naar Santiago de Compostela, welke stad als plaats van boetedoening zeer hoog aangeschreven stond.

Ook voor arme Gasthuizen mocht men de algemeene liefda-

digheid inroepen, terwijl onder de jonge priesters alleen zij met den korf mochten rondgaan, die in de stad woonden en uit burgers geboren waren.

Laten wij thans een woord wijden aan die onderwerpen van publiek belang, welke, meer nog dan de tot nu toe behandelde, het bestuur lieten ingrijpen in de dagelijksche samenleving der inwoners en in hun onderling verkeer.

Met angstvallige vaderlijke zorg waakte men er voor, dat de koopwaren, zoowel de gewone levensmiddelen als de kleedingstoffen, onvervalscht en niet beneden gewicht en maat werden afgeleverd.

De voornaamste spijzen en dranken: brood, vleesch, visch, bier en wijn, waren aan een gestreng onderzoek onderworpen, en, meer dan dit heden ten dage het geval is, werden de verkoopers door dreigende bepalingen belemmerd in hunne pogingen om tegen eigen voordeel de gezondheid der burgers in de waagschaal te stellen of de koopers geldelijk te benadeelen.

Vooreerst had men nauwkeurig voorgeschreven, welke brooden er mochten worden gebakken. „*Ende sullen die backers backen weyten brooden, hiele ende halve ende vierndielen, timpte ende tassche, weggen, puffen etc.; in die guede weke taeffelbrooden, hiele ende halve, van dree ende anderhalff ponden, oick ronde off weyten bollen, ellick nae de wicht, daerop ordineert.*" Het brood moest goed gaar gebakken zijn uit tarwe- of roggemeel, niet uit een grondstof van mindere hoedanigheid. „*Die backers sullen ghien gerstenmeel, boonmeel noch semmele in eenige broot, dat toe coop is, moeten backen by ernstige des Raets straffinge.*" Verder had men den bakkers uitdrukkelijk bevolen, hun waar met het gildeteeken te waarmerken. Het gewicht van het brood werd berekend naar de duurte van het graan, de prijs bleef dezelfde, zoodat, wanneer er schaarschte aan grondstof was, niet gelijk dit tegenwoordig het geval is, de brooden voor een hoogere som werden verkocht, maar deze steeds kleiner en lichter werden; slechts bij uitzondering mocht de prijs worden opgeslagen, wanneer „*die backers huere gebreken van oprysinge aende rogge den Borgermeister ende Raet eersten te kennen* (*gaven*) *ende van opslach eersten consent* (*hadden.*)"

Van zulk eene broodzetting nu is ons te Leeuwarden een zeer merkwaardige lijst bewaard gebleven, waarin men nauw-

keurig de zwaarte van elk brood vindt berekend voor al de gevallen, wanneer de prijs van een zekere hoeveelheid tarwe van 12 tot 40 stuivers klom, met opgave tevens hoe de bakker bij elk dezer prijzen zijne kosten vergoed en zijn arbeid beloond kreeg; eenige berekeningen exempli gratia helderen de inrichting van deze tafel op.

Dat de bakkers, die deze regelen trachtten te ontduiken, behalve een boete ook het te licht bevonden brood moesten overgeven, verwondert ons niet; dit brood kwam *„om godeswille"* bij de armen terecht.

Het vleesch werd te Leeuwarden in het *„stadts vleyschuys"* voor het verbruik in gereedheid gebracht. Daar werkten de slagers des morgens van 5 tot 10 uren en na den maaltijd van 1 tot 6; alleen op de vier Hoogtijden: Kerstmis, Paschen, Pinkster en Maria Hemelvaart hield men vacantie.

Dus vinden wij hier reeds in vroegere eeuwen eene instelling, welker wenschelijkheid in den laatsten tijd voor verschillende gemeenteraden een punt van ernstige beraadslaging uitmaakte: een *abattoir.*

Ook de vrouwen en boden der vleeschhouwers hadden hier toegang, hetwelk echter niet altijd gunstig op de orde en rust schijnt te hebben gewerkt, men achtte ten minste eene bepaling noodig dat deze *„int vleyschuys, van woerden ende in wercken"* vrede zouden houden.

De slachtbeesten moesten, voordat zij naar de algemeene vleeschhouwerij werden vervoerd, door den Marktmeester gekeurd zijn; wie vleesch van zieke dieren te koop aanbood of dit opblies, ten einde het schooner en omvangrijker te doen schijnen, werd van zijn beroep ontzet, terwijl hij, die deze bedriegerij aan het licht bracht, de helft der boete ontving; merkwaardige blijken voorwaar van het groote gewicht, dat men oudtijds aan de deugdelijkheid van dit in bedorven toestand zoo gevaarlijke voedingsmiddel hechtte.

Het gebruik van vleesch was niet elken dag veroorloofd. *„Niemant"*, zoo zegt het Bolswarder stadrecht *„moet vleysch coepen off vercoepen op heylighe daghen, by den banne gheboeden te vieren nae vuytwysinge des geesteliken rechtis, ten sy dattet den coeper noetsake doet off eerbare gasten overcomen synt."* Wie die *„eerbare gasten"* waren, behoeft men hier niet te vra-

gen, onder dezen naam gingen in de eerste plaats de priesters door.

Ook het Sneeker Stadboek behelsde het verbod van vleeschgebruik op Zondagen, Aposteldagen en heilige dagen, tenzij iemand er „*by noetsaicken toe quaem, dat hy een scuttel vleysck heimelicken haelde.*" Was dus in geval van ziekte het nuttigen van vleesch bepaald voorgeschreven, dan moest men er toch in ieder geval voor zorgen, dat men door den inkoop daarvan geen openlijke reden tot ergernis gaf.

In gewone omstandigheden moest men zich op de genoemde dagen met visch tevreden stellen, en nemen wij in aanmerking hoe vele Heiligen er waren, wier naamdagen dienden te worden herdacht, dan kunnen wij ons eenig denkbeeld vormen van de belangrijke rol, die de visch op de spijslijst onzer voorouders vervulde. Op den verkoop van dit artikel hield men dan ook het strengste toezicht. „*Item, soe salmen ordineren ende stellen eenen Merckmeister om neerstige opsicht toe hebben opden visscheren ende hoeren gebreken, als van doot visck ofte olt gevangen zeevisck, sallem ende mosselen, van doode Yssel braessemen ende dyergelijcke toe vercoopen*". Welke boete de Marktmeester wilde opleggen, mocht hijzelf beoordeelen „*nae der personen ende saecken gelegentheyt*".

Ter verdere voorkoming van bedriegerij moest de visch in het openbaar op de vischbanken worden geveild, terwijl den verkooper uitdrukkelijk bevolen werd den naam van zijn koopwaar te „*scryven in een brieff an een stock opde visch gesteken*".

Bij deze voorschriften gold gelijk bij het vleesch de bepaling, dat de aanbrenger der wetsontduiking de helft der verbeurde gelden ontving.

Thans een enkel woord over de dranken, welke het gezellig leven onzer voorouders veraangenaamden.

Overbekend is het, welke gewichtige rol het bier reeds in de vroegste tijden bij de Germanen speelde; en dat een later geslacht niet van de oude tradities was vervreemd, blijkt ons voldoende uit de bijzonderheid, dat men meermalen melding vindt gemaakt van boeten, welke in bier moesten worden betaald.

Merkwaardig ook noem ik het verschijnsel, dat, toen in 1435 de parochie Oldehove besloot zich onder het stadrecht van Leeuwarden te begeven, men bij de weinige bepalingen, die

dit contract bevatte, toch een voorschrift over het bier niet achterwege kon laten. Gedurende den winter mocht men volgens deze overeenkomst van die drank geen andere soort nuttigen dan die in de stad zelve gebrouwen was.

En later nog in 1487 brak er zelfs door het verboden gebruik van Haarlemsch bier daar ter plaatse een geweldig oproer uit, hetwelk onder zijne gevolgen de plundering der stad en den dood van Olderman Auckama telde.

Behalve de zoogenaamde Haarlemsche kuit, genoot hier en elders het Hamburger bier het hoogste aanzien. In Groningen kende men zelfs een Hamburger bierhuis, en ook te Leeuwarden meende men in het stadrecht over den prijs van dezen drank een afzonderlijke bepaling te moeten opnemen.

Doch ondanks deze geweldige concurrentie was toch ook het gebruik van inheemsch bier van niet weinig beteekenis; men achtte, gelijk wij reeds bij den brandweer zagen, een afzonderlijke bepaling over de brouwketels noodzakelijk, en de betrekkelijk veelvuldige voorschriften, voor de contrôle van de brouwers gemaakt, bevestigen ons in het vermoeden, dat de stad Leeuwarden in tegenstelling met den tegenwoordigen toestand een vrij groot aantal brouwerijen binnen hare wallen bezat.

Het bier werd uit gerst of haver bereid. De door den Raad beëedigde brouwers moesten voor elke ton van de eerstgenoemde graansoort een vastgestelde hoeveelheid gebruiken, van de tweede anderhalfmaal zooveel; de Raadslieden keurden den drank en bepaalden den prijs, of straften in geval van vervalsching de bedriegers naar hun goedvinden.

Men tapte het bier uit het vat in tinnen kannen, waarop de maat was aangegeven, benevens het stadsteeken, en men mocht niemand den gevraagden drank weigeren „*ten waere off yemant by nachte ende by ontyde om bier quame;*" het schijnt dat bepalingen omtrent het tappen aan dezulken, die zich reeds meer dan genoeg aan het edele vocht hadden te goed gedaan, minder noodig waren.

Bleek het bij het gebruik, dat de gekochte drank naar het vat smaakte, zoo kon men dien den brouwer of slijter weder terugzenden en was daarmede van de betaling vrij.

De handelaars in vreemde bieren moesten deze afleveren onder de namen „*zoe zy vanden steeden ofte plaetzen gehieten wordden,*

daert bier gebrouwen is"; wie zich aan dit voorschrift niet wilde houden, werd als bedrieger gestraft.

Langzamerhand nam echter, ten minste in het begin der 16de eeuw, met de vermeerdering van den handel ook het wijnverbruik toe, vandaar dat wij tusschen de bepalingen over het bier, ook voor den verkoop van dezen drank eenige voorschriften aantreffen.

Zeer geliefd waren de soorten, die men uit de Rijnstreek trok en de lichte, witte wijnen van Hongarije; uit Frankrijk leverde het landschap Poitou zijn aandeel.

Men moest tot den verkoop vergunning hebben van Burgemeester en Raad, die de prijs der wijnen vaststelden, *„nae datze geproeft ende gesmaect waren."* Ook legde men een eed af, dat men den drank noch vervalschen noch met andere soorten vermengen zou. Voor het laatste was men zelfs zoo bezorgd, dat men den verkoopers van Rijnwijn niet toestond Fransche soorten in huis te hebben.

Voor het uittappen van den wijn in geijkte tinnen kannen, en het verkoopen van den drank onder zijn waren naam golden dezelfde voorschriften als bij het bier.

De laatstgenoemde bepaling, dat men niet door bedriegelijke namen de koopwaren een verhoogd debiet mocht bezorgen, treffen wij eveneens vrij uitvoerig bij de voorschriften voor den verkoop van kleedingstoffen aan. *„Item, alle zydewerck ende zijde laeckenen, daer sonderlinge namen hebben, als onderscheyt tuisschen karmesyn ende flauwiel, dubbelt zyden satyn, Bruckx ende Dornicx; van laeckenen, als lawterfyn, kooperden fynen ende slechte Armentiersen laeckenen, in gelijcker manieren altyt toe noemen, daermen weet ofte kan noemen, voir die vercopinge toe geschien, ende dat by pena dat laecken ofte zijdwerck toe verboeren, dat vercoft is, die aenbrenger die helfft."* Een enkele uitdrukking in dit voorschrift moge ons thans onverstaanbaar in de ooren klinken, in ieder geval kan men er dit uit opmaken, dat men verschillende soorten van laken uit Vlaanderen en wel uit de steden Brugge, Doornik en Armentières kreeg.

Gelijk bekend is, werd het toezicht op de deugdelijkheid van de kleedingstoffen, waaraan de Nederlanden voor een groot deel hunne welvaart dankten, streng gehandhaafd, en merkte men

het dan ook als geen geringe bedriegerij aan, wanneer men de met kleine zegels gewaarborgde lakens van deze kenteekens ontdeed en ze voor betere soorten trachtte te verkoopen. Strenge straf trof den overtreder.

Natuurlijk moest bij al deze zorgen voor het welzijn der burgerij de stedelijke ijk naar behooren zijn ingericht, en wij behoeven dan ook niet lang te zoeken naar bepalingen, die met dit doel waren vastgesteld.

Gelijk wij reeds opmerkten, werden de maten voor natte waren met een maatpijltje geteekend en van het stedelijk merk voorzien, welk teeken ook op de koperen, ijzeren en looden gewichten moest zijn aangebracht; in de koornmaten en ellen werd de maat gebrand. De standaard-el hing volgens het Staversche stadrecht aan de openbare brug.

Wanneer de Raadslieden op de gezette tijden hun ommegang hielden, oefenden zij tevens toezicht uit op de betrouwbaarheid der maten en gewichten; bijzonder op marktdagen was hun deze zorg ten dringendste aanbevolen.

Werd aldus getracht de stoffelijke belangen der burgers te bevorderen, hierbij liet men het niet, ook tot hun zedelijk gedrag strekte zich het politietoezicht uit.

Niemand mocht in zijn huis oneerbare handelingen plegen noch anderen daartoe verlokken; wie zich hieraan schuldig maakte, moest zich behalve voor het wereldlijk, ook nog voor het geestelijk gerecht verantwoorden. Viermalen in het jaar hielden de Schepenen zitting, om zaken van dezen aard te behandelen.

Werden de verboden handelingen in een huurhuis gepleegd, zoo had de verhuurder het recht zijne woning te doen ontruimen.

„*Item, soe wie mesbruicket zyn huys ofte camer mit quader herberge of mit anderen quaden saicken, diet stadtboek verbiet, dien machmen verdriven vten huyse oft vuyt die kamer, die hy gehuyert heeft, ende hem machmen afnemen die hele huyer des halven jaers.*"

Voor leen- en huurcontracten, met onzedelijke personen aangegaan, kon men zich niet op het gerecht beroepen. „*Item, soe wat men borget, verhuyert oft leent lichte mannen of wiven, of die lichte taveernen oft quade herberge opholden daer en sal men gheen recht van doen.*" Ook konden de

personen die „*van lichten leven*" waren geene vergunning krijgen tot den verkoop van drank.

Niet alleen de gewone burgers maar ook de geestelijken schenen zich niet te ontzien, de „*lichte taveernen*", al was het dan ook in het geheim, te bezoeken. „*Item, vint men enighe broeder off gheestelicken man in quaeden herberghen des nachtis nae neghen uiren by der straten, vuyt zyn habyt anders vercledet, den mach men vanghen ende bewaeren tot den daege toe ende presentyeren hem in dye tegenwoirdicheyt des helen Raets zyn oversten.*"

Naast het drankmisbruik woekerde de oude nationale ondeugd, de liefde voor het hazardspel; door de jaren was zij niet verminderd, integendeel, het schijnt dat zij in de Middeleeuwen eerst recht haar toppunt bereikte.

Geen stadrecht bijna, hoe kort ook geredigeerd, of wij vinden daarin verbodsbepalingen tegen het dobbelen en vele andere „*aventuerlycke*" spelen, wier namen wij meestal niet eens meer verstaan; valt echter juist uit de talrijkheid dier verschillende namen niet af te leiden, hoe vindingrijk onze voorouders op dit gebied waren en hoe groot hunne lust voor dergelijke vermaken was?

Lange lijsten van verboden spelen nu vinden wij wel is waar in de Friesche steden niet, maar toch kunnen wij uit bepalingen als: „*niemant moet dobbelen noch dobbelen laten noch craybecken noch gheenderley boverie hantieren, die aventuerlick zyn,*" opmaken, dat men ook hier van de speelzucht niet geheel vrij was.

Evenmin als overeenkomsten met onzedelijke personen van rechtswege voor uitvoering vatbaar waren, was men ook gehouden aan verplichtingen te voldoen, die in het spel haren oorsprong hadden; 't waren en bleven eereschulden.

Bepalingen tegen buitensporige weelde welke over het algemeen in de oude stadrechten een zoo groote plaats innemen, en die zich niet zelden met de beuzelachtigste bijzonderheden inlaten, treffen wij in de Friesche steden slechts een enkele maal aan. En geen wonder, moge het volk ook al in lust voor pracht en praal, in zucht naar zinnelijke genoegens zich niet hebben onderscheiden van zijn naaste buren, de welvaart was door den eeuwenlangen burgeroorlog te zeer geknakt dan dat zij aanleiding had kunnen geven tot rijkelijke uitgaven op een gebied, waar dit niet volstrekt noodzakelijk was.

Op het land mogen zich misschien de edelen in kleeding en voeding eenigszins boven het middelmatige hebben verheven, de toongevende macht in de steden, de burgerij, had nimmer een andere dan een zeer eenvoudige levenswijze gekend en zag zich door de omstandigheden genoodzaakt die te blijven houden.

Behalve bij de gildefeesten, waarover nader, schijnen onze voorouders, vol eerbied voor de afgestorvenen gelijk zij waren, zich alleen bij begrafenisplechtigheden en op de herinneringsdagen der dooden eenige meerdere onkosten te hebben veroorloofd; hoe het nu zij, of zich bij deze partijen ongeregeldheden voordeden, of dat men deze uit een geldelijk oogpunt meende te moeten afkeuren, het stedelijk bestuur vond èn te Staveren èn te Leeuwarden „*vuyt bewegende oirsaecken*" goed, deze bijeenkomsten voortaan te verbieden. Ook de offers voor den godsdienst werden, waarschijnlijk om finantiëele redenen, binnen vaste grenzen bepaald; niet meer dan één penning mocht voor iedere waskaars worden afgezonderd en niet meer dan zes kaarsen worden gebruikt; maar tot het aanbieden van deze geschenken waren dan ook de erfgenamen en bloedverwanten verbonden.

Hetzij dat nu evenwel deze verplichting om te offeren tegenzin wekte, hetzij dat men met leedwezen het geld in de beurs der priesters zag verdwijnen, hetzij dat werkelijk de geldnood zoo hoog geklommen was, hoe ook, wij vinden in het begin der 16de eeuw te Leeuwarden eene bepaling, die ons geen hoog denkbeeld geeft van de offervaardigheid, welke men anders bij onze vrome voorouders onderstelt. „*Soe die gemeente in ellick waskeers over den doden nyet meer schuldich is dan een penning te offeren, de welcke hier nyet zint toe bekomen, waerdoer de gemeente grootlijcken geinteresseert wort, bidden[de] die van Leeuwarden, dat mijn Heeren willen een goltsmit ordineren, die cleyn gelt munt.*"

Thans blijft ons nog over een vluchtigen blik te werpen op den toestand, waarin zich oudtijds de handel en nijverheid bevonden, zooals wij dien leeren kennen uit het marktverkeer en het gildewezen, waarbij ons dan tevens een inzicht zal worden vergund in de economische begrippen, die toenmaals de heerschende waren.

Dat wij ook hier te lande reeds betrekkelijk vroeg van marktdagen vinden melding gemaakt en voorschriften aantreffen, die ten doel hadden alsdan het onderling verkeer gemakkelijk te maken en orde en rust in de stad te handhaven, behoeft ons niet te verwonderen; stellen wij ons alleen maar voor oogen, dat de handel aan enkele plaatsen gebonden was, wijl, in tegenstelling met den tegenwoordigen toestand, niet een volledig net van bruikbare wegen het landschap overspande, maar er slechts enkele bepaald aangewezen handelswegen en handelsplaatsen bestonden, en dat de groote toevloed van vreemdelingen in de toen nog niet zeer volkrijke steden een zeer ongewonen toestand deed ontstaan, dan kunnen wij ons er eenig denkbeeld van vormen, welk een gewichtige beteekenis toen het onbelemmerde handelsverkeer moest hebben en welk een belangrijk deel der politiezorg het toezicht op de markten uitmaakte.

Voordat men er dan ook toe overging de rechtsgebruiken in de steden in hun geheel te ordenen, was men, door de noodzakelijkheid daartoe gedreven, in vele plaatsen reeds begonnen met eene vaststelling van de voorschriften voor de markt; van daar dat niet weinigen in lateren tijd in de oude marktbrieven den oorsprong der stadrechten meenden te zien.

Maar — trachten wij een korte schets te geven van een jaarmarkt in de 15de en in het begin der 16de eeuw.

Groothandel zullen wij in de meeste Friesche steden niet veel meer aantreffen; de tijden zijn voorbij, toen Leeuwarden, gunstig aan de Middelzee gelegen, zijne koopvaarders onder de Hanzeschepen telde, toen aan de andere zijde Staveren een strijd durfde aangaan met het Hamburg-Lübecksch verbond, een strijd, die niet door de wapenen maar alleen door tusschenkomst van Hollandsche en Vlaamsche steden een einde nemen kon: de aanslibbing der zee heeft sommige bloeiende havenplaatsen in andsteden veranderd en de groothandel zoekt andere verkeerswegen dan de gevaarlijke ondiepe Zuiderzee.

Voor den kleinhandel bleven evenwel de Friesche steden van groot belang; de inheemsche voortbrengselen, welke thans nog ver buiten de grenzen een gereeden aftrek vinden, als paarden en rundvee, boter en kaas, ontgingen ook toenmaals het begeerig oog van den buitenlander niet, en wij vinden onder de marktbezoekers niet alleen „*Vlammighe, Brabanders, Hollanders, Ghelrelanders ende Stichtesluden*", maar ook Westphalingers en

andere Duitschers, ja zelfs „*Fransoijsen, Engelschen ende Scotten*" vermeld.

Handelaars uit de meest verschillende streken dus mengden zich met de bewoners van de Friesche gewesten onder de stedelijke bevolking, wanneer de Raadslieden twee dagen voor den voornaamsten marktdag ten teeken van den godsvrede het kruis buiten de poorten plantten.

Dan was de tijd aangebroken, waarop de anders door kleingeestige bepalingen belemmerde handel weer zijne rechten hernam; dan stond iedere vreemdeling gelijk de burger onder de vaderlijke hoede van het stedelijk bestuur, dan ook kon de buitenman, die langs de thans veilige wegen en vaarten de stad bereikte, rekenen op eene spoedige beslechting van elk geschil, dat zich mocht voordoen in het verlevendigd verkeer.

Dan dreef men met den landman uit den omtrek handel in de voortbrengselen van landbouw en veeteelt en ruilde men met den koopman uit den vreemde de zorgvuldig op de stadswaag afgewogen boter en de door den Marktmeester goedgekeurde slachtdieren tegen lakens en bier.

Dan ook zag men, even als op den Vastenavond, niet zoo scherp toe op den aard der vermaken, waarmede de vrije uren werden gesleten; dan was zelfs bij de biergelagen, welke men soms tot laat in den nacht aanrichtte, het anders zoo verfoeide dobbelspel tijdelijk veroorloofd.

Wel is waar was natuurlijkerwijze op de weekmarkten de omzet geringer, maar toch wijzen ons verschillende bepalingen op de belangrijkheid van den kleinhandel, welke op die tijden tusschen het platteland en de steden plaats vond.

Onder de marktproducten vinden wij dan ook in bonte volgorde melding gemaakt van „*peerden, ossen, koeyen, vercken ende ander jonge dieren, botter, kesen, scapen, visch, vleys, vogels, gansen, hoenres, eyeren, zwanen, rogge, weyt, huden ende kalffellen.*" Dan kwamen de buitenlieden met hunne schepen stadwaarts om „*peren ende appelen, noten en jaerkoeken*" te veilen; en dat die binnenvaart niet geheel van belang was ontbloot, bewijst ons het verbod, om de schepen, die reeds gelost hadden, in de stad te laten liggen en daardoor anderen de gelegenheid te ontnemen om aan den wal te ontladen.

De vreemdelingen, die op de jaarmarkten volle vrijheid van

verkeer genoten, waren op deze dagen echter weder in ruime mate aan belemmerende handelsbepalingen onderworpen.

Onze voorouders toch waren met hart en ziel het stelsel van bescherming toegedaan, en niet dan met leede oogen zagen de stedelijke bestuurders toe, dat de inwoners, door de noodzakelijkheid gedreven, voor sommige waren bij vreemdelingen ter markt moesten gaan. Geen wonder dus, dat men de concessiën in dezen te doen tot het kleinste getal trachtte te beperken.

Wat de inheemsche industrie aangaat wees ik reeds met een enkel woord op de bijzonderheid, dat men, ten einde de stedelijke brouwers te begunstigen, voor een deel van het jaar het gebruik van vreemde bieren verbood; zoo ook mocht men te Sneek geen kuipwerk verkoopen dan hetwelk door de stedelijke nijverheid geleverd was; „*uytgenomen,*" zegt merkwaardigerwijze het stadboek „*de Hamburger* (*bier*)*tonnen, die mach een yegelyck vercopen*".

Ook voor den afzet van pelzen en messen golden dergelijke beschermende bepalingen.

Wat den dagelijkschen handel aangaat waren alleen de burgers vrij in hunne beweging; zij mochten „*coepen van vuytlantsche ende inlandsche luyden by cleynen offte groete pennincktweerden tot alle tyden, sonder braeke, op alle straeten ende steyghen ende hoeken der stad.*"

De vreemdeling mocht op gewone tijden alleen van burgers en inwoners koopen en ook alleen aan dezen zijne waren slijten; de tusschenhandel van vreemdelingen en landlieden, dien men niet ten onrechte als een bron van groote winst en welvaart beschouwde, bleef aan de stedelijke bepalingen onderworpen en wierp zijne voordeelen af aan de stedelijke burgerij.

Maar hoe, wanneer nu de vreemdeling zijne waren bij zoo kleine hoeveelheden verkocht, dat het voornaamste voordeel van den tusschenhandel: het koopen in het groot, het verkoopen in het klein, verloren ging?

Ook hiertegen waakte men met angstvallige zorg en bij elke handelswaar was nauwkenrig de kleinste maat of het kleinste gewicht aangegeven, die de uiterste grens der handelsvrijheid uitmaakten.

Intusschen wist men meermalen deze wetsvoorschriften te ontduiken, en sommige burgers lieten zich, wellicht tegen een vrij hoog loon, verleiden, om als commissionairs voor den

vreemdeling op te treden en in eigen naam voor dezen de waren in het klein onder de andere stedelingen en landlieden af te zetten; maar ook deze praktijk ging men, zoodra men ze merkte, met gestrengheid te keer.

Een ander gevaar van den vrijen handel, een gevaar, dat oudtijds door het gebrekkige der verkeerswegen, soms een zeer dreigend karakter kon aannemen, en waartegen het stedelijk bestuur dan ook met kracht optrad, was het volgende: men trachtte meermalen door den opslag van groote hoeveelheden van zekere waar, den marktprijs tot een buitensporige hoogte op te voeren, wat vooral zeer schadelijk moest werken bij de dagelijks voorkomende levensbehoeften als bijv. brood en vleesch.

Gebeurde het dus, dat er een groote hoeveelheid graan op eens de stad werd binnengevoerd, dan ging de stedelijke omroeper alom bekend maken, dat de burgers „*elcx nae syn byrivinge*" den voorrang zouden hebben bij den verkoop, en eerst wanneer ieder zich van het noodige had voorzien, stond het den koopman vrij, zijne waar aan anderen te slijten.

Maar wanneer nu de eerstbiedende burger zooveel kocht, dat hij alleen de markt kon dwingen! Ook deze mogelijkheid ontsnapte niet aan den scherpen blik van het stedelijk bestuur. „*Oft een borger oft inwoener*" zegt de magistraat, „*meer dan één last op een tyt alleffens kofte, sullen anderen borgeren ende inwoeners, dyent mede belieft, mede moeghen parten nae hoere geryff.*"

Wat eindelijk het vleesch betrof, deed zich het geval voor, dat de slagers een onderling verbond sloten tot den gezamenlijken inkoop van het vee en den verkoop van het geslacht, en dat dit ten strengste verboden werd, laat zich denken. Wel daarentegen mochten bij wijze van consumptieve coöperatie „*alle borgeren ende inwoneren te samen vleysschen, vier, sesse off meer persoonen tgene zy in hoeren huysen bruycken ende nuttigen,*", maar „*sonder daeraff toe vercopen.*"

Zulke bepalingen nu, en ik noemde er maar enkelen uit vele, achtte men noodig in een tijd, toen men, den blik slechts richtende op de naaste omgeving, in iederen vreemdeling een nieuw gevaar voor de inheemsche welvaart zag, en toen men het rechtmatig deel der gansche menschenmaatschappij, den handel, welks bloei slechts de vrucht van volledige vrijheid kan zijn, door tal van kleingeestige voorschriften, als een gevangene binnen de muren eener

stad dacht te kunnen opsluiten, en alleen ten eigen bate meende te kunnen opkweeken.

De nijverheid, om ten slotte aan dezen tak van maatschappelijken arbeid een enkel woord te wijden, was, gelijk bekend, gebonden aan de knellende ketens van het gildewezen; dit hoewel uit een gezond beginsel, de coöperatie, zijn oorsprong nemende, belette door zijne eenzijdige, harde en onbillijke bepalingen ten laatste alle vooruitgang op industrieel gebied en had in tegenstelling met de verwachtingen, juist door de bescherming achteruitgang ten gevolge.

De vrijheid van handel en bedrijf, waardoor de steden in de Middeleeuwen de bolwerken waren geweest tegen de willekeur; die vrijheid, waaraan zij eens een welvaart hadden te danken gehad, die tevens de geheele maatschappij op stoffelijk gebied verhief, werd langzamerhand in volstrekten dwang veranderd, en ook hier was de uitkomst het bewijs voor de waarheid van de stelling, dat men niet ongestraft de wetten van het maatschappelijk leven schendt.

Wat nu de geschiedenis der Friesche handwerksvereenigingen aangaat, kunnen wij voor den tijd, dien wij thans behandelen, kort zijn, daar slechts zeer weinige gilderollen tot ons kwamen.

Misschien zijn er vele in den loop der tijden verloren gegaan, waarschijnlijker echter hebben zich de gilden hier nimmer tot eene macht van beteekenis ontwikkeld, en in plaats van, gelijk in de meeste andere Europeesche steden, met de machtige patricische familiën een strijd op leven en dood aan te gaan om het hoogste gezag in den staat, onderwierpen zij zich hier, hetzij vrijwillig, hetzij door noodzaak gedreven, aan de vaderlijke oppermacht van het stedelijk bestuur.

Niet mogelijk is 't dan ook een eenigszins uitvoerige schets te ontwerpen van het gildewezen gedurende de Friesche onafhankelijkheid, en al ware het mogelijk, het is onnoodig te herhalen, wat algemeen bekend is; in hoofdzaken toch weken natuurlijk de Friesche gilden niet van hunne verwanten in andere streken af. Liever wil ik hier en daar een blik slaan op een enkele bepaling, die ons getuigenis kan afleggen van de goede zorgen van den magistraat, of die ons een inzicht geeft in den aard der handwerken, welke, voor zoover bekend,

aan den dwang der gildewetten onderworpen waren. Als zoodanig nu vinden wij in het Sneeker stadboek de kuipers genoemd, die natuurlijk door het groote bierverbruik en den boterhandel drukken arbeid hadden; verder *„diegeen, die schroorambacht holden"*, de kleedermakers; ook de bereiding van pelzen was aan de gildewet onderworpen, maar, beval de magistraat *„wtgenomen konynenwerck, dat is vry."*

Eindelijk treffen wij nog de smeden aan, waartoe niet alleen de gewone ijzerwerkers, hoefsmeden en slotenmakers werden gerekend te behooren, maar ook de goudsmeden en koperslagers *„ende alle diegheen, die mitten hamer vten vier nye werck maken"*.

Wat de handelscorporatiën aangaat, was alleen de kleinkramerij in den vorm van een gilde geregeld; de voornaamste afzet dezer kooplieden schijnt te hebben bestaan in plaatjes, waarschijnlijk voornamelijk afbeeldingen van heiligen, benevens messen, dolken en andere voorwerpen van minder onschuldigen aard; een teekenend verschijnsel voor een tijd, toen men ook met het kruis in de eene hand, met de andere zijn naaste naar het leven stond.

De hier genoemde vereenigingen nu waren geheel aan de macht van het stedelijk bestuur onderworpen; langzamerhand echter beginnen wij bij haar teekenen te bespeuren van de aangroeiende zucht naar autonomie; wel is waar houdt het bestuur toch steeds het oppertoezicht, maar in huishoudelijke zaken verkrijgen de „broeders" ten slotte een grootere mate van onafhankelijkheid.

Zoo maken wij in dezelfde stad Sneek kennis met een brief van 1481 voor de timmerlieden, metselaars, schuitemakers en kistemakers; zoo vinden wij te Bolsward reeds in 1466 de kleedermakers tot een welgeordende corporatie vereenigd; zoo eindelijk te Leeuwarden de wevers, die ook blijkens latere brieven aldaar geen kleine rol in het industrieele leven vervulden.

Natuurlijk moest men burger zijn om in het gilde te kunnen worden opgenomen; natuurlijk mocht niemand buiten de vereeniging staande zich met de gildeambachten inlaten; natuurlijk ook mocht men in geen geval op het gebied van een andere corporatie zich wagen.

Verder gelijk elders bepalingen over de entréegelden, waartoe men te Leeuwarden o. a. de kosten van een ton bier en een vetten ketel rekende; over het verkrijgen van het meesterschap, over het leveren van de proef, die hiervoor een vereischte was.

Eindelijk voorschriften voor de vergaderingen, voor de begrafenissen der *„gildebroederen ende susteren, (die) geraeken in den Heere te overlyden"*, en last not least over de toebereidselen voor de gastmalen, waaraan zich jaarlijks de gildevrienden met hunne echtgenooten vereenigden.

Hoe groot toch de zorg van de magistraatspersonen was, hoe streng men toezag op het zedelijk leven der burgerij, dergelijke festijnen maakten van den oorsprong af iets kenmerkends van het gildewezen uit, zij behoorden hierbij ook later als iets onmisbaars, en die concessie moest men zich laten welgevallen, al strafte men ook naar behooren alle uitspattingen, die zich bij de bijeenkomsten voordeden.

En dat die uitspattingen niet gering waren, blijkt ons uit elken gildebrief, waarin bepalingen over scheldwoorden, vuistslagen, messtooten enz. ons geen hoog denkbeeld kunnen geven van de eensgezindheid, welke aan den vriendschapsdisch heerschte.

Trouwens hoe kon het ook anders bij een maaltijd, waarbij men eene bepaling als deze voor noodig hield: *„Item, so hwe in onsen Gelde of Broderschip alsoe drincket, dat hy overgheeft binnen thuus, die verboert een Flaemsche, soe vaecke als hyt doet."*

Maar laten wij bij deze minder aantrekkelijke tafereelen uit het gildewezen de goede zijden van dien vorm van maatschappelijke samenleving niet uit het oog verliezen. De eerstbeginnenden werden in het gilde langzamerhand van trap tot trap naar het meesterschap opgeleid; zij werden door voortdurende inspanning en oefening niet alleen bekwame werklieden, maar in waarheid kunstenaars in het vak hunner keuze; en deze verheffing van ambacht tot iets hoogers waarborgde de werkverschaffers en koopers tegen de ontmoedigende gevolgen van de onbekwaamheid der werklieden en werkte tevens, gelijk b. v. bij de bouwkunde, veredelend op den smaak en het kunstgevoel van het volk.

Eindelijk deed ook het gevoel van de solidariteit der menschelijke belangen, dat door deze wijze van samenwerking steeds op nieuw het krachtigst voedsel ontving, maar dat door de vrijheid van handel en de daarmee gepaard gaande concurrentie langzamerhand verdwijnt, onze gildebroeders een soms roerende zorg dragen voor de minder bevoorrechten onder hunne standgenooten. Van de verbeurde boeten werd een deel voor de armen afge-